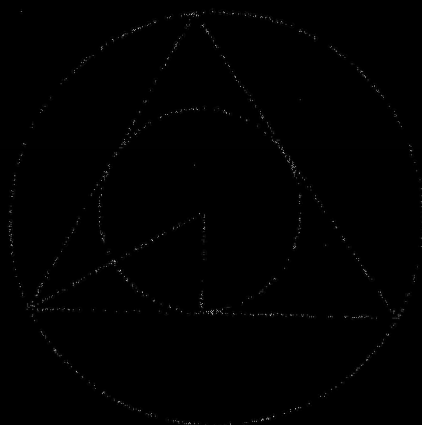
GIORDANO BRUNO

OPERE ITALIENE

IV

ALUNGAREA BESTIEI TRIUMFĂTOARE

HUMANITAS

GIORDANO BRUNO (1548–1600), filozof italian, născut la Nola, în regatul Neapolelui. Acuzat de erezie pe cînd era călugăr la mînăstirea dominicană San Domenico Maggiore, se exilează și trăiește succesiv la Geneva, Toulouse, Paris, Londra, precum și în cîteva orașe germane. Ține prelegeri la universitățile din Toulouse și Oxford, în care critică filozofia scolastică și pe Aristotel, intrînd în dispute cu mulți reprezentanți ai doctrinelor oficiale ale cîtorva biserici (catolică, luterană, calvină, anglicană). Revine în Italia, la Veneția, unde este acuzat de erezie de către Inchiziție. Procesul său, început chiar la Veneția și continuat la Roma, se încheie cu condamnarea sa la ardere pe rug, dusă la îndeplinire în anul 1600 la Roma.

OPERE: Dialoguri filozofice italiene (*Cina din Miercurea Cenușii*, *Despre cauză, principiu și unu*, *Despre infinit, univers și lumi*, *Alungarea bestiei triumfătoare*, *Cabala calului pegasian*, *Despre eroicele avînturi*); comedia *Lumînărarul*; Opere de mnemotehnică (*Cantus circaeus*, *Sigillus sigillorum*, *Ars memoriae*); Poeme filozofice latine (*De triplici minimo*, *De monade*, *De immenso et innumerabilibus*); Opere de magie (*De vinculis in genere*, *De Magia*) etc.

Sub patronajul
CENTRULUI INTERNAȚIONAL DE STUDII BRUNIENE
INSTITUTUL ITALIAN DE STUDII FILOZOFICE

GIORDANO BRUNO

OPERE ITALIENE IV

Ediție îngrijită de
SMARANDA BRATU ELIAN
după ediția critică bilingvă a lui
GIOVANNI AQUILECCHIA
Les Belles Lettres, Paris

Coperta
IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naţionale a României
BRUNO, GIORDANO
Opere italiene / Giordano Bruno; ed. îngrijită şi trad.: Smaranda Bratu Elian.
Bucureşti: Humanitas, 2002
7 vol.
ISBN 973-50-0286-8
Vol. 4: Alungarea bestiei trimfătoare - 2004.
ISBN 973-50-0757-6
I. Bratu Elian, Smaranda (ed.; trad.)
821.131.1-96=135.1

GIORDANO BRUNO
ŒUVRES COMPLÈTES
Les Belles Lettres, Paris, 1999

EDITURA HUMANITAS
Piaţa Presei Libere 1, 013701 Bucureşti, România
tel. 021/222 85 46, fax 021/224 36 32
www.humanitas.ro
Comenzi CARTE PRIN POŞTĂ: tel. 021/223 15 01,
fax 021/222 90 61, www.librariilehumanitas.ro

ISBN 973-50-0286-8
ISBN 973-50-0757-6

ALUNGAREA BESTIEI TRIUMFĂTOARE

Traducere și note de
SMARANDA BRATU ELIAN

NOTA TRADUCĂTORULUI

Volumul de față cuprinde cea dintîi versiune românească a celui de al patrulea dintre dialogurile filozofice italiene ale lui Giordano Bruno și primul dintre dialogurile așa-numite morale (precedentele trei fiind cunoscute ca dialoguri cosmologice). El este parte integrantă a seriei complete a operelor scrise de marele filozof în limba italiană, serie ce cuprinde șase dialoguri filozofice și comedia *Lumînărarul*. Amintim că publicarea integrală a acestei serii este gîndită de editura Humanitas ca un proiect unitar și că întregul ciclu este precedat de un amplu studiu monografic semnat de Edgar Papu și de o cronologie, pe care cititorul român le găsește în primul dintre volumele seriei, *Cina din Miercurea cenușii*. Pentru deslușirea dialogurilor succesive sînt de ajuns, credem, notele de la sfîrșitul fiecăruia dintre ele.

Traducerea s-a făcut după fundamentala ediție critică îngrijită de Giovanni Aquilecchia și publicată în versiune bilingvă (italiană și franceză) în colecția „Giordano Bruno, *Oeuvres complètes*" condusă de Nuccio Ordine și Yves Hersant, la editura Les Belles Lettres, Paris. Mai precis, volumul după care s-a lucrat, cel de al V-lea din această colecție, este *Spaccio della bestia trionfante – Expulsion de la bête triomphante*, Texte établi par Giovanni Aquilecchia, Notes de Maria Pia Ellero, Introduction de Nuccio Ordine, traduction de Jean Balsamo, Les Belles Lettres, Paris, 1999.

Traducerea versurilor, oriunde în notă nu se specifică altminteri, ne aparține.

Numele latinești și grecești ale scriitorilor și gînditorilor din Antichitate sau ale operelor lor, în original italienizate, au fost transcrise după enciclopedia realizată de colectivul coordonat de N.I. Barbu și Adelina Piatkowski, *Scriitori greci și latini*, București,

Editura Științifică și Enciclopedică, 1978 (exceptînd titlurile dialogurilor platoniciene).

Numele latinești și grecești ale personajelor mitologice sau ale locurilor geografice din Antichitate, deosebit de numeroase, care în original erau italienizate, au fost transcrise după trei surse în următoarea ordine: cele mai cunoscute și asimilate și în limba română, după *Indexul numelor greco-latine* alcătuit de Traian Costa și Petru Creția și publicat în *Îndreptar ortografic, ortoepic și de punctuație*, Editura Academiei RSR, 1983; pentru celelalte s-a folosit transpunerea sau transliterația din *Indicele de nume* alcătuit de Petru Creția la volumul Ovidiu, *Metamorfoze*, Editura Academiei RPR, 1959 – deoarece în acest dialog Bruno însuși folosește abundent ca izvor documentar *Metamorfozele* ovidiene; pentru cele care nu figurau nici acolo s-a folosit transliterația lui Pierre Grimal, *Dictionnaire de la mythologie grecque et romaine*, Presses Universitaires de France, Paris, 1963. Singura abatere de la aceste surse și, totodată, libertate pe care ne-am permis-o este folosirea variantei Jupiter și Junona, în loc de Iupiter și Iunona, indicată de specialiștii amintiți. Pentru prețioasele sfaturi privitoare la spinoasa problemă a transliterației îi aducem mulțumiri dnei prof. dr. Gabriela Creția.

Celelalte nume proprii de persoane și denumirile geografice, în original italienizate, au fost readuse la forma acceptată de normele limbii române literare actuale.

Eponimul „nolanul“ (însemnînd „din Nola“, localitatea de baștină a filozofului) pe care Bruno și-l dă în toate operele sale, a fost lăsat, ca în original și ca în volumele precedente ale acestei serii românești, cu majusculă.

Referirile, aici nu prea numeroase, la textele din *Sfintele Scripturi* respectă, atît în numele cît și numerotarea cărților, ediția Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1994.

Numele constelațiilor au fost verificate și, unde era nevoie, actualizate în notă, cu sprijinul dnei prof. dr. Magdalena Stavinschi, căreia îi mulțumesc călduros și pe această cale.

Notele au la bază un material bibliografic variat și nu reproduc niciodată întocmai un anume text. Am recurs de aceea la citarea unui autor numai acolo unde textul nostru urmărește îndeaproape o singură sursă. Am folosit, în aceste cazuri, următoarele abrevieri:

F.A.Y. pentru Francis A. Yates, *Giordano Bruno e la tradizione ermetica*, Editori Laterza Bari, 1969 și *L'arte della memoria*, Einaudi, Torino, 1993 (titlul e specificat în notă).

G.A. pentru Giovanni Aquilecchia, „Bruno e il Nuovo Mondo“, in *Rinascimento*, 6 / 1995.

L.F. pentru Luigi Firpo, *Il processo di Giordano Bruno*, Napoli, 1949.

M.A.G. pentru Miguel Angel Granada, „De Erasmo a Bruno“, in G. Bruno, *Expulsion de la bestia triunfante*, Madrid, 1995.

M.C. pentru Michele Ciliberto, *La ruota del tempo. Interpretazione di Giordano Bruno*, Editori Riuniti, Roma, 1986.

M.P.E. pentru Maria Pia Ellero, note la Giordano Bruno, *Oeuvres complètes* V. *Expulsion de la bête triomphante*, Les Belles Lettres, Paris, 1999.

N.B. pentru Nicola Badaloni, *Giordano Bruno. Tra cosmologia ed etica*, Laterza Editori, Roma-Bari, 1988.

N.O. pentru Nuccio Ordine, *La Cabala dell'asino. Asinità e conoscenza in Giordano Bruno*, Liguori Editore, Napoli, 1996 sau *La soglia dell'ombra. Letteratura, filosofia e pittura in Giordano Bruno*, Marsilio Editori, Venezia, 2003 (titlul operei e specificat în notă);

N.T. pentru Nicoletta Tirinnanzi, note la Giordano Bruno, *Dialoghi filosofici italiani*, Arnoldo Mondadori Editore, Milano, 2000.

R.S. pentru Rita Sturlese, „La nuova edizione del Bruno latino“, in *Rinascimento*, 35 / 1995.

V.S. pentru V. Spampanato, *Vita di Giordano Bruno*, Principato, Messina, 1921.

Îi mulțumesc în mod deosebit domnului Vlad Russo, redactorul întregii serii de opere bruniene în curs de apariție la editura Humanitas, nu doar pentru acuratețea lecturii, pentru inteligența și sensibilitatea filologică a sugestiilor sale, dar și pentru bucuria cu care simte prospețimea literară a textului brunian și care ferește colaborarea noastră de pedanterie și prăfuială.

S.B.E.

SPACCIO DE LA BESTIA TRIONFANTE,

proposto da Gioue, *Effettuato dal conseglo, Reuelato da Mercurio, Recitato da Sophia, Udito da Saulino, Registrato dal Nolano: Diuiso in tre Dialogi, subdiuisi in tre parti.*

Consecrato al molto illustre et eccellente Cauolliero Sig. Philippo Sidneo.

Stampato in Parigi.
M. D. LXXXIIII.

ALUNGAREA BESTIEI TRIUMFĂTOARE[1]

PROPUSĂ DE JUPITER[2],
ÎNFĂPTUITĂ DE CONSILIU,
DEZVĂLUITĂ DE MERCUR[3],
ROSTITĂ DE SOFIA[4],
AUZITĂ DE SAULINO[5],
CONSEMNATĂ DE NOLAN[6];
ÎMPĂRȚITĂ ÎN TREI DIALOGURI
SUBÎMPĂRȚITE ÎN TREI PĂRȚI;

ÎNCHINATĂ STRĂLUCITULUI
ȘI VESTITULUI CAVALER
SIR PHILIP SIDNEY[7]

Tipărit la Paris[8]
M.D.LXXXIIII

EPISTOLĂ LĂMURITOARE

ADRESATĂ VESTITULUI ȘI STRĂLUCITULUI CAVALER SIR PHILIP SIDNEY DE CĂTRE NOLAN

Orb este cel ce nu vede soarele, prost cel ce nu îl cunoaște, nerecunoscător cel ce nu-i mulțumește, de vreme ce atît de mare e lumina, atît de mare e binele, atîtea sînt binecuvîntările: pe care le dăruie, cu care se încunună și de care strălucește; el, stăpîn al simțurilor, părinte al substanțelor, zămislitor al vieții[9]. Și cum altfel aș fi fost eu, strălucite Senior, dacă nu v-aș fi admirat cugetul, nu v-aș fi prețuit purtările, nu v-aș fi slăvit meritele: care mi s-au înfățișat de îndată ce am pășit pe pămîntul Britaniei și, apoi, ori de cîte ori v-a îngăduit-o timpul; pe care le arătați cu orice prilej atîtor altora și cu care vegheați asupra tuturor așa cum vă îndeamnă firea dumneavoastră cu adevărat eroică[10]. Dar lăsînd datoriile altora pe seama lor și grija pentru toți pe seama acestor toți, ferească-mă soarta ca eu unul, în ceea ce mă privește pe mine, care de atîtea ori am suferit de pe urma necuviinței jignitoare și nedrepte a unora[11], să mă pătez în fața veșniciei de păcatul nerecunoștinței, și să părăsesc frumoasa, norocoasa și binevoitoarea voastră patrie mai înainte de a-mi manifesta recunoștința atît față de dumneavoastră cît și față de generosul și prea nobilul spirit al seniorului Fulke Greville[12], care nu doar vă stă alături prin lanțul strîns

și îndelungat al prieteniei ce vă leagă (căci ați fost crescuți, hrăniți și învățați împreună), ci chiar vă seamănă prin nenumăratele și desăvîrșitele calități ale trupului și sufletului. Iar după domnia voastră, el a fost cel de al doilea care mi-a propus și oferit sprijinul său: pe care eu l-aș fi acceptat, iar el desigur mi l-ar fi acordat, dacă Erinile[13], cuprinse de invidie, n-ar fi vărsat între noi otrava celor lași, josnici și mîrșavi.

De aceea (păstrînd pentru el vreo altă scriere de-a noastră) înfățișez domniei voastre aceste cîteva dialoguri, care fără îndoială că vor părea atît de bune sau de proaste, de alese sau bicisnice, de frumoase sau hîde, de învățate sau de ageamii, de înalte sau josnice, folositoare sau nefolositoare, roditoare sau sterpe, grave sau dezmățate, religioase sau profane întocmai cum sînt cei în mîna cărora vor cădea, după cum le e firea de un fel sau altul.[14] Iar dacă eu aș rîvni la glorie sau la alte roade pe care le aduce îndeobște recunoașterea celor mulți, știind, cum știu, că numărul proștilor și mișeilor îl întrece cu mult pe cel al înțelepților și drepților, m-aș aștepta mai degrabă decît la încununarea de succes a studiului și strădaniei mele, la o nemulțumire vădită ce m-ar face să prefer vorbelor tăcerea. Dar dacă țin seama că pentru ochiul adevărului etern lucrurile apar cu atît mai prețioase și mai strălucite cu cît sînt cunoscute, căutate și însușite uneori de mai puțini, iar de ceilalți, mulți, sînt nesocotite, batjocorite și prigonite, eu mă străduiesc să despic furioasa viitură cu atît mai aprig cu cît o văd mai dezlănțuită și sporită de învîlvorarea, adîncimea și repezișul albiei[15].

Așadar vom lăsa gloata să rîdă, să glumească, să facă haz și să-și bată joc de masca de Silen[16] a mimilor, a comedianților, a histrionilor, sub care stă ascunsă, ferită și la loc sigur comoara de bunătate și de adevăr: așa cum, dimpotrivă, sub sprînceana încruntată, sub chipul sobru, sub barba falnică și toga maiestuoasă și gravă[17] a atîtora se ascunde cu dibăcie și spre răul tuturor o neștiință pe cît

de abjectă pe atît de fudulă și o ticăloșie pe cît de solemnă pe atît de dăunătoare[18].

Și de bună seamă că mulți dintre aceia care, din pricina neștiinței și răutății lor, nu pot trece drept învățați și buni, lesne vor ieși în față susținînd că noi sîntem cei neștiutori și stricați; dar Dumnezeu știe, adevărul infailibil știe că pe cît sînt de proști, de ticăloși și de putregăiți oamenii de acest soi, pe atîta eu, în gîndurile, în cuvintele și faptele mele nu caut, nu am și nu doresc altceva decît sinceritatea, simplitatea, adevărul. Și astfel voi fi judecat acolo unde[19] meritele și faptele eroice[20] nu sînt socotite lucruri fără valoare și rost, unde nu se consideră că maxima înțelepciune constă în a crede orbește, unde se face deosebire între impostura oamenilor și inspirația divină, unde pervertirea legilor naturii nu e privită ca un act religios și de pietate supraomenească[21], unde cugetarea profundă nu trece drept nebunie; unde onoarea nu stă în pofta de avere, strălucirea în îmbuibare, renumele în numărul servitorilor de orice fel, demnitatea în luxul hainelor, măreția în bogăție; unde adevărul nu stă în miracole[22], prudența nu constă în prefăcătorie, trădarea nu trece drept dibăcie iar știința vieții nu înseamnă înșelăciune; unde tăria sufletească nu înseamnă înverșunare; unde nu forța face legea[23], unde justiția nu e totuna cu tirania, iar judecata nu înseamnă violență, și așa mai departe. Aici Giordano vorbește pe șleau, spune lucrurilor pe nume, dă numele potrivit fiecărui lucru căruia natura i-a dat ființă potrivită; nu numește rușinos ceea ce natura socotește demn; nu ascunde ceea ce ea dă pe față; numește pîinea pîine, vinul vin, capul cap, piciorul picior, și la fel toate celelalte cu numele lor; numește a mînca actul de a mînca, a dormi cel de a dormi, a bea cel de a bea: tuturor actelor naturale le spune pe numele lor adevărat. Socotește miracolele miracole iar faptele neobișnuite și minunate fapte neobișnuite și minunate[24]; socotește adevărul adevăr, învățătura învățătură, bunătatea și vir-

tutea bunătate și virtute, impostura impostură, înșelătoria înșelătorie, cuțitul și focul cuțit și foc; socotește cuvintele și visele cuvinte și vise, pacea pace, iubirea iubire. Îi consideră pe filozofi filozofi, pe pedanți pedanți[25], pe călugări călugări, pe preoți preoți, pe predicatori predicatori; socotește lipitorile lipitori, îi socotește pe saltimbanci, pe șarlatani, pe scamatori, pe trișori, pe histrioni, pe măscărici și pe încurcă-lume drept ceea ce se numesc, se arată și sînt. Și tot așa pe oamenii buni și muncitori, pe înțelepți și pe eroi. Dar ia să vedem noi: cum poate fi hulit, batjocorit și urgisit mai bine omul ăsta care e cetățean și cunoscător al lumii[26], fiu al tatălui Soare și al Pămîntului mumă, și, deoarece iubește prea tare lumea, cum poate fi el alungat din ea! Dar pînă atunci măcar să nu stea degeaba, să nu-și umple vremea cu fleacuri[27], așteptîndu-și moartea, transmigrația, preschimbarea[28].

Ci să pună astăzi dinaintea lui sir Sidney, alese și bine rînduite, semințele filozofiei sale morale, nu ca să le privească, să le cunoască și înțeleagă ca pe un lucru nemaivăzut, ci ca să le cerceteze, să le cîntărească și să le judece, acceptînd tot ce e de acceptat, iertînd tot ce e de iertat și apărînd tot ce trebuie apărat: împotriva privirii chiondorîșe și sprîncenei încruntate a ipocriților, împotriva dintelui și nasului strîmbat al încrezuților, împotriva șuierăturii șerpești și sclifoselii pedanților. Pe cei dintîi[29] să-i avertizeze că trebuie să-l socotească adept al acelei religii care se naște, sporește și se menține prin învierea morților, vindecarea ologilor și dăruirea propriilor bunuri[30] și nu al aceleia în care se fură bunul altuia, sînt schilodiți cei sănătoși și uciși cei vii[31]. Celor încrezuți să le dea sfatul de a se converti la intelectul activ și la soarele minții, rugîndu-l să-i lumineze pe cei ce se află în beznă. Iar pe pedanți să-i lămurească explicîndu-le că noi nu vrem să fim (așa cum sînt ei) sclavi ai unor cuvinte și expresii, ci că, mulțumită zeilor, noi avem libertatea de a face ca ele să ne servească nouă și nu invers, adică de a le lua și

a le potrivi după nevoile și voia noastră. Astfel ipocriții nu ne vor vătăma cu reaua lor credință, nici încrezuții cu orbirea lor, nici pedanții cu meticulozitatea lor prost folosită; iar dacă nu, primii vor fi socotiți proști, invidioși și răuvoitori; următorii, ignoranți, îngîmfați și prea îndrăzneți; iar cei din urmă lași, superficiali și vanitoși, în întocmai aceeași măsură în care nu s-au abținut, primii, de a critica cu asprime judecățile noastre, cei de-al doilea, de a ne calomnia cu obrăznicie simțămintele, ultimii, de a trece prin sita prostiei lor toate cuvintele noastre.

Acum, pentru a lămuri oricui vrea și poate să înțeleagă ce am urmărit eu în dialogurile de față: susțin și confirm că, în ce mă privește, eu încuviințez ceea ce toți oamenii înțelepți și buni[32] socotesc demn de a fi încuviințat, și resping, laolaltă cu ei, contrariul. Și de aceea le cer îngăduința și îi rog pe toți să nu îngăduie ca cineva să aibă sufletul atît de hain și spiritul atît de rău intenționat încît să susțină și să dea de înțeles și altora că ceea ce scriu eu aici ar fi afirmații categorice[33]; și să nu creadă (de vor să cunoască adevărul) că eu, fie cu voie fie din întîmplare, aș dori să mă împotrivesc adevărului sau aș ataca ceea ce e cinstit, folositor, natural și prin urmare divin[34]: ci să fie cu toții încredințați că toată strădania mea urmărește exact contrariul. Iar dacă uneori se vor îndoi de aceasta, îi rog să nu-și piardă pe dată încrederea, ci mai degrabă să-și păstreze îndoiala pînă vor pătrunde în măduva sensului. Să mai țină seama, apoi, și de faptul că acestea sînt dialoguri și prin urmare avem de a face cu interlocutori care își spun propria părere sau înfățișează părerile multor altora care gîndesc cam același lucru și care cugetă cu aprinderea și cu zelul caracteristic sau potrivit fiecăruia[35]. Dar să nu se lase înșelați: aceste trei dialoguri au fost gîndite și scrise ca materie și subiect al unei lucrări viitoare, căci, vrînd eu să tratez[36] filozofia morală conform luminii lăuntrice pe care a răspîndit-o și o răspîndește divinul soare al intelectului, mi se pare potrivit să încep,

așa cum fac muzicienii, cu anumite preludii; sau, cum fac pictorii, cu schițarea cîtorva trăsături și umbre[37]; sau să întind urzeala, așa cum fac țesătoarele; să construiesc temelia adîncă și ascunsă așa cum fac marii constructori. Iar, după mine, lucrul nu putea fi făcut altfel decît enumerînd și rînduind primele elemente ale moralei, anume virtuțile și viciile capitale; de aceea veți vedea înfățișat un Jupiter care, mai întîi, se căiește de a fi umplut cerul cu tot atîtea dobitoace cîte sînt pe lume viciile, sub forma a patruzeci și opt de imagini faimoase[38]; apoi se gîndește să le alunge din cer, adică din acel loc de glorie și de preamărire, trimițîndu-le în diferite alte ținuturi îndeobște de pe pămînt; iar în locul lor aduce virtuțile, atîta timp și pe nedrept surghiunite și răzlețite. Iar dacă, în timp ce se înfăptuiesc aceste schimbări, veți vedea înfierate lucruri care nu trebuie înfierate, veți vedea batjocorite lucruri demne de stimă și lăudate lucruri ce merită veștejite, luați seama că aveți de a face cu afirmații făcute necategoric[39] (nici chiar de către cei care ar avea autoritatea să o facă[40]), cu spuse menite să trezească îndoiala, să fie cîmpuri de bătălie ori scene de teatru[41] ce așteaptă să fie cercetate, discutate și comparate atunci cînd muzica va răsuna, cînd pictura va fi gata, cînd pînza va fi țesută, cînd va fi terminat acoperișul clădirii. Dar pînă atunci Sofia o înfățișează pe Sofia, Saulino pe Saulino, Jupiter pe Jupiter, Momos[42], Junona, Venus și alți zei greci ori egipteni, desfrînați ori sobri, înfățișează ceea ce sînt și așa cum sînt, potrivit condiției și naturii pe care o întruchipează fiecare. Dacă unele subiecte vi se vor părea serioase iar altele hazlii, să nu pierdeți din vedere că de fapt ele sînt toate și fără deosebire demne de a fi privite prin lentilele unor ochelari puțin obișnuiți. În concluzie, socotiți că înfățișate pe șleau[43] sînt numai ordinea și numărul subiectelor morale și doar temeliile filozofiei pe care o veți vedea reprezentată pe de-a întregul în ele. În ceea ce privește restul, fiecare culeagă roadele ce-i încap în coș: pentru

că nu există lucru atît de rău încît să nu se preschimbe într-unul folositor și rodnic pentru cei buni; nici lucru atît de bun și de vrednic încît să nu devină prilej și subiect de ocară pentru cei ticăloși[44]. Așadar, deocamdată, socotind tot restul (adică ceea ce nu pare să ofere o învățătură cu folos) drept îndoielnic, suspect și incert, considerați că țelul nostru adevărat[45] ar fi să stabilim ordinea, așezarea, portativul[46], indexul, arborele, teatrul și cîmpul de bătălie[47] al virtuților și viciilor. Iar dacă vrem să discutăm, să cercetăm, să aflăm, să ne îndreptăm, să ne ramificăm, să revenim, să ne desfășurăm în alte considerații, o vom face numai după ce vom lămuri totul, în lumina și după intențiile noastre, în alte și alte dialoguri, așadar doar cînd se va fi înălțat pe de-a întregul arhitectura generală a filozofiei noastre iar noi vom putea vorbi în chip definitiv[48].

Prin urmare avem un Jupiter care se înfățișează nu tocmai ca reprezentant legitim ori vicar al principiului prim și al cauzei universale, ci mai degrabă ca o ființă nestatornică și supusă schimbării. Dar, cum el prea bine știe, în întregul infinit al ființei și substanței sălășluiește o infinitate de existențe particulare (una dintre ele fiind chiar el); iar acestea, ca substanță, ca esență și natură sînt una, dar, fiind fără de număr, ele trec prin nenumărate vicisitudini, preschimbări la chip și soiuri de mișcare[49]. Fiecare dintre ele, în speță și Jupiter, constituie la un moment dat un individ anume, cu o anume alcătuire, cu anume caracteristici vremelnice, individualizat prin diferențele care se nasc din contrarii. Dar contrariile derivă dintr-o cauză originară și unică, o cauză ce stă la originea tuturor cauzelor particulare, adică a cauzelor eficiente imediate ale tuturor mișcărilor și preschimbărilor: drept care așa cum din ceea ce înainte nu era Jupiter s-a alcătuit apoi Jupiter, la fel din ceea ce în prezent este Jupiter mai tîrziu se va alcătui altceva decît Jupiter. Și el mai știe că substanța materială și veșnică (care nu se naște din neant nici nu

devine neant, dar se rarefiază, se îndesește, se modelează, se rînduiește și se configurează) își modifică alcătuirea, își risipește forma, își preschimbă chipul, își preface ființa, își schimbă soarta, rămînînd totuși ceea ce sînt în esență toate lucrurile, ceea ce a fost întotdeuna la fel, principiul material unic și statornic în ființa sa și care este substanța lucrurilor, eternă, și care nu se naște nici nu piere vreodată. El știe bine că substanța elementară și fără formă[50] nu se schimbă, nu se face și nu se desface, ci rămîne mereu aceeași, fără putință de a se dizolva sau compune. Astfel despre ea nu se poate spune că moare, nici în sine nici datorită vreunei cauze exterioare; deoarece moartea nu este altceva decît despărțirea părților alcătuitoare ale unui corp compus, cînd fiecare parte își păstrează substanța (care nu se poate pierde) dar părăsește acea legătură întîmplătoare de prietenie, de înțelegere, de alcătuire, unitate și ordine. Știe că substanța spirituală, deși are o oarecare înrudire cu corpurile, nu intră cu adevărat în compoziția lor nici nu se amestecă cu ele: acest amestec neputîndu-se petrece decît între un corp și altul, între o parte a materiei cu o anume alcătuire și o altă parte a materiei alcătuită altminteri. Ci substanța spirituală este un principiu eficient care acționează din interior, din pricina căruia, prin care și în jurul căruia are loc alcătuirea; în raport cu materia corpului ea este precum cîrmaciul față de corabie, capul familiei față de casă, constructorul care nu stă în afara ci înăuntrul clădirii și de acolo o clădește, o consolidează și o întreține. Acest principiu are virtutea de a ține unite între ele elementele contrare, de a acorda și armoniza însușirile discordante, a făuri și păstra alcătuirea unei ființe însuflețite[51]. Acest principiu pune în mișcare mașinăria, întinde urzeala, țese pînza, dispune așezarea părților, stabilește ordinea, distinge și distribuie spiritele[52], trasează fibrele mușchilor, întinde cartilagiile, întărește oasele, răspîndește ramificațiile nervilor, desenează cavitățile arterelor,

dă rodnicie venelor[53], înviorează inima, umple plămînii cu aer, dă întregii ființe, pornind dinăuntru, căldura și umezeala vitale, așa încît alcătuirea să poată exista, iar un anume chip, o anume făptură și înfățișare să arate precum arată. Astfel se formează trupul tuturor lucrurilor însuflețite: pornind din centru, din inimă sau din altceva asemănător și plăsmuind și desfășurînd membrele și păstrîndu-le o vreme așa plăsmuite și desfășurate. Și invers, din necesitatea principiului descompunerii, substanța spirituală părăsește la un moment dat arhitectura pe care a făurit-o provocînd prăbușirea edificiului, despărțind elementele contrarii, rupînd aliajul, distrugînd configurația existentă. Și aceasta deoarece ea nu poate să se stabilească pe vecie în același sălaș, nici să mențină aceleași legături, aceeași urzeală, să perpetueze aceeași ordine. Așa încît ea se retrage dinspre margini și membre spre inimă, adunîndu-și parcă ustensilele și uneltele nevăzute, arătînd fățiș că iese exact pe aceeași ușă pe care intrase odinioară. Jupiter știe că, așa cum materia corporală, care se compune, se divide, se modelează, se comprimă, se frămîntă, se mișcă și se întărește la porunca și prin virtutea sufletului, nu se anihilează și nu poate fi cîtuși de puțin nimicită, la fel și natura superioară, care domnește, guvernează, prezidează, pune în mișcare, insuflă viață și simțire, care menține și conține, nici ea nu poate fi mai prejos. Ea nu poate fi (așa cum pretind unii nărozi ce-și dau titlul de filozofi[54]) un act rezultat din armonia, din simetria și dispoziția părților, nici un accident care ar dispărea cu totul o dată cu dizolvarea compoziției. Dimpotrivă, ea este principiul, cauza intrinsecă a armoniei, a alcătuirii și a simetriei, și acestea derivă din ea și nu invers. Iar acest principiu nu poate exista în absența trupului, la fel cum nici trupul nu poate exista fără acest principiu care îl guvernează, îl însuflețește, îi dăruiește alcătuirea, și care, părăsindu-l, îi provoacă descompunerea. Prin urmare Jupiter consideră că acest principiu, această sub-

stanță, și nu o anume compoziție întîmplătoare, alcătuiește în fapt omul. Acesta este zeul, eroul, daimonul, geniul propriu, inteligența: prin care, din care și în care se formează diversele alcătuiri și diversele corpuri care, tot prin el, se disting după specie, nume și rost[55]. Acest principiu, care sub aspectul actelor raționale și al dorințelor îndrumă și mișcă trupul conform rațiunii, este superior trupului, nu depinde de trup nici nu poate fi supus lui. Se întîmplă însă ca, datorită justiției superioare care guvernează toate lucrurile, el să fie chinuit și umilit de trăirile dezordonate ale trupului propriu sau ale altui trup, și atunci, de vreme ce nu s-a purtat cum trebuie cu sălașul dinainte, nu trebuie să spere că în viitor va conduce și va administra un sălaș mai bun. Spre exemplu, dacă aici pe pămînt s-a comportat ca un cal sau ca un porc, destinul drept îl va osîndi (așa cum au socotit mulți filozofi dintre cei mai aleși, a căror părere — socotesc eu — ar trebui, dacă nu crezută, măcar luată în considerație) să-i crească împrejur o temniță pe măsura vinii sau crimei sale, adică acele organe și unelte potrivite cu un asemenea meșter și faur[56]. Și tot așa mai departe, urmînd destinul veșnicei schimbări, va îmbrăca rînd pe rînd alte forme de viață și alte sorți, mai rele sau mai bune, după cum s-a comportat de bine sau de rău în forma și starea precedentă. Și la fel cum vedem că omul, schimbîndu-și gîndirea și dispoziția sufletească, devine din bun rău, din cumpătat necumpătat sau invers; tot așa dacă la început avea forma unui animal, va avea apoi forma altui animal mai rău sau mai bun, conform anumitor trăsături și caracteristici trupești care, decurgînd din spiritul lăuntric, devin vizibile în forma trupului, și pe care orice fizionomist atent le recunoaște pe dată[57]. Fiindcă, de vreme ce multe ființe umane au în înfățișare, în chip, glas, gesturi, porniri și simțăminte trăsături de cal, de porc, de măgar, de vultur ori de bou, este de crezut că înăuntrul lor există un principiu vital în virtutea căruia, în întruparea imediat

precedentă sau în cea ulterioară, ele au fost sau vor fi porci, cai, măgari, vulturi sau ce altceva sugerează; aceasta numai dacă prin înfrînări neîncetate, prin exercițiul minții, prin contemplație sau prin alte virtuți ori, dimpotrivă, vicii, nu se transformă și nu se remodelează altminteri[58]. Din această afirmație (asupra căreia ne-am oprit, pe bună dreptate[59], mai mult decît părea s-o ceară contextul) decurge gestul de pocăință al lui Jupiter care, altminteri, e prezentat, cum știm cu toții, drept un zeu cu multe calități și virtuți, dar și cu destule vicii, ușurătăți și nestatornicii omenești și cu porniri uneori chiar brutale și animalice — cum se poate vedea din feluritele întrupări pe care, spune legenda, le-a căpătat, reflectînd astfel simțămintele pe care Jupiter, sufletul, omul în general le traversează topit fiind în această materie schimbătoare[60]. Același Jupiter este însă zeul ce conduce și pune în mișcare cerul, pentru a da de înțeles că în orice om, în orice ființă se reflectă o lume, un univers: Jupiter conducătorul semnifică lumina intelectului care strălucește, împarte și ordonează în minunatul sălaș locurile virtuților și viciilor.

Reprezentat conform imaginației unor matematicieni nărozi, luat drept bun de o seamă de fizicieni la fel de breji, dintre care cei mai jalnici sînt peripateticienii, acest sălaș care e universul se înfățișează — fapt important! — ca alcătuit din mai multe sfere și apoi împărțit în vreo patruzeci și opt de figuri (în care, după ei, s-ar subîmpărți de fapt unul dintre ceruri, al optulea, purtător de stele și denumit îndeobște „firmament"). Acest univers este punctul de pornire și subiectul studiului nostru. Acolo, Jupiter (care ne reprezintă pe fiecare dintre noi), tot așa cum după ce a fost zămislit s-a născut, apoi a fost copil, apoi din copil s-a făcut un adult puternic iar din adult a devenit și devine pe zi ce trece tot mai bătrîn și mai neputincios, la fel, din nevinovat și neîndemînatic a devenit priceput și rău sau uneori rău și alteori bun; din neștiutor a devenit înțelept; din lacom cumpătat; din nesă-

țios stăpînit; din dezmățat cast; din ticălos drept: și aceasta fie pentru că-l lasă puterile fie pentru că-l îmboldește și-l împinge de la spate teama de justiția aceea mai presus de zei, care îl amenință. Și iată că, tocmai în ziua cînd în cer se aniversează Gigantoteomahia[61] (semn al războiului neîncetat și fără de răgaz purtat de suflet împotriva viciilor și apucăturilor dezordonate[62]), părintele zeilor hotărăște să înfăptuiască și să stabilească ceea ce chibzuise și pusese la cale mai demult: asemeni unui om ce pornește să-și schimbe traiul și obiceiurile fiind stîrnit de o anumită licărire care își are sălaș în turnul de veghe, în gabie ori la pupa sufletului nostru numită de unii „synderesis"[63] și care aici e reprezentată aproape întotdeauna de Momos[64]. Jupiter le face zeilor o propunere, adică supune toate facultățile lăuntrice exercițiului rațiunii, și se sfătuiește cu toți cu privire la ceea ce e de făcut, adică supune la vot, întărește argumentele întemeiate, călăuzește intențiile: dar nu după cină, nici în noaptea necugetării ori fără de soarele inteligenței și lumina rațiunii; nici dimineața pe stomacul gol, adică fără fervoarea minții și fără ca zeii să fie încălziți de căldura cerească; ci după prînz, adică după ce au gustat ambrozia zelului virtuții și după ce și-au stins setea cu nectarul iubirii divine; în jurul amiezii sau chiar în faptul ei, adică atunci cînd pălește greșeala cea dușmănoasă și strălucește mai puternic adevărul prieten, la ora deplinei limpezimi[65]. Aceea e ora cînd are loc alungarea bestiei triumfătoare, adică a viciilor care stăpînesc lumea și calcă în picioare latura ei divină.[66] Atunci sufletul se curăță de greșeală și se împodobește cu virtuți: atît prin frumusețea pe care o emană bunătatea și dreptatea naturală cît și din dorința de a gusta voluptatea roadelor acelora sau din spaima și scîrba de urîciunea viciilor.

E bine de știut că propunerea lui Jupiter va fi acceptată de toți zeii, în deplină înțelegere, atunci cînd virtuțile și puterile sufletești vor conlucra toate la împlinirea exis-

tenței și acțiunii tuturor acelor lucruri care fac bunătatea, adevărul și justețea acelei lumini eficiente ce călăuzește sentimentul, intelectul, vorbirea, memoria, iubirea, dorința trupească, irascibilitatea, discernămîntul, licărirea conștiinței morale: facultăți reprezentate de Mercur, Atena, Diana, Cupidon, Venus, Marte, Momos, Jupiter și alte zeități.

Așadar acolo unde se afla URSA[67], chiar din pricina naturii locului, plasat chiar în înaltul cerului, se așază Adevărul, lucrul cel mai înalt și mai demn cu putință sau, mai bine spus, primul, ultimul și tot ce se află între acestea, deoarece el umple spațiul Existenței, Necesității, Binelui, Începutului, Mijlocului, Țelului, Desăvîrșirii. El se zămislește pe tărîmul contemplației metafizice, fizice, morale și logice. Iar laolaltă cu Ursa sînt mazilite Urîțenia, Falsitatea, Cusurul, Neputința, Contingența, Ipocrizia, Impostura, Perfidia. — Casa URSEI MARI, dintr-o pricină pe care nu o vom spune aici, rămîne neocupată[68]. — Acolo unde se îndoaie și se încolăcește DRAGONUL, e instalată Prudența, pentru a rămîne în apropierea Adevărului, și alături de ea stau soațele ei, Dialectica și Metafizica, înconjurate la dreapta de Istețime, Șiretenie și Maliție, iar la stînga de Prostie, Inerție, Imprudență.[69] Prudența se revarsă pe tărîmul Deliberării. De acolo sînt gonite Întîmplarea, Neprevederea, Norocul, Neglijența, și însoțitoarele lor din stînga și din dreapta. — De acolo, unde CEFEU[70] se luptă singur, cade Sofismul, Ignoranța îndărătnică, Credința prostească laolaltă cu slujitoarele, soațele și susținătoarele ei. Și în locul lor se înfățișează Sofia, tovarășă bună a Prudenței, pe care o vom vedea revărsîndu-se pe tărîmul divinului, naturalului, moralului, raționalului. — În locul de unde ARCTOPHYLAX[71] păzește Carul[72], suie Legea, pentru a sta în apropierea mamei sale, Sofia: ea se va desfășura pe tărîmul divinului, naturalului, nobilului, civilului, politicului, economicului și al moralei specifice, prin care ne ridicăm la lucrurile

superioare sau ne coborîm la cele inferioare, ne extindem la cele egale și ne desfășurăm înăuntrul nostru[73]. De acolo sînt alungate Înșelăciunea, Crima, Samavolnicia, Excesul, laolaltă cu progeniturile, ciracii și slugile lor. — Acolo unde strălucește COROANA BOREALĂ[74], întovărășită de SPADĂ, este așezată Judecata, ca efect imediat al legii și al actului de justiție. O vom vedea domnind asupra celor cinci tărîmuri, al Înțelegerii, Discuției, Hotărîrii, Sentinței, Execuției. Iar, ca urmare, de acolo este alungată Nedreptatea cu toată liota ei. Coroana pe care ea o ține împăciuitor în mîna stîngă reprezintă Răsplata și Premiul; iar spada pe care o mînuiește neobosită mîna ei dreaptă reprezintă Pedeapsa și Răzbunarea. — Acolo unde ALCIDE[75] pare să-și facă loc cu măciuca, după vorbirea referitoare la Bogăție, Sărăcie, Zgîrcenie și Generozitate în prezența alaiurilor lor, se instalează Forța pe care o veți vedea revărsîndu-se în tărîmurile Luptei, Ripostei, Victoriei, Rezistenței, Asediului, Apărării. Din dreapta ei sînt alungate Sălbăticia, Furia, Cruzimea; iar din stînga Slăbiciunea, Lașitatea și Frica, iar în locul lor se rînduiesc Curajul, Îndrăzneala, Semeția, Sfruntarea, Încrederea în sine, iar de partea cealaltă, Teama, Tremurul, Îndoiala, Deznădejdea, cu însoțitoarele și slujnicele lor. Ea se răspîndește cam în toate cîmpurile. — Acolo unde stă LIRA cu nouă corzi, se așază Muza mumă[76] cu cele nouă fiice ale ei: Aritmetica, Geometria, Muzica, Logica, Poezia, Astrologia, Fizica, Metafizica, Etica, gonind prin urmare Ignoranța, Lenea și Prostia. Muma are ca tărîm întregul univers, în vreme ce fiicele își au fiecare tărîmul propriu. — Acolo unde își întinde aripile LEBĂDA urcă Penitența, Purificarea, Căința, Curățirea, Înnoirea, și prin urmare de acolo cad Amorul propriu, Murdăria, Scîrnăvia, Nerușinarea, Obrăznicia, cu întreaga lor seminție. Acestea se revarsă pe tărîmul Greșelii și Prihanei și în împrejurimi. De unde este detronată CASSIOPEIA[77], laolaltă cu Trufia, Îngîmfarea, Aro-

ganța, Neobrăzarea și tovarășele lor din sfera Ambiției și Falsității, urcă Măreția măsurată, Gloria, Demnitatea, Onoarea și însoțitoarele lor cu alaiul propriu, care aleg de obicei să se răsfrîngă în sfera Simplității și a Autenticității; precum alteori sînt silite de Necesitate să se răsfrîngă în cea a Disimulării și în altele de acest fel, care în unele cazuri pot deveni refugiul virtuților[78]. — Acolo unde neîmblînzitul PERSEU[79] arată capul Gorgonei urcă Munca, Strădania, Silința, Înflăcărarea, Vigilența, Nerăgazul, Exercițiul, Ocupația, cu pintenii Zelului și Grijii. Perseu poartă condurii Gîndirii folositoare, ai Disprețului pentru beneficiile plebee și ai sfetnicilor acestora, Perseverența, Talentul, Sîrguința, Meșteșugul, Căutarea și Hărnicia. Iar drept fiice are Invenția și Descoperirea care poartă fiecare trei vase pline cu Binele norocului, Binele trupului și Binele sufletului. El străbate cîmpurile Voiniciei, Puterii, Sănătății; iar din calea lui fug, într-o parte, Toropeala, Lenea, Lehamitea, Delăsarea, Bicisnicia, iar în cealaltă, Frămîntarea, Treaba fără rost, Tipicăria, Neastîmpărul, Curiozitatea prostească[80], Chinul și Sîcîiala care apar din tărîmul Iritării, Instigării, Constrîngerii, Provocării și alți meșteri care construiesc palatul Căinței. — În casa lui TRIPTOLEM[81] urcă Omenia cu seminția sa: Sfatul, Ajutorul, Îndurarea, Îngăduința, Sprijinul, Consimțirea, Salvarea, Alinarea, laolaltă cu alți prieteni și frați și cu slujitorii și fiii lor: aceștia se răspîndesc cu toții în ținuturile Filantropiei. De aceasta, dimpotrivă, se ține departe Mizantropia și curtea ei: adică Invidia, Răutatea, Disprețul, Deserviciul și frații lor, care se plimbă pe moșia Nepoliteții și a altor vicii. — În casa lui OFIUCUS[82] urcă Perspicacitatea, Dibăcia, Finețea și alte virtuți asemănătoare care sălășluiesc pe tărîmul Discernămîntului și al Prudenței: de care însă fug Neghiobia, Prostia și Stupizenia cu gloata lor, care se oploșesc cu toatele pe lîngă Imprudență și Lipsa de Discernămînt. — În locul SĂGEȚII se așază Alegerea corectă, Respectarea regulilor și Con-

centrarea, care acționează în sfera Studiului metodic, a Atenției și Aspirației; iar de acolo își iau în schimb tălpășița Calomnia, Bîrfa, Revanșa și alte progenituri ale Urii și Invidiei care se lăfăie în grădinile Uneltirii și Iscodirii sau ale unor grădinari tot atît de josnici și mișei ca acestea. — În locul unde se arcuiește DELFINUL se vede Iubirea de semeni, Bunăvoința, Curtenia, care, laolaltă cu cei apropiați lor, stau pe tărîmul Filantropiei și Bunei-cuviințe de care fuge gloata dușmănoasă și agresivă care, în schimb, se retrage pe tărîmul Vrajbei, Duelului și Răzbunării. — În locul de unde pleacă ACVILA[83] și o dată cu ea Ambiția, Trufia, Temeritatea, Tirania, Împilarea și alte soațe ce lucrează cu hărnicie cîmpul Uzurpării și Violenței, se instalează Mărinimia, Dărnicia, Generozitatea, Stăpînirea care se răspîndesc pe tărîmurile Demnității, ale Puterii și Autorității. — Unde înainte se afla calul PEGAS[84], iată acum Avîntul divin, Entuziasmul, Extazul, Profeția, Încordarea[85], care se manifestă în sfera Inspirației; și tot de acolo sînt alungate Avîntul animalic, Mania, Elanul irațional, Dezordinea minții și Împrăștierea simțirii, care sălășluiesc pe tărîmul Melancoliei nesănătoase[86], lăcaș[87] al Geniului pervertit. — În locul de unde pleacă ANDROMEDA, însoțită de Încăpățînare, Perversiune și de Convingerea oarbă, care se deprind în cîmpul îndoitei Ignoranțe, sosesc Deșteptăciunea, Speranța, Răbdarea, care se vor arăta în sfera bunei Discipline. — De unde pleacă TRIUNGHIUL[88], acolo capătă consistență Credința, denumită și Fidelitate, care își află sălaș în sfera Statorniciei, Iubirii, Sincerității, Simplității, Adevărului și altele, care sînt hăt îndeparte de Hoție, Înșelăciune, Nestatornicie. — În casa unde înainte domnea BERBECUL, iată acum Episcopatul, Ducatul, Exemplul bun, Demonstrația, Sfatul, Îndrumarea, fericite toate sub domnia Respectului, Ascultării, Consimțămîntului, Emulației virtuoase, Imitației; iar de acolo fug Exemplul rău, Scandalul, Nebunia, care luptă în tabăra Zăpăcelii,

Rătăcirii, Apostaziei, Schismei, Ereziei. — TAURUL face dovada că a fost emblema Răbdării, Toleranței, Mărinimiei, a Mîniei stăpînite și drepte: de care e nevoie în sfera Guvernării, a Cîrmuirii, a Supunerii, a Efortului, a Muncii, a Respectului și a altor virtuți. De acolo sînt izgonite laolaltă Mînia nestăpînită, Furia, Ciuda, Dispreţul, Îndărătnicia, Nerăbdarea, Jelania, Plîngerea, Înverșunarea care stau oarecum împreună. — Unde locuiau PLEIADELE urcă Solidaritatea, Civilitatea, Înfrățirea, Poporul, Republica, Biserica, legate de tărîmul Convivialității, al Concordiei și Comuniunii; iar acestea sînt guvernate de Iubirea bine stăpînită; și în același timp sînt alungate din cer Monopolul, Gloata, Secta, Triumviratul, Facțiunea, Clica, Partidul, care conviețuiesc cu Pasiunile iraționale, cu Planurile ticăloase, cu Răzvrătirea, cu Complotul peste care domnește Povața rea cu toată seminția ei. — De unde pleacă GEMENII, suie chipul Iubirii, Prietenia, Pacea care stau bine pe locul lor; iar cei ce pleacă duc cu ei Părtinirea nedemnă care se agață cu încăpățînare de Dorința nelegiuită și perversă. — RACUL duce cu el Înfrînarea greșită, Retragerea nedemnă, Absența josnică, Abținerea nelăudabilă, Statul cu brațele încrucișate, Pasul înapoi din fața gîndirii și acțiunii bune, Rețeserea pînzei Penelopei, și alte asemenea soațe și tovarășe care se adună și adastă pe pămînturile Inconstanței, Nimicniciei, Sărăciei cu duhul, Ignoranței și altora asemenea: în vreme ce către stele se înalță Preschimbarea în bine, Reprimarea răului, Retragerea din fața greșelii și a nedreptății, cu slujitorii lor care lucrează în sfera Temerii cinstite, Iubirii ordonate, Intenției bune, Căinței lăudabile și altele care strîng rîndurile împotriva Mersului în direcția greșită, a Perseverării în greșeală, a Stăruinței interesate. — LEUL duce cu sine Teroarea, Spaima și Groaza tiraniei, Periculoasa și detestabila Autoritate, Gloria arogantă și Plăcerea de a fi temut mai degrabă decît iubit [89], care, toate, acționează în spațiul Asprimii, Cruzimii, Violenței, Omorului, care

sînt chinuite de umbrele Fricii și Suspiciunii. Iar în vremea asta se înalță la cer Mărinimia, Generozitatea, Strălucirea, Noblețea, Prestanța, care stăpînesc tărîmul Dreptății, al Milosteniei, al dreptei Victorii, al Iertării meritate, care se străduiesc să fie mai degrabă iubite decît temute; și acolo dialoghează în pace cu Siguranța, cu Liniștea spiritului și cu rudele acestora. — FECIOAREI i se alătură Cumpătarea, Pudoarea, Castitatea, Modestia, Sfiala, Onestitatea, victorioase în tabăra Purității și Onoarei, disprețuite de Nerușinare, de Nestăpînire și de mumele altor neamuri vrăjmașe. — BALANȚA a fost modelul Echității așteptate, al Dreptății, Grației, Recunoștinței, Respectului și al altor urmași, însoțitori și lucrători din întreitul tărîm al Distribuției, Schimburilor și Răsplății: unde nu pune piciorul Nedreptatea, Nenorocul, Ingratitudinea, Aroganța și alte tovarășe, fiice sau slugi ale lor.

Unde mai înainte își ridica coada arcuită și-și întindea cleștii SCORPIONUL, acum nu-și mai arată fața Frauda, Aplauzele prefăcute, Iubirea mincinoasă, Înșelăciunea, Trădarea: ci dimpotrivă apar virtuțile contrare, fiice ale Simplității, Sincerității, Adevărului și care lucrează pe ogorul mamelor lor. — SĂGETĂTORUL se arată a fi, ca și pînă acum, emblema Contemplației, a Studiului și a Elanului nobil și e însoțit de discipoli și slugi care au drept subiect și obiect tărîmul Adevărului și Binelui, modelînd Intelectul și Voința; iar de-aici trebuie neapărat să lipsească Ignoranța cu ifos cît și Zăpăceala tembelă. — Acolo unde se află încă CAPRICORNUL vezi Schimnicia, Singurătatea, Reculegerea și alte mume, soațe și slugi, care se retrag pe tărîmul Iertării și al Libertății, unde nu-și găsesc locul Conversația, Divanul, Curtea, Ospățul și toate cele ce aparțin acestor fii, tovarăși și slujitori. — În locul umedului și nestăpînitului VĂRSĂTOR afli acum Temperanța, mumă a multor și felurítor virtuți, care se arată îndeobște cu fiicele sale, Buna-Cuviință și Politețea; și invers, de acolo fug Dezlănțuirea simțămintelor, Sălbă-

ticia, Mitocănia și Barbaria. — Acolo de unde sînt alungați PEȘTII, laolaltă cu Tăcerea perfidă, cu Gelozia pe știința altuia, cu Frauda intelectuală, care acționează pe teritoriul Mizantropiei și al Josniciei spirituale, se înalță Tăcerea demnă și Liniștea care însoțesc Prudența, Continența, Răbdarea, Moderația și altele asemenea și de care fug hăt departe Vorbăria, Trăncăneala, Pălăvrăgeala, Măscăria, Izmeneala, Bufoneria, Vorbele goale, Spusa în vînt, Strîmba, Pîra, Zvonul. — Acolo unde trăsese la mal BALENA, acum stă Liniștea sufletească, bine așezată în ograda Păcii și a Tihnei, de unde sînt izgonite Furtuna, Tulburarea, Cazna, Neliniștea și tovarășele ori surorile lor. — În locul în care divinul ORION, făcătorul de minuni[90], îi înspăimîntă pe zei, dimpreună cu Impostura, Șmecheria, cu Bunătatea fără rost, cu Minunea fără de folos, cu Amăgirea, Scamatoria, Șarlatania care slujesc drept călăuze, vizitii și ușieri Trufiei, Orgoliului, Uzurpării, Furtului, Fățărniciei și altor numeroase vicii; acolo, unde tăifăsuiau toate acestea, iată că acum se înalță Milițiile bune ce stau vajnic de strajă împotriva celor ticăloase, vizibile sau invizibile, și care luptă în tabăra Mărinimiei, Puterii sufletești, Iubirii de oameni, Adevărului și a altor nenumărate virtuți. — Unde încă mai adastă închipuitul rîu ERIDAN[91], se va afla un lucru nobil despre care vom vorbi într-alt loc: deoarece el este de altă natură decît cele înfățișate aici[92]. — Acolo de unde a fost izgonit IEPURELE cel iute de picior, laolaltă cu Frica fără temei, cu Lașitatea, Tremuriciul, Neîncrederea, Deznădejdea, Bănuiala nemotivată și alte fiice și fii ai Prostiei și Neștiinței, se poate admira acum Teama, fiică a Prudenței și a Cumpănirii, slujitoare a Gloriei și a Onoarei celei adevărate care se pot dobîndi în oricare tărîm al virtuții. — Acolo unde alerga întins după iepure CÎINELE MARE[93], suie acum Vigilența, Paza bună, Iubirea pentru binele public, Grija pentru bunurile casei, Tiranicidul, Zelul, Predica aducătoare de mîntuire, care cresc pe pămîntul Prudenței

și Justiției Naturale. Iar o dată cu Cîinele coboară și Vînătoarea și alte îndeletniciri crude și sălbatice care deși după dorința lui Jupiter sînt socotite eroice, țin totuși pe de-a întregul de lucrătura gîdelui, a măcelarului ori ucigașului. — Alungat din cer, CÎINELE MIC[94] trage după sine Lingușeala, Tămîierea, Slugărnicia, cu soațele lor; iar sus în locul lor urcă Blîndețea, Împăciuirea, Tovărășia, Prietenia, care se desfășoară în sfera Gratitudinii și Fidelității. — Unde se întoarce spre mare NAVA[95] luînd cu ea Zgîrcenia înjositoare, Negoțul necinstit, Cîștigul murdar, Pirateria și alți tovarăși netrebnici și cel mai adesea condamnabili, își fac casă Filotimia, Negustoria trebuincioasă, Chiverniseala la vreme, Contractul folositor, Peregrinarea cu rost, Transportul bogat dimpreună cu frații, comandanții, cîrmacii, vîslașii, soldații, oamenii de cart și alți slujitori ce-și fac treaba pe moșia Agoniselii. — Unde se întindea și-și răsfira inelele ȘARPELE austral numit Hidra[96], se arată acum Precauția chibzuită, Agerimea cumpănită, Bărbăția mereu proaspătă; iar de acolo își iau tălpășița Toropeala senilă, jalnica Ramoleală, laolaltă cu Uneltirea, Pizma, Gîlceava, Bîrfa și comesenele lor. — De unde e alungat CORBUL cu Negreala-i mohorîtă, cu flecaru-i Croncănit, cu abjecta și țigăneasca-i Impostură, cu Obrăznicia-i dezgustătoare, cu Disprețu-i orb, cu Treaba făcută de mîntuială, cu Zelul întîrziat și Lăcomia-i nerăbdătoare, iată că vin Magia divină cu fiicele ei și Divinația laolaltă cu rudele și slujitorii săi, dintre care cel mai de seamă și domn peste ceilalți este Bunul Augur, care sînt aducătoare de bine îndeobște în domeniul Artei militare, al Legilor, Religiei și Sacerdoțiului[97]. — Acolo unde, împreună cu Îmbuibarea și Beția, era înfățișat POCALUL[98] cu ceata lui de slujitori, tovarăși și însoțitori, acum se arată Reținerea, Sobrietatea, Cumpătarea într-ale mîncării, cu poruncile și restricțiile lor. — Acolo unde stăruie și e reconsfințit în sacristia[99] sa semizeul CENTAUR[100], sînt rînduite una lîngă alta Parabola divină, Misterul sacru, Parabola

morală[101], divinul și sfîntul Sacerdoțiu, laolaltă cu întemeietorii, păstrătorii și slujitorii lor; iar de acolo cad și sînt gonite Fabula senilă și neghioabă cu Metafora-i tîmpă, cu Analogia fără rost, cu Anagogia[102] răsuflată, cu Tropologia[103] neroadă și cu oarba-i Interpretare figurală[104], cu mincinosul lor alai de curteni, cu scroafele lor de mînăstiri, cu sectele lor certărețe[105], cu ierarhiile lor nedeslușite, cu orînduielile neorînduite, cu reformele diforme, cu neprihănirea prihănită, cu curățenia lor spurcată, cu șmecheria lor ticăloasă și dăunătoare, care își desfășoară trupele pe tărîmul Lăcomiei, Aroganței și Ambiției, unde domnește Răutatea chiondorîșă și uneltește oarba și crasa Ignoranță.

Alături de ALTAR se află Religia, Pietatea și dreapta Credință, în vreme ce dinspre colțul său de la răsărit cad Credința prostească și toate smintelile ei și Superstiția cu toate baliverneIe, fleacurile și flecușteţele; iar dinspre latura de apus se prăvălesc în hău mîrșavul Sacrilegiu și nebunul Ateism. — Acolo unde așteaptă COROANA[106] australă, acolo se află Răsplata, Onoarea și Gloria, care sînt roadele virtuților truditoare și ale studiilor virtuoase, care depind de bunăvoința amintitelor influențe cerești.[107] — Acolo de unde a fost alungat PEȘTELE AUSTRAL, acolo sălășluiește Plăcerea născută din roadele preacinstite și glorioase de care spuneam, rîul Desfătărilor, torentul Voluptății: acolo este Ospățul, acolo sufletul

Hrănește mintea cu-așa bucate-alese
De-ambrozie și nectar nu jinduie la mese.

Acolo este Țărmul furtunilor trudei noastre, acolo e Iatacul, acolo e Tihna lină, acolo e Liniștea negreșită. *Vale*[108].

Interlocutori: Sofia, Saulino, Mercur[109]

SOFIA: ... Prin urmare, dacă în corpuri, în materie și în ființă, n-ar exista schimbare, prefacere și perindare, nimic n-ar fi cum trebuie, nimic n-ar fi bun ori plăcut.

SAULINO: Ai demonstrat-o prea bine, Sofia.

SOFIA: Orice plăcere vedem că nu stă în nimic altceva decît într-o anume prefacere, trecere și mișcare[110]. Cum se știe, senzația de foame este nesuferită și urîtă, iar sațietatea e și ea neplăcută și apăsătoare, însă ceea ce nu place e tocmai trecerea de la una la alta. Focul dorinței de împerechere ne arde iar pofta trupească o dată săturată ne lehămisește: dar ceea ce ne alină este trecerea de la o stare la alta. Nici o stare prezentă nu dăruiește plăcere dacă starea de dinainte nu a devenit supărătoare. Munca nu e plăcută dacă în principiu nu urmează odihnei și, tot în principiu, odihna nu dăruiește plăcere dacă nu vine după muncă.

SAULINO: Dacă-i așa, înseamnă că nu există plăcere care să nu fie amestecată cu mîhnirea, căci mișcarea este cea care ne desfată sau ne supără.

SOFIA: Ai dreptate. Iar la asta adaug că uneori însuși Jupiter, de parcă i s-ar urî să fie mereu Jupiter, își ia vacanță și se preface cînd în plugar, cînd în vînător, cînd în oștean; ba îl afli printre zei, ba printre oameni, ba prin-

tre dobitoace. Pentru oamenii de la țară este o plăcere și o sărbătoare să meargă la oraș; iar orășenilor le place să-și petreacă sărbătorile, timpul liber și vacanța la țară. Cine a stat așezat sau culcat se bucură și se simte bine mergînd; iar cine a mers mult pe jos simte o mare ușurare cînd se așază. Cine a stat îndelung în casă se bucură cînd iese la loc deschis; iar cine a stat mult timp afară simte dorința de-a intra în casă. Dacă mănînci mereu aceeași mîncare, oricît de gustoasă, pînă la urmă ți se face greață. Astfel, trecerea de la o culme la alta, parcurgînd tot drumul dintre ele, mișcarea de la un lucru la lucrul opus, trecînd prin treptele care le despart, este ceea ce produce plăcere: așa încît pînă la urmă vedem că între un lucru și contrariul său există o asemenea tovărășie încît unul se potrivește cu celălalt mult mai bine decît s-ar potrivi cu ceva ce-i seamănă[111].

SAULINO: La fel îmi pare a vedea că justiția nu acționează decît acolo unde există vină, iar concordia nu se petrece decît unde există contrarietate; sfera nu-și află locul pe o altă sferă, deoarece ele se ating într-un singur punct, în schimb concavul își află tihna în convex; iar sub aspect moral, trufașul nu face casă bună cu trufașul, săracul cu săracul, zgîrcitul cu zgîrcitul, în schimb cel dintîi se simte bine în tovărășia umilului, al doilea în cea a bogatului, al treilea în a risipitorului[112]. Iar dacă cercetăm lucrurile din punct de vedere fizic, matematic[113] și moral, aflăm că nu mică e descoperirea acelui filozof[114] care a afirmat coincidența contrariilor și mare e priceperea la magie a celui care știe s-o caute acolo unde ea există[115]. Prin urmare tot ce ai spus e cît se poate de adevărat: dar eu aș vrea să știu, Sofia, în ce scop arăți toate astea.

SOFIA: Ceea ce vreau eu să spun este că începutul, mijlocul și sfîrșitul, nașterea, creșterea și desăvîrșirea a tot ce vedem vin din contrarii, prin contrarii, în contrarii, pentru contrarii. Iar acolo unde există contrarii, există acțiune și reacțiune, există mișcare, varietate, multitudine,

ordine, ierarhie, succesiune și perindare. De aceea nici un om care gîndește cum trebuie nu va deznădăjdui nici nu se va entuziasma pentru ceea ce este sau ce are la un moment dat, oricît de bine sau de rău, de mai bine ori de mai rău, prin comparație cu alte situații, ar fi sau ar duce-o. Este și cazul meu: eu, laolaltă cu obiectul divin de care mă ocup, anume Adevărul, deși a trebuit să fug și să mă ascund, deși am fost năpăstuită și urgisită, am socotit că, prin rînduiala destinului, acea urgisire avea să fie obîrșia reîntoarcerii mele, a arătării mele la față, a izbîndei și slavei mele, cu atît mai strălucitoare cu cît mai mari fuseseră contrariile lor.

SAULINO: La fel cel care, vrînd să salte cît mai sus, trebuie mai întîi să se ghemuiască la pămînt, iar cel care se căznește să sară cu bine peste o groapă trebuie mai întîi să-și ia avînt trăgîndu-se opt-zece pași înapoi.

SOFIA: Așadar, mulțumită destinului, sper într-o izbîndă cît mai mare în viitor dat fiind că pînă acum am fost la mare restriște[116].

SAULINO:

Cu cît e omul mai mîhnit,
cu cît stă mai în jos pe roată,
cu-atît e mai ușor de opintit,
de-ntors cu roata-ndată:
ades cu capul pe butuc stă astăzi unul pus
iar mîine tot el face legi și e pe brațe dus[117].

Dar te rog, Sofia, urmează-ți gîndul și lămurește-l în amănunt.

SOFIA: Jupiter Tunătorul, după ce ani de zile s-a dat drept tînăr și a dus-o tot într-un desfrîu, ocupîndu-se doar de război și de femei, acum, cînd timpul i-a pus căpăstru, începe să-și întoarcă fața de la dezmăț, de la vicii și de la tot ce-l îndemnau tinerețea și bărbăția.

SAULINO: Tu îi înfățișezi pe zei cum au făcut-o, poate, pînă acum doar poeții, dar filozofii niciodată! Să în-

țeleg că Jupiter și ceilalți zei îmbătrînesc? Să înțeleg că-i cu putință să treacă și ei apele Acheronului[118]?

SOFIA: Taci, Saulino, nu mă abate de la subiect, ci ascultă-mă pînă la capăt.

SAULINO: Vorbește atunci, te ascult cu toată atenția căci nu mă îndoiesc că din gura domniei tale ies numai vorbe mari și înțelepte; mă tem doar că mintea mea nu va fi în stare să le priceapă și să le rețină.

SOFIA: Să nu-ți fie teamă de asta! Ziceam că Jupiter începe să fie mai chibzuit și nu mai admite în consiliu decît oameni cu părul nins, cu fruntea zbîrcită, cu ochelari pe nas, cu barbă albă, cu toiag în mînă, cu plumb în picioare; iar în cap cu o imaginație strunită, cu o cugetare sprintenă, cu o memorie cuprinzătoare; cu o înțelegere plină de bun-simț sub frunte, cu prudență în ochi, cu fler în nas, cu atenție în ureche, cu adevărul pe limbă, cu sinceritatea în piept, cu simțăminte cumpănite în inimă, cu răbdarea pe umeri, cu jignirile îndurate și uitate, la dos, cu discreția la stomac, cu cumpătarea în pîntece, cu chibzuința în sîn, cu consecvența în picioare, cu rectitudinea în tălpi, în mîna stîngă cu pentateucul decretelor, în dreapta cu rațiunea deschisă dezbaterii, cu știința îndrumătoare, cu dreptatea care face ordine, cu autoritatea care impune și puterea care făptuiește.

SAULINO: Bună rînduială! Dar mai întîi trebuie să se fi spălat pe-afară și curățat bine pe dinăuntru.

SOFIA: De acum, Jupiter nu se mai preschimbă în animal. S-a terminat cu Europa pentru care și-a pus coarne de taur, cu Danae pentru care a pălit precum aurul, cu Leda pentru care i-au crescut pene de lebădă, cu nimfele Asterie și copilandrii frigieni pentru care a căpătat cioc vulturesc, gata cu Dolis și cu prefacerea în șarpe, cu Mnemosina pentru care s-a înjosit prefăcîndu-se în cioban, cu Antiopa care l-a îndemnat să devină pe jumătate animal luînd chip de satir, cu Alcmena care i-a dat ghes să se prefacă în Amfitrion[119]: și asta deoarece cîrma[120] care

rotea și îndrepta corabia acestor prefaceri a devenit atît de neputincioasă încît cu greu și arar mai poate ține piept năvalei talazurilor și mai mai că o trage pe uscat. Iar pînza îi e într-atît de sfîșiată și găurită încît degeaba încearcă vîntul s-o umfle. Vîslele, care odinioară, în pofida împotrivirii vînturilor și a furiei furtunii, împingeau corabia înainte, acum rămîn nemișcate (fie apa cît de calmă și ținutul lui Neptun cît de liniștit și oricît ar striga nostromul „la babord“, „la tribord“, „la pupa“, „la prora“) fiindcă vîslașii stau momîie.

SAULINO: Mare necaz!

SOFIA: Prin urmare gata cu spusa sau scorneala că Jupiter ar fi vreun iubăreț și un desfrînat: căci bunul părinte și-a pierdut vlaga.

SAULINO: La fel ca celălalt care, avînd atîtea neveste, slujitoare ale nevestelor și țiitoare, pînă la urmă s-a săturat, s-a sastisit și s-a sleit de puteri încît a zis: „Deșertăciune, deșertăciune, totul e deșertăciune.“[121]

SOFIA: Acum Jupiter se gîndește la ziua judecății, căci sorocul de treizeci și șase de mii de ani, sau pe-aproape (cum s-a dat de veste), bate la ușă; iar schimbarea anului lumii[122] amenință să aducă la putere un alt Coelius[123], atît din pricina schimbării provocate de mișcarea de trepidație cît și din așezarea planetelor unele față de altele și din ciclul lor, amîndouă nemaivăzute și nemaiauzite[124]. El se teme că, oricît ar croncăni astrologii și ghicitorii în prezicerile lor, destinul va voi ca noua lege a succesiunii să nu mai fie cea de la trecuta preschimbare a lumii, ci alta, cu totul diferită și nouă.[125]

SAULINO: Există deci temerea că ar putea veni un Coelius mai prevăzător, care, pentru a preîntîmpina eventualele necazuri din viitor, ar urma pilda Părintelui Ioan[126], adică și-ar surghiuni copiii în seraiurile de pe muntele Amharat; iar de frică să nu apară vreun Saturn care să-l castreze, și-ar strînge nelipsit șireturile de la izmenele de tablă și n-ar îndrăzni să doarmă altfel decît

cu nădragii adamantini[127] pe el. Și astfel, nemairepetîndu-se întîmplarea de odinioară, tuturor urmărilor ei li se va trînti ușa în nas[128]. Și degeaba vom aștepta ziua în care s-ar naște iar zeița din Cipru[129], ziua alungării șchiopului de Saturn[130] și a triumfului lui Jupiter[131], sau prăsirea fiilor, a fiilor fiilor, a nepoților și a nepoților nepoților, pînă la a nu știu cîta generație, din zilele noastre și în toate cîte vor veni pînă la ultimul soroc:

Nec iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles[132].

[SOFIA]: Așa stînd lucrurile, iar Jupiter văzînd în mărturia supărătoare adusă de vlaga-i sleită și de virtutea-i coflesită un semn că i se apropie moartea, nu trece zi să nu înalțe rugi fierbinți și să nu facă făgăduințe înfocate destinului pentru ca în secolele ce vor să vină lucrurile să se rînduiască cum îi convine lui.

SAULINO: Ce minunății spui, Sofia? Vrei să zici că Jupiter nu cunoaște urzeala destinului care dintotdeauna și de toți e numit implacabil? Credeam că, măcar în vacanță (firește, dacă i-o dărui-o destinul), mai pune și el mîna pe cîte o carte și citește ceva stihuri dintr-un poet! Nu era cine știe ce greu să-i pice în mînă Seneca, tragicul, care iată ce lecție i-ar fi dat:

Destinul ne conduce, noi ne supunem lui,
iar gîndurile toate să schimbe-n veci nu pot
acelea depănate de torsul fusului.
Tot ceea ce noi facem, tot ceea ce sîntém,
depinde de înalta poruncă sorocită;
ci maica nemiloasă firul
nu-l poate iar suci-napoi.
Torc Parcele din caer cu ordine și rost,
noi rătăcim bezmetic și fără de știință
să ne-ntîlnim destinul ce hărăzit ne-a fost[133].

SOFIA: Și tot destinul vrea ca Jupiter — deși știe că el, destinul, e implacabil și prin urmare că ceea ce tre-

buie să se întîmple se va întîmpla — să încerce totuși pe această cale să-l înrîurească[134]. Destinul a rînduit ca rugăciunile să fie ba îndeplinite ba nu[135]; și pentru a nu împovăra prea mult sufletele în transmigrația lor, le-a scos în cale, pe drumul preschimbării, rîul Lethe[136] din care beau cu toatele pentru ca, prin uitare, fiecare să se străduie și să dorească să-și păstreze starea în care se află[137]. Iată de ce tinerii nu doresc să redevină copii, copiii nu vor să se întoarcă în pîntecele mamei, și nici un om nu dorește să trăiască viața pe care a avut-o înainte de cea prezentă. Porcul nu vrea să moară și să nu mai fie porc, iar calului cel mai frică îi e de a nu mai fi cal. Jupiter, supus aceleiași necesități, se teme cel mai mult că nu va mai fi Jupiter. Dar destinul, în mărinimia lui, nu-i va schimba starea fără a-l face mai întîi să bea din apele acelui rîu[138].

SAULINO: Prin urmare, Sofia, acest zeu trebuie și el (lucru nemaiauzit!) să înalțe rugăciuni? Trăiește și el cu frica judecății? Mă miram eu de ce le e așa de teamă zeilor să se jure pe mocirla Styxului[139]: acum pricep însă că ceea ce-i sperie e ideea că le vine și lor rîndul să plătească.

SOFIA: Chiar așa. I-a poruncit lui Vulcan, fierarul lui, să nu mai lucreze de sărbători[140]; i-a pus în vedere lui Bachus să nu iasă cu alaiul după el și să nu le îngăduie Evantelor[141] să încingă bacanalele decît în zilele carnavalului, iar la sărbătorile mari din an să nu se arate decît după apusul soarelui și după cină, și numai cu încuviințarea lui explicită. Momos, care îi vorbise de rău pe zei și (după părerea lor) le criticase mult prea aspru greșelile, fusese dat afară din consistoriu și de la adunările zeiești și exilat pe steaua din vîrful cozii lui Calisto[142], cu interdicția de a trece de paralela de deasupra muntelui Caucaz, unde, bietul, pătimea de frig și de foame; ei bine, acum Momos a fost rechemat, reabilitat, repus în toate drepturile de dinainte, și numit locțiitor extraordinar și plenipotențiar, investit cu împuternicirea nemăsurată de a critica viciile, fără a ține seama de titlul sau funcția ni-

mănui. I-a interzis lui Cupidon să mai umble de colo colo, printre oameni, eroi și zei, cum obișnuia, fără nădragi pe el, și să nu mai tulbure vederea locuitorilor cerului fîțîindu-și fundul gol prin Calea Lactee și prin fața Senatului olimpian; să-și pună haine măcar de la brîu în jos; și i-a interzis cu strictețe de a mai îndrăzni să tragă cu săgeata altfel decît după rînduielile naturii[143]; și i-a poruncit ca dragostea la oameni să urmeze legea animalelor, adică să-i facă să se drăgostească numai în anumite perioade bine hotărîte, așa fel încît, precum pisicile se împerechează îndeobște în luna martie iar măgarii în mai, oamenilor să le fie hărăzite zilele în care Petrarca s-a îndrăgostit de Laura și Dante de Beatrice; iar această pravilă este dată *ad interim* pînă la proxima adunare, cînd soarele va intra în a zecea casă a Balanței, rînduită la capătul rîului Eridan, la îndoitura genunchiului lui Orion[144]. Atunci se va reveni la legea naturală, conform căreia orice mascul poate avea atîtea muieri cîte poate hrăni și însămînța; căci e lucru fără folos, nedrept și cu totul potrivnic legii naturii, ca sămînța născătoare de oameni, care ar putea da naștere la eroi și umple jilțurile goale de prin empireu, să fie risipită într-o femeie deja însămînțată și grea sau în alte ființe mai prejos, ori bunăoară în afara căsătoriei, în muieri care de teama rușinii găsesc calea de a lepăda.

SAULINO: Bună treabă, după părerea mea. Și apoi?

SOFIA: Apoi Ganimede, care în ciuda geloziei și năduful Junonei, îi căzuse cu tronc în asemenea măsură încît numai lui îi îngăduia să-i stea prin preajmă și să-i înmîneze fulgerele întreite, în vreme ce zeii erau ținuți la respect, mulți pași mai în spate: Ganimede, zic, dacă nu are nici o altă virtute în afara celei pe care aproape c-a pierdut-o[145], mă tem că trebuie să se socotească norocos dacă din paj al lui Jupiter va deveni scutierul lui Marte.

SAULINO: De ce această schimbare?

SOFIA: Din aceeași pricină pentru care s-a schimbat și Jupiter[146] și, în plus, pentru că, mai zilele trecute, pizmașul de Saturn, prefăcîndu-se că-l mîngîie, și-a trecut mîna zgrunțuroasă peste bărbia și obrajii îmbujorați ai băiatului, iar din acea atingere chipul i s-a împăroșat, pierzîndu-și treptat nurii aceia care i-au răpit inima lui Jupiter și pentru care Jupiter l-a răpit pe Ganimede la cer: drept care fiul de om a fost zeificat, iar tatăl zeilor zeflemisit[147].

SAULINO: Ce lucruri uimitoare! Dar zi mai departe!

SOFIA: Apoi, le-a interzis tuturor zeilor să mai aibă paji ori tovarăși de cameră mai tineri de douăzeci și cinci de ani.

SAULINO: Ha! Ha! Ce zice la asta Apollo și ce face cu iubitul său Hiacint[148]?

SOFIA: Nici nu știi cît e de amărît.

SAULINO: Amărăciunea asta trebuie să fi produs întunecarea cerului care durează de mai bine de șapte zile: oftatul lui aduce asemenea nori, suspinele aduc vînturile și furtuna, iar lacrimile ploaia cu găleata.

SOFIA: Ai ghicit.

SAULINO: Și ce-o să se-ntîmple cu bietul băiat?

SOFIA: Jupiter a hotărît să-l trimită la studii, la litere, în vreo universitate ori colegiu reformat, să mai facă cunoștință și cu vergeaua unui pedagog[149].

SAULINO: Vai, Fortuna, vai, soartă nemiloasă! Ți se pare băiatul ăsta o bucățică bună pentru un pedagog? Nu era mai nimerit să-l dea în grija unui poet, pe mîna expertă a unui orator, sau să-l obișnuiască cu bățul crucii[150]? Nu-l disciplina mai cu spor sub...

SOFIA: Gata, nu mai spune nimic! Ceea ce trebuie să fie va fi și ceea ce trebuia să fie este. Dar să terminăm povestea cu Ganimede: alaltăieri, băiatul, așteptîndu-se la obișnuitul răsfăț, i-a întins ceașca cu nectar cu bine cunoscutul lui zîmbet ștrengăresc; la care Jupiter i-a aruncat o privire severă și i-a spus: „Nu ți-e rușine, fiu al lui

Tros? Te crezi tot un copilandru? Trec anii și ție mintea tot nu-ți vine la cap, tot nu capeți un strop de glagore? Nu-ți dai seama c-au trecut vremurile cînd îmi împuiai urechile cu pîra că, atunci cînd ieșeam amîndoi în grădină, Silen, Pan și ălălalt, din Lampsacos[151] erau fericiți dacă prindeau vreo ocazie ca să te ciupească sau măcar să-ți atingă veșmîntul: iar în amintirea acelei atingeri nu se mai spălau pe mîini cînd mergeau la masă dacă nu făceau cumva alte lucruri și mai deocheate? Ia mai bine gîndește-te și vezi dacă nu-i cazul să-ți schimbi meseria! Și în afară de asta, află că nu mai vreau flușturatici pe lîngă mine." Cine ar fi văzut cum s-a schimbat la față bietul copil sau flăcău, nu știu, zău, de l-ar fi apucat mai întîi mila ori rîsul ori amîndouă laolaltă.

SAULINO: De data asta, cred, *risit Apollo*[152].

SOFIA: Așteaptă puțin, căci ceea ce-ai auzit pînă acum e doar floare la ureche!

SAULINO: Spune, atunci.

SOFIA: Ieri, pe cînd sărbătoream cu toții ziua victoriei zeilor împotriva giganților, îndată după prînz, zeița[153] aceea ce singură guvernează natura lucrurilor și datorită căreia se veselește toată ființa —

și preafrumoasa mamă-a gemenei iubiri,
zeie ce stăpînește oameni și zei-olaltă,
aceea chiar prin care orice ființă-n lume
capătă viață și cată-apoi la soare;
ea, care alungă vîntul și mistuie furtuna,
atunci cînd luminoasă răsare la levant,
marea-i zîmbește și toată se alină,
pămîntul se-nveșmîntă în straie noi și-aduce,
prin mîini gingașe de naiadă, cornul
smălțat, prinos de flori și fructe,
îmbelșugatul dar al lui Acheloos[154] —,

după ce a poruncit să înceapă balul, a pășit înainte cu o grație ce l-ar fi alinat și ademenit pînă și pe mohorîtul

de Caron și, așa cum cere obiceiul, s-a dus să-l invite la dans mai întîi pe Jupiter. Ieri, însă, acesta, în loc să procedeze după obicei, anume să o cuprindă cu brațul stîng, să o strîngă la pieptul lui, să-i prindă între primele două degete de la mîna dreaptă buza de jos pentru a-și lipi gura de gura ei, dinții de dinții ei, limba de limba ei (mîngîieri mai lascive decît se cuvin între tată și fiică) și cu asta să înceapă dansul, ei bine, ieri, i-a proptit mîna dreaptă în piept pentru a o ține departe de sine (de parcă voia să-i spună „*Noli me tangere*“[155]) și cu un aer cucernic și plin de milă a rostit: „Ah, Venus, Venus, chiar nu poți să te gîndești măcar o dată la condiția noastră și mai ales la a ta? Chiar crezi ceea ce-și închipuie despre noi oamenii, că cine dintre noi e bătrîn rămîne pe veci bătrîn, cine e tînăr rămîne veșnic tînăr, cine e copil e copil mereu, la fel în vecii vecilor cum eram atunci cînd am fost aduși în cer? Că așa cum pe pămînt oamenii contemplă chipul nostru pictat, portretul nostru, mereu neschimbător, la fel de neschimbată și neschimbătoare ar fi aici alcătuirea ființei noastre vii?[156] Astăzi, cu prilejul acestei sărbători îmi aduc aminte cum eram pe atunci, cînd i-am lovit cu trăsnetul și i-am nimicit pe giganții cei trufași[157], care îndrăzniseră să așeze Ossa peste Pelion, iar peste Pelion, Olimpul; cînd eram destul de vînjos pentru a-l azvîrli în negrele hăuri ale hulpavului infern pe fiorosul Briareu, căruia Pămîntul mumă îi dăruise o sută de brațe și o sută de mîini (pentru ca, aruncînd cu o sută de bolovani uriași asupra zeilor, să poată înfrînge cerul); cînd l-am izgonit pe îngîmfatul de Tifeu hăt departe, acolo unde marea Tireniană se întîlnește cu cea Ionică, îngropîndu-l de viu pe veci în insula Trinacria[158], despre care un poet spune[159]:

Insula mare Trinacria, pe-un trup de Gigant grămădită,
Pe Tifeu îl strivea sub a ei greutate, ca pe-unul
Care rîvnise la-al cerului scaun. El se tot frămîntă;
Luptă mereu să se scoale; dar mîna lui dreaptă e prinsă

Sub Pelor ausonian, iar stînga sub tine, Pachynos!
Și Lilybaeum i-apasă picioarele; capul i-apasă
Etna, sub care, pe spate culcat, zvîrle-afară nisip și
Varsă-ndrăznețul Tifeu pe gura sa flăcări.

Eu care de pe acel munte am fulgerat insula Prochita[160], eu care am înfrînt îndrăzneala lui Licaon iar, în vremea lui Deucalion[161], am inundat pămîntul care se răzvrătise împotriva cerului, eu care prin atîtea dovezi vădite m-am arătat întru totul demn de autoritatea mea, acuma eu nu mai am putere nici cît să înfrunt niște pe-jumătate-oameni și sînt nevoit, cu mare necaz, să las lumea să meargă cum s-o nimeri și cum o vrea Norocul; și cui o ști să alerge mai bine după el, fie-i dat să-l înhațe[162]; iar cui l-o încăleca, fie-i dat să se bucure. Acum am ajuns precum leul bătrîn al lui Esop[163], de care măgarul nu se mai teme și îi trage copite, maimuța îi dă cu tifla, și de care porcul își freacă burta înnoroiată ca de un ciot neînsuflețit. Acolo unde aveam mărețe oracole, temple și altare, acum, după ce acelea au fost dărîmate la pămînt și pîngărite fără rușine, au fost înălțate în loc jertfelnice și statui ale unora pe care mi-e rușine să-i numesc, pentru că sînt mai răi decît satirii și faunii noștri și decît alte semidobitoace, mai prejos chiar de crocodilii Egiptului[164]: căci aceia, influențați de magie, vădeau oarece semne de divinitate, în vreme ce aceștia sînt scîrna pămîntului[165]. Și toate astea numai din netrebnicia norocului vrăjmaș nouă[166] care n-a dorit atît să-i cinstească și să-i înalțe pe aceia cît să ne umilească, rușineze și înjosească și mai abitir pe noi. Legile, rînduielile, cultele, jertfele, ceremoniile pe care eu, prin Mercurii mei, le întocmisem, dăruisem, poruncisem și înființasem, sînt decăzute și nimicite; iar în locul lor au apărut cele mai murdare și mai ticăloase înșelătorii pe care acest noroc orb le poate născoci: în așa fel încît, în vreme ce prin noi oamenii deveneau eroi, acum ajung mai rău ca dobitoacele. La nările noastre nu va mai urca

mirosul aromitor al animalelor sacrificate pe altarele noastre: iar dacă totuși ne-o mai încerca pofta, n-om avea încotro și ne-om duce la bucătărie ca milogii[167]. Și deși unele altare mai fumegă a tămîie (*quod dat avara manus*[168]), tare mi-e teamă că fumul acela se va risipi, încetul cu încetul, întocmai ca fumul[169], pînă cînd nu va mai rămîne nici o urmă din sacrele noastre instituții. Știm din experiență că lumea este întocmai precum un cal nărăvaș care simte prea bine cînd e încălecat de un călăreț ageamiu ce nu-l poate ține în frîu: pe un asemenea călăreț calul îl disprețuiește și încearcă să-l arunce din spinare, iar după ce l-a azvîrlit la pămînt, se întoarce și-l ia în copite. Asta e: trupul mi se usucă, iar creierul îmi zemuiește; îmi cresc umflături dar îmi cad dinții; carnea mi se întunecă iar părul mi se albește; mi se lățesc pleoapele și mi se îngustează vederea; îmi slăbește suflul și mi se întărește tusea; pe scaun stau țeapăn dar mă clatin cînd merg; îmi tremură mîna dar îmi încremenesc coastele; mi se subțiază zgîrciurile dar mi se îngroașă încheieturile: concluzia (și ceea ce mă chinuie mai rău) e că mi se întăresc călcîiele dar mi se înmoaie ouăle, mi se lungește cimpoiul dar mi se scurtează fluierașul:

Junona mea pe mine nu-i geloasă,
Junona n-are păs de nu mă vede-acasă.

Nevorbind de ceilalți zei, te las pe tine să judeci singură cum stau lucrurile cu bărbată-tu, Vulcan. Pe vremuri lovea cu asemenea tărie nicovala, încît larmătului ce răzbătea prin gura scuipătoare de flăcări a Etnei, îi răspundea în depărtare, din grotele Vezuviului campan și din stîncosul Taburn, Eco [170]. Unde e acum vlaga fierarului meu și a soțului tău? Nu s-a stins? S-a stins, desigur. Mai are el puterea să sufle în foale pentru a aprinde focul? Mai e în stare să ridice barosul cela greu ca să bată fierul încins? Și chiar și tu, surioară, de nu dai crezare altora, întreabă-ți oglinda: și-o să vezi cum zbîrciturile tot mai

multe, brazdele pe care plugul timpului ți le sapă pe chip, fac tot mai anevoioasă munca pictorului, dacă nu vrea să mintă și ține să te picteze așa cum ești. În obrajii unde, cînd rîdeai îți apăreau două gropițe drăgălașe, două adîncituri, două mici scobituri încîntătoare, prin care rîsul tău, care însenina întregul univers, dăruia de șapte ori mai mult farmec chipului tău, de unde (ca și din ochii tăi) își lansa, parcă în joacă, săgețile ascuțite și înfocate Amor: acum, pornind de la colțurile gurii pînă la locul pomenit, pe un obraz ca și pe celălalt, încep să se deseneze patru paranteze care, împerecheate și simetrice, par să-ți strîngă gura, împiedicîndu-te să rîzi, iar linia cutelor ce se întind dinspre dinți spre urechi, te fac să semeni cu un crocodil. Ca să nu mai spun că, fie că rîzi fie că nu, pe frunte, geometrul lăuntric care îți suge lichidul vital și îți lipește tot mai strîns pielea de os, subțiindu-ți pielița, adîncește tot mai apăsat cele patru cute paralele, prin care îți arată cu precizie direcția drumului spre cimitir. — De ce plîngi, Venus ? De ce rîzi, Momos[171] ?" a întrebat atunci, văzîndu-l pe el rînjind, iar pe ea vărsînd lacrimi. „Momos mai știe și că unul dintre măscăricii aceia (dintre care unul singur e de ajuns pentru a susura la urechea principelui mai multe adevăruri decît toți curtenii laolaltă, și prin gura cărora, aparent în glumă, vorbesc și fac aluzii cei ce îndeobște n-au curajul să vorbească pe față) a povestit că Esculap făcuse pentru tine ditai provizia de pudră de corn de cerb și rezervă de coral[172] și asta după ce-ți scosese două măsele putregăite în așa mare taină încît acum o știu și curcile. Vezi așadar, soră dragă, cum ne îngenunchează timpul trădător, cum sîntem cu toții supuși prefacerii: și ceea ce ne doare mai tare e că nu avem certitudinea ba nici chiar speranța de a recăpăta înfățișarea pe care am avut-o odată[173]. Plecăm dar nu revenim de unde am plecat; și la fel cum nu păstrăm amintirea alcătuirii pe care am avut-o înainte de cea prezentă, asemenea nu putem ști defel cum va fi cea viitoare.

Și la fel dispar teama, mila, venerația, onoarea, respectul și iubirea; pleacă laolaltă cu puterea, cu prudența, virtutea, demnitatea, măreția și frumusețea, nu altfel de cum trupul pleacă laolaltă cu umbra sa. Adevărul singur, cu virtutea absolută, este mereu neschimbat și nemuritor: iar dacă uneori cade și se duce la fund, cu necesitate răsare iar la vremea potrivită, cînd îi oferă sprijin slujnica sa, Sofia. Să ne ferim așadar să aducem jignire caracterului divin al destinului, nedreptățind zeul geamăn[174] închinat lui și de el atît de îndrăgit. Să ne gîndim mai bine la alcătuirea noastră următoare și să nu uităm, neglijînd parcă divinitatea universală, să ne înălțăm inima și iubirea spre cel ce dăruiește tot binele și hotărăște soarta tuturor lucrurilor. Să-l rugăm ca în transformarea noastră, în trecerea sau metempsihoza noastră, să ne dăruiască înclinații fericite: și deși este neînduplecat, să-l așteptăm totuși cu rugăciunea fie de a ne prelungi starea de acum fie de a ne hărăzi o stare mai bună sau la fel sau măcar nu mult mai rea. Nu mai spun că, într-un fel, iubirea pentru divinitatea superioară prevestește o viitoare răsplată și binefacere dinspre ea; la fel cum cineva predestinat a fi om trebuie, în mod necesar, să treacă prin burta mamei, și la fel cum spiritul predestinat să se întrupeze în pește, trebuie să fie mai întîi scufundat în apă, la fel, cel ce va fi iubit de zei trebuie să facă legăminte și fapte bune."[175]

Partea a doua a dialogului întîi

Cu aceste cuvinte, suspinînd la tot pasul, marele tată al tărîmului ceresc a încheiat conversația cu Venus și a schimbat invitația la dans cu propunerea de a întruni marele consiliu al zeilor Mesei rotunde: adică a tuturor celor care nu sînt corciți ci naturali și care au cap de consilier, excluzîndu-i așadar pe cei cu cap de berbec, coarne de bou, bărbi de țap, urechi de măgar, colți de cîine, ochi

de porc, nas de maimuță, frunte de capră, pîntec de găină, burtă de cal, copite de catîr și coadă de scorpion[176]. Apoi, după strigarea dată prin gura lui Misenos, fiul lui Eol (deoarece Mercur nu mai catadicsește să fie, ca odinioară, trîmbițașul și crainicul decretelor zeiești), toți zeii răspîndiți prin palat au fost adunați curînd la un loc. Iar în urma tuturor, cînd s-a făcut oarecare liniște, a pășit Jupiter, cu chipul abătut și întristat, dar cu o ținută măreață și plină de noblețe. Dar înainte de a sui pe tron și de a prezida ședința, i s-a înfățișat Momos care, slobod la gură ca de obicei, a rostit așa de încet încît l-a auzit toată lumea: „Tată, consiliul ăsta trebuie amînat pentru o altă zi și ținut cu altă ocazie; toana asta a ta de a ne aduna în sobor îndată după prînz pare să ni se tragă de la dărnicia drăguțului tău de paharnic; căci nectarul nedigerat prea bine de stomac nu înzdrăvenește și satură, ci strică, aduce posomoreală și tulbură fantezia; pe unii îi face bucuroși fără motiv ori veseli fără de măsură, pe alții îi face ba cucernici pînă la habotnicie, ba viteji fără rost, ba furioși, ba gata de vise năstrușnice, pînă cînd, risipindu-se cu vremea fumurile[177] ce au încețoșat creierul fiecăruia, totul piere și se destramă. Ție, Jupiter, pare-mi-se că ți-a tulburat imaginația cu gînduri îndrăznețe dar nestatornice care te-au întristat; drept care toți de aici (deși numai eu cutez să ți-o spun) te socotesc inadmisibil de copleșit și biruit de bila neagră[178], de vreme ce cu un asemenea prilej cînd n-am venit pregătiți de consiliu, cu această ocazie cînd ne-am adunat să sărbătorim, la acest ceas după prînz și în asemenea împrejurări în care am mîncat bine și am băut și mai bine, vrei, după cîte înțeleg și pot adulmeca din vorbele tale, să discutăm lucruri atît de serioase." Cum zeii n-au nici obiceiul nici tocmai îngăduința de a se sfădi cu Momos, Jupiter, după ce l-a măsurat de sus și a zîmbit cu jumate de gură, fără să rostească o vorbă, s-a suit în jilțul său înalt, s-a așezat, a privit jur împrejur la marele Senat așezat roată dinaintea sa. La o asemenea privire se

cade ca tuturor să le tremure inima, de emoția uimirii, de împunsătura fricii, de elanul de venerație și respect pe care le trezesc în sufletele muritoare și nemuritoare măreția atunci cînd se arată la față. Atunci, coborînd puțin pleoapele și ațintindu-și apoi privirea la cer, a slobozit din adîncul pieptului un suspin năvalnic și a dat drumul la următoarea vorbire:

CUVÎNTAREA LUI JUPITER[179]

„O, zei, să nu vă așteptați ca, după obiceiul meu, să vă gîdil urechea cu un prolog sofisticesc, cu o narațiune bine adusă din condei, cu un epilog stufos și fermecător[180]. Nu sperați să vedeți o țesătură împodobită, o împletire strălucitoare de maxime, o bogată desfășurare de fraze elegante, un somptuos ansamblu de discursuri meșteșugite, și, după regulile retoricii, expresii de trei ori șlefuite înainte de a fi pronunțate: *non hoc*,

Non hoc ista sibi tempus spectacula poscit.[181]

Credeți-mă, o, zei, căci grăiesc adevărul: de douăsprezece ori și-a rotunjit casta Lucina[182] cornu-i argintiu de cînd am hotărît să întrunesc adunarea astăzi, la această oră și în împrejurările pe care le vedeți: răstimp în care am fost mai absorbit de ceea ce, împotriva voinței mele, trebuie să nu spun, decît am putut să cuget la ceea ce am de spus.

Aud că vă mirați că v-am luat de la petrecere la ceasul acesta și v-am chemat, imediat după masă, la întrunirea neașteptată a consiliului. Vă aud cîrtind că în zi de sărbătoare vă e tulburat sufletul cu lucruri serioase; și că fiecare din voi, la auzul trompetei și al hotărîrii noastre, s-a simțit deranjat. Iar eu, deși motivul unor asemenea acțiuni și împrejurări atîrnă de voința mea care le-a instituit, deși voința și hotărîrea mea sînt însuși temeiul

justiției, vreau cu toate acestea, înainte de a trece la altceva, să vă scap de această nelămurire și mirare. Încete (spun eu), serioase și cumpănite trebuie să fie propunerile; chibzuită, matură și secretă trebuie să fie hotărîrea: dar îndeplinirea ei trebuie să fie înaripată, rapidă și iute; să nu credeți însă că în timpul prînzului vreuna din umori m-ar fi năpădit într-atîta încît să mă înlănțuie și copleșească și după ce masa s-a încheiat ori că îndemnul la acțiune mi-ar fi fost inspirat nu de rațiune ci de abureala nectarului: exact în aceeași zi a anului trecut am început să cîntăresc în mine ceea ce trebuia să făptuiesc în această zi și la această oră. Și, da, într-adevăr, după prînz: căci știrile rele nu se dau îndeobște pe stomacul gol. Da, pe neașteptate: căci știu prea bine că nu la fel de tare vă înghesuiți să veniți la consiliu ca la petrecere și că mulți dintre voi chiulesc cît pot de la întrunirile consiliului: unii fiindcă nu vor să-și facă dușmani, alții pentru că nu știu cine o să piardă și cine o să cîștige; unii pentru că se tem să nu le fie disprețuit sfatul, alții din rîcă pentru că data trecută părerea lor n-a fost luată în seamă; unii pentru a părea nepărtinitori cînd se iscă o ceartă, alții fiindcă nu vor să-și încarce conștiința; adică unii pentru una, alții pentru ailaltă. — Dar trebuie să vă amintesc (frați și fii ai mei) că celor ce le e dat să guste ambrozia, să bea nectarul și să se bucure de slavă, le e dat de asemeni să înfrunte greutățile pe care le aduce cu sine numita slavă. Diadema, mitra, coroana înnobilează capul nu însă fără să-l apese; mantia regală și sceptrul împodobesc trupul nu fără să-l stingherească. — Vreți să aflați de ce anume am ales o zi de sărbătoare și de ce tocmai ziua de azi? Vi se pare deci, vi se pare că e demnă de a fi zi de sărbătoare? Nu credeți oare că aceasta ar trebui să fie ziua cea mai cumplită a anului? Care dintre voi, după ce se va gîndi mai bine, nu va socoti un lucru cu totul rușinos comemorarea victoriei asupra giganților tocmai acum cînd sîntem nesocotiți și disprețuiți de șobolanii pămîntului? O, de-ar fi vrut

atotputernicul și ineluctabilul destin să fim goniți din cer atunci, cînd înfrîngerea noastră, datorită măreției și vitejiei dușmanului, nu era rușinoasă ca cea de acum: căci astăzi condiția noastră de a ne afla în cer e mai rea decît a nu ne fi aflat nicicînd aici, decît a fi fost izgoniți atunci: de vreme ce teama pe care o insuflam și care ne umplea de glorie a pierit; faima măreției, a prevederii și dreptății noastre s-a sfărîmat; și ce e încă și mai rău, nu mai avem destoinicia și putința de a ne îndrepta greșelile, de a ne răzbuna umilințele: căci dreptatea cu care destinul îi conduce pe conducătorii lumii ne-a răpit cu totul autoritatea și puterea pe care le-am folosit atît de prost; ne-a despuiat și ne-a lăsat goi dinaintea ochilor muritorilor și le-a arătat fățiș mîrșăviile noastre; și tot ea vrea ca cerul însuși, cu atîta limpezime pe cît de limpezi sînt stelele, să aducă mărturie despre fărădelegile noastre. Căci acum roadele, urmele, poveștile, relatările, scrierile, istoriile adulterelor noastre, ale incesturilor, dezmățurilor, mîniei, disprețului, jafului și ale altor delicte și ticăloșii, ies toate la lumină; iar noi, drept simbrie pentru greșelile noastre, am făcut greșeli și mai mari, ridicînd pînă la cer triumful viciilor și tronurile nelegiuirilor, alungînd departe, îngropînd și părăsind în infern virtuțile și justiția.

Și am să încep cu lucrurile mici, cu păcatele, ca să spun așa, venale: de ce anume numai Deltaton, vreau să spun Triunghiul, a căpătat patru stele în jurul capului Meduzei, sub turul Andromedei și deasupra coarnelor Berbecului[183]? Pentru a dovedi părtinirea ce domnește printre zei. Cum se face că Delfinul, unit la nord cu Capricornul, a ajuns să stăpînească cincisprezece stele? Iată cum: pentru ca tuturor să le fie limpede cum a înaintat el în rang făcînd pe mijlocitorul (ca să nu spun codoșul) între Neptun și Amfitrita[184]. De ce, mă rog, stau cele șapte fiice ale lui Atlas[185] cocoțate peste gîtul alb al Taurului? Pentru că tatăl lor s-a lăudat, făcîndu-se astfel vinovat de lezmajestate, că ne-ar fi sprijinit pe noi, zeii, atunci cînd cerul era

pe cale să se prăbușească; sau, poate, pentru ca zeii care le-au suit acolo sus să-și priceapă ușurătatea. De ce Junona a împodobit Racul cu nouă stele, fără să le mai socotim pe celelalte patru care strică imaginea? Dintr-un moft, pentru că-l mușcase de călcîi pe Alcide, în bătălia lui cu lighioana[186]. Ori, bunăoară, cine ar putea găsi alt motiv decît bunul plac și cheful fără de minte al zeilor pentru faptul că Șarpele[187], numit de noi grecii și Ophiuchos, deține, împreună cu năpîrca lui mai mică, ditamai moșia de trezeci și șase de stele? Ce motiv serios și bine venit îl îndreptățește pe Săgetător să uzurpe treizeci și una de stele? Acela că e fiul Euschemiei[188], care a fost doica sau dădaca Muzelor. Și atunci de ce nu i-au fost date mai degrabă mamei? Pentru că fiul știa să danseze și să facă scamatorii. De ce Vărsătorul are patruzeci și cinci de stele lîngă Capricorn? Probabil pentru că a salvat-o pe fiica Venerei cînd era să se înece în baltă[189]? De ce n-au parte de așa ceva alții, față de care noi zeii sîntem mult mai îndatorați și care zac în pămînt, și în schimb i s-a oferit atît loc ăstuia, care a făcut un bine prea mic pentru o asemenea răsplată? Pentru că așa a avut chef Venus.

Și Peștii: deși merită oarece recunoștință pentru a fi scos din Eufrat oul acela[190] care, clocit apoi de porumbiță, a adus pe lume milostenia zeiței din Paphos, vi se pare totuși că sînt îndreptățiți să primească o podoabă din treizeci și patru de stele, fără să le mai socotim și pe celelalte patru din jur, și să locuiască afară din apă, în regiunea cea mai nobilă a cerului? Ce caută Orion, înarmat pînă în dinți și luptîndu-se de unul singur, cu brațele aruncate înlături, împopoțonat cu treizeci și opt de stele, în emisfera australă, înspre Taur? A ajuns acolo dintr-un simplu capriciu al lui Neptun[191], care nu s-a mulțumit să-i ofere toate avantajele pe mare, peste care e stăpîn legitim, ci se întinde fără nici un drept și dincolo de propria-i moșie. Iepurele, Cîinele și Cîinele mic[192], știți bine

că au patruzeci și trei de stele la sud, și asta doar pentru două-trei fleacuri cam de felul celor pentru care le stau alături Hidra, Cupa și Corbul[193] care au căpătat patruzeci și una de stele în amintirea simplului fapt că o dată l-au trimis pe Corb să le aducă apă de băut zeilor; iar Corbul a întîlnit în drum un smochin care avea roade sau smochine (spuneți-le cum vă place[194]): pofticioasă, pasărea a așteptat mai întîi ca fructele să se coacă, apoi, după ce le-a mîncat, și-a adus aminte de apă și s-a dus să umple ulciorul; numai că în apă a văzut dragonul, așa că i s-a făcut frică și s-a întors la zei cu ciubărul gol. Iar aceștia, ca să arate cît și-au bătut capul și ce deștepți sînt, au zugrăvit pe cer toată povestea îndatoritorului și harnicului argat. Vedeți, dar, cît de bine ne-am folosit timpul, cerneala și hîrtia. Iar Coroana australă, care stă sub arcul și picioarele Săgetătorului și este împodobită cu treizeci de strălucitoare topaze, cine a hărăzit-o să stea în veci fără un cap sub ea[195]? Și vi se pare că Peștele Austral arată bine acolo, sub picioarele Vărsătorului și Capricornului, alcătuit din douăsprezece lumini și alte șase ce-i stau în jur? Despre Altar sau Cădelniță sau Sanctuar sau Sacristie[196], cum doriți să-i spuneți, nici că vreau să mai vorbesc: căci niciodată nu i-a stat în cer mai bine decît acum, cînd aproape că nu-și află loc pe pămînt: acum stă numai bine acolo, ca niște moaște sau mai degrabă ca o rămășiță din corabia scufundată a religiei și a cultului zeilor.

Despre Capricorn nu spun nimic, pentru că mi se pare întru totul vrednic să stea în cer, deoarece ne-a făcut binele neprețuit de a obține rețeta prin care l-am învins pe Python; căci era nevoie ca zeii să se prefacă în dobitoace ca să merite onoarea de a purta acea luptă: el e cel ce ne-a dăruit învățătura că nimeni nu poate să-și dovedească superioritatea dacă nu știe să devină bestie[197]. Ce să mai spun de Fecioară? Pentru a-și păstra fecioria niciunde nu stă mai bine decît în cer, străjuită într-o parte de Leu

și în cealaltă, de Scorpion: sărăcuța a fugit de pe pămînt pentru că poftele fără de măsură ale femeilor, care cu cît sînt mai borțoase cu atîta trag mai abitir la futai, o făceau să se teamă că nu va scapa de molipseală nici în burta maică-sii: așadar bucură-se în pace de cele douăzeci și șase de agate negre ale sale și de celelalte șase ce-i stau în preajmă. Despre măreția neprihănită a celor doi Măgari care strălucesc în casa Racului nu îndrăznesc să spun nimic, deoarece acestora cel mai mult și mai pe drept li se cuvine împărăția cerului — ceea ce îmi propun să vă demonstrez altă dată[198], cu o sumedenie de dovezi cît se poate de grăitoare, căci despre un subiect atît de însemnat nu-mi îngădui să vorbesc în treacăt; doar de atît mă frămînt și mă tînguiesc: că aceste dobitoace divine au fost tratate cu atîta zgîrcenie, neașezîndu-le, ca să spun așa, într-un lăcaș doar al lor, ci doar în gazdă la acea lighioană acvatică înapoimergătoare, și nerăsplătindu-le decît cu două amărîte de stele, una de fiecare, și chiar și acelea doar de mărimea a patra.

Așadar despre Altar, Capricorn, Fecioară și Măgari (deși constat cu neplăcere că unora dintre ei, care n-au fost tratați cum li se cuvenea, în loc să li se facă o onoare li s-a adus mai degrabă o ocară) pentru moment nu vreau să hotărăsc nimic. Dar revin la ceilalți supuși, care trebuie cîntăriți cu aceeași balanță ca cei de dinainte. Cum vreți să nu cîrtească toate rîurile de pe pămînt pentru nedreptatea care li se face? Căci pe ce motiv dintre toate numai Eridanul trebuie să aibă treizeci și patru de steluțe, care se văd și de o parte și de cealaltă a tropicului Capricornului, și nu și altele nu mai puțin onorabile și mari sau unele poate chiar mai onorabile și mai mari decît el? Credeți cumva că e de-ajuns să motivăm că surorile lui Faeton locuiesc în el? Sau poate socotiți că trebuie sărbătorit pentru că în apele lui s-a prăbușit, răpus de trăsnetul meu, fiul lui Apollo, fiindcă abuzase de funcția, gradul și autoritatea lui taică-său[199]? De ce, mă rog, calul lui Be-

lerofon e cocoțat în cer și împopoțonat cu douăzeci de stele, în vreme ce călărețul său zace în pămînt[200]? Pe ce motiv săgeata aceea, cu sclipirea celor cinci stele țintuite pe ea, strălucește lîngă Vultur și Delfin? Mare nedreptate i se face, desigur, că nu a fost pusă lîngă Săgetător, ca să-i servească acestuia după ce o va fi slobozit pe cea din arc; sau că nu e așezată în vreun alt loc cu noimă. Și mai ard de nerăbdare să aflu ce caută Lira aceea, făcută din coarne de bou în formă de țestoasă[201], între trupul Leului și capul albei și grațioasei Lebede? Aș vrea să știu dacă se află acolo în cinstea țestoasei, sau a coarnelor, sau a lirei, sau poate pentru ca oricine să admire meșteșugul lui Mercur, care a făurit-o, mărturie a îngîmfării lui nemăsurate și deșarte?

Iată, o, zei, lucrările noastre, iată mărețele făptuiri pentru care sîntem slăviți în cer: iată ce zidiri minunate, nu mult diferite de ceea ce fac copiii cînd, frămîntînd lutul ori aluatul și amestecîndu-l cu vreascuri sau paie, încearcă să-i imite pe oamenii mari. Credeți voi că nu vom fi siliți să dăm lămuriri și socoteală și pentru ele? Sînteți convinși că pentru lucrările noastre deșarte nu vom fi luați la întrebări, cîntăriți, judecați și osîndiți la fel ca pentru deșartele noastre cuvinte[202]? Zeița Dreptate, zeița Cumpătare, zeița Statornicie, zeița Dărnicie, zeița Răbdare, zeița Adevăr, zeița Mnemosine, zeița Sofia și atîți alți zei și zeițe au fost izgoniți nu doar din cer ci chiar și de pe pămînt: iar în locul lor, în mărețele palate ridicate de Providență pentru a le fi lăcaș, aflăm acum delfini, capre, corbi, șerpi și alte scîrnăvii, prosteli, mofturi și ușurătăți[203]. Dacă socotiți nepotrivit un asemenea lucru, dacă vă mustră conștiința pentru binele pe care nu l-am făcut, atunci cu atît mai mult trebuie să vă așteptați să fiți, laolaltă cu mine, chinuiți și țintuiți pentru marile ticăloșii și crime înfăptuite pentru care nu numai că nu ne-am căit nici îndreptat, ci, pe care, mai rău chiar, le-am proslăvit și le-am înălțat ca semn al izbînzii, și nu în vreun pris-

tol șubred și sortit pieirii, nu într-un templu pămîntesc: ci în cer, printre stelele eterne. O, zei, greșelile comise din slăbiciune și dintr-o necugetată ușurătate pot fi lesne trecute cu vederea și iertate. Dar ce îngăduință, ce milă pot nădăjdui greșelile făptuite de cei care, puși să împartă dreptatea, comit fărădelegi și samavolnicii, iar ca răsplată pentru acestea, fac altele și mai mari, anume: cinstesc, răsplătesc și ridică în slava cerului atît crimele cît și pe făptuitorii lor[204]? Pentru ce ispravă mare și virtuoasă a căpătat, mă rog, Perseu douăzeci și șase de stele[205]? Deoarece, cu ajutorul sandalelor cu aripi și scutului de cristal care-l făcea nevăzut, le-a omorît, ca să-i facă pe plac Minervei înfuriate, pe Gorgone care dormeau și i-a adus zeiței ca trofeu capul Meduzei. Și n-a fost de ajuns el: ci, spre o mai îndelungată și slăvită amintire, era nevoie să apară și nevastă-sa, Andromeda, cu alte douăzeci și trei, și chiar și gineri-su, Cefeu[206], cu cele treisprezece ale sale, care și-a dat fiica nevinovată pradă monstrului marin pentru un capriciu al lui Neptun, ofuscat că mama Andromedei, Cassiopeia, socotea că e mai frumoasă decît Nereidele[207]; maică-sa care e și ea acolo, pe tron, împodobită cu alte treisprezece stele, la granița cercului arctic. Și pe ce motiv stă și behăie în punctul echinocțial tatăl mieilor[208] cu lîna de aur, cu cele optsprezece stele ale lui, fără a le mai socoti pe cele șapte din jur? Ca să propovăduiască oare țicneala și prostia regelui din Colchida, nerușinarea Medeii, îndrăzneala libidinoasă a lui Iason și pofta noastră josnică[209]? Iar băiețandrii ăia doi[210] care, în zodiac, îi urmează Taurului, și au optsprezece stele, fără să le mai socotim pe celelalte șapte risipite pe de lături, ce lucru mare au de arătat, proțăpiți pe tronul ceresc, altul decît dragostea reciprocă a doi poponari? Din ce pricină a primit Scorpionul douăzeci și una de stele, în afară de cele opt care-i stau pe clești, de celelalte nouă care-l înconjoară și de altele trei din preajmă? Doar ca răsplată pentru uciderea lui Orion, poruncită de Diana, din

ușurătatea și invidia ei pe vînătorul care-i făcea concurență[211]. Și știți bine că Chiron, deși pe jumătate animal[212], a căpătat în emisfera australă a cerului șaizeci și șase de stele pentru simplul fapt de a fi fost dascălul băiatului născut[213] după ce Peleu a sedus-o pe Tetis.

Cum bine știți, coroana[214] Ariadnei, în care sclipesc opt stele, celebrată dinaintea pieptului Boarului[215] și a încolăcirii Șarpelui, nu stă acolo decît pentru a aminti în veci de iubirea dezmățată a tatălui Liber[216], care s-a împreunat cu fiica regelui Cretei, alungată de seducătorul ei, Tezeu. — Și ce caută Leul cu vasiliscul în inimă, acolo, în continuarea Racului, unde a primit drept moșie treizeci și cinci de stele? O sta oare acolo ca să nu se despartă de tovarășul său de luptă și de slugărnicie pe lîngă mînioasa Junona care l-a trimis să pustiască țara lui Cleon și, spre paguba acestuia, să aștepte venirea dîrzului Alcide[217]? Și Hercule neînvinsul, fiul meu cel harnic, pare să-și apere, cu pielea jupuită de pe leu și cu măciuca în mînă, cele douăzeci și opt de stele, pe care le merită cu prisosință pentru faptele sale eroice, mai multe decît ale oricui altuia pe lume; și totuși, drept să spun, nu mi se pare tocmai potrivit să ocupe locul cu pricina, unde nașterea lui pune dinaintea ochilor justiției păcatul comis de mine și de ibovnica mea, Megara[218], mama lui, față de legătura sfîntă a căsătoriei mele cu Junona. Corabia Argos[219], în care sînt incrustate patruzeci și cinci de stele ce scînteiază în spațiul vast de lîngă cercul Antarctic, stă acolo cu vreun alt scop decît acela de a aminti în veci de marea greșeală comisă de înțeleapta Minerva, care o dată cu corabia a zămislit și primii pirați, pentru ca marea să-și aibă și ea, ca și pămîntul, tîlharii ei sîrguincioși? Revenind însă la locul ce trece drept centura cerului: de ce Boul[220] cela dinspre începutul zodiacului deține treizeci și două de stele luminoase, fără a o mai socoti pe cea din vîrful cornului de către miazănoapte și altele unsprezece răspîndite prin jur? Doar pentru că îl înfățișează pe Jupiter

(vai!) cînd a răpit-o pe fiica[221] lui Agenor, sora lui Cadmos. Ce vultur e acela ce uzurpă pe boltă locul cu cincisprezece stele dincolo de Săgetător, înspre pol ? Vai mie, e tot Jupiter, care sărbătorește acolo răpirea lui Ganimede și alte pasiuni aprinse și iubiri încununate de succes. Iar Ursoaica aceea, da, ursoaica, o, zei, de ce a fost așezată în cel mai frumos și mai nobil loc din lume, s-ar zice parcă pe culmea universului sau într-o piață scăldată în lumină, ca cel mai strălucit spectacol ce se poate înfățișa ochilor noștri ? Poate ca să nu fie ochi care să nu vadă flacăra ce s-a aprins în sufletul tatălui zeilor după ce carul de foc al lui Faeton a aprins pămîntul: căci pe cînd, în iubitul ținut al Arcadiei, cercetam stricăciunile pricinuite de acel foc și începeam să le dreg, chemînd rîurile care, sfioase și fugarnice, se retrăseseră în peșteri, iată că un alt foc mi-a cuprins pieptul care, izvorît din strălucirea chipului fecioarei nonacrinite[222], mi-a pătruns prin ochi, mi s-a strecurat în inimă, mi-a încălzit oasele și m-a răzbit pînă la măduvă: în așa fel încît nu a mai fost apă sau leac care să-mi vină în ajutor și să-mi răcorească dogoarea. Focul acela a fost săgeata care mi-a străpuns inima, lațul care mi-a legat sufletul, gheara care m-a sfîșiat însumi și m-a aruncat pradă frumuseții ei. Am comis violul sacrileg, am sedus-o pe însoțitoarea Dianei și m-am făcut vinovat față de preacredincioasa-mi soție. Iar cînd aceasta mi-a înfățișat urîciunea samavolniciei mele sub forma și speța unei ursoaice, nu numai că vederea aceea hidoasă nu m-a îngrozit, ci mai rău, dihania mi-a părut atît de frumoasă și mi-a plăcut peste măsură, așa încît am vrut ca făptura ei să fie glorificată în cel mai nobil și măreț lăcaș al zidirii cerești: iată unde e dat să șadă o asemenea greșeală, asemenea urîțenie, asemenea rușine groaznică pe care apa Oceanului o respinge și refuză s-o spele, pe care Tetis[223] nu o primește în preajma sălașului său de teamă să nu-i spurce apele, căreia Dictyna[224] i-a interzis să-i calce pustiurile de teamă să nu-i pîngărească sacra

adunare, și din fața căreia, din aceeași pricină, Nereidele și Nimfele își retrag rîurile.

Eu, biet păcătos, îmi mărturisesc vina, îmi recunosc grelele păcate[225] dinaintea Dreptății absolute și neîntinate și dinaintea voastră; mărturisesc că pînă acum am păcătuit grav, iar prin exemplul meu, v-am îndemnat și v-am lăsat și pe voi să faceți la fel; și mărturisesc că prin aceste fapte am atras pe bună deptate, și eu și voi laolaltă, mînia destinului, care a vrut să nu mai fim recunoscuți ca zei. Și pe cînd noi mînjeam cerul cu murdăria pămîntească, el hotăra să ne fie dărîmate templele, imaginile și statuile pe care le aveam noi pe pămînt: așa încît cei ce au ridicat în înaltul cerului tot ce-i josnic și mîrșav, din înalt să fie doborîți cît mai jos[226].

Vai, zei! Ce ne facem? Ce gîndiți să întreprindem? De ce zăbovim? Am încălcat legea, am stăruit în greșeală, iar acum vedem că greșeala e însoțită și urmată de pedeapsă. Hai să facem ceva, să găsim o dezlegare: căci așa cum destinul ne-a dat putința de-a cădea, la fel ne-o dă pe aceea de a ne ridica la loc; așa cum am știut să ne prăbușim, la fel știm și sîntem în stare să ne repunem pe picioare. Pedeapsa care ne paște din pricina greșelilor noastre — și chiar alta mai mare ce ar putea veni în viitor — poate fi lesne înlăturată prin îndreptarea care stă în mîinile noastre. Lanțul greșelilor noastre ne-a doborît și legat, mîna dreptății să ne dezlege. Dacă ușurătatea noastră ne-a tras în jos, gravitatea trebuie să ne înalțe[227]. Să ne convertim la dreptate, căci depărtîndu-ne de ea, ne-am depărtat de însăși ființa noastră în așa măsură încît nu mai sîntem zei, nu mai sîntem noi înșine. Să revenim așadar la ea dacă vrem să redevenim noi. Rînduiala și calea acestei îndreptări ne cer să începem scuturînd de pe umerii noștri greaua povară a greșelilor care ne apasă; să dăm apoi la o parte din fața ochilor noștri vălul subțire de nelimpezime care ne împiedică să vedem; să ne eliberăm sufletele de iubirea de sine care ne îngreunează; să alun-

găm de la noi toate gîndurile deșarte care ne împovărează; să fim gata să dărîmăm marea mașinărie a greșelilor și marea zidire a stricăciunii care ne stau în drum și ne împiedică trecerea; să stîrpim și să nimicim pe cît se poate prăznuirile și trofeele isprăvilor noastre rușinoase, pentru ca dinaintea tribunalului dreptății să arătăm o adevărată căință pentru păcatele noastre trecute. Haideți, o, zei, haideți cu toții să alungăm din cer aceste năluci, acești idoli, aceste chipuri, aceste imagini, aceste înfățișări, aceste întrupări și istorii ale lăcomiei, dezmățului, hoției, furiei, ciudei și rușinii noastre: piară cît mai repede această noapte întunecată și mohorîtă a greșelilor noastre, căci frumoasa auroră a noii zile a dreptății ne cheamă la ea; să ne pregătim să apărem în fața soarelui[228] ce stă să răsară nu spurcați precum sîntem acum. Trebuie să ne curățăm și să redevenim frumoși: și nu doar noi înșine, căci și încăperile și lăcașurile noastre trebuie să fie curate și neîntinate; trebuie să ne curățim și pe dinafară și pe dinăuntru. Să ne pregătim, vreau să zic, mai întîi în cerul acela care se află în spiritul nostru, și doar apoi în acesta material și perceptibil care se înfățișează ochilor[229]. Să alungăm din cerul sufletului nostru Ursa urîțeniei, Săgeata defăimării, Mînzul ușurătății, Cîinele cîrtelii, Cîinele mai mic al lingușelii. Piară din noi acel Hercule al violenței, Lira uneltirii, Triunghiul sacrilegiului, Boarul nestatorniciei, Cefeul cruzimii. Fugă de noi Dragonul invidiei, Lebăda imprudenței, Cassiopeia vanității, Andromeda lenii, Perseul îngrijorării fără rost. Afară cu Ofiucus și bîrfa lui, cu Vulturul aroganței, cu Delfinul desfrîului, Calul nerăbdării, Hidra destrăbălării; gata cu Balena lăcomiei, cu Orionul trufiei, cu Eridanul zădărniciei, Gorgona neștiinței, Iepurele fricii fără de temei. Fugă din pieptul nostru Corabia Argos a avariției, Cupa necumpătării, Balanța nedreptății, Racul îndărătniciei, Capricornul înșelătoriei. Depărtează-se de noi Scorpionul hoției, Centaurul dragostei animalice, Altarul superstiției, Coroana

trufiei, Peștele tăcerii lașe. Plece laolaltă cu acestea Gemenii iubirii păcătoase, Taurul grijii pentru toate fleacurile, Berbecul necugetării, Leul tiraniei, Vărsătorul desfrîului, Fecioara trăncănelii, Săgetătorul ponegrelii. Dacă (o, zei) ne vom curăța sălașul în felul acesta, dacă vom face cerul să arate ca nou, noi vor fi și constelațiile și înrîuririle lor, noi amprentele și destinele; căci de această lume de sus depind toate celelalte, iar efectele contrare decurg din cauze contrare[230]. Ferice de noi, căci bine ne va fi atunci cînd ne vom umple sufletele și gîndul de lucruri bune. Cui nu-i place starea de acum place-i sfatul acesta: dacă vrem să ne schimbăm soarta, trebuie să ne schimbăm năravurile. Dacă vrem ca ea să fie bună sau mai bună, trebuie ca și celelalte să nu fie la fel sau mai rele. Să ne curățăm simțirea lăuntrică: căci după replămădirea acestei lumi lăuntrice nu ne va fi greu să înnoim lumea exterioară, vie și eternă[231]. Prima curățire văd (o, zei) că ați și făcut-o; văd că sînteți cît se poate de hotărîți, hotărîrea voastră, văd, a și fost luată, chiar pe loc, fiindcă ea nu e supusă strînsorii timpului[232]. — Atunci, haideți! Să purcedem la a doua curățenie! Ea privește exteriorul, materialul, ceea ce ocupă un loc în spațiu și poate fi simțit. De aceea ea trebuie să urmeze o anumită ordine, o anumită succesiune și metodă: iată de ce e nevoie să avem răbdare, să punem lucrurile cap la cap, să le comparăm între ele, înainte de a lua o hotărîre; căci așa cum lucrurile materiale se rînduiesc în timp, înfăptuirea lor, de asemeni, nu poate avea loc într-o clipă. Vă dau așadar un răgaz de trei zile în care însă nu aveți nici de pritocit nici de hotărît în sinea voastră dacă această reformă trebuie făcută sau nu: căci, din vrerea destinului, din clipa în care v-am propus-o, cu toții ați socotit-o bine venită, necesară și minunată; eu văd această încuviințare a voastră nu doar ca un semn exterior, ca o manifestare, ca o umbră[233], ci ca o realitate deplină și un adevăr, așa cum și voi o vedeți pe a mea; și de cum eu v-am atins urechile cu propunerea

mea, deîndată voi mi-ați atins ochii cu strălucirea consimțămîntului vostru. Rămîne așadar să vă gîndiți, să vă sfătuiți între voi cum facem cu lucrurile astea pe care le luăm de pe cer, cărora trebuie totuși să le găsim un alt loc și un alt ținut; și cum facem să umplem jilțurile astea pentru ca firmamentul să nu rămînă pustiu, ci dimpotrivă, să devină mai populat și mai plin ca înainte. După aste trei zile, veți fi consultați în prezența mea în legătură cu fiecare loc și cu fiecare lucru: așa încît, după o dezbatere amănunțită, să putem ajunge, în cea de a patra zi, să hotărîm și să decretăm forma noii alcătuiri a cerului. AM ZIS."

Iată, Saulino, cum a știut Jupiter să gîdile urechea, să aprindă spiritul și să înduioșeze inima Senatului și Poporului ceresc; de altfel, după expresia chipurilor și din gesturile fiecăruia, și-a dat singur seama (în timp ce vorbea) că în mintea lor ceea ce le propunea el devenise de-acum un lucru bine stabilit și o hotărîre. De aceea, cînd marele Patriarh al Zeilor și-a încheiat discursul și a tăcut, toți într-un glas au tunat: „O, Jupiter, consimțim cu bucurie să înfăptuim tot ce ne propui tu, iar destinul ne hărăzește" — moment cînd mulțimea a început să fremete, vădind care o voioasă hotărîre, care un entuziasm respectuos, care o îndoială, care o cugetare; unii aplaudînd, alții dînd din cap a interes; unii cu o anume privire în ochi, alții cu alta: pînă cînd, venind ora cinei, s-au retras care încotro.

SAULINO: Astea-s lucruri de mare însemnătate, Sofia.

Partea a treia a dialogului întîi

SOFIA: A patra zi, mai precis chiar la amiază, s-au adunat iar cu toții în consiliu, unde, de data asta n-au fost îngăduiți numai zeii de seamă, deja amintiți, ci și toți

ceilalți cărora, urmînd parcă o lege a naturii, le e încredințat cerul. După ce Senatul și Poporul zeilor s-a așezat, după ce Jupiter, conform obiceiului, s-a urcat pe tronul său de safir poleit cu aur, purtînd diadema și mantia aceea[234] în care se arată numai la întrunirile cele mai solemne, după ce și-a netezit veșmintele, a atras privirile mulțimii și a impus o tăcere adîncă, într-atît încît cei de față păreau stane de piatră sau chipuri zugrăvite[235], atunci a ieșit în mijloc zeul meu cel frumos, Mercur, cu toate însemnele, distincțiile și zorzoanele pe el. Și ajungînd dinaintea marelui părinte, a făcut cunoscut, a explicat și interpretat pe scurt ceea ce mai toți din consiliu știau deja, dar, pentru a respecta tipicul și staiful protocolului, trebuia pronunțat. Și anume: că zeii erau cît se poate de pregătiți și, dintr-o pornire spontană și din proprie voință, fără urmă de prefăcătorie sau regret, erau gata să accepte și să aplice tot ceea ce urma să hotărască, să stabilească și consfințească respectivul sinod. Și spunînd aceasta s-a întors către zeii așezați roată și le-a cerut să confirme și ratifice prin ridicare de mînă ceea ce expusese în numele lor dinaintea Tunătorului: lucru pe care ei l-au făcut pe loc[236]. — Atunci a deschis gura marele Patriarh rostind cele ce urmează: „O, zei, dacă răsunătoare a fost victoria noastră asupra giganților care pentru scurt timp s-au răzvrătit împotrivă-ne și care erau străini de noi și dușmani fățiși, care se luptau doar din Olimp și care nu puteau încerca altceva decît să ne răstoarne din cer; cu atît mai glorioasă și mai demnă va fi victoria asupra noastră, de vreme ce noi i-am învins pe ei! Cu atît mai nobilă și mai glorioasă, repet, este cea împotriva propriilor noastre porniri care atîta vreme au triumfat asupra noastră și care sînt dușmani încuibați înăuntrul casei, care ne asupresc din toate părțile și care ne-au zgîlțîit și ne-au dat peste cap? — Așadar, dacă acea zi, ce a rodit o victorie atît de repede trecătoare, ne-a părut demnă de a fi sărbătorită, cu cît mai sărbătorească trebuie să fie aceasta a cărei glo-

rie va da roade pe vecie, în secolele viitoare! Continuați, prin urmare, să sărbătoriți ziua victoriei: dar în loc s-o socotiți ziua victoriei asupra giganților, considerați-o de acum ziua victoriei asupra Zeilor, căci în această zi am triumfat asupra noastră înșine. Fie această zi de azi înainte sărbătoarea în care se purifică cerul: și fie mai solemnă pentru noi decît pentru egipteni exodul norodului de leproși[237], iar pentru evrei plecarea din captivitatea babiloniană. Astăzi boala, ciuma, lepra sînt alungate din cer în pustiu; astăzi sfărîmăm lanțul nelegiuirilor, doborîm trunchiul greșelilor care ne osîndesc la pedeapsa veșnică. Iar cum de bunăvoie vă înhămați cu toții la înfăptuirea acestei reforme și toți (după cum am înțeles) ați chibzuit în ce chip trebuie și poate ea fi împlinită, și pentru ca aceste jețuri să nu rămînă goale iar cei ce se mută să aibă parte de un loc potrivit lor, am să vă înfățișez ce părere am despre fiecare în parte, unu cîte unu; iar dacă, după ce voi isprăvi, veți fi de acord cu părerea mea, ziceți-o; iar de nu, aduceți lămuriri; dacă vi se va părea mai bine altfel, spuneți-o fățiș; dacă socotiți că e prea mult, faceți-vă auzit păsul; dacă, dimpotrivă, vi se pare prea puțin, deslușiți-mi-o; căci fiecare dintre voi are deplina libertate de a-și spune părerea; iar cei ce tac înseamnă că încuviințează." La asta mai toți zeii s-au ridicat în picioare, vădind prin acest gest că sînt de acord cu propunerea. „Așadar, ca să începem cu începutul", a zis Jupiter, „ne vom ocupa mai întîi de emisfera boreală și de ceea ce se află acolo; apoi rînd pe rînd ne vom ocupa și de celelalte pînă vom termina cu toate. Spuneți deci: ce părere aveți despre Ursoaica[238] aceea și ce gîndiți să facem cu ea?" Zeii desemnați să răspundă mai întîi l-au însărcinat să vorbească pe Momos, iar acesta a spus: „Mare ocară, o, Jupiter, mai mare chiar decît îți închipui, că în locul cel mai renumit de pe cer, acolo unde Pitagora (care socotea că lumea are brațe, picioare, trunchi și cap) așeza creștetul lumii, căreia i se opune cealaltă extremitate,

despre care se zice că ar fi cea mai de jos[239]; după cum cînta un Poet din acea sectă:

Hic vertex nobis semper sublimis, at illum
Sub pedibus Styx atra videt manesque profundi[240],

locul după care se orientează marinarii în îndoielnicele și nesigurele lor drumuri pe mare, locul spre care își înalță rugile toți cei chinuiți de furtună, locul după care tînjeau giganții[241], locul spre care țintea trufașa seminție a lui Bel[242] ridicînd turnul din Babel, locul unde magii oglinzii calibeene caută oracolele lui Phloron, unul dintre marii principi ai spiritelor arctice[243]; locul unde Cabaliștii pretind că Samael[244] a vrut să încalce pragul pentru a deveni deopotrivă cu primul dintre zei, în acest loc tu ai așezat urîciunea asta de jivină; iar ea, nu cu privirea, nu cu vreo mustață zbîrlită, nu cu vreun gest al mîinii, nici chiar cu piciorul sau cu vreo altă parte mai puțin puturoasă a trupului ei, ci de-a dreptul cu coada (care, contrar speciei ei ursești, din voința Junonei îi atîrnă la spate), ca un arătător demn de un asemenea lăcaș, indică, din voința ta, tuturor privitorilor de pe pămînt, de pe ape și din ceruri, polul măreț și cardinal al lumii. Pe cît de rău ai făcut cînd ai țintuit-o acolo, pe atît de bine ai face s-o dai afară; și ai grijă să ne spui unde ai de gînd s-o trimiți și ce vrei să pui în locul ei." „Ducă-se", rosti Jupiter, „unde vreți și unde socotiți voi, la Urșii din Anglia sau poate la Orsini ori Cesarinii din Roma, dacă vreți să se lăfăie la oraș"[245]; „Eu una aș vrea să fie închisă între zidurile Bernei"[246], spuse Junona. „Nici chiar atîta ciudă, nevastă", răspunse Jupiter, „ducă-se unde-o vrea, numai să fie liberă: și să lase locul acela în care (fiind cel mai înalt) vreau să-și aibă sălaș Adevărul; pentru că acolo ghearele ponegrelii nu izbutesc să-l ajungă, gălbeneala invidiei nu reușește să-l otrăvească, întunericul greșelii nu-l poate suge în adînc. Acolo el va sta neclintit și statornic, acolo nu va fi zdruncinat de valuri sau furtuni; aco-

lo el va fi călăuză sigură pentru cei ce rătăcesc pe furtunoasa mare a greșelilor, acolo va fi oglindă curată și luminoasă pentru cei ce-l privesc." Apoi Saturn, tatăl zeilor, a zis: „Și ce facem cu Ursa mare? Să propună Momos ceva." Iar Momos: „Fiindcă e bătrînă[247], să meargă ca însoțitoare pe lîngă cealaltă, mai tinerică; dar băgați de seamă să nu cumva să ajungă codoașă: căci atunci va fi osîndită să slugărească la vreun cerșetor care, ca să aibă ce mînca și el și ea, o s-o arate la lume, o s-o lase s-o călărească copiii și altele asemenea, sau o să vindece febra galbenă și alte beteșuguri mai mărunte[248]. „Întrebă Marte: „Ce-o să facem, Jupiter, cu nebleznicul de Dragon?"; „Să zică Momos", a răspuns tatăl; iar Momos: „Ăsta e o dihanie nefolositoare așa că e mai bună moartă decît vie; dar dacă vreți, o putem trimite la păscut în Hibernia[249] sau în vreuna din insulele Orcade: dar băgați de seamă să nu care cumva să facă stricăciuni cu coada aia a lui și să răstoarne stelele în mare." A răspuns Apollo: „N-ai grijă, Momos, pentru că am să-i poruncesc vreunei Circe sau Medee să-l adoarmă iar, cu aceleași farmece cu care l-a adormit cînd era paznic la merele de aur; și așa adormit să-l ducă cu încetișorul pe pămînt; și nu cred că e cazul să moară, ci mai bine să se arate oriunde există o frumusețe neînduplecată[250]: atunci merele de aur vor fi frumusețea, balaurul va fi mîndria, Iason va fi îndrăgostitul, iar vraja care adoarme balaurul va fi că:

Nu-i inimă așa ne-nduplecată care,
la rugă, plînset, dor și așteptare,
și deseori la dar să nu tresară;
iar frigu-i rece să devină vară[251].

Ce vrei să vină în locul lui, tată?" „Prudența", a răspuns Jupiter, „căci ea trebuie să stea aproape de Adevăr, iar acesta nu trebuie să fie nici întrebuințat nici mînuit fără de ea; iar una fără alta nu sînt nici de folos nici prețuite." „Bine chibzuit!" au spus zeii. Iar Marte adăugă:

„Cefeu, cît a fost rege, a știut cum să-și folosească în chip mîrșav brațele ca să-și mărească regatul pe care norocul i-l pusese în brațe: ori nu cred că se cade ca aici să facă la fel, întinzîndu-și, după obiceiul lui, brațele și răscrăcărîndu-și picioarele și ocupînd atîta loc pe cer." „Atunci", zise Jupiter, „bine ar fi să i se dea de băut apă din Lethe, ca să uite și să nu-și mai amintească nici ce avea pe pămînt nici ce are în cer, și să renască sub chipul unui animal fără mîini și fără picioare." „Așa să fie", spuseră Zeii, „iar în locul lui să vină Sofia care, sărăcuța, trebuie să aibă și ea parte de roadele și darurile Adevărului, tovarășul ei nedespărțit, care și-a împărtășit întotdeauna cu ea necazurile, îngrijorările, neliniștile și strădaniile; ca să nu mai spunem că dacă nu-l veghează ea nu știu zău cum ar mai ajunge el să fie dorit și onorat." „Din toată inima, o Zei", spuse Jupiter, „consimt și încuviințez, căci așa cere și rațiunea și rînduiala; dar mai ales pentru că ar fi greșit să-l așez acolo pe primul altfel decît împreună cu cealaltă, căci n-ar fi fost nicicînd mulțumit departe de sora-i iubită și de tovarășa-i dragă." — „Ce crezi, Momos, că trebuie să facem cu Arctophylax care conduce carul acela împodobit cu stele?" întrebă Diana, iar acesta răspunse că fiind rodul pîntecului sacrileg din Arcadia, un bastard care nu încetează să aducă mărturie despre groaznicele ticăloșii ale tatălui nostru, trebuie să plece: „Hotărîți voi unde anume să-și aibă sălașul." Răspunse Apollo: „De vreme ce e fiul lui Calisto, să-și urmeze mama", iar Diana adăugă: „Și pentru că a fost vînător de urși să ia urma ursoaicei, numai să nu-i înfigă cumva un vîrf de lance în spate." Iar Mercur adăugă: „Și de vreme ce nu cunoaște alt drum, să se țină necontenit de maică-sa: care ar trebui să se întoarcă în pădurile din Erimantis[252]"; „Așa ar fi cel mai bine", spuse Jupiter, „și pentru că, sărmana, a fost sedusă cu forța, vreau să repar răul făcut și (dacă se învoiește și Junona) să-i redau acolo înfățișarea ei frumoasă de la început." „Mă învoiesc dacă mai

întîi îi vei reda și fecioria și o vei pune, prin urmare, sub protecția Dianei." „Să nu mai vorbim de asta deocamdată", spuse Jupiter, „ci să vedem cine hotărîm să vină în locul băiatului." După discuții lungi Jupiter rosti: „Să vină Legea; pentru că și ea trebuie să stea pe cer: știind că e fiica Sofiei celeste și divine, la fel cum cealaltă e fiica înțelepciunii pămîntești pe care această Zeiță o înrîurește și o luminează cu strălucirea chiar și cînd străbate pustiile și meleagurile singuratice de pe pămînt[253]." „Dreaptă hotărîre, o Jupiter", spuse Pallas, „căci nu e bună nici adevărată acea lege care nu o are drept mamă pe Sofia și drept tată, intelectul rațional[254]; și de aceea e bine ca fiica să nu stea departe de mamă: și pentru ca de jos de pe pămînt oamenii să poată vedea cum trebuie rînduite lucrurile în conformitate cu ele două[255], să hotărîm toate acestea, dacă și Jupiter e de acord, acum, pe loc. După ea urmează Coroana boreală, făcută din safir și împodobită cu nenumărate diamante strălucitoare, și care oferă o priveliște minunată cu cele patru și patru, adică opt sclipitoare agate negre: aceasta, fiind făurită jos pe pămînt și adusă de jos, e cu cale, după mine, să-i fie dată unui principe eroic[256], demn s-o poarte; să hotărască tatăl nostru cine e mai puțin nedemn s-o primească." „Să rămînă în cer", răspunse Jupiter, „în așteptarea momentului cînd va fi dată ca premiu acelui viitor braț neînvins, care cu ghioaga și cu focul va reda sărmanei și nefericitei Europe liniștea mult rîvnită: zdrobind nenumăratele capete ale acestui monstru mai hîd decît cel din Lerna, care împrăștie otrava ucigașă a feluritelor erezii, ce pătrunde pretutindeni și șerpuiește pînă departe prin venele trupului[257]." Iar Momos adăugă: „E de ajuns să pună capăt netrebnicei secte a pedanților, care nu concep binele după legea divină și naturală, dar care totuși vor să fie socotiți pioși și iubiți de Zei; ei spun că e bine să faci binele și e rău să faci răul, dar că de fapt, fie că fac binele fie că fac răul, oamenii nu pot fi demni nici iubiți de zei decît doar dacă dau cre-

zare catehismului lor și își pun întreaga speranță în el[258]. Spuneți voi, Zei, dacă ați pomenit ticăloșie mai fățișă decît aceasta care doar orbilor nu le sare în ochi." „Cu siguranță", spuse Mercur, „numai cine nu cunoaște nici o înșelătorie nu o recunoaște pe aceasta care e mama tuturor celorlalte. Dacă Jupiter însuși și noi toți laolaltă le-am propune oamenilor o asemenea lege, ar merita să fim mai urîți decît moartea, pentru că am dovedi că atunci cînd societatea omenească se află în cel mai mare pericol[259], nouă nu ne pasă decît de gloria noastră deșartă[260]." „Cel mai rău", spuse Momos, „e că ne terfelesc numele, pretinzînd că doctrina lor ar fi vrerea celor de sus și, totodată, ponegresc făptuirile omenești și roadele lor într-atîta încît le numesc vicii și rele[261]; și în tot timpul în care nimeni nu lucrează pentru ei iar nici ei nu lucrează pentru nimeni (căci ei nu lucrează nimic ci doar vorbesc de rău lucrările altora), ei trăiesc pe spinarea celor care lucrează pentru alții și care pentru alții au înălțat temple, capele, ospicii, spitale, colegii și universități: așadar sînt hoți recunoscuți și uzurpatori ai bunurilor moștenite de alții[262]. Iar acești alții n-or fi ei perfecți nici așa buni cum ar trebui[263], dar nu sînt (cum sînt ceilalți) mișei și dăunători omenirii; ci sînt mai curînd trebuincioși conviețuirii omenești, învățați în disciplinele speculative, maeștri în morală, sîrguincioși în a spori zelul și dorința de a se întrajutora, de a întări legăturile dintre oameni (țelul tuturor legilor[264]), promițînd răsplată celor ce fac binele și amenințîndu-i cu pedepse pe răufăcători. Și în afară de asta, în vreme ce pretind că se îngrijesc numai de lucruri invizibile, pe care nici ei nici alții nu le-au priceput vreodată, susțin că pentru împlinirea acelora este de ajuns doar destinul, care e neschimbător, datorită unor înclinații lăuntrice și anumite închipuiri plăcute zeilor." „Tocmai de aceea", zise Mercur, „faptul că alții consideră lucrările omenești necesare n-ar trebui să-i supere nici să-i întărîte: de vreme ce destinul, atît al lor cît și al celor ce cred

contrariul, este dinainte stabilit și nu poate fi schimbat indiferent dacă își schimbă sau nu credința, indiferent dacă apucă o cale sau alta. Și din aceeași pricină ei n-ar trebui să-i prigonească pe cei ce nu le împărtășesc credința și-i consideră păcătoși: căci chiar dacă aceia s-ar schimba și ar fi considerați de ei oameni cumsecade, destinul lor ar rămîne același, de vreme ce (după chiar doctrina lor) nu stă în puterea lor să-și schimbe credința[265]. Ceilalți, în schimb, care cred pe dos, pot cu deplină dreptate să facă ceea ce le dictează conștiința, inclusiv să-i prigonească și chiar să considere o ofrandă adusă zeilor și o mare binefacere făcută omenirii să-i oropsească, să-i omoare și să-i stîrpească de pe fața pămîntului, pentru că sînt mai răi decît omizile și lăcustele pustiitoare și decît harpiile care nu făceau decît rău iar ceea ce nu puteau devora, spurcau și călcau în picioare, și pentru că ei îi mai și împiedică pe cei ce lucrează cu folos." „Toți cei cu judecata normală", spuse Apollo, „consideră că legile sînt bune pentru că sînt menite să fie puse în practică; și mai bune sînt, comparativ, tocmai cele ce pot fi puse în practică mai lesne: căci toate legile, și cele date de noi și cele inventate de oameni, au fost făurite pentru ca oamenii să trăiască mai bine. Iar cum unii oameni nu văd roadele faptelor lor în viața aceasta, li s-a promis și li s-a pus dinainte binele și răul vieții de apoi, li s-a promis, după faptele fiecăruia, răsplată sau pedeapsă[266]. Prin urmare, dintre toți oamenii, indiferent ce-ar crede și propovădui, numai aceștia[267] merită să fie prigoniți din cer și pe pămînt și nimiciți ca ciuma, căci ei nu sînt mai demni de milă decît lupii, urșii și șerpii, pe care cine-i omoară face o faptă bună: iar cine-i va stîrpi pe aceștia va face o faptă cu mult mai bună, socotind cîtă molimă și prăpăd aduc. De aceea, cum bine a zis Momos, Coroana australă[268] i se cuvine cel mai mult celui destinat să gonească de pe lume această spurcăciune." „Bine", spuse Jupiter, „vreau și hotărăsc ca această coroană să fie dată așa cum

cu bună judecată au propus Mercur, Momos și Apollo, iar voi ceilalți ați consimțit. Această urgie, turbată și împotriva oricărei legi a firii, nu poate dura mult: căci după cum vă puteți da seama, destinul sau soarta însăși e împotriva acelor oameni iar numărul lor n-a crescut decît pentru ca prăbușirea lor să fie mai măreață[269]." „Coroana e o răsplată cuvenită", spuse Saturn, „pentru cel ce-i va alunga pe acești mișei; dar pentru aceștia pedepsa de a fi goniți dintre oameni e prea mică și nepotrivită: eu unul socotesc mult mai drept ca, după ce vor părăsi trupul pe care-l au acum, cum timp de mulți ani și multe veacuri de aici încolo vor trebui să se reîntrupeze de multe ori și sub diverse chipuri, să meargă să sălășluiască în trupuri de porci, care sînt cele mai leneșe dobitoace de pe lume, sau în scoici de mare agățate de stînci[270]". „Dreptatea", spuse Mercur, „cere contrariul: mi se pare nimerit ca pentru păcatul de lenevie să primească drept pedeapsă truda; de aceea mai nimerit ar fi să devină măgari[271], păstrînd neștiința dar lepădînd lenevia; iar sub acea înfățișare, să le fie simbrie pentru truda lor necontenită o mînă de fîn și paie drept hrană și multe ciomege pe spinare drept dobîndă." — Această părere a fost aprobată de toți zeii laolaltă. Atunci Jupiter hotărî ca amintita coroană să rămînă pe veci celui ce îi va alunga cu totul: iar timp de trei mii de ani ei să se prefacă numai în măgari. Mai hotărî apoi ca, în locul acelei coroane anume, să vină cununa ideală și comunicabilă la infinit[272], pentru ca din ea să se poată naște infinite alte cununi, la fel cum de la o lampă aprinsă se aprind altele infinite, fără ca cea dintîi să se stingă sau să-și micșoreze virtutea și puterea: iar acea cunună să fie însoțită de spada ideală, care, la rîndul său, este mai adevărată decît oricare dintre cele mînuite de om în realitate. Iar prin această spadă și cunună Jupiter înfățișează Judecata de apoi, cînd fiecare va fi premiat sau pedepsit pe măsura meritelor și fărădelegilor sale[273]. Zeii au aprobat toți cu mult elan această hotărî-

re, socotind cît se poate de nimerit ca Judecata să șadă în apropierea Legii: căci judecata urmează legea, iar legea se împlinește prin judecată; judecata trebuie să execute iar legea să dicteze; în lege trebuie să se afle întreaga teorie, în judecată, întreaga practică. — După nenumărate discuții și digresiuni cu privire la locul acesta, Momos a rostit arătîndu-i-l lui Jupiter pe Hercule: „Și ce facem cu bastardul tău?" La care Jupiter a răspuns: „Ați auzit, o Zei, de ce fiul meu, Hercule, trebuie să plece laolaltă cu ceilalți. Dar nu vreau ca plecarea lui să fie la fel cu a celorlalți, fiindcă motivul, felul și rostul așezării lui în cer au fost diferite de ale lor: căci el și-a cîștigat locul în cer singur și numai prin virtuțile și meritele faptelor sale eroice[274]; și deși din flori, s-a dovedit un fiu demn și legitim al lui Jupiter; și vedeți limpede că numai întîmplarea de a nu fi întru totul zeu, adică nu deplin și după natură, face să nu poată rămîne în cer: iar greșeala care a fost reproșată aici nu e a lui ci a mea. Cred că ar trebui să vă mustre conștiința: căci dacă cineva merită să fie exceptat de la regula și hotărîrea generală, apoi acesta nu poate fi altul decît Hercule. De aceea dacă îl alungăm de aici și îl trimitem pe pămînt, țin să nu-i știrbim onoarea și reputația care nu trebuie să-i fie mai mică decît era în cer." Atunci mai mulți (vreau să spun cei mai mulți) dintre zei au sărit spunînd: „Ba, dacă se poate, să-i fie și mai mare." „Hotărăsc", a spus atunci Jupiter, „cu acest prilej, să i se dea, pentru hărnicia și tăria lui, o asemenea menire și însemnătate încît să devină un zeu pămîntean foarte mare și prețuit de toți mai mult decît atunci cînd trecea drept un semizeu ceresc[275]." Răspunseră aceiași: „Așa să fie." Iar pentru că unii nu săriseră mai înainte și nici acum nu spuneau nimic, Jupiter li se adresă acestora, cerîndu-le să-și facă auzită părerea. Atunci unii dintre ei spuseră „*Probamus*[276]"; alții „*Admittimus*[277]"; iar Junona a zis: „*Non refragamur*[278]". Atunci Jupiter se hotărî să pronunțe decretul în felul care urmează: „Deoarece în

mai multe locuri de pe pămînt în ultima vreme au apărut monștrii, nu la fel ca cei de pe timpul locuitorilor de odinioară[279] ci poate mai cumpliți, eu, Jupiter, părinte și cîrmuitor a toate lucrurile, hotărăsc ca Hercule, dacă nu cu aceeași sau mai mare putere trupească, atunci înarmat sigur cu mai multă vigilență, strășnicie, spirit de pătrundere și eficacitate a minții, să purceadă pe pămînt ca loctiitor și reprezentant al brațului meu atotputernic. Și la fel de mare cum s-a arătat pe pămîntul unde a fost zămislit și născut, mai întîi cînd a întrecut și învins atîți monștri fioroși; apoi cînd s-a reîntors din infern alinîndu-și în chip nesperat tovarășii și răzbunînd tot atît de nesperat nelegiuirile tiranilor: la fel să vină acum, a treia oară, ca un cîrmuitor nou, atît de bine venit și de așteptat, și să se arate mumei[280]; și să-i cutreiere toate meleagurile să vadă dacă nu cumva vreun alt leu din Nemea nu face prăpăd prin orașele Arcadiei, sau acel Cleoneu nu bîntuie din nou prin Tesalia; să vadă dacă hidra, pacostea aceea din Lerna, nu cumva a înviat și și-a recăpătat capetele ce cresc la loc; să se uite cu atenție în Tracia să nu se fi ivit iară acel Diomede, care în Ebru își adăpa caii cu sîngele drumeților; să-și îndrepte privirile înspre Libia, să vadă dacă acel Anteu care acolo își recăpăta mereu puterea nu și-o fi recăpătat și trupul; să caute dacă în regatul iberic nu trăiește iar vreun Gerion cu trei trupuri; să-și ridice capul și să vadă dacă în acest moment nu zboară prin văzduh periculoasele stimfalide: vreau să spun acele Harpii care uneori înnegurau cerul și întunecau fața aștrilor luminoși; să pîndească dacă vreun țepos de mistreț nu bîntuie prin pustiurile erimantee; dacă nu se întîlnește cu vreun taur de soiul aceluia care băgase spaima în atîta norod; dacă nu trebuie să scoată la lumină vreun Cerber triform și lătrător care să scuipe otrava ucigașă[281]; dacă vreun gîde ca Busiris dă tîrcoale altarelor însîngerate; dacă nu cumva apare prin acele pustietăți vreo altă ciută cu coarne de aur asemenea celei care aler-

ga, cu picioarele-i de bronz, mai iute ca vîntul; dacă vreo nouă regină a amazoanelor nu și-a strîns din nou trupele răzvrătite; dacă vreun alt fățarnic și nestatornic Acheloos, cu înfățișarea-i multiformă, schimbătoare și mereu alta, nu cîrmuiește tiranic pe vreundeva; dacă alte Hesperide nu au dat merele de aur în paza altui balaur; dacă nu-și face din nou apariția regina fecioară războinică a poporului din Thermodon; dacă prin Italia nu face iarăși jaf vreun tîlhar de Lancinius sau nu bîntuie vreun Caccus prădalnic care-și ascunde hoțiile cu fum și foc[282]; dacă acești monștri sau unii la fel sau alții noi și nemaiauziți s-ar ivi iar și s-ar arunca asupra lui cînd el va cutreiera pămîntul în lung și în lat: să-i doboare, să-i prefacă, să-i alunge, să-i vîneze, să-i înlănțuie, să-i îmblînzească, să-i jupoaie, să-i spulbere, să-i frîngă, să-i sfîșie, să-i sfărîme, să-i strivească, să-i scufunde, să-i ardă, să-i zdrobească, să-i ucidă, să-i nimicească. Iar ca răsplată pentru atîtea isprăvi, pentru atîtea munci glorioase, poruncesc ca în locurile unde își va aduce la îndeplinire eroicele fapte să i se înalțe, dacă vrea și destinul, trofee, statui, coloși și chiar și temple și sanctuare." „O, Jupiter", zise Momos, „acum îmi pari cu adevărat un zeu cum se cuvine: căci constat că dragostea părintească nu te îndeamnă să întreci măsura, cînd e vorba să-l răsplătești după merit pe fiul tău Alcide; care dacă nu e demn de asemenea onoruri, merită totuși ceva mai mult decît niște simple pricopseli, chiar și după judecata Junonei care, deși rîde, văd că-mi încuviințează spusele." — Dar iată-l pe mult așteptatul meu Mercur. Saulino, e mai bine să lăsăm discuția asta pe altă dată. Deci, rogu-te, îndepărtează-te și lasă-ne să vorbim între patru ochi.

SAULINO: Desigur: la revedere, pe mîine.

SOFIA: Iată-l pe acela căruia ieri i-am încredințat dorințele mele: în sfîrșit, cu oarecare întîrziere, iată că se arată. Trebuiau să ajungă la el aseară, peste noapte era firesc să le asculte, iar azi de dimineață să le împlinească:

dacă n-a venit într-un suflet la chemarea mea, înseamnă că l-a reținut ceva important; căci, după cîte cred, el nu mă iubește mai puțin decît mă iubesc eu însămi. Iată-l, îl văd ieșind din acel nor strălucitor care, împins de vîntul austral, se îndreaptă spre centrul orizontului nostru, care învins de razele sclipitoare ale soarelui, se deschide la mijloc formînd un nimb în jurul nobilei mele planete[283]. O, sfînt părinte, înalt măria-ta, îți mulțumesc pentru că văd cum iese din mijlocul lui zeul meu înaripat și cum, lovind aerul cu aripile-i întinse, despică voios văzduhul cu caduceul îndreptîndu-se spre mine, mai iute ca pasărea lui Jupiter, mai frumos ca înaripata Junonei[284], mai rar ca Phoenixul arab; cu avînt se apropie de mine, cu gingășie mi se înfățișează, cu dragoste fără pereche mi se arată.

MERCUR: Iată-mă-s, devotat și gata să răspund dorințelor tale, Sofia mea, deoarece m-ai chemat; iar rugămintea ta n-a ajuns pînă la mine în chip de fum aromitor, ca de obicei, ci ca pătrunzătoare și înaripată săgeată de lumină.

SOFIA: Dar tu, zeul meu, cum de nu ai venit degrabă, cum îți e obiceiul?

MERCUR: Îți voi spune adevărul, Sofia. Ruga ta mi-a ajuns cînd tocmai mă întorsesem din infern, unde încredințasem lui Minos, Eac și Radamante[285] două sute patruzeci și șase de mii cinci sute douăzeci și două de suflete care, în urma diferitor războaie, chinuri și nevoi și-au încheiat perioada de ședere în trupurile de acum. Era cu mine acolo și Sofia celestă, numită îndeobște Minerva sau Pallas care, după veșmînt și mers, a recunoscut pe dată că solia venea de la tine...

SOFIA: Nu-i de mirare că a recunoscut-o, căci i se adresează ei tot atît cît și ție.

MERCUR: ... și mi-a spus: „Privește, Mercur, căci pentru tine vine această solie de la geamăna noastră pămînteană: cea care trăiește din răsuflarea mea și purcede

de mult mai departe, de-acolo din apropierea tenebrei, din lumina tatălui nostru[286]: primește-o cum se cuvine." Iar eu i-am răspuns: „E de prisos, o tu cea născută din creierul lui Jupiter, să mă povățuiești cum să mă port cu iubita noastră soră și fiică." Apoi mă apropii de solia ta, o strîng în brațe, o sărut, o citesc la repezeală, îmi desfac nasturii de la pieptar și mi-o vîr între cămașă și piele, acolo unde bate inima. Dar Jupiter (care era de față și stătea deoparte vorbind în taină cu Eol și cu Okeanos, care își și trăseseră ciubotele gata să plece la treburile lor de-aici de jos) a văzut ce-am făcut și, întrerupînd discuția cu ceilalți, m-a întrebat plin de curiozitate ce petiție era aceea pe care o băgasem în sîn; și spunîndu-i eu că era de la tine, zise: „Oh, sărmana mea Sofia, ce mai face? Cum o duce? Vai, sărăcuța, înțeleg după hîrtia aceea prost împăturită că nu poate fi altceva decît spui. A trecut atîta vreme de cînd n-am mai primit vești de la ea: ce dorește acum? Ce-i lipsește? Ce-ți cere?" „Nimic altceva", spun eu, „decît să mă duc la ea și s-o ascult o oră." „Atunci e bine", spuse el și se întoarse vrînd să încheie discuția cu ceilalți doi zei. Apoi mă chemă în grabă la el și îmi spuse: „Hai repede, să ne încheiem treburile înainte ca tu să pornești spre biata copilă și ca eu să mă întîlnesc cu pisăloaga de nevastă-mea care mă apasă pe umeri mai abitir decît tot universul." Și a vrut să scriu pe dată, chiar cu mîna mea (pentru că mai nou așa s-a hotărît în cer), tot ceea ce era de făcut astăzi pe lume.

SOFIA: Povestește-mi și mie, dacă vrei, ceva din toate astea, că mi-ai stîrnit curiozitatea.

MERCUR: Îți spun acum. A poruncit ca azi la prînz, doi pepeni, dintre toți cei ce cresc în bostănăria din Franzino, să fie perfect copți; dar să nu fie culeși decît peste trei zile, cînd n-or să mai fie socotiți buni de mîncat. Vrea ca la același ceas, din jujuba de la poalele muntelui Cicala[287], în ograda lui Gioan Bruno, să fie culese treizeci de poame bine coapte, alte șaptesprezece să cadă pe pămînt

încă nepîrguite, iar cincisprezece să fie mîncate de viermi. Mai vrea ca Vasta, soția lui Albenzio, cînd va da să-și încrețească părul de la tîmple, să-și pîrlească (pentru că va încălzi prea tare fierul) cincizeci și șapte de fire, dar să nu-și ardă pielea și, de data asta, să nu blesteme cînd o să miroasă a ars ci să îndure cu răbdare necazul. Vrea ca din baliga boului lui să se nască două sute cincizeci și două de libărci, dintre care paisprezece să fie strivite și omorîte de piciorul lui Albenzio, douăzeci și șase să moară de la otrava de gîndaci[288], douăzeci și două să trăiască într-o gaură, optzeci să meargă cu colindul prin curte, patruzeci și două să trăiască ascunse sub butucul de la poartă, șaisprezece să-și rostogolească căcărezele pe unde le va plăcea, iar restul să se ducă unde s-o nimeri. Laurenzei, cînd se va pieptăna, să-i cadă șaptesprezece fire de păr, treisprezece să i se rupă, zece să-i crească la loc în răstimp de trei zile, dar celelalte șapte să nu-i mai crească defel. Cățeaua lui Antonio Savolino să fete cinci cățeluși, dintre care trei să trăiască cît le e dat, iar doi să fie aruncați la gunoi; iar dintre cei trei vii, primul să semene cu mamă-sa, al doilea să fie pătat, iar al treilea să aducă pe jumătate cu ta-su, pe jumătate cu dulăul lui Polidoro. În vremea asta cucul să se audă cîntînd din Starza[289], dar nu mai mult nici mai puțin decît de douăsprezece ori; iar apoi să zboare și să se ducă la ruinele castelului Cicala unde să poposească unsprezece minute: iar de acolo să zboare la Scarvaita[290]; și pe urmă vom vedea noi ce va mai face. Fusta pe care meșterul Danese o croiește pe masa lui de croitorie să se sfîșie. Din scîndurile patului lui Costantino să plece spre căpătîi douăsprezece ploșnițe: șapte mari, patru mai mici, și una mijlocie; iar mai încolo ne vom ocupa și de ceea ce se va întîmpla cu ele astă seară la lumina lumînării. La cincisprezece minute de la ora amintită, din pricina mișcării limbii care se va freca a patra oară de cerul gurii, babei lui Fiurulo să-i cadă a treia măsea de pe falca dreaptă, de jos: dar fără

să sîngereze și fără s-o doară, căci măseaua cu pricina a ajuns la capătul oscilației[291] ei, care a durat fix șaptesprezece ani de revoluții lunare. Vrea ca Ambruoggio, înfigîndu-și a suta doisprezecea oară mădularul în nevastă-sa, să-și isprăvească și încheie treaba fără s-o lase borțoasă de data asta, ci data viitoare, cu acea sămînță în care se preface prazul acela copt pe care-l mănîncă acum, cu oțet și pîine de mei. Băiatului lui Martinello să înceapă să-i crească perii bărbăției pe pubis și în același timp să înceapă să i se îngroașe vocea ca la cocoși. Lui Paulino, pe cînd va vrea să ridice un ac rupt căzut pe jos, să i se rupă, de atîta sforțare, sfoara roșie de la nădragi, iar dacă din pricina asta va trage o înjurătură, vreau să fie pedepsit după cum urmează: astă seară ciorba să-i fie prea sărată și afumată; să cadă și să i se spargă butelca plină cu vin: și dacă va înjura din nou, vom vedea noi cum vom proceda. Vreau ca dintre cele șapte cîrtițe care de patru zile au pornit din fundul pămîntului pe diverse căi să iasă la lumină, două să răzbească la suprafață cam în același timp, una fix la amiază cealaltă cincisprezece minute și nouăsprezece secunde mai tîrziu, la distanță una de alta de trei pași, o șchioapă și jumătate de deget, în grădina lui Anton Faivano; despre locul și timpul cînd vor apărea celelalte vom hotărî mai tîrziu.

SOFIA: Ai multe de spus, o, Mercur, dacă vrei să-mi povestești toate actele providențiale pe care le plănuiește tatăl nostru, Jupiter: iar de ții să-mi înșiri toate hotărîrile lui una cîte una, o să fii, cred eu, leit aceluia care vroia să numere firele de nisip. Vezi cît timp ți-a luat numai ca să povestești cîteva fleacuri dintre nenumăratele care se petrec în același timp pe un petec de pămînt unde sînt doar cîteva case pricăjite: ia închipuie-ți cît ți-ar lua să înfățișezi în întregime cele rînduite să aibă loc la aceeași vreme în acest oraș de la poalele muntelui Cicada? Nici un an nu ți-ar ajunge ca să le înșiri pe toate una cîte una, așa cum ai început. Și cît socoți că ți-ar lua dacă pe lîngă

astea ai vrea să înfățișezi toate lucrurile petrecute în orașul Nola, în regatul Neapolelui, în Italia, în Europa, pe tot globul pămîntesc, pe orice alt glob din infinit, căci infinite sînt lumile supuse providenței lui Jupiter? Într-adevăr, pentru a povesti ceea ce s-a plănuit să se petreacă și chiar s-a petrecut doar într-o singură clipă și doar în una dintre aceste lumi sau universuri, nu-ți va fi de ajuns să ceri o sută de limbi și o sută de guri de fier cum fac poeții, căci nici o mie de mii de milioane, într-un an întreg, tot n-ar fi de ajuns ca să termine fie și doar a mia parte din toate. Vorbind pe șleau, nu pricep, dragă Mercur, ce vrea să fie relatarea asta a ta, din pricina căreia unii dintre credincioșii mei, denumiți filozofi, socotesc că sărmanul nostru părinte Jupiter ar fi foarte absorbit, foarte prins și ocupat; și ei mai cred că soarta lui e atît de rea încît nici chiar ultimul dintre muritori nu are de ce să-l invidieze: ca să nu mai spun că în vremea în care prevedea și hotăra aceste întîmplări, se iveau infinite alte situații și nevoi de a prevedea și de a fi prevăzut altele: iar tu, ca să-ți faci treaba cum trebuie (chiar în timp ce mi le povestești mie), ar trebui să faci și să fi făcut infinit de infinit mai multe lucruri.

MERCUR: Dar tu, Sofia (dacă ești cu adevărat Sofia), știi că Jupiter face totul fără caznă, fără a fi absorbit sau preocupat: pentru că ceea ce hotărăște pentru nenumăratele specii și infinit de mulții indivizi, rînduiește și a rînduit nu în mod succesiv, ci totul laolaltă și totul în același timp; și nu face lucrurile asemeni cauzelor eficiente specifice, unul cîte unul, prin infinite acțiuni succesive din care purced infinite acte distincte: ci tot ce e trecut, prezent și viitor face printr-un unic și simplu act.

SOFIA: În ce mă privește, Mercur, eu pot pricepe doar că aceste lucruri nu sînt povestite și înfăptuite toate laolaltă și în același timp; și că ele nu pornesc dintr-un subiect unic și simplu: și de aceea cauza lor eficientă trebuie să fie pe măsura lor sau măcar proporțională cu ele.[292]

MERCUR: E adevărat ce spui; așa trebuie să fie și nici nu poate fi altfel cînd e vorba de orice cauză eficientă anume, imediată și naturală: deoarece acolo rațiunea și măsura unei cauze eficiente anume dictează rațiunea și măsura unui act anume privind un subiect anume; dar cînd e vorba de cauza eficientă universală lucrurile stau altfel: căci ea e proporțională (dacă se poate spune așa) cu întregul și infinitul efect ce poate decurge din ea în toate locurile, toate timpurile, toate felurile și toate întruchipările, și nu cu un efect limitat la anumite locuri, timpuri, feluri și chipuri[293].

SOFIA: Știu bine, Mercur: cunoașterea universală este diferită de cea particulară și determinată precum infinitul de finit.

MERCUR: Mai bine spune: precum unitatea de numărul infinit. Și mai trebuie să știi, Sofia, că unitatea se află în numărul infinit, iar numărul infinit în unitate; și că unitatea este un infinit condensat, iar infinitul este unitatea desfășurată; și că acolo unde nu există unitatea, nu există numărul, nici finit nici infinit; și că oriunde există număr, finit sau infinit, acolo există cu necesitate unitatea. Unitatea este așadar substanța numărului: prin urmare, cine cunoaște unitatea, nu accidental, cum face un intelect particular, ci în esență, cum face inteligența universală, cunoaște și unul și numărul, cunoaște finitul și infinitul, cunoaște sfîrșitul și începutul înțelegerii precum și ceea ce o depășește; iar acesta poate totul, nu doar la modul universal, ci și la cel particular: căci nu există particular care să nu fie cuprins în universal, nu există număr în care să nu se afle cu adevărat unitatea care e numărul însuși. Din această pricină Jupiter se îngrijește fără greutate și nestingherit de toate lucrurile din toate locurile și toate timpurile: la cum ființa și unitatea se găsește în toate numerele, în toate locurile și toate timpurile și chiar și în atomii timpurilor, locurilor și numerelor; iar principiul unic al ființării se află în toate ființele individuale care

au existat, există și vor exista. Dar nu pentru această discuție am venit eu aici și nici tu nu cred că m-ai chemat pentru asta.

SOFIA: E adevărat și știu bine că lucrurile astea trebuie dezbătute de filozofii mei și deslușite pe deplin, nu de către mine care nu pot să le înțeleg decît cu greu și doar prin comparații și asemănări, ci de Sofia celestă și de tine; dar înainte de a începe să discutăm despre problemele și planurile mele, m-a stîrnit povestirea ta, căci mi s-a părut cu totul anapoda ca tu, un zeu atît de socotit, să te apuci să înșiri toate lucrurile alea mărunte și de nimic.

MERCUR: N-am făcut-o din ușurătate, Sofia, ci cu multă chibzuință: am socotit necesară această discuție cu tine, deoarece știu că prea multele necazuri te-au tulburat într-atît încît lesne vei fi ispitită să judeci nu tocmai cu îngăduință cîrmuirea Zeilor; care, în final, este dreaptă și sacrosanctă, deși, cum le vezi tu, lucrurile par foarte încîlcite[294]. Am vrut, așadar, înainte de-a vorbi de altele, să-ți ofer acest subiect de meditație și să-ți înlătur îndoiala pe care ai putea-o nutri și adesea chiar o arăți pe față; pentru că tu, fiind pămînteană și gîndind în cuvinte, nu poți înțelege deplin însemnătatea providenței lui Jupiter și a străduinței noastre, a celor ce-i stăm alături.

SOFIA: Și totuși, Mercur, de ce zelul ăsta te-a apucat azi și nu în alte dăți?

MERCUR: Am să-ți spun (ceva ce pînă acum am tot amînat): deși ruga, cererea, solia ta a ajuns în cer și ne-a parvenit repede și fără întîrziere, era parcă rece ca gheața în plină vară, era nehotărîtă, șovăielnică, lăsată parcă la voia întîmplării mai degrabă decît trimisă dinadins și adresată providenței: nesigură că ar putea ajunge la urechile noastre și cu teama că noi am da atenție numai lucrurilor considerate foarte importante. Te înșeli, Sofia, dacă-ți închipui că de lucrurile mărunte ne îngrijim altfel decît de cele principale, căci lucrurile cele mai mari și mai însemnate n-au valoare fără cele foarte mici și umi-

le. Prin urmare totul, oricît de mărunt ar fi, stă sub infinit de marea providență; orice mărunțiș, oricît de neînsemnat, este cît se poate de important în ordinea generală a universului: căci lucrurile mari sînt alcătuite din lucruri mici, iar cele mici din altele și mai mici, iar acestea din altele minuscule și indivizibile[295]. Și mă refer atît la marile substanțe, cît și la marile cauze eficiente și la marile efecte.

SOFIA: E adevărat, căci nu există arhitectură măreață și frumoasă care să nu conțină lucruri socotite mărunte, neînsemnate și lipsite de frumusețe.

MERCUR: Actul cunoașterii divine este substanța ființei tuturor lucrurilor; iar cum toate lucrurile au ființa finită sau infinită, toate sînt cunoscute, ordonate și prevăzute. Cunoașterea divină nu este ca a noastră, care e ulterioară lucrurilor; ci ea preexistă lucrurilor și se află în fiecare din ele, iar dacă n-ar fi acolo, n-ar exista nici cauze imediate sau secundare.

SOFIA: Și din pricina asta tu, Mercur, vrei să nu mă sperii eu de nimic din ce mi se întîmplă, nici de lucrurile importante nici de cele mărunte, nici de cele principale și directe, nici de cele indirecte și secundare: căci Jupiter este în tot locul, umple tot locul și ascultă totul.

MERCUR: Așa e: drept urmare amintește-ți ca pe viitor să pui mai multă căldură în solia ta și să n-o trimiți cum s-o nimeri, prost îmbrăcată și rece în fața lui Jupiter; căci el și Pallas a ta mi-au poruncit ca, înainte de a-ți vorbi de altele, să găsesc o cale de a-ți spune cu dibăcie treaba asta.

SOFIA: Vă mulțumesc tuturor.

MERCUR: Acum explică-mi pricina pentru care m-ai adus aici.

SOFIA: Pricina e transformarea și schimbarea moravurilor pe care o văd la Jupiter și pe care am înțeles-o și din povestirea ta; simt că acum mă aflu în siguranță dacă cer sau mă plîng de ceva ce alteori n-aveam curajul a spu-

ne, pentru că mă temeam ca vreo Venus, vreun Cupidon ori Ganimede să nu-mi alunge ori dezmintă solia cînd se prezenta la ușa camerei lui Jupiter. Acum că totul s-a schimbat, că s-au numit ușieri, oșteni și slujitori noi, iar el privește cu simpatie dreptatea, vreau ca prin mijlocirea ta să-i fie înfățișată plîngerea mea referitoare la marile nedreptăți pe care mi le fac feluriți oameni de pe pămînt, și să-l rog să-mi arate înțelegere și bunăvoință, după cum îi va dicta conștiința.

MERCUR: Jalba asta a ta se arată a fi lungă și nu de mică însemnătate; iar cum mai nou s-a hotărît în cer ca toate cauzele, atît civile cît și penale, să fie consemnate la cancelarie cu toate circumstanțele, prilejurile și detaliile lor, e nevoie să mi-o prezinți în scris ca eu la rîndul meu să o înaintez lui Jupiter și Senatului ceresc.

SOFIA: De ce această nouă dispoziție?

MERCUR: Pentru ca fiecare dintre zei să fie silit să respecte dreptatea: pentru ca, datorită înregistrării în scris prin care memoria actelor devine de neșters, toți să se teamă de rușinea veșnică, de înfierarea eternă și de osînda care se așteaptă de la dreptatea absolută ce domnește asupra cîrmuitorilor și are autoritate asupra tuturor zeilor.

SOFIA: Atunci așa voi face. Dar am nevoie de ceva timp ca să cuget mai bine și să scriu; așa că, rogu-te, întoarce-te la mine mîine sau și mai bine poimîine.

MERCUR: Cum spui. Iar tu, ai grijă ce faci!

Sfîrșitul dialogului întîi

DIALOGUL AL DOILEA

SAULINO: Rogu-te, Sofia, înainte să trecem la altceva, explică-mi în ce ordine și așezare a zeilor a rînduit Jupiter aștrii. Și mai întîi fă-mă să înțeleg de ce în locul cel mai înalt (căci așa e socotit îndeobște) a vrut să stea zeul Adevărului.

SOFIA: E simplu. Pentru că adevărul stă, Saulino, deasupra tuturor lucrurilor, el este unitatea ce cîrmuiește totul, este bunătatea mai presus de toate: pentru că existența, binele și adevărul sînt unul și același lucru. Adevărul este acea entitate care nu e mai prejos de nimic: căci de vrei să-ți închipui că ceva există înainte de adevăr, trebuie să crezi acel ceva altfel decît adevărat; iar dacă ți-l închipui altfel decît adevărat, presupui în mod necesar că nu are adevăr în sine, iar neavînd adevăr nu este adevărat; prin urmare e fals, e un lucru de nimic, o nulitate, nu este o existență[296]. Ca să nu mai spun că nimic nu poate fi anterior adevărului fără a fi totodată și superior adevărului, dar acest ceva nu poate fi adevărat decît dacă adevărul există. Prin urmare, el nu poate fi altfel rămînînd adevărat, nici nu poate fi el însuși fără a fi în adevăr; pentru că dacă întru adevăr nu e adevărat, el este un fals, un nimic, o non-existență. La fel nici un lucru nu poate exista în afara adevărului: căci dacă e în afara lui, este fără de el; iar dacă e fără el, nu e adevărat, nu are adevăr în sine: prin urmare e fals, o nulitate. Așadar,

adevărul e înainte de toate lucrurile, laolaltă cu toate lucrurile și după toate lucrurile; este mai presus de toate, cu toate, după toate; este începutul, mijlocul și sfîrșitul a toate. El stă înaintea lucrurilor ca principiu și cauză, în vreme ce lucrurile decurg din el; este înăuntrul lucrurilor ca substanță a lor, în vreme ce lucrurile prin el dobîndesc existență; el este după toate lucrurile, pentru că prin el se înțeleg toate fără falsitate. El este ideal, natural și noțional; este metafizic, fizic și logic. Așadar adevărul stă mai presus de toate lucrurile: iar ceea ce stă mai presus, deși e conceput după alte reguli și sub alt nume, trebuie să fie în esență adevărul însuși. Prin urmare, iată de ce a ținut Jupiter ca în locul cel mai de sus al cerului să stea, pe bună dreptate, adevărul. Dar adevărul pe care îl vezi tu cu ochii și poți să-l înțelegi tu cu mintea ta nu este cel suprem și prim: ci doar o anumită întruchipare, o anumită imagine și strălucire a aceluia[297], care e mai presus și de acest Jupiter de care tot vorbim și care e obiectul metaforelor noastre.

SAULINO: Ai dreptate, Sofia, căci adevărul e lucrul cel mai pur, cel mai divin dintre toate: mai bine zis, el este însăși divinitatea și puritatea, bunătatea și frumusețea lucrurilor; el nu poate fi alungat prin forță, nu îmbătrînește cu vremea, nu se micșorează dacă-i ascuns, nu se risipește dacă e împărtășit: căci simțurile nu îl tulbură, timpul nu-l scofîlcește, nu e loc să-l ascundă, nici noapte să-l curme, nici beznă să-l îngroape. Dimpotrivă: cu cît e mai atacat, cu atît renaște și crește; și n-are nevoie de apărător sau ocrotitor, căci se apără singur; de aceea iubește tovărășia celor puțini și înțelepți, urăște mulțimea, nu se arată celor care nu-l caută decît pentru el însuși și nu vrea să fie dezvăluit celor care nu i se supun cu smerenie, nici celor ce vor să ajungă la el prin înșelăciune: și de aceea rămîne întotdeauna sus, acolo unde mulți cată dar puțin văd. Dar de ce, Sofia, îndată după el e așezată prudența? Oare pentru că cei ce vor să privească și să predice adevărul trebuie să purceadă cu prudență?

SOFIA: Nu, nu asta e pricina. Zeița aceea care stă alături și nedespărțită de Adevăr are două nume: providență și prudență; se numește „providență“ cînd se referă la principiile superioare prin care își exercită influența; și se numește „prudență“ cînd o exercităm noi: la fel cum numim „soare“ și astrul care încălzește și răspîndește lumina și acea lumină sau strălucire reflectată în oglindă sau în alte obiecte[298]. Așadar providența se referă la lucrurile superioare, ea este tovarășa adevărului, de care nu se desparte niciodată, și este tot una cu libertatea și necesitatea: în așa fel încît adevărul, providența, libertatea și necesitatea, unitatea, esența și entitatea sînt unul absolut, cum o să-ți explic mai pe larg cu alt prilej[299]. Dar pentru ca lucrurile să fie mai ușor de înțeles acum, află că prudența este emanația providenței în noi; că ea e plasată în timp și are consistență temporală[300] și constituie o determinare principală ce ține de relația universal-particular. Ea are drept însoțitoare dialectica, și ca îndrumătoare știința dobîndită, numită îndeobște metafizica, adică aceea care se ocupă de universaliile tuturor lucrurilor ce cad sub cunoașterea omenească directă: iar amîndouă acestea își îndreaptă toate considerațiile către folosința aceleia. Tot ea are două dușmance perfide și vicioase: la dreapta, se află viclenia laolaltă cu șiretenia și răutatea; la stînga, prostia, cu delăsarea și nechibzuința[301]. Ea stă față de putința de a lua hotărîri, la fel cum stă forța față de izbucnirea furioasă, cumpătarea față de acceptarea desfrîului, dreptatea față de toate făptuirile, atît exterioare cît și lăuntrice.

SAULINO: Așadar pretinzi că în noi prudența decurge din providență și că ceea ce este în lumea arhetipurilor providența este în lumea fizică prudența: ea le întinde muritorilor pavăza care, cu ajutorul rațiunii, îi întărește și îi apără de rele și care îi învață să fie cu atît mai prevăzători și mai atenți cu cît mai mari se arată pericolele care-i amenință și-i sperie; prin ea oamenii, agenți infe-

riori ai providenței, se adaptează lucrurilor, vremurilor și situațiilor, iar sufletele și voințele nu se schimbă ci se modelează. Astfel că nimic nu-i surprinde și nu-i ia pe nepregătite pe cei educați cum trebuie, de nimic nu se îndoiesc, ci se așteaptă oricînd la orice; fără a fi bănuitori, ei se păzesc totuși de toate cele, amintindu-și trecutul, rînduindu-și prezentul și prevăzînd viitorul. Dar mai spune-mi de ce lîngă prudență și adevăr, imediat în urma lor, stă Sofia.

SOFIA: Ca și adevărul și providența, Sofia este de două feluri: una este cea superioară, supraomenească și supracerească, dacă se poate spune așa; iar aceasta este chiar providența, este lumina și totodată ochiul: ochi care este însăși lumina și lumina care este însuși ochiul. A doua este cea derivată, lumească și inferioară: aceasta nu este adevărul însuși, dar e adevărată și participă la adevăr; nu este soarele, ci este luna sau pămîntul, adică un astru luminat de un altul[302]. În felul ăsta nu e Sofia prin esență, ci prin participare; este un ochi care primește lumină și este luminat de o lumină exterioară și străină, și nu e ochi prin ea însăși ci prin altceva, și nu există în sine, ci există prin altceva: deoarece ea nu este unul, ființa, adevărul, ci aparține unului, ființei, adevărului; este pentru unul, pentru ființă, pentru adevăr; în unul, în ființă și în adevăr; din unul, din ființă și din adevăr. Prima Sofie este invizibilă, fără chip și de necuprins cu mintea; e mai presus de toate, e în toate și sub toate; cea de a doua are o întruchipare pe cer, e reflectată de mințile oamenilor, comunicată prin cuvinte, asimilată prin arte, șlefuită prin discuții, statornicită prin scriere[303]: în așa fel încît cine pretinde că știe ce nu știe este un sofist imprudent; cine neagă că știe ceea ce de fapt știe este nerecunoscător față de intelectul activ, jignitor față de adevăr, injurios la adresa mea[304]; așa sînt toți cei care nu mă caută pe mine de dragul meu sau de dragul virtuții supreme sau din iubire pentru divinitatea care se află mai presus de toți Jupi-

terii și de toate cerurile: cei care mă caută ca să mă vîndă pe bani sau ca să obțină onoruri sau alte cîștiguri, sau nu atît pentru a cunoaște cît pentru a se face cunoscuți, pentru a critica, a ataca și a se pune în calea fericirii altora, ca niște dascăli aprigi și neîndurători cenzori: primii dintre aceștia sînt jalnici, cei de al doilea sînt sterpi, cei de al treilea sînt răuvoitori și josnici. Dar cei ce mă caută pentru a se desăvîrși pe sine sînt prudenți. Cei ce mă cercetează pentru a-i desăvîrși pe alții sînt omenoși; cei care mă caută la modul absolut sînt curioși; ceilalți, care mă cercetează din iubire pentru adevărul prim și suprem, sînt înțelepți, și prin urmare fericiți.

SAULINO: Să înțeleg, Sofia, că nu toți cei care te cuceresc sînt deopotrivă influențați de tine, ba uneori cine te cucerește mai deplin poate fi mai puțin pătruns de spiritul tău?

SOFIA: Cum se întîmplă, Saulino, că soarele nu-i încălzește pe toți cei pe care-i luminează și că uneori îi încălzește mai puțin tocmai pe cei peste care strălucește mai tare?

SAULINO: Înțeleg, Sofia; și pricep că tu ești aceea care în diferite feluri observi, deslușești și explici acest adevăr și efectele influenței supreme a ființei tale: tu ești cea spre care aspiră, în diferite măsuri și trepte, cu toții, la care cată, încearcă și se căznesc să suie și să ajungă cu toții; cea prin care se prefigurează și se trasează același țel și aceeași împlinire unor lucrări diferite, prin care se întruchipează, pe trepte diferite, diferite scopuri ale virtuților intelectuale, îndreptîndu-se însă întotdeauna spre acel adevăr unic și simplu care, la fel cum nu poate fi atins, nu poate fi nici perfect înțeles de nimeni pe pămînt; căci el nu poate fi cuprins nici egalat decît de cel în care se află în esență: și acesta nu e altul decît el însuși. Și de aceea din afară el nu se percepe decît ca umbră, ca asemănare, ca reflexie, și doar la suprafață, ca o imagine, de care, prin vrerea providenței și efectul prudenței, nimeni

pe lume nu se apropie mai mult ca tine, Sofia, atunci cînd călăuzești spre el diferitele secte[305]; iar dintre acestea unele se miră, altele vorbesc în parabole; unele cercetează, altele fac ipoteze, judecă și hotărăsc; unele se folosesc de magia naturală, altele de superstițioasa divinație; unele afirmă, altele neagă; unele procedează prin compunere, altele prin împărțire; unele prin definiții, altele prin demonstrații; unele aspirînd să-și atingă țelul prin cunoștințe dobîndite, altele prin cunoștințe revelate[306]: în vreme ce el, adevărul, le cheamă, niciunde prezent, niciunde absent, punîndu-le dinaintea ochilor simțurilor acea scriere care are drept semne toate lucrurile și efectele naturale și vorbindu-le la urechea lăuntrică a minții prin conceptele corespunzătoare lucrurilor vizibile și invizibile.

[SOFIA]: După Sofia urmează fiică-sa, legea[307]: căci prin lege vrea să făptuiască Sofia, iar în numele Sofiei vrea legea să devină faptă. În virtutea ei domnesc prìncipii, în virtutea ei dăinuie regatele și republicile. Adaptîndu-se la alcătuirea și obiceiurile popoarelor și neamurilor, ea îngrădește îndrăzneala cu ajutorul fricii și păzește bunătatea de cei netrebnici; ea este pricina pentru care, în sufletul ticăloșilor, la mustrările de conștiință se adaugă teama de judecată și spaima de pedeapsă care împreună gonesc îndrăzneala trufașă și lasă să pătrundă consimțămîntul smerit cu cei opt miniștri ai săi, anume: talionul, închisoarea, bătaia, exilul, dezonoarea, sclavia, sărăcia și moartea[308]. Jupiter a suit-o în cer și a preamărit-o cu o condiție: să facă în așa fel încît cei puternici să nu fie, din pricina puterii și rangului lor, mereu în afara oricărui pericol, ci dimpotrivă: raportînd totul la o providență și lege superioară (divină și naturală, din care decurge cea omenească), să facă tuturor cunoscut că celor ce rup pînzele paianjenului[309] le sînt sortite plasele, funiile, lanțurile și butucii; căci e hotărît prin legea eternă ca cei mai puternici mai puternic să fie pedepsiți și învinși, dacă nu în locul și sub veșmîntul acela, atunci într-un alt loc și

sub un alt veșmînt[310] mai rău. Apoi i-a poruncit și impus să se ocupe fără preget și cu nestrămutare de acele lucruri cărora i-a fost dat să le fie principiu și cauză primă și principală: adică de societate și de conviețuirea omenească[311], în așa fel încît cei puternici să fie sprijiniți de cei neputincioși, cei slabi să nu fie împilați de cei tari, tiranii să fie răsturnați, cîrmuitorii și regii drepți să fie înscăunați și consfințiți, republicile să propășească, violența să nu calce în picioare rațiunea, ignoranța să nu disprețuiască știința, săracii să fie ajutați de bogați, să fie încurajate, pornite și continuate studiile și virtuțile folositoare și necesare comunității; să fie preamăriți și răsplătiți cei care se vor distinge prin ele; hrăpăreții, zgîrciții și proprietarii apucători să fie disprețuiți și făcuți de ocară. Să fie menținute frica și cultul pentru puterile nevăzute și respectul, cinstirea și teama față de cîrmuitorii în viață; nimeni să nu aibă putere mai mare dacă nu are merite mai mari, adică dacă nu e superior celorlalți doar prin virtutea și înțelepciunea lui însuși (lucru rar și aproape cu neputință), sau cu ajutorul și sfatul altora (ceea ce e bine venit, obișnuit și necesar[312]). Jupiter i-a dat puterea de a lega, care constă mai ales în a nu-și atrage disprețul și oprobriul: cum se întîmplă dacă merge pe următoarele două cărări, una a strîmbătății, poruncind și dispunînd lucruri nedrepte, cealaltă a anevoinței, poruncind și dispunînd lucruri cu neputință de înfăptuit, care sînt și ele nedrepte. Căci două sînt mîinile cu care orice lege are puterea de a lega, una este mîna dreptății, cealaltă e cea a putinței; iar una dintre ele este ținută în frîu de cealaltă: deoarece multe lucruri care sînt cu putință nu sînt drepte, dar nimic din ce e drept nu e cu neputință[313].

SAULINO: Adevărat grăiești, Sofia, că nici o lege care nu are drept scop binele societății omenești nu trebuie acceptată. Drept a hotărît și rînduit Jupiter: căci, fie că vine din cer sau că iese din pămînt, orice instituție ori lege care nu e în folosul și spre binele comunității și nu ne

conduce spre un țel mai bun nu trebuie îngăduită nici consfințită; iar țelul cel mai înalt nu poate fi decît acela care îndrumă sufletele și modelează spiritele în așa fel încît ele să producă roade folositoare și necesare conviețuirii omenești. Și desigur că trebuie să fie o lucrare divină, o artă a artelor și o știință a științelor aceea care trebuie să-i îndrume și pedepsească pe oameni, care dintre toate viețuitoarele au firile cele mai bine definite, au obiceiurile cele mai diferite, apucăturile cele mai felurite, vrerile cele mai diverse, pornirile cele mai nestatornice. Dar vai, Sofia, cum oare am ajuns (cine ar fi crezut că așa ceva e cu putință?) să prețuim cel mai mult tocmai religia aceea care socotește că acțiunea și faptele bune ale oamenilor sînt lipsite de valoare, neînsemnate și greșite? Căci unii spun că zeii nu se uită la acestea și că oamenii, chiar atunci cînd fac fapte mari și bune, nu devin prin asta mai drepți[314].

SOFIA: Chiar așa, Saulino, mi se pare că visez: și cred că ceea ce spui e o închipuire, o nălucă a unei minți bolnave și nu un lucru adevărat; și totuși e lucru știut că există unii care propovăduiesc și vîră așa ceva în mintea bieților oameni: dar n-ai grijă că lumea își va da lesne seama că asemenea prostie nu poate fi înghițită, la fel cum își va da seama că nu poate trăi fără lege și fără religie. Dar acum, că ai văzut într-o oarecare măsură cît de bine a fost așezată și rînduită legea, ar trebui să auzi și cu ce rost i-a fost așezată alături judecata. Jupiter a pus în mîna judecății spada și coroana: cu cea din urmă îi răsplătește pe cei care fac binele și se abțin de la rău; cu cea dintîi îi pedepsește pe cei ce comit fapte rele și care se dovedesc a fi plante nefolositoare și fără de rod. I-a poruncit judecății să apere și să îngrijească adevărata lege, și s-o strivească pe cea ticăloasă și falsă, născocită de minți stricate dușmane ale traiului liniștit și ferice al oamenilor. I-a ordonat ca, stînd alături de lege, să nu stingă ci pe cît poate să aprindă în sufletele oamenilor setea de glo-

rie, căci aceasta este singurul și cel mai eficace imbold care îi înfierbîntă și îndeamnă pe oameni la acele fapte eroice care sporesc, mențin și întăresc statul[315].

SAULINO: Cei care se iau după această religie falsă consideră zadarnică orice glorie și spun că singurul renume e acela al nu știu cărei tragedii cabalistice[316].

SOFIA: Și i-a mai poruncit să nu aplece urechea la ce gîndește și-și închipuie fiecare, atîta timp cît cuvintele și faptele cuiva nu tulbură liniștea publică; și să se îngrijească cu deosebire de îndreptarea și statornicirea a tot ce ține de fapte, să nu judece copacul după frumusețea frunzelor ci după calitatea fructelor: iar pomii ce nu dau rod să fie smulși și să lase locul altora, care rodesc. Și să nu-și închipuie că zeii se interesează de ceea ce nu-i interesează pe oameni: căci zeilor le pasă numai de acele lucruri de care le pasă și oamenilor, și nu se înduioșează nici nu se mînie de ceea ce oamenii fac, spun sau gîndesc despre zei, decît doar dacă prin asta ei și-ar pierde acea considerație care asigură stabilitatea statului[317]: căci zeii n-ar fi Zei dacă s-ar bucura sau întrista, s-ar veseli sau necăji de ceea ce fac sau gîndesc oamenii; deoarece atunci ar fi mai neputincioși decît oamenii sau, în cel mai bun caz, ar avea tot atîta folos și cîștig de pe urma oamenilor pe cît au oamenii de pe urma zeilor. Fiind așadar zeii scutiți de orice patimă, plăcerea și mînia lor nu poate fi decît activă și nicidecum pasivă, și de aceea ei nici nu amenință cu pedeapsa nici nu promit răsplată pentru binele sau răul făcut lor, ci pentru binele sau răul făcut de oameni în societatea omenească la care zeii și-au adus obolul prin legile lor divine, căci legile și regulile omenești nu sînt de ajuns. De aceea este o infamie, o nelegiuire, o prostie demnă de ocară a gîndi că Zeii așteaptă respectul, teama, iubirea, cinstirea și considerația oamenilor pentru altceva decît pentru binele și folosul oamenilor înșiși: fiindcă zeii sînt străluciți prin ei înșiși și, neputînd primi mai multă strălucire din afară, au făurit legile nu

pentru a spori ei înșiși în strălucire ci pentru a împărtăși din strălucirea lor oamenilor. De aceea legile și judecățile se află cu atît mai departe de bine și de adevăr cu cît se ocupă mai puțin de rînduiala și judecarea faptelor oamenilor față de alți oameni și a moralității acestor fapte.[318]

SAULINO: Acest decret al lui Jupiter arată cu claritate, Sofia, că arborii care cresc în grădinile legilor sînt plantați de zei pentru roadele lor și în principal pentru acele roade care îi hrănesc, îi alimentează și îi țin în viață pe oameni; și că cei de sus se mulțumesc doar cu parfumul acestor roade.

SOFIA: Ascultă! Asta conduce la concluzia că zeii vor să fie iubiți și temuți mai ales pentru a ajuta la propășirea conviețuirii omenești și a atrage atenția asupra acelor vicii care îi dăunează acesteia: și de aceea păcatele lăuntrice trebuie socotite păcate numai după efectele pe care le produc sau le pot produce în afară; iar dreptatea lăuntrică nu e niciodată dreptate dacă nu e pusă în practică, la fel cum plantele degeaba sînt plante dacă nu dau sau nu se pregătesc să lege rod. Și mai vor ca dintre greșeli cele mai mari să fie, prin comparație, cele care dăunează societății; mai mici să fie cele care dăunează unui ins anume și cele mai mici să fie neînțelegerile dintre doi oameni care în principiu se înțeleg; și să nu fie socotită defel greșeală fapta care nu dă exemplu rău sau nu are un efect rău și care se produce dintr-o izbucnire întîmplătoare a firii individului. Acestea sînt greșelile care îi supără pe măriții Zei, în aceeași ordine, cel mai tare și, respectiv, mai puțin tare, foarte puțin și deloc. Iar de inversul lor se simt foarte tare, respectiv, mai puțin tare, foarte puțin și deloc slăviți. Jupiter i-a mai poruncit judecății să fie atentă și pe viitor să îngăduie penitența, dar să nu o socotească egală cu nevinovăția; să cinstească credința și respectul dar niciodată tot atît cît faptele și acțiunile[319]. Și la fel a spus despre mărturisire și rostire în raport cu fapta de a te corecta sau a te abține; și vrea ca judecata

să poruncească gîndirii cît să se răsfrîngă în semne exterioare și în posibile efecte. — Să nu accepte ca cel care-și strunește inutil trupul să stea alături de cel ce-și strunește spiritul, să nu-l compare pe primul, un singuratic inutil comunității, cu cel de-al doilea, folositor societății. Să nu judece moravurile și credințele după veșmintele și înfățișarea exterioară, cît după mai marea apropiere și înclinație spre virtute și disciplină. Să nu-i zîmbească celui care și-a înfrînat poftele trupești, care poate că e impotent sau nesimțitor, cît celui care și-a stăpînit furia, care sigur nu e timid ci răbdător[320]. Să nu-l aplaude pe cel care poate fără nici un folos pentru ceilalți s-a silit să nu-și urmeze poftele, cît pe celălalt, care se silește să nu bîrfească și să nu comită rele. Să nu considere dorința aprinsă de glorie o greșeală mai mare decît sordida lăcomie de bani. Să nu-l ridice în slăvi pe cel care a tămăduit un șchiop netrebnic și inutil, care valorează prea puțin sau deloc fie că e sănătos fie că e bolnav, tot atît cît și pe acela care și-a eliberat patria și a îndreptat un suflet pervertit. Să nu considere eroică fapta de a fi stins într-un fel oarecare focul unui cuptor fără a vărsa apă, cît fapta de a fi stins o răscoală populară fără a vărsa sînge. Să nu îngăduie să li se ridice statui unor trîntori, dușmani ai statului și ai societății, care cu vorbele și visele lor aduc vătămare moravurilor și vieții omenești, ci acelora care înalță temple zeilor și sporesc cultul și respectul acelor legi și religii care aprind în suflete setea de glorie și de măreție ce decurge din slujirea patriei și din foloasele aduse neamului omenesc: acelora care ctitoresc universități, îmbunătățesc moravurile, literele și armele. Și să se ferească de-a făgădui iubire, onoare și răsplată de viață veșnică și nemurire celor care îi aplaudă pe pedanți și pe născocitorii de parabole, ci acelora care se fac iubiți de Zei pentru că s-au străduit să-și perfecționeze intelectul propriu cît și pe al altora, să slujească societății, să-și dovedească neabătut prin fapte mărinimia, dreptatea și caritatea. Căci de aceea

Zeii i-au preamărit dintre toate popoarele pe romani: pentru că prin faptele lor mărețe aceștia au știut, mai bine decît alte neamuri, să se apropie de ei și să le semene, iertîndu-i pe cei supuși, înfrîngîndu-i pe trufași, uitînd jignirile, amintindu-și binefacerile, ajutîndu-i pe cei aflați în nevoie, apărîndu-i pe cei necăjiți, ridicîndu-i pe cei năpăstuiți, înfrînîndu-i pe cei mînioși; răsplătindu-i pe merituoși prin ridicarea unor statui și coloși în onoarea și spre gloria lor; și umilindu-i pe răufăcători, pe care îi înfricoșau și-i stîrpeau pînă la unul, cu biciul sau securea. Drept care acel popor s-a arătat mai stăpînit și mai ferit de viciile incivilității și barbariei și mai civilizat și înclinat spre fapte bune decît oricare altul vreodată. Și cîtă vreme legea și religia lor au fost așa, așa au fost și moravurile și faptele lor, așa le-au fost onoarea și fericirea.[321]

SAULINO: Mi-ar fi plăcut ca Jupiter să-i fi dat judecății o poruncă anume împotriva obrăzniciei acestor gramaticieni care în vremurile noastre tîlhăresc prin Europa.[322]

SOFIA: Așa a și făcut, Saulino: Jupiter i-a recomandat, impus și poruncit judecății să vadă de e adevărat că aceștia îndeamnă popoarele să disprețuiască sau fie și numai să nu respecte îndestul legile și pe legiuitori, dîndu-le de înțeles că legiuitorii propun lucruri imposibile și conduc parcă în bătaie de joc, adică dîndu-le de înțeles oamenilor că zeii le cer lucruri pe care ei nu le pot îndeplini[323]. Să vadă dacă, în vreme ce spun că vor să reformeze legile și religiile deformate, în fapt nu strică ce e bun în ele și întăresc și ridică în slăvi tot ce poate fi ori se poate închipui mai pervers și mai zadarnic. Să vadă dacă aduc și alte roade decît stingerea dialogului social, desfacerea înțelegerilor, desființarea uniunilor, ațițarea fiilor împotriva părinților, a slugilor împotriva stăpînilor, a supușilor împotriva cîrmuitorilor, dacă știu să facă și altceva decît să despartă popoarele de popoare, neamurile de neamuri, prietenii de prieteni, frații de frați, să semene discordia în familii, orașe, republici, regate: și, în concluzie,

să vadă dacă atunci cînd salută urîndu-le oamenilor pace, în fapt nu aduc cu ei, oriunde apar, cuțitul vrajbei și focul dezbinării, despărțindu-l pe fiu de tată, pe aproapele de aproape, pe cetățean de patria sa, și provocînd alte rupturi groaznice, împotriva firii și a oricărei legi[324]. Să vadă dacă, în vreme ce-și zic slujitori ai unuia[325] care învie morți și tămăduiește bolnavi, nu cumva ei, mai dihai decît toți ceilalți hrăniți de pămîntul mumă, îi schilodesc pe cei sănătoși și îi omoară pe cei vii, nu atît cu focul și fierul, cît cu limba lor otrăvită. Să vadă ce fel de pace și de înțelegere e aceea pe care le-o propun bietelor noroade: să vadă de nu cumva vor și năzuiesc ca toată omenirea să aprobe într-un glas și să încuviințeze ignoranța lor primejdioasă și prea înfumurată, și să accepte reaua lor credință; în vreme ce ei nu acceptă și nu îngăduie nici o lege, nici o formă de justiție, nici o regulă[326]. Și să vadă dacă undeva pe pămînt, în vreun alt veac, a mai existat atîta discordie și neînțelegere cît se poate vedea la ei: căci din zece mii de pedanți de acest fel nu găsești unul care să nu-și aibă catehismul propriu[327] gata alcătuit, dacă nu chiar publicat, nu pentru altceva cît ca să aducă la cunoștința publicului că el nu aprobă nici o altă învățătură decît a sa și că în toate celelalte găsește ceva de osîndit, de respins și de pus la îndoială; ca să nu mai spun că cei mai mulți dintre ei nu sînt de acord nici cu ei înșiși, contrazicînd astăzi ceea ce au scris ieri. Să vadă ce izbutesc ei prin asta, ce moravuri zgîndăre și stîrnesc printre oameni în privința actelor de justiție și de caritate și a păstrării și sporirii bunului public; să vadă dacă prin învățătura și priceperea lor sînt ridicate academii, universități, temple, spitale, colegii, școli și instituții închinate studiului și artelor sau dacă dimpotrivă, acolo unde acestea există, nu sînt tot aceleași de dinainte și făcute după aceeași rînduială care exista înainte ca ei să vină și să-și facă apariția pe lume. Să vadă apoi dacă prin grija lor acestea au sporit, sau dimpotrivă din neglijența lor s-au restrîns, s-au dără-

pănat, s-au distrus și au pierit. Să mai vadă dacă și-au însușit bunurile altora sau dimpotrivă își dăruiesc bunurile proprii; și, în sfîrșit, dacă cei care trec de partea lor sporesc și statornicesc avuția publică cum făceau cei de dinaintea lor, împotriva cărora ei s-au ridicat, sau de nu cumva își dau mîna cu aceștia pentru a o risipi, a o sfîșia și devora; și dacă disprețuind lucrările omenești, sting orice elan de a face altele noi și de a le îngriji pe cele vechi. Dacă este așa și dacă se va arăta și dovedi că ei sînt astfel, și dacă după ce vor fi preveniți, nu se vor îndrepta ci se vor propti în încăpățînarea lor, Jupiter îi poruncește judecății, sub pedeapsa dizgrației și a pierderii gradului și locului de onoare pe care le deține în cer, să-i gonească, să-i spulbere și să-i nimicească; și să recurgă la orice putere, la orice braț ori îndemînare, pentru a mistui pînă și amintirea numelui unei seminții atît de scîrboase. Și a adăugat că judecata mai are și sarcina de a aduce la cunoștința tuturor generațiilor de pe lume, sub amenințarea cu distrugerea, că trebuie să se înarmeze și să lupte alături de ea pînă ce va fi deplin înfăptuită hotărîrea lui Jupiter în privința acestei plăgi a lumii.[328]

SAULINO: Sofia, nu cred că Jupiter vrea să încheie socotelile cu această speță nenorocită cu atîta asprime, nici că vrea să-i lovească fără ca mai înainte de a-i nimici să nu încerce să-i îndrepte și, arătîndu-le greșeala lor și blestemul ce-i așteaptă, să nu-i îndemne la căință.

SOFIA: Ai dreptate. Dar Jupiter i-a poruncit judecății să facă precum îți spun acum: vrea să le fie luate înapoi toate bunurile dobîndite cu japca de la cei care propovăduiau, lăudau faptele bune și îi învățau pe oameni să le împlinească, precum și bunurile lăsate moștenire de cei ce făceau asemenea fapte și credeau în ele, bunurile lăsate de cei care au crezut că prin asemenea fapte, binefaceri și testamente își arătau recunoștința față de zei: iar în felul ăsta vrea să-i silească să disprețuiască și roadele, nu doar copacii crescuți dintr-o sămînță atît de urîtă de ei. Și mai

vrea ca ei să fie obligați să se întrețină, să viețuiască, să se apere și să se hrănească numai din fructele, adică veniturile și ajutoarele, pe care le aduc sau le-au adus ei și cei care cred, încuviințează și apără credința lor. Și să nu li se mai permită să uzurpe prin jaf și violență ceea ce alții, cu suflet liber și generos, prin mijloace diferite și în scop diferit, au zămislit și semănat spre binefacerea publică. Așadar să părăsească acele lăcașuri profanate și să nu mai mănînce pîinea aceea afurisită: ci meargă să locuiască în casele lor pure și nespurcate, mănînce acele bucate care le-au fost hărăzite de legea lor reformată și lucrate întru totul de acei oameni cuvioși care nu pun nici un preț pe lucrările omenești și care, mînați doar de o închipuire jalnică, prostească și aiurea, se cred regi ai cerului și fii ai Zeilor; care pun mai mult preț pe o credință vană, bovină și măgărească decît pe o lucrare reală, folositoare și generoasă.

SAULINO: Vom vedea îndată, Sofia, dacă ei, care cu atîta mărinimie și entuziasm dăruiesc împărăția cerului, sînt în stare să cîștige prin propriile puteri o palmă de pămînt: și vom afla cu cîtă dărnicie acești împărați din empireu își hrănesc, din propriile bunuri, Mercurii[329], căci, din pricina neîncrederii lor în operele de caritate, îi vor sili poate pe acești mesageri celești să muncească la cîmp sau să facă cine știe ce altă treabă, în vreme ce ei îi asigură că, fără a-și bate în vreun fel capul, nu știu ce judecată a altuia va deveni propria lor judecată[330]. Dar e bine să n-aibă parte de această neprihănire și judecată ca să se îngrozească și ei de omorurile, jafurile, samavolniciile și fărădelegile pe care le-au comis și să nu se increadă, să n-aibă certitudine nici speranță de pe urma pomenilor, actelor de caritate, de mărinimie și de dreptate.

SOFIA: Cum e posibil, Saulino, ca niște cugete atît de bolnave să ajungă vreodată să iubească cu adevărat faptele bune, adevărata penitență și să se teamă de-a comi-

te vreo ticăloșie, dacă li se asigură iertarea greșelilor trecute și li se insuflă atîta neîncredere în faptele drepte?

SAULINO: Păi tocmai că nu e posibil, iar urmările le vezi prea bine, Sofia: căci e lucru adevărat și sigur, cum adevărați și siguri sînt și ei, că oricine trece de la orice altă credință și confesiune la aceasta a lor, devine din darnic, cum era înainte, avar, din blajin devine obraznic, din smerit trufaș, din darnic cu propriile bunuri devine apucător și hrăpăreț cu ale altuia, din bun devine rău, din sincer ipocrit[331], din inocent viclean, din modest peste măsură de obraznic; de unde înainte era înclinat spre fapte bune și înțelepte, acum e gata de orice prostie și ticăloșie: în concluzie, dacă înainte nu era bun, acum, în schimb, devine cum nu se poate mai rău.

Partea a doua a dialogului al doilea

SOFIA: Dar să reluăm discuția noastră de ieri, de unde ne-a întrerupt venirea lui Mercur.

SAULINO: E vremea ca, după ce am aflat motivele suirii și așezării zeităților bune în locul dobitoacelor amintite, să vedem care alți zei au mai fost trimiși să ia locul dobitoacelor rămase; și dacă n-ai nimic împotrivă, nu pregeta să-mi explici întotdeauna motivul și cauza. Rămăsesem ieri la povestea cum Jupiter tatăl i-a dat lui Hercule o anume însărcinare; prin urmare trebuie să vedem mai întîi ce a pus în locul lui.

SOFIA: Eu una, Saulino, am auzit că în cer s-ar fi petrecut cu totul altceva decît a văzut în vis, în închipuire, în umbră ori în inspirația-i profetică Crantor despre înfruntarea dintre Bogăție, Voluptate, Sănătate și Putere.[332] Căci de îndată ce Jupiter l-a scos pe Hercule de la locul lui, s-a și înfățișat Bogăția și a spus: „Tată, mie mi se cuvine locul ăsta." La care Jupiter i-a răspuns: „Și de ce, mă rog?" La care ea: „Chiar mă mir că ai amînat atîta să mi-l

dai și că înainte de a-ți aminti de mine, le-ai oferit locuri altor zeițe și zei mai prejos decît mine, ba chiar mai rău, că ai afirmat că trebuie să vin în persoană să reclam prejudiciul și nedreptatea pe care mi le faci." Iar Jupiter a răspuns: „Pledează-ți cauza, Bogăție! Căci eu nu socotesc că te-am nedreptățit nedîndu-ți ție unul dintre locurile atribuite pînă acum, nici că te-aș nedreptăți dacă nu ți-l hărăzesc pe acesta: și ai grijă să nu dai peste ceva mai rău decît gîndești." „Ce rău mai mare decît cel deja făcut poate sau trebuie să-mi pricinuiască judecata ta?" a zis Bogăția. „Spune-mi din ce motiv m-ai lăsat la urmă, după Adevăr, Prudență, Înțelepciune, Lege, Judecată, dacă după mine se judecă Adevărul, după mine se practică Prudența, după mine se prețuiește Înțelepciunea, pentru mine domnește legea și hotărăște Judecata; căci fără mine Adevărul e neputincios, Prudența e nenorocită, Înțelepciunea e dată la o parte, Legea e mută, iar Judecata șchioapă; celui dintîi eu îi dau libertate de acțiune, celei de a doua vigoare, celei de a treia lumină, celei de a patra autoritate, celei de a cincea putere; și tuturor laolaltă le aduc bucurie, frumusețe și podoabă și le scap de sîcîieli și de necazuri." Atunci a vorbit Momos: „O, Bogăție, ceea ce spui este și adevărat dar și fals; pentru că tot tu ești aceea din pricina căreia Judecata șchioapătă, Legea tace, Înțelepciunea e călcată în picioare, Prudența e băgată la pușcărie, iar Adevărul e umilit ori de cîte ori intri în cîrdășie cu mincinoșii și ignoranții, cînd ajuți cu brațul norocului nebunia, cînd ațîți și înrobești plăcerii sufletele, cînd îndemni la violență, cînd te împotrivești justiției. Și apoi, cui te stăpînește îi aduci tot atîta supărare cît și bucurie, tot atîta urîțenie cît și frumusețe, tot atîtea cusururi cît și podoabe. Tu nu pui capăt necazurilor și supărărilor, ci doar le prefaci și le schimbi cu altele. E adevărat că lumea te socotește bună, dar în fapt ești mai rea decît s-ar crede; în aparență ești plăcută, în esență ești mîrșavă; în închipuire

ești folositoare, în fapt ești cît se poate de dăunătoare: dat fiind că prin puterea ta, oricînd i-ai dăruit-o vreunui ticălos (și trebuie să spun că cel mai adesea te văd în tovărășia ticăloșilor și doar arareori în cea a oamenilor cumsecade), Adevărul a fost doborît la pămînt și alungat din cetate în pustie, Prudența a fost schilodită, Înțelepciunea a ajuns de rușine, Legii i s-a vîrît pumnul în gură, Judecății i s-a retezat îndrăzneala și pe toate le-ai umilit." „Tocmai în asta, Momos", a răspuns Bogăția, „trebuie să-mi recunoști puterea și desăvîrșirea: căci deschizînd sau strîngînd pumnul, arătîndu-mă fie ici fie colo, fac ca aceste cinci zeități să aibă valoare, putere și mijloace de-a acționa, sau dimpotrivă, să fie disprețuite, alungate și date la gunoi; pe scurt, pot să le înalț la cer sau să le arunc în iad." Atunci a vorbit Jupiter: „Nu vrem să aibă loc în cer și pe aceste tronuri decît zei buni: plece de-aici cei răi, cei ce sînt mai mult răi decît buni și cei ce sînt tot atît de răi cît sînt și de buni! Iar printre cei din urmă socot că te numeri și tu, care ești bună cu bunii și foarte rea cu ticăloșii." — „Află, Jupiter", a spus Bogăția, „că eu de felul meu sînt bună, nu sînt nepăsătoare, indiferentă sau, cum zici tu, cînd așa cînd pe dos, decît în măsura în care alții vor să se folosească de mine în bine sau în rău." La care Momos a răspuns: „Prin urmare, tu, Bogăție, ești o Zeiță ce poate fi mînuită, folosită, neguțătorită; tu nu te cîrmuiești singură și nu-i conduci nici nu-i mîni pe alții, ci alții te conduc și te mînă pe tine: drept care ești bună cînd ești bine mînuită și ești rea cînd ești mînuită rău: adică ești bună dacă nimerești pe mîna Dreptății, Înțelepciunii, Prudenței, Religiei, Legii, Mărinimiei și a altor zeități de acest fel, și ești rea dacă încapi pe mîna contrariilor acestora, cum sînt violența, zgîrcenia, ignoranța și celelalte. Cum, așadar, tu de felul tău nu ești nici bună nici rea, cred că bine ar fi (dacă îngăduie Jupiter) să nu ai parte nici de rușine dar nici de cinstire;

și, de aceea, cred că nu ești vrednică să-ți ai sălașul nici sus printre zeii cerești, nici jos în infern: ci bine ar fi să umbli în veci de colo colo, dintr-un ținut în altul." La vorbele lui Momos toți zeii izbucniră în rîs, iar Jupiter hotărî astfel: „Prin urmare cînd tu, Bogăție, aparții Dreptății, vei locui în casa Dreptății; cînd aparții Adevărului, vei sta în lăcașul măriei-sale Adevărul; cînd slujești Cunoașterii și Înțelepciunii, vei sta pe tron cu ele; cînd, dimpotrivă, vei sluji plăcerilor trupești, du-te și stai acolo cu ele; cînd te vei măsura numai în aur și argint, atunci ascunde-te în pungi și în sipete; cînd te vei măsura în vin, ulei și grîne, vîră-te în pivnițe și în magazii; cînd te vei număra în oi, capre și vite, du-te de paște laolaltă cu acestea şi află-ți odihna printre turme și cirezi." Apoi Jupiter i-a poruncit ce să facă dacă nimerește pe mîna nebunilor și cum să se poarte cînd va sta în casă cu înțelepții; i-a spus să stăruie și pe viitor, la fel cum a făcut în trecut (pentru că nu se poate altfel), în a se lăsa găsită, într-un fel, lesne, într-alt fel, anevoie. Dar chipul și mijlocul de-a o găsi n-a fost dezvăluit decît cîtorva; drept care Momos a ridicat iarăși glasul și a sugerat o altă cale de-a ajunge la ea, diferită de cealaltă, anume: „Nimeni să nu te găsească dacă mai întîi nu s-a căit că a fost sănătos la minte și zdravăn la cap." Cred că vroia să spună că trebuie să-ți pierzi chibzuința și judecata prudentă, să nu te gîndești nicicînd la nesiguranța și viclenia vremurilor, să nu iei în seamă îndoielnica și nestatornica ademenire a mării, să-ți pierzi credința în cer, să nu-ți mai pese de dreptate ori nedreptate, de cinste sau rușine, de vreme bună sau furtună: ci să te lași cu totul în voia norocului. „Și să te păzești să ajungi vreodată sluga celor ce te caută cu tot dinadinsul, căci ei te văd cu atît mai puțin cu cît încearcă mai tare să-ți întindă capcane, lațuri și plase cît mai iscusite; ci du-te îndeobște acolo unde sînt oamenii cei mai necugetați, nebunii, tîmpiții și proștii: în concluzie,

cînd umbli pe pămînt, ferește-te de înțelepți ca de foc; și dimpotrivă, stai pe-aproape și leagă-te de cei ce sînt pe jumătate dobitoace, urmează întotdeauna calea norocului."[333]

SAULINO: E lucru obișnuit și știut, Sofia, că înțelepții nu sînt bogați: fie pentru că se mulțumesc cu puțin, iar acel puțin le pare mult dacă le e de ajuns ca să trăiască; fie din altă pricină, că fiind mereu preocupați de lucruri mai înalte, nu umblă de colo colo ca să dea peste una dintre zeitățile astea, adică bogăția și norocul[334]. Dar continuă-ți povestea.

SOFIA: Nici nu s-a dumirit bine Sărăcia că dușmana ei, Bogăția, a fost dată afară, că s-a și înființat dinaintea zeilor, pretinzînd, cu maniere mai mult decît sărace, că din aceleași pricini pentru care Bogăția era nepotrivită pentru locul acela, ea, fiind inversul celeilalte, trebuia socotită cum nu se poate mai potrivită. La acestea a răspuns tot Momos: „Sărăcie, Sărăcie, n-ai fi pe de-a întregul sărăcie, dacă n-ai fi și săracă în dovezi, judecăți și temeiuri îndreptățite. Nu pentru că ești (sărmana de tine) pe dos decît cealaltă, urmează că trebuie să primești neapărat ceea ce i se ia sau îi e refuzat ei, nici că trebuie să fii tot ce nu e ea: de pildă (pentru că ție, ca să înțelegi, trebuie să-ți dau exemple) nu înseamnă că tu ești Jupiter și Momos, pentru că ea nu e Jupiter și Momos: pe scurt, că ceea ce se neagă despre ea trebuie afirmat despre tine. Căci cei mai pricepuți la dialectică decît tine știu prea bine că lucrurile contrarii nu sînt totuna cu cele pozitive și privative, contradictorii, diferite, altfel, despărțite, distincte și diverse. Și mai știu că, fiind voi contrarii și neputînd, de aceea, să vă aflați împreună în același loc, nu înseamnă însă că unde nu este și nici nu poate fi ea, poți sau trebuie neapărat să fii tu." Atunci toți zeii s-au pornit pe rîs, văzînd că Momos încerca s-o învețe pe Sărăcie logica; și tot de-atunci a rămas printre zei zicala: „Momos e învățătorul Sărăciei" sau „Momos o învață

dialectica pe Sărăcie" cînd vor să ia în rîs un lucru fără de noimă. „Atunci ce socotești tu, Momos, că o să faceți cu mine?" întrebă Sărăcia. „Hotărăște repede, fiindcă eu nu sînt așa bogată în vorbe și în idei ca să mă iau la harță cu Momos; nici așa de deșteaptă ca să pot învăța prea multe de la el." Atunci Momos i-a cerut încuviințarea lui Jupiter ca de data aceea să hotărască el. La care Jupiter: „Iar mă iei peste picior, Momos! Cînd știi bine că tu singur ai mai multă încuviințare și cuviință (adică necuviință) decît toți ceilalți zei la un loc? Hai, nu te codi, hotărăște-i soarta: căci de va fi dreaptă, o vom încuviința." Atunci Momos zise: „Mi se pare indicat și nimerit ca și ea să umble de colo colo prin toate locurile pe unde hălăduiește și Bogăția, și să străbată în lung și-n lat aceleași ținuturi: fiindcă (dacă ne luăm după canoanele logicii), în virtutea legii contrariilor, ea nu poate să intre decît în locurile de unde pleacă cealaltă și invers, cealaltă nu trebuie să vină și să intre decît acolo de unde pleacă și fuge aceasta; așa că una trebuie să stea mereu pe urmele celeilalte, s-o împingă de la spate, neîntîlnind-o însă niciodată față în față: ci cînd una stă cu fața, cealaltă să stea cu dosul, ca și cum s-ar juca (la fel cum facem și noi cîteodată) de-a roata cizmarului."

SAULINO: Și ce-au avut de spus la asta Jupiter și ceilalți?

SOFIA: Au încuviințat și au consfințit propunerea lui Momos.

SAULINO: Dar Sărăcia ce-a zis?

SOFIA: A zis: „Nu mi se pare lucru cinstit, o Zei (dacă pot să-mi dau și eu cu părerea și dacă nu sînt socotită chiar fără de minte), ca soarta mea să fie întru totul la fel cu cea a Bogăției." Dar Momos a răspuns: „Din premisa că vă aflați în același teatru și jucați aceeași tragedie sau comedie, nu trebuie să tragi concluzia că ați fi în aceeași situație: *Quia contraria versantur circa idem*[335]."
„Văd, Momos, că-ți bați joc de mine; că și tu, care te lauzi

că spui adevărul și că vorbești pe șleau, mă batjocorești: și nu-mi pare că faci ce se cade, pentru că uneori, ba chiar de cele mai multe ori, e lucru mai demn să aperi Sărăcia decît Bogăția." „Ce să-ți fac", a răspuns Momos, „dacă ești săracă în toate cele? Sărăcia nu merită să fie apărată dacă e săracă și la minte, și în judecată, și în merite, și în raționamente, așa cum ești tu care m-ai silit să vorbesc după regulile analitice *priores* și *posteriores* ale lui Aristotel."[336]

SAULINO: Ce spui acolo, Sofia? Vrei să mă faci să cred că Zeii pun și ei din cînd în cînd mîna pe Aristotel? Că dau cu nasul prin filozofie?

SOFIA: Ba chiar și prin de-alde Pippa, Nanna, Antonia, Burchiello, Ancroia și încă o bucoavnă despre care nu se știe, deși unii se tot ciorovăiesc pe tema asta, dacă-i de Ovidiu sau de Vergiliu și care nu-mi aduc acum aminte cum se cheamă, și cîte altele de felul ăsta[337].

SAULINO: Bine, dar ziceai că acum se ocupă de lucruri serioase și grave!

SOFIA: Și ți se pare că celelalte nu sînt serioase? Nu sînt grave? Saulino, dacă ai fi mai înclinat spre filozofie, vreau să spun mai isteț, te-ai convinge că nu există carte sau lecție care să nu fie cercetată de zei. Și crezi tu că zeii nu se uită la ea decît dacă e de tot nesărată? Crezi că numai dacă e total năroadă o aprobă și o leagă cu lanțuri în biblioteca publică? Zeii află plăcere în reprezentarea cît mai variată a tuturor lucrurilor și în roadele minților celor mai felurite; căci ei se bucură de tot ce există, de orice înfățișare a lucrurilor, tot atît cît se îngrijesc ca ele să existe și pe cît dau poruncă ori îngăduie ca ele să se facă. Gîndește-te că judecata zeilor e altfel decît a noastră, cea obișnuită; și nu tot ce e păcat pentru noi și după noi este păcat la ei și după ei. Cărțile acelea, asemeni celor de teologie, nu trebuie să încapă pe mîna oamenilor neștiutori și totodată ticăloși, pentru că ar trage învățături greșite din ele.

SAULINO: Și dacă e vorba de cărți scrise de inși cu faimă proastă, necinstiți, desfrînați și poate chiar în scop urît?

SOFIA: Nici chiar atunci nu sînt lipsite de învățătură și de roade, căci ele ne fac să-l cunoaștem pe cel ce le-a scris, cum le-a scris, de ce și plecînd de la ce le-a scris, despre ce anume și cum anume vorbește, dacă se înșală sau dacă ceilalți se înșală în privința lui, cum își înfrînează o pornire virtuoasă sau vicioasă sau dimpotrivă, cum o urmează, cum stîrnește rîsul sau plictiseala, plăcerea sau scîrba; căci în toate e cunoaștere și providență, în toate poți găsi de toate; iar orice lucru se află mai degrabă acolo unde este și contrariul său și de cele mai multe ori unul rezultă din celălalt.

SAULINO: Să ne întoarcem însă acolo de unde ne-a abătut atenția numele lui Aristotel și faima Pippei. Cum s-a descotorosit Jupiter de Sărăcie după ce a zeflemisit-o atîta Momos?

SOFIA: N-am să-ți povestesc toate vrutele și nevrutele pe care Momos și ea și le-au spus unul altuia, căci fiecare l-a luat pe celălalt peste picior cît s-a priceput. Dar Jupiter hotărî că ea se va bucura de anumite privilegii și împuterniciri pe care cealaltă nu le va avea aici, pe pămînt.

SAULINO: Spune-mi și mie care.

SOFIA: „Vreau mai întîi", a rostit marele părinte, „ca tu, Sărăcie, să deschizi bine ochii și să revii cu ușurință în locul de unde ai plecat; și cu mai mult spor să gonești tu Bogăția, decît ea pe tine, căci ea vreau să fie pururea oarbă. Pe urmă vreau ca tu, Sărăcie, să fii înaripată, dibace și iute, mulțumită aripilor tale ușoare din pene de pajură sau de vultur, dar picioarele să-ți fie grele ca de bou bătrîn care de-abia trage plugul înfipt în trupul pămîntului: iar Bogăția, dimpotrivă, să aibă aripile grele și încete, ca cele ale gîștei sau lebedei; dar picioarele să-i fie iuți ca ale unui armăsar focos sau unui cerb, așa încît atunci cînd ea fuge de undeva folosindu-și picioarele, tu, din

două bătăi de aripi, să-i iei locul; și unde tu îți iei zborul, ea să poată veni fuga în locul tău: în așa fel încît cu aceeași repeziciune cu care ea te va alunga sau te va pune pe fugă, s-o alungi sau s-o pui pe fugă și tu.

SAULINO: De ce nu le dă la amîndouă ori numai aripi bune ori numai picioare zdravene de vreme ce, într-un fel sau altul, ele vor cădea oricum la înțelegere cînd să alunge și cînd să fie alungate.

SOFIA: Pentru că Bogăția, umblînd mereu încărcată, povara o s-o încurce negreșit la zbor; iar Sărăcia, pentru că umblă mereu desculță, lesne își va răni picioarele pe potecile colțuroase: așa că degeaba ar avea una picioare iuți iar cealaltă aripi ușoare.

SAULINO: Mi se pare o hotărîre bună. Continuă, deci.

SOFIA: Mai vrea ca Sărăcia să ia locul Bogăției și Bogăția să fugă din calea Sărăciei mai ales cînd e vorba de palatele pămîntești și de acele lăcașuri în care domnește Fortuna: „Dar atunci cînd Bogăția se însoțește cu lucrurile nobile, ferite de înverșunarea timpului și a oarbei Fortune, vreau să n-ai nici cutezanța nici puterea de-a o ataca pentru a o goni și a-i lua locul. Căci nu vreau să plece prea lesne de acolo unde doar cu mare greutate și multă demnitate se poate ajunge; și dimpotrivă, în lucrurile nedemne să ai tu acea putere pe care o are ea în cele nobile. Mai mult chiar", adăugă Jupiter, „vreau ca între voi să se stabilească o anume înțelegere, neușuratică și de mare importanță; ca să nu crezi că de vreme ce ești alungată din cer, trebuie să fii osîndită în infern, nici invers, că nefiind pusă în infern, trebuie neapărat să stai în cer: și, avînd în vedere ce am hotărît mai devreme, să nu-ți pară că Bogăția ar avea o situație mult mai grozavă decît a ta. De aceea vreau ca mai degrabă decît una s-o alunge pe cealaltă de unde aceea era stăpînă, să vă sprijiniți una pe cealaltă și să vă încurajați, în așa fel încît între voi să existe o strînsă prietenie și apropiere."

SAULINO: Fă-mă iute să înțeleg cum vine asta.

SOFIA: La cele spuse Jupiter a adăugat: „Tu, Sărăcie, atunci cînd te vei îngriji de lucrurile mărunte, vei fi însoțită, întovărășită și sprijinită de Bogăție în cele mărețe, și invers, cînd se va îngriji de cele fără însemnătate ea; căci nici un om înțelept și dornic de-a cunoaște nu va socoti vreodată că ea îl poate apropia de lucrurile înalte: dat fiind că bogăția e o piedică în calea filozofiei, în vreme ce sărăcia duce drept și sigur la ea[338]. Într-adevăr, nu e loc de cugetare adîncă acolo unde roiesc o mulțime de slugi, unde foiesc cete de debitori și de creditori, unde ești asaltat de socotelile negustorilor, de păsurile țăranilor, de foamea atîtor burți nesătule, de capcanele atîtor tîlhari, de ochii atîtor tirani hrăpăreți și de hoțiile slujitorilor necredincioși: astfel încît nimeni nu poate cunoaște liniștea spirituală dacă nu e sărac sau aproape sărac. Vreau apoi să fie măreț acela care în sărăcia lui se simte bogat, fiindcă se mulțumește cu puțin; și, dimpotrivă, să fie un jalnic rob cel care în bogăția lui e sărac pentru că nu se satură nicicînd. Tu vei fi liniștită și senină, ea, dimpotrivă, va fi nesigură, agitată, bănuitoare și neliniștită; tu vei fi întotdeauna mai măreață și mai minunată decît ea, oricît va încerca ea să se împăuneze și să se amăgească. Pentru a te mulțumi pe tine, vreau să fie de ajuns o simplă părere; pentru a o îndestula pe ea vreau să nu ajungă toate averile de pe lume laolaltă. Vreau ca tu, izgonind lăcomia, să fii mai mare decît poate fi ea adunînd averi peste averi. Tu vreau să ai prieteni fățiși, ea, dușmani ascunși. Tu vreau să fii bogată prin legea firii, ea, cu toate strădaniile și cu tot meșteșugul omenesc, să fie săracă: deoarece cu adevărat sărac nu este cel ce are puțin ci cel ce dorește mult. Ție (dacă vei strînge baierele lăcomiei) necesarul îți va părea destul și te vei mulțumi cu puțin; ei nimic nu-i va fi de ajuns, deși va apuca tot ce se poate cuprinde cu brațele larg deschise. Tu, strunindu-ți dorința, vei putea rivaliza în fericire cu Jupiter; ea, sporin-

du-și peste măsură pofta, se va cufunda tot mai adînc în prăpastia nefericirii." După ce Jupiter și-a rostit hotărîrea, Sărăcia, foarte mulțumită, a cerut îngăduința să plece, în vreme ce Bogăția a făcut semn că vrea să revină dinaintea consiliului cu o nouă propunere; dar nu i s-a mai îngăduit să vorbească: „Hai, du-te!" i-a zis Momos, „nu auzi cîți te strigă, cîți te cheamă și te roagă, cîți îți aduc jertfe, cîți jelesc după tine, cîți îți fac promisiuni și zbiară după tine (de ne-au asurzit de tot)? Ce tot zăbovești și te foiești pe-aici? Hai, fuga, du-te-n pace, iar de nu, du-te naibii!" „Nu te amesteca, Momos", a intervenit părintele Jupiter, „las-o să plece cînd o vrea și i-o plăcea." „Bine, dar mie mi se pare mai degrabă nedrept și făr'de milă că, în vreme ce unii o au fără să-și bată capul, la cine o cheamă mai cu sîrg ea pregetă să se ducă și nu se apropie de cine cu adevărat o merită." „Eu vreau", a rostit Jupiter, „ceea ce vrea destinul..."

SAULINO: „Mai bine ar fi să vrei altfel", trebuia să zică Momos.

SOFIA: „... vreau ca în privința lucrurilor de jos, de pe pămînt, ea să fie surdă și nicicînd să nu poată răspunde ori veni cînd cineva o cheamă; ci călăuzită mai degrabă de noroc și de întîmplare, să umble orbește și pe bîjbîite pentru a se oferi la nimereală oricui din mulțime." „În felul ăsta", spuse Saturn, „va da mai degrabă peste un ticălos și o canalie, căci aceștia sînt cîtă frunză cîtă iarbă, decît peste un om chiar și numai potrivit de cumsecade; și mai degrabă va da peste unul de o cumsecădenie mijlocie, căci și aceștia sînt destui, decît peste cineva cu adevărat deosebit pentru că pe aceștia îi numeri pe degete; și poate nu va da niciodată, ba ce zic, sigur niciodată peste cel mai vrednic dintre toți, peste un om cu adevărat unic."[339]

SAULINO: Ce a răspuns Jupiter la asta?

SOFIA: „Așa trebuie să fie; destinul vrea ca Sărăcia să aibă o atare soartă, anume să fie chemată și dorită de oameni prea puțini și foarte rari și, în schimb, să se înfă-

ţişeze şi dăruie celor numeroşi, întregii mulţimi. Iar Bogăţia, dimpotrivă: să fie chemată, dorită, invocată, iubită şi aşteptată aproape de oricine, dar să se dăruie cîtorva puţini şi care nu o cultivă nici nu o aşteaptă. Ea să fie surdă de tot, încît să n-o clintească nici o zarvă, nici un tărăboi, şi să fie vîrtoasă şi ţeapănă aşa încît cine vrea s-o aibă şi s-o poată urni să tragă de ea cu cangea şi cu scripeţii; cealaltă, dimpotrivă, să aibă auzul foarte fin, să fie cum nu se poate mai sprintenă şi iute, încît la cea mai uşoară şoaptă, la cel mai mic semn, oricît de departe s-ar afla, să se înfăţişeze pe dată; şi, de asemeni, s-o găsim cel mai adesea în casa şi în spatele celui care nu numai că n-o cheamă, ci chiar se străduie în toate chipurile să se ferească din calea ei." — Cînd Bogăţia şi Sărăcia tocmai se pregăteau să plece, sări Momos: „Staţi puţin! Ce e cu umbra aia, una singură, care le însoţeşte pe amîndouă, adică deopotrivă Bogăţia şi Sărăcia? Ştiu că de obicei se pot vedea mai multe umbre aruncate de unul şi acelaşi corp, dar o singură umbră aruncată de mai multe corpuri diferite, mie unul nu mi-a mai fost dat să văd pînă acum." Atunci a răspuns Apollo: „Acolo unde nu e lumină, totul este umbră: şi chiar de sînt mai multe umbre, dacă nu e şi lumină, toate umbrele se confundă şi fac una; şi la fel se întîmplă unde sînt multe lumini dar nici un corp opac care să le stea dinainte sau să le despartă: toate se contopesc într-o unică strălucire." „Dar aici nu mi se pare potrivit să fie aşa", obiectă Momos, „deoarece acolo unde se află doar Bogăţia iar Sărăcia este cu desăvîrşire absentă, şi invers, unde Sărăcia este, să presupunem, complet despărţită de Bogăţie, nu ai două lumini ce cad asupra aceluiaşi obiect, ci două obiecte ce par să aibă o aceeaşi umbră comună amîndurora." „Uită-te mai bine, Momos", a intervenit Mercur, „şi ai să vezi că nu e o umbră." „N-am zis că e o umbră", a răspuns Momos, „ci că stă lipită de cele două zeităţi ca o singură umbră a două corpuri. Dar acum îmi dau seama: îmi pare

că umbra cu pricina e Avariția; în fapt e întunecimea Bogăției și întunecimea Sărăciei." „Într-adevăr", spuse Mercur, „ea e fiica și totodată soața Sărăciei, dușmană cruntă a mamei sale de care fuge cît poate; în schimb e îndrăgostită și moartă după Bogăție, și chiar atunci cînd, pe orice cale, ajunge la ea, silniciile mamei continuă să o chinuie: așa încît chiar de e aproape, ea rămîne departe, și chiar de e departe, îi e alături. Căci dacă în esență ea se deosebește de maică-sa, în judecata oamenilor ea e trup din trupul maică-sii și nedespărțită de ea. Nu vezi că atunci cînd ea devine tovarășă și soață a Bogăției, face în așa fel încît Bogăția nu mai e Bogăție, și invers, cînd se ține departe de Sărăcie, face ca Sărăcia să nu mai fie Sărăcie? Această întunecime, această beznă, această umbră face ca Sărăcia să fie rea și nici Bogăția să nu fie bună: și oriunde apare, ea o urîțește fie pe una, fie pe cealaltă, fie pe amîndouă laolaltă, și mult prea rar nici pe una nici pe alta: iar asta se întîmplă numai cînd și una și alta sînt inundate de lumina rațiunii și a cugetului."[340] — Atunci Momos i-a cerut lui Mercur să-l lămurească în ce fel făcea Avariția ca Bogăția să nu mai fie bogăție. La care i s-a răspuns că bogatul avar este întocmai ca și săracul lipit pămîntului: pentru că Avariția nu stă acolo unde sînt bogății dacă nu e întovărășită și de Sărăcie; căci aceasta din urmă nu e mai puțin o virtute afectivă decît e o virtute efectivă[341], drept care umbra cu pricina, spre marele ei necaz, nu poate scăpa de maică-sa cum nu se poate scăpa de sine însăși. Pe cînd vorbeau astfel, Momos, care are vederea bună (deși nu dibăcește întotdeauna de la prima ochire), uitîndu-se mai atent, spuse: „Vai, Mercur, văd acum că ceea ce eu credeam a fi o singură umbră sînt de fapt umbrele a tot felul de jivine una peste alta: umbră de cîine, de porc, de berbec, de maimuță, de urs, de vultur, de corb, de șoim, de leu, de măgar și de cîte și mai cîte alte dihanii. Și deși sînt atîtea au un singur trup. Aș zice că trebuie să fie pantamorful[342] dobitoacelor urîte."

„Zi mai bine", răspunse Mercur, „că e un dobitoc multiform; pare unul și e unul, dar nu e uniform, pentru că stă în firea viciilor de a avea mai multe forme, tocmai pentru că sînt informe și nu au un chip anume, invers decît virtuțile — așa cum e, de pildă, dușmana ei, dărnicia, care este simplă și una singură; dreptatea, care e una și simplă; și la fel e una singură sănătatea, în vreme ce bolile sînt nenumărate." În timp ce Mercur rostea aceste lucruri, Momos îi întrerupse vorbirea și-i zise: „Văd că are trei capete, nenorocita! Am crezut, dragă Mercur, că mi s-o fi tulburat vederea cînd am zărit deasupra trunchiului acestei jivine mai întîi un cap, apoi încă unul și în cele din urmă un al treilea. Dar apoi, după ce m-am uitat de jur împrejur și n-am mai descoperit vreun altul asemănător, am hotărît că ceea ce văd e adevărul curat." „Vezi foarte bine", răspunse Mercur, „dintre cele trei capete, primul este lipsa de generozitate, al doilea e cîștigul necinstit, al treilea este zgîrcenia." Momos a vrut să afle dacă cele trei capete vorbesc, iar Mercur i-a răspuns că vorbesc, iar primul zice: „Mai bine bogat decît socotit generos și recunoscător"; al doilea: „Nu răbda de foame ca să te arăți nobil"; al treilea spune: „N-o fi frumos, dar mi-e de folos." „Totuși nu au decît două brațe?" spuse Momos; „Sînt de ajuns două mîini", răspunse Mercur, „dreapta e larg deschisă și bine întinsă gata de a primi, cealaltă e cît se poate de strînsă, ca să apuce zdravăn și să dea cu țîrîita, ca picătura din alambic, fără să țină seama de loc, timp sau măsură." „Ia veniți mai aproape, voi, Bogăție și Sărăcie", spuse Momos, „s-o pot vedea și eu mai bine pe drăgălașa voastră însoțitoare." Și de îndată ce s-au apropiat, Momos a spus: „Are un chip, ba are mai multe; are un cap, ba are mai multe; e femeie, da, da, e femeie; are capul mic de tot deși fața îi e mai degrabă mare; e bătrînă, umilă, murdară și are o mutră posacă; e negricioasă și zbîrcită, are părul lăieț și închis la culoare, ochii atenți, gura deschisă și gîfîitoare, nasul și

unghiile coroiate; și (mare minune!) deși e mică, are ditai burdihanul adînc ca o prăpastie; e nătîngă, simbriașă și slugarnică, iar cînd vrea să privească în sus se încovoaie. Ea sapă, scobește, iar ca să găsească ceva se afundă în adîncul pămîntului; stă cu spatele la lumină și năzuiește la văgăuni și peșteri, unde ziua nu se deosebește nicicînd de noapte. E nerecunoscătoare iar, în nădejdea-i pidosnică, nu socotește niciodată prea mult, mult sau destul ceea ce primește, și cu cît capătă mai mult cu atît devine mai nesuferită, întocmai ca flacăra care, cu cît crește cu atît mistuie mai mult. Alungă, gonește, o, Jupiter, mătrășește cît mai repede din ținuturile astea Sărăcia și Bogăția laolaltă, nu le îngădui să se apropie de sălașurile zeilor dacă nu se dezbară de dihania asta scîrboasă și hîdă!" Dar Jupiter a răspuns: „Ba ele vă vor lua urma și vor năvăli peste voi de îndată ce veți înclina să le primiți. Dar acum ducă-se așa cum am hotărît, iar noi să ne întoarcem repede la treaba noastră și să hotărîm ce zeu să ocupe locul acesta!" — Dar iată că pe cînd părintele zeilor se întoarse ca să se uite împrejur, Fortuna[343], cu de la sine putere, fără de rușine și cu obișnuita-i obrăznicie ieși în față și zise: „Nu se cade, onorat consiliu, și tu, Jupiter, mare judecător, în vreme ce Bogăția și Sărăcia vorbesc și sînt ascultate atîta vreme, eu să tac ca o becisnică, din lașitate: eu care sînt atît de slăvită și de puternică încît scot în față Bogăția, o împing și o călăuzesc unde-mi place și mi se năzare, o gonesc de oriunde vreau și tot unde vreau o aduc, eu care înfăptuiesc perindarea și înlocuirea ei cu Sărăcia (și oricine știe că fericirea adusă de avere nu i se datorează Bogăției mai mult decît mie, la fel cum frumusețea unei muzici și armonia ei măiastră nu vin atît de la lira sau instrumentul la care se cîntă, cît din arta și măiestria artistului care îl mînuiește): eu sînt zeița cu adevărat divină și minunată, atît de dorită, atît de căutată, atît de iubită, pentru care i se mulțumește cel mai adesea lui Jupiter; din mîna mea deschisă curge Bogăția, iar cînd

strîng pumnii toată lumea plînge și se dau peste cap cetăți, regate și imperii. Ați văzut voi pe cineva care aduce ofrande Bogăției și Sărăciei? Cine le înalță lor vreodată mulțumiri? Oricine le vrea și le dorește pe ele mă cheamă pe mine, mă invocă pe mine, mie îmi aduce jertfe; oricine e fericit cu ele îmi mulțumește mie, e recunoscător Fortunei, pentru Fortuna arde tămîie, pentru Fortuna fumegă altarele de jertfă. Eu sînt acea cauză care cu cît e mai nesigură, cu atît e mai respectabilă și mai de temut; care e cu atît mai dorită și rîvnită cu cît e mai depărtată și mai neprietenoasă: căci, de obicei, cu cît un lucru este mai puțin fățiș, mai ascuns și mai tainic, cu atît el pare mai vrednic și mai ales. Eu cu strălucirea mea întunec virtutea, umilesc adevărul, îi îngenunchez și-i disprețuiesc pe cei mai mulți și mai buni dintre zeii și zeițele de-aici, pe care-i văd stînd cuminte la coadă, nerăbdători să capete un loc în cer. Eu singură, chiar și aici, în prezența senatului acesta atît de numeros și de ales, bag spaima în oricine: căci (deși sînt lipsită de vedere) am totuși urechi de auzit și deslușesc că mare parte din cei prezenți clănțăne din dinți și dîrdîie de groaza pe care le-o trezește cumplita mea prezență (deși, cu toate astea, nu-și pierd îndrăzneala și trufia de a se vîrî în față pentru a fi desemnați înainte de-a se fi luat o hotărîre cu privire la locul și meritul meu). Eu de multe ori, ba chiar de cele mai multe ori, domin Rațiunea, Adevărul, Înțelepciunea, Dreptatea și alte zeități care, dacă nu vor să mintă și să ascundă ceea ce știe o lume întreagă, vor recunoaște chiar aici că nici nu pot număra de cîte ori le-am dat jos de pe tronurile lor, le-am zvîrlit afară din sălașurile și tribunalele lor și, după voia și placul meu, le-am urgisit, le-am înhățat, închis și întemnițat. Și tot după voia mea, alteori au putut să scape, să se elibereze, să-și redobîndească locul și starea, dar mereu cu teama de a nu-mi fi pe plac." Momos răspunse: „Îndeobște, oarba mea Doamnă, toți ceilalți zei se așteaptă ca locurile din cer să fie adjudecate după

faptele bune pe care le-a făcut, le face și poate să le facă fiecare: pentru ele și-a propus senatul să-i răsplătească; dar tu, pledîndu-ți cauza, ne prezinți lista șirului ticăloșiilor tale pentru care ar trebui să te gonim nu numai din cer, ci și de pe pămînt." Fortuna răspunse că ea nu e mai puțin bună decît alte zeități bune și, chiar de-ar fi, nu vede nimic rău în asta de vreme ce tot ceea ce hotărăște destinul este bine; și chiar dacă firea ei ar fi rea ca a viperei, care e de la natură veninoasă, vina nu ar fi a ei ci a naturii sau a celui care a făcut-o așa. Iar în afară de asta, nici un lucru nu este rău în mod absolut, căci vipera nu e veninoasă și ucigătoare pentru vipere, la fel cum nici dragonul, leul, ursul nu sînt răi pentru urși, lei și dragoni: ci orice lucru e rău în raport cu altceva, „precum și voi, zei virtuoși, sînteți răi pentru cei vicioși, divinitățile zilei și luminii sînt rele pentru cele ale nopții și întunericului, și așa cum voi sînteți buni pentru voi, ei sînt buni pentru ei. Același lucru se petrece cu sectele care se războiesc astăzi pe lume, unde toți adversarii se numesc pe ei înșiși fii ai zeilor și oameni drepți, și atît unii cît și ceilalți îi numesc pe cei mai buni și venerabili din tabăra opusă, răi și vrednici de ocară. La fel și eu, Fortuna, oricît de rea aș fi pentru unii, pentru alții sînt dumnezeiesc de bună; și este o credință răspîndită în cea mai mare parte a lumii că norocul oamenilor vine din cer: drept care nu e stea cît de mică sau cît de mare pe firmament de care să nu se spună că aduce sau nu noroc." La asta a răspuns Mercur, arătînd că numele Fortunei era mult prea neclar, căci uneori prin „noroc" se înțelege doar mersul imprevizibil al lucrurilor, mers care în ochii providenței nu înseamnă nimic, deși în ochii muritorilor înseamnă totul. Dar Fortuna nu asculta ce spunea Mercur ci îi dădea înainte, adăugînd la cele zise pînă atunci că cei mai însemnați și mai aleși filozofi din lume, precum Empedocle și Epicur, socotesc că ea ar avea mai multă putere decît Jupiter însuși, ba chiar decît tot consiliul zeilor la un loc. „Așa-

dar toți mă consideră Zeiță, mă consideră divinitate cerească, și cred că nu vă sună nou la ureche versul acesta, pe care îl știu pe dinafară și copiii care n-au trecut de azbuche:

Te facimus, Fortuna, deam, caeloque locamus[344].

Și vreau să spuneți, voi, Zei, dacă cei ce-mi zic nebună, zăpăcită, necugetată au sau nu dreptate, sau dacă nu cumva nebuni, zăpăciți și necugetați sînt ei, care nu pricep rostul meu pe lume; în vreme ce alții, socotiți mai învățați, siliți de adevărul faptelor, dovedesc și susțin taman pe dos. Alții, încă, mă fac, pe de o parte, fără minte și zăpăucă, pe de alta, proastă și mojică, nevrînd însă prin asta să-mi aducă o jignire ci, dimpotrivă, să-mi sporească meritele: adică fac cum fac uneori și eu, refuz unele lucruri mărunte pentru a dărui însă altele mult mai mari. Prin urmare ei nu mă consideră o ființă supusă rațiunii și care urmează calea arătată de rațiune, ci mă consideră deasupra rațiunii, deasupra oricărei judecăți și cugetări[345]. Ca să nu mai spun că, în fapt, ei își dau seama și recunosc că eu pun stăpînire și domnesc mai ales asupra ființelor raționale, inteligente și divine: și nici un înțelept nu susține că mîna mea ar atinge ce e lipsit de cuget și rațiune, cum ar fi pietrele, animalele, pruncii, smintiții și altele asemenea care nu pot înțelege cauza finală nici lucra pentru atingerea scopului.[346]" „Îți voi spune eu, Fortuna", interveni Minerva, „de ce ești socotită necugetată și fără rațiune. Oricine e lipsit de unul dintre simțuri e lipsit de o anume cunoaștere, cu precădere de cea care decurge din acel simț: socotește singură, deci, cum poți fi tu, lipsită de lumina ochilor, care sînt cel mai mare izvor al cunoașterii![347]" Fortuna a răspuns că Minerva ori se înșală ori vrea s-o înșele pe ea, Fortuna, tocmai pe temeiul că este oarbă: „Oi fi eu fără ochi, dar nu sînt și fără urechi și fără minte", zise.

SAULINO: Și crezi că-i adevărat, Sofia?

SOFIA: Ascultă aici și-o să vezi cît de bine judecă și cum cunoaște feluritele filozofii, printre care și *Metafizica* lui Aristotel. „Știu bine“, a spus Fortuna, „că unii socotesc văzul foarte important pentru că ajută la cunoaștere; dar n-am cunoscut pe nimeni atît de nărod încît să susțină că văzul este principalul temei al cunoașterii. Iar cel care a zis că văzul este cel mai dorit n-a înțeles prin asta că el ar fi absolut necesar, decît pentru cunoașterea anumitor lucruri precum culorile, formele, simetria corpurilor, frumusețea, farmecul și altele asemenea ce țin de înfățișare și care mai degrabă tulbură imaginația și alungă rațiunea; și nu că ar fi necesar în mod absolut, pentru toate sau pentru cele mai de seamă feluri de cunoaștere: căci știa prea bine că unii, nu puțini, pentru a deveni mai înțelepți, și-au scos ochii, și că mulți dintre cei care, ori de la natură ori din voia soartei, au fost orbi, sînt socotiți mari cunoscători, cum sînt cei de felul lui Democrit, Tiresias, Homer ori orbul din Adria[348]. Pe urmă, eu cred că, de ești cu adevărat Minerva, știi să discerni că atunci cînd un anume filozof stagirit[349] a spus că vederea este cea mai dorită pentru cunoaștere, el nu compara vederea cu alte mijloace de a cunoaște, precum auzul, cugetarea ori intelectul: ci compara această finalitate a vederii, care e cunoașterea, cu alte finalități pe care același simț le poate avea[350]. Iar dacă nu te deranjează să dai o fugă pînă în Cîmpiile Elizee să stai de vorbă cu el (bineînțeles, dacă el n-a luat deja drumul altei vieți, după ce a băut apă din rîul Lethe), vei auzi cugetarea aceasta: *Noi ne dorim vederea îndeosebi pentru a cunoaște*, și n-o vei auzi pe cealaltă: *Pentru a cunoaște, noi ne dorim dintre toate simțurile cel mai mult vederea.*“

SAULINO: Mare minune, Sofia, că Fortuna se pricepe să interpreteze și să înțeleagă textele filozofice mai bine decît Minerva care domnește peste toată înțelepciunea.

SOFIA: Nu te mira atît: cînd vei cugeta mai adînc, cînd te vei fi deprins cu alde astea și îți vei da drumul mai bine

la limbă, vei constata că zeii cu patalama în științe, în elocință și în cugetare nu sînt mai cugetați, mai convingători sau mai plini de știință decît ceilalți. Apoi, continuînd să-și susțină cauza dinaintea senatului, Fortuna se adresă tuturor celor de față astfel: „Cu nimic, o, Zei, nu mă sărăcește orbirea, absolut cu nimic din ceea ce contribuie la desăvîrșirea ființei mele; căci dacă n-aș fi oarbă, n-aș mai fi Fortuna; iar voi, nu numai că din pricina orbirii nu-mi puteți micșora sau știrbi slava meritelor, ci, mai mult, veți vedea că tocmai orbirea le dovedește măreția și excelența: de vreme ce, în temeiul ei, cum vă voi dovedi, eu, în orice cercetez, sînt mai puțin neatentă și nu pot fi nedreaptă în opțiunile mele." Atunci Mercur și Minerva au zis într-un glas: „Va fi mare lucru de vei reuși!" Iar Fortuna a adăugat: „Justiției mele îi șade bine să fie oarbă, căci adevăratei justiții nu-i convine și nu i se potrivește lucrarea ochilor, dimpotrivă, ea îi apare respingătoare și înjositoare. Ochii sînt făcuți pentru a discerne și a vedea deosebirile (și nu vreau să arăt aici cît de des îi păcălește vederea pe judecători); eu sînt o justiție care nu trebuie să discearnă, nu trebuie să vadă deosebirile; ci, ținînd seamă că toate ființele sînt în principiu, în realitate și ca finalitate aceeași ființă, sînt unul și același lucru (căci același lucru sînt existența, unul și adevărul), eu încerc să păstrez o anume egalitate între ele, să le privesc în același fel, să le socotesc deopotrivă și să nu înclin s-o privesc, s-o bag în seamă pe una mai mult decît pe alta, să dau uneia mai mult decît alteia, s-o părtinesc pe cea de aproape mai mult decît pe cea aflată departe[351]. Eu nu văd mitrele, togile, coroanele, măiestria, talentele; nu disting meritele și greșelile: căci chiar dacă există, ele nu diferă de la om la om prin natura lor, ci prin împrejurări, situații sau întîmplări petrecute, ivite, nimerite. De aceea, cînd dau, eu nu văd cui dau, cînd iau nu văd de la cine iau, în acest fel eu mă port cu toți la fel, fără deosebire. Și astfel reușesc, cu siguranță, să privesc și să fac toate

lucrurile cu dreptate și în mod egal: și cu dreptate și în mod egal mă dăruiesc tuturor. Îi arunc pe toți laolaltă într-o aceeași urnă și în pîntecul ei încăpător îi amestec, îi învîrt, îi amețesc: și pe urmă cine se nimerește se nimerește; cine are noroc, norocul lui, cine nu, ghinionul lui. În felul ăsta, în urna Fortunei mic sau mare e totuna; acolo toți sînt la fel de mari sau la fel de mici, căci or fi ei diferiți, dar nu pentru mine, și or fi înainte de-a intra în urnă și după ce ies din ea, dar nu cît sînt înăuntru unde toți sînt amestecați de aceeași mînă, în aceeași cofă, cu aceeași mișcare. Așadar, cînd se trage la sorți, n-are rost ca cel ce n-a avut noroc să se plîngă fie de acela care a ținut urna, fie de urnă, fie de cum s-au amestecat lozurile, fie de cine a tras lozul; ci, cu mai multă și mai înțeleaptă răbdare, el trebuie să accepte ce i-a plăcut și cum i-a plăcut destinului precum și bunul plac al acestuia. Căci, în toate celelalte privințe, el era înscris la fel ca toți ceilalți, lozul lui era la fel cu al celorlalți, la fel ca ceilalți a fost numerotat, vîrît în urnă și amestecat. Prin urmare, eu, care mă port cu toată lumea la fel, care îi percep pe toți ca o mulțime informă unde nici o parte nu e socotită de mine mai vrednică sau mai puțin vrednică decît alta sub pretextul că unele ar fi vase ale rușinii[352], eu care îi pun pe toți în aceeași urnă, a mișcării și a prefacerii, eu sînt la fel pentru toți, îi privesc pe toți la fel sau nu privesc pe nimeni altfel decît pe toți ceilalți, sînt cît se poate de dreaptă deși știu că voi socotiți tocmai pe dos[353]. Iar dacă mîna care pătrunde în urnă și trage lozul (în urma căruia unii sînt norocoși iar alții ghinioniști) nimerește mult mai adesea peste un ins netrebnic decît peste unul merituos, vina nu e a ei ci a inegalității, nedreptății și strîmbătății hotărîte de voi, căci voi nu îi faceți pe oameni egali, voi care, avînd ochi, faceți comparații, deosebiri, inegalități și spețe, vedeți și faceți diferențe. De la voi, de la voi, zic, se trag toate nedreptățile și strîmbătățile: căci Zeița Bunătății nu se dăruiește tuturor deopotrivă; Înțelepciu-

nea nu se dă tuturor în aceeași măsură; Cumpătarea se întîlnește doar la cîțiva, iar Adevărul li se arată celor mai puțini dintre toți. În felul ăsta, voi, Zeii buni, sînteți zgîrciți, sînteți părtinitori, faceți deosebiri uriașe, nedreptăți nemăsurate, inegalități smintite între diferitele lucruri. Nu eu, nu eu sînt cea nedreaptă, eu mă uit la toți la fel, pentru mine toți au aceeași culoare, aceleași calități, aceeași soartă. Voi sînteți pricina pentru care, cînd mîna mea trage la sorți, nimerește și răul, nu numai binele, nenorocul ca și norocul care le pică mai ades ticăloșilor decît oamenilor cumsecade, neștiutorilor mai degrabă decît învățaților, mincinoșilor mai degrabă decît oamenilor cinstiți. De ce? De ce asta? Vine Prudența și nu pune în urnă mai mult de două-trei nume; vine Sofia care nu pune nici ea mai mult de patru sau cinci; vine Adevărul cu unul singur și, de-ar putea, nu l-ar pune nici măcar pe acela; apoi sînt vărsate în urnă încă vreo sută de mii de nume: iar voi vreți ca mîna ce trage la sorți să-i nimerească pe ăști opt sau nouă mai degrabă decît pe ceilalți opt sute ori nouă sute de mii! Mai bine faceți voi invers! Tu, Virtute, fă în așa fel încît oamenii virtuoși să fie mai mulți decît cei vicioși, tu, Înțelepciune, fă ca numărul înțelepților să fie mai mare decît al proștilor, tu, Adevăr, arată-te și te dezvăluie pentru cei mai mulți; e sigur că atunci norocul și binele îi vor nimeri mai curînd pe oamenii voștri decît pe ceilalți; faceți în așa fel încît toată lumea să fie dreaptă, cinstită, înțeleaptă și bună: și atunci nu va mai exista cu siguranță rang sau demnitate pe care s-o dăruiesc mincinoșilor, secăturilor și smintiților. Așadar nu sînt mai nedreaptă eu, care mă port la fel și îi mîn pe toți deopotrivă, decît voi, care nu-i faceți pe toți egali. Iar cînd un ticălos sau netrebnic ajunge monarh ori bogătan, vina nu e a mea: vina și nedreptatea e a voastră, voi care, fiind zgîrciți cu lumina și strălucirea voastră, nu-l destricăloșiți și desnetrebniciți înainte sau nu veniți cel puțin pe urmă ca să-l curățați de ticăloasa-i netrebnicie pen-

tru ca măcar un asemenea ins să nu ajungă să domnească. Nu e greșit să ungi un monarh, greșit e să ungi drept monarh un ticălos. E vorba aici de două lucruri, domnia și ticăloșia, iar răul nu-l face domnia, pe care o dărui eu, ci ticăloșia, pe care o îngăduiți voi. Eu, care plimb urna și trag lozul, nu mă uit la el mai degrabă decît la oricare altul; și, de aceea, nu hotărăsc dinainte cine să fie monarh ori bogătaș (deși pînă la urmă cineva trebuie fără greș să-mi cadă în mînă): dar voi, care faceți deosebirea privind cu ochii voștri și care vă arătați unora mai mult și altora mai puțin, unora prea de tot iar altora deloc, pe acela l-ați lăsat dinadins ticălos și netrebnic. Prin urmare, dacă nedrept nu e că un om poate ajunge monarh ori bogat, ci că e potcovit cu ticăloșie și netrebnicie, nu eu sînt cea nedreaptă ci voi. Iată deci că Destinul m-a făcut cît se poate de dreaptă și n-avea cum să mă facă altfel, pentru că lipsindu-mă de ochi, m-a făcut să așez toate lucrurile pe aceeași treaptă." Aici a intervenit Momos: „Nu te socotim nedreaptă din pricina ochilor ci din pricina mîinii." Iar ea a răspuns: „Nici din pricina mîinii, Momos, nu sînt nedreaptă; căci necazul nu e că eu îi apuc cum se nimerește, ci că ei nu se nimeresc cum îi apuc eu: vreau să spun că ei nu vin la fel în vreme ce eu îi socotesc la fel. Nu, nu eu greșesc pentru că îi iau la întîmplare; ci greșesc ei, care îmi vin cum sînt, adică diferiți, și greșesc cei care nu-i fac altminteri. Nemernica nu sînt eu, oarba, care întinde mîna deopotrivă spre ce e luminos ca și spre ce e întunecat: nemernici sînt cei ce fac sau lasă ca unele lucruri să fie luminoase iar altele întunecate și care mi le trimit mie."[354] Momos adăugă: „Chiar dacă toți pe lume ar fi la fel, egali și leiți, tu tot nedreaptă ai rămîne: deoarece toți fiind atunci demni de a domni, tu n-ai putea să-i faci pe toți monarhi, ci numai pe unul din ei." Fortuna a zîmbit și a răspuns: „Momos, noi vorbim aici de ceea ce e, nu de ceea ce ar putea fi nedrept: și fără îndoială că prin această obiecție și acest răspuns, tu, de vreme

ce de la ceea ce este ai sărit la ceea ce ar putea fi, îmi dovedești că aproape te-am convins; și că neputînd spune că sînt nedreaptă, spui că aș putea fi nedreaptă. Rezultă așadar, din formularea ta, că eu sînt dreaptă, dar aș putea fi nedreaptă, iar voi sînteți nedrepți, dar ați putea fi drepți. Ba aș mai adăuga ceva: nu numai că nu sînt nedreaptă, dar nici n-aș putea fi vreodată dacă voi i-ați face pe toți egali: căci nu se poate vorbi de dreptate sau de nedreptate în cazul unui lucru imposibil: nu e posibil, într-adevăr, ca domnia să fie dată tuturor, nu e posibil ca toți să aibă aceeași soartă, dar e posibil ca ea să le fie oferită tuturor deopotrivă. Iar această posibilitate atrage după sine o necesitate, anume ca din toți să iasă la sorți unul singur; dar nu aici stă nedreptatea și răul, căci nu e cu putință să fie mai mult de unul; greșeala vine abia după aceea, cînd acel unul e netrebnic, acel unul e ticălos, cînd nu e un om virtuos; iar de acest rău nu e răspunzătoare Fortuna, care dăruie domnia și bogăția, ci zeița Virtute, care nu-i dăruie și nu i-a dăruit virtutea." „Fortuna și-a expus strălucit argumentele", spuse părintele Jupiter, „și în toate privințele mi se pare vrednică de-a sta în cer; dar nu mi se pare lucru cu rost să aibă un sălaș al ei, deoarece ea are atîtea locuri cîte astre sînt pe cer; căci Fortuna se regăsește pe fiecare din ele ca și pe pămînt: dat fiind că, la fel ca și pămîntul, ele sînt tot atîtea lumi. Și, în afară de asta, după părerea tuturor oamenilor, Fortuna depinde de fiecare astru: iar dacă oamenii ar avea mai multă minte, ar spune mai mult de atît. Dar, dat fiind că argumentele tale, Zeiță, mi se par cu totul convingătoare (zică Momos ce-o zice), dacă nu ni se vor prezenta alte contra-argumente mai demne de luat în seamă decît cele de pînă acum, n-aș cuteza să-ți atribui un loc anume, de parcă te-aș obliga să stai numai acolo sau te-aș surghiuni; ci dimpotrivă, îți dăruiesc sau, mai bine zis, îți las puterea pe care ai dovedit că o ai asupra cerului în întregimea lui: căci tu, prin natura ta, ai o asemenea autoritate încît

poți deschide chiar și acele uși care rămîn închise pentru Jupiter însuși și pentru toți ceilalți zei. Nu mai spun de altele pentru care noi toți îți sîntem cum nu se poate mai îndatorați. Tu, desferecînd toate porțile, croind toate drumurile, sălășluind în toate odăile, îți însușești tot ce e al altuia; de aceea, negreșit că jilțurile ocupate de alții vor fi totodată și ale tale: căci tot ceea ce stă sub semnul prefacerii trece, fără deosebire, prin marea perindare, prin urna ta, prin desăvîrșirea mîinii tale."

Partea a treia a celui de al doilea dialog

Iată, prin urmare, cum a refuzat Jupiter să-i ofere Fortunei jilțul lui Hercule dîndu-i-l în același timp pe mînă și pe acela și pe toate celelalte din univers. Iar zeii nu s-au împotrivit acestei hotărîri, oricum li se va fi părut ea; iar zeița oarbă, văzînd că verdictul nu o nedreptățea defel, își luă la revedere de la Senat zicînd: „Așadar plec să cutreier pe față ori pe furiș tot universul, să umblu prin palate și prin bordeie și, asemenea morții, să înalț ceea ce e mărunt și să cobor ceea ce e înalt; și, în cele din urmă, prin puterea neîncetatei preschimbări, să fac ca toate să fie deopotrivă; cu o perindare nesigură, sub îndrumarea unei rațiuni iraționale (adică mai presus și în afara cauzelor particulare), și cu o măsură nemăsurabilă eu învîrt roata și întorc urna: pentru ca nimeni să nu-mi pună la îndoială intenția. Hai, Bogăție, vino la dreapta mea, iar tu, Sărăcie, vino la stînga: aduceți-vă și alaiul cu voi; tu, Bogăție, ia-ți cu tine slujitorii atît de îndrăgiți, iar tu, Sărăcie, pe cei atît de nesuferiți pentru mai toată lumea. Vină, atunci, supărarea și bucuria, fericirea și nefericirea, tristețea și veselia, voioșia și melancolia, truda și odihna, trîndăveala și hărnicia, meschinăria și culanța. Să urmeze apoi cumpătarea și plăcerile, luxul și sobrietatea, pofta trupească și abstinența, beția și setea, lăcomia și foamea, sațul

și nesațul, jindul și lehamitea și sila, plinătatea și pustietatea. Și pe lîngă ele să mai vină datul și primitul, dărnicia și zgîrcenia, agoniseala și risipa, cîștigul și cheltuiala, venitul și pierderea, pricopseala și paguba, cărpănoșia și mărinimia, laolaltă cu belșugul și măsura, prisosul și lipsa, egalitatea și inegalitatea, debitul și creditul. Să vină apoi siguranța și suspiciunea, zelul și lingușeala, onoarea și disprețul, cinstirea și hula, stima și batjocura, mulțumirea și ciuda, ajutorul și lipsa de cuvînt, deprimarea și consolarea, invidia și felicitarea, emulația și compasiunea, încrederea și neîncrederea, dominația și servitutea, libertatea și captivitatea, tovărășia și singurătatea. Tu, Prilej, ia-o înainte, umblă în fața mea și deschide-mi mii și mii de cărări! Mergi furiș, pe ascuns și fără să te arăți la față, pentru că nu vreau ca venirea mea să fie cunoscută dinainte. Trage palme tuturor profeților, ghicitorilor, magilor și prezicătorilor. Ciomăgește-i pe toți cei care încearcă să ne stea în cale. Alungă orice piedică din drumul meu. Netezește-mi poteca și smulge buruiana socotințelor omenești care pot împiedica mersul unei zeițe oarbe: astfel, avîndu-te pe tine călăuză, îmi va fi lesne să știu cînd să urc și cînd să mă sprijin, cînd să cotesc la dreapta și cînd la stînga, cînd să înaintez și cînd să mă opresc, cînd să merg mai repede și cînd mai încet. Eu totodată și în același timp mă duc și vin, stau și merg, mă scol și mă așez, iar în vremea asta întind mîinile spre nenumărate și felurite lucruri prin feluritele mijloace oferite de prilej. Vom cutreiera deci peste tot, spre tot, de la tot, în tot: acolo cu Zeii, dincoace cu eroii; aici cu oamenii, dincolo cu dobitoacele."[355] — Sfîrșindu-se gîlceava și plecînd în cele din urmă și Fortuna, Jupiter se întoarse către Zei și le spuse: „Socot că în locul lui Hercule trebuie să vină tăria sufletească, Forța[356] : căci adevărul, legea și judecata nu trebuie să stea despărțite de forță; fiindcă puternică și statornică trebuie să fie voința care cîrmuiește judecata cu prudență, prin lege, după adevăr: căci așa cum

adevărul și legea alcătuiesc înțelepciunea, iar prudența, judecata și dreptatea veghează voința, la fel statornicia și forța garantează reușita. Spunea odată un înțelept: « Nu te face judecător, dacă prin virtute și forță nu ești în stare să zdrobești uneltirile nedreptății ».“ La asta toți zeii au răspuns: „Bună a fost și hotărîrea de pînă acum, Jupiter, ca imaginea forței desenată de aștri să aibă chipul lui Hercule. Acum, vino tu, Forță, în locul lui, vino însă călăuzită de lumina rațiunii[357], căci altminteri n-ai fi forță, ci sălbăticie, furie, îndrăzneală prostească. Și n-ai fi socotită forță, cum, de altfel, nici nu ai fi: căci doar din nebunie, din greșeală ori dintr-o rătăcire a minții ai ajunge să nu te temi de rele și de moarte; lumina aceea te va împiedica să cutezi cînd de fapt trebuie să-ți fie teamă, căci doar proștii și smintiții nu se tem de ce le e mai frică înțelepților și prudenților; tot ea va împiedica să te abată din drum amenințările cu moartea atunci cînd e în joc onoarea, binele public, demnitatea și perfecțiunea ființei, respectul față de legile divine și naturale; fii iute de picior și sprintenă acolo unde alții sînt înceți și întîrziați[358]; îndură cu ușurință ceea ce altora li se pare greu, nu pune preț deloc sau prea puțin pe ceea ce alții socotesc foarte sau prea prețios. Strunește-ți însoțitoarele rele: și pe aceea care îți stă de-a dreapta, cu slugile ei, Îndrăzneala, Sfruntarea, Îngîmfarea, Obrăznicia, Furia, Trufia; și pe cea din stînga, laolaltă cu Sărăcia cu duhul, Delăsarea, Teama, Lășitatea, Mișelia, Deznădejdea. Ia-ți cu tine fiicele virtuoase, Sîrguința, Zelania, Toleranța, Mărinimia, Răbdarea, Înflăcărarea, Vioiciunea, Hărnicia; ia de asemeni cu tine toată lista lucrurilor ce-și află rezolvare cu ajutorul Precauției sau Perseverenței, al Fugii sau Îndurării: acolo sînt trecute cele de care nu trebuie să se teamă cel puternic pentru că ele nu ne fac mai răi decît sîntem, precum Foamea, Goliciunea, Setea, Durerea, Lipsurile, Singurătatea, Împilarea, Moartea; dar se mai află scrise acolo și celelalte, care ne înrăiesc și de care trebuie

în orice chip să fugim, precum Ignoranța crasă, Nedreptatea, Infidelitatea, Minciuna, Avariția și altele asemenea. Astfel, de vei ține cumpăna dreaptă, de nu vei înclina nici spre dreapta nici spre stînga, de nu te vei îndepărta de fiicele tale și vei citi și respecta neabătut zapisul ăsta, ținînd mereu aprinsă lumina pomenită, tu vei fi singura ocrotitoare a Virtuților, unicul paznic al Dreptății și bastion formidabil al Adevărului: necucerit de vicii, nerăpus de trudă, rezistent în fața primejdiilor, neînduplecat de desfătări, disprețuitor al Bogăției, îmblînzitor al Fortunei și victorios în toate. Cutezanța ta nu va fi nechibzuită, nici temerea necugetată; nu vei alerga după plăceri și nu vei fugi de durere; nu-ți va plăcea lauda lingușitoare și nu te va speria ocara; nu te vei ridica prin înavuțire, nici nu te vei lăsa doborîtă de lipsuri; necazurile nu te vor trage în jos, dar nici boarea ușurătății nu te va lua pe sus; belșugul nu va face să te umfli în pene, nici sărăcia să te sfrijești de rușine; vei disprețui prisosul și vei da puțină însemnătate necesarului. Te vei ține departe de lucrurile josnice, și vei căta mereu la cele înalte." — „Ce loc va căpăta acum lira mea ?", a întrebat după asta Mercur. A răspuns Momos: „Ia-o cu tine ca să-ți treci vremea mai ușor cînd ești în barcă sau cînd te duci la cîrciumă. Și dacă hotărăști s-o faci cadou, dăruiește-o cui merită mai mult; și ca să nu umbli de colo colo tot căutînd, du-te la Neapole, în Piazza dell'Olmo, ori la Veneția, în Piazza San Marco, mai pe la asfințit: fiindcă la ora aceea se-arată pe-acolo cîntăreții ambulanți; acolo îl vei găsi negreșit pe cel mai bun *iure meriti*[359] ca să i-o dăruiești." Mercur întrebă de ce i-ar da-o mai degrabă celui mai bun din tagma pomenită decît din oricare alta. Iar Momos răspunse că în vremurile astea lira a devenit mai degrabă instrumentul șarlatanilor[360], care caută să-și atragă și distreze publicul și să-și vîndă mai bine hapurile și alifiile: la fel cum scripca a devenit instrumentul cerșetorilor orbi. Mercur întrebă: „Pot să fac cu ea ce vreau ?"

„Poți", a răspuns Jupiter, „cu condiția să nu o mai lași pe cer. Și vreau (dacă și consiliul este de acord) ca, în locul lirei ăsteia cu nouă corzi, să stea preacinstita mamă Mnemosina[361] cu cele nouă Muze, fiicele ei."[362] Zeii încuviințară cu toții dînd din cap. Iar Zeița astfel răsplătită împreună cu fiicele ei aduseră mulțumiri tuturor. Aritmetica, prima născută, spuse că mulțumește de mai multe ori decît sînt toate numerele simple și compuse la un loc și de mii și mii de ori mai mult decît dau toate adunările pe care le poate face mintea. Geometria a spus că mulțumește mai mult decît toate formele și figurile închipuite în ea, mai mult decît toți atomii cuprinși în toate formele și întruchipările corpurilor întregi ce pot fi gîndite cu mintea. Muzica, mai mult decît toate formele de acorduri și armonii[363] ce ar putea fi vreodată create de fantezie. Logica, mai mult de cîte sînt absurditățile gramaticienilor, bazaconiile retorilor și sofismele și demonstrațiile greșite ale dialecticienilor. Poezia, de mai multe ori decît sînt și au fost vreodată în versurile poeților picioarele[364] cu care gonește închipuirea lor. Astrologia, de mai multe ori decît stelele din necuprinsul spațiu al regiunilor eterice, dacă nu și mai mult. Fizica le-a mulțumit de-atîtea ori cîte sînt cauzele proxime și prime și elementele din natură. Metafizica, de mai multe ori de cîte feluri de idei, de finalități și de cauze eficiente există mai presus de efectele naturale, fie că ele se referă la realitatea lucrurilor fie că se referă la conceptele care le reprezintă. Etica a mulțumit de atîtea ori cîte pot fi obiceiurile, tradițiile, legile, judecățile și delictele pe lumea aceasta și în toate celelalte lumi ale universului. Iar mama Mnemosina spuse și ea: „Vă exprim atîta recunoștință și vă aduc atîtea mulțumiri, o, Zeilor, cîte amănunte se află în stăpînirea memoriei și a uitării, a cunoașterii și neștiinței." În vremea asta Jupiter îi porunci fiicei lui mai mari, Minerva, să-i dea cutia aceea pe care o ținea la căpătîiul patului, sub pernă; și din ea scoase nouă sticluțe care conțineau nouă

licori comandate special pentru a curăți sufletul omenesc, atît în ce privește cunoașterea cît și în ce privește simțirea. Și mai întîi le dădu cîte una primelor trei fiice, spunîndu-le: „Iată cea mai bună licoare cu care puteți curăța și limpezi puterea simțurilor de a cuprinde mulțimea, mărimea și proporțiile armonice ale lucrurilor ce pot fi cunoscute prin simțuri." Îi dădu alta celei de a patra și zise: „Aceasta îți va fi de folos ca să pui măsură în darul de a inventa și de a judeca. Iar tu", îi spuse celei de a cincea, „ia-o pe-asta care, trezind o anume pornire melancolică[365], are virtutea de a stîrni o fervoare plăcută și profetică." Ii dădu alta celei de a șasea, arătîndu-i în ce fel putea cu ajutorul acelei licori să le deschidă ochii muritorilor către arhetipuri și către realitățile mai înalte. A șaptea fiică o căpătă pe aceea care îmbunătățește facultatea rațională în vederea unei mai bune cunoșteri a naturii. A opta primi altă licoare, tot atît de bună, ce ajută intelectul să perceapă lucruri supranaturale care însă înrîuresc natura, rămînînd totuși, într-un anume fel, în afara ei. Ultima, cea mai mare, cea mai prețioasă și mai minunată, a pus-o în mîna celei mai tinere dintre fiice, care, deși venea în urma celorlalte, era mai vrednică decît toate, și-i zise: „Etică, iată licoarea ta: cu ea vei putea, cu prudență, cu perspicacitate, cu băgare de seamă și cu o mărinimoasă iubire de oameni, să institui religii și să rînduiești cultele, să dictezi legi și să îndeplinești sentințele; vei putea să încuviințezi, să confirmi, să păstrezi și să aperi tot ceea ce este bine înființat, rînduit, dictat și îndeplinit: îngemănînd cît mai bine cu putință simțămintele și efectele lor cu cultul Zeilor și cu buna înțelegere între oameni." — „Ce facem cu Lebăda?" întrebă Junona. Iar Momos răspunse: „S-o trimitem naibii să înoate cu celelalte, pe lacul Pergus ori pe rîul Caystros, unde o să dea peste suratele ei."[366] „Nu vreau asta", spuse Jupiter, „poruncesc, în schimb, să i se întipărească pe cioc pecetea mea și să i se dea drumul pe Tamisa, pentru că acolo va fi mai în siguranță de-

cît oriunde altundeva, căci de teama pedepsei cu moartea, anevoie s-o găsi cine să mi-o fure."[367] „Înțeleaptă hotărîre, bunule Părinte", spuseră Zeii, așteptînd ca Jupiter să spună cine va lua locul aceleia. Iar marele staroste își rosti hotărîrea: „Mi se pare potrivit ca în locul ei să fie așezată Penitența, care este între virtuți ceea ce e lebăda între păsări[368]: căci ea nu cutează nici nu poate să zboare prea sus apăsată cum e de greutatea rușinii și de recunoașterea umilă a propriilor păcate, și de aceea e smerită; de aceea, depărtîndu-se de pămîntul scîrbavnic dar neîndrăznind să se înalțe la cer, ea iubește apele, se cufundă în rîuri, care sînt lacrimile căinței în care încearcă să se spele, să se curețe, să se purifice, cînd regretă că s-a murdărit pe malul noroios al greșelii, iar părerea de rău o îndeamnă să se îndrepte și să vrea să semene cît mai mult cu neprihănita nevinovăție. Cu această virtute, se vor înălța la loc sufletele prăvălite din cer și cufundate în întunecosul Orcus, cele care au trecut prin Cocitul voluptății simțurilor, cele aprinse de Periflegetonul[369] iubirii trupești și de pofta procreerii, dintre care cea dintîi chinuie spiritul iar cea de a doua sădește în suflet trufia. Dar cu această virtute, sufletul, amintindu-și parcă de obîrșia sa nobilă, se regăsește pe sine și se disprețuiește pentru starea în care a ajuns; îi e nesuferit ceea ce înainte îl desfăta și-i pare rău că s-a lăsat sedus[370]. În chipul ăsta, puțin cîte puțin, pe măsură ce slăbește în el atracția cărnii și povara materialității brute, el începe să se lepede de starea în care a ajuns. Atunci încep să-i crească aripi[371], atunci se încălzește la soare și se aprinde, zămislește iubirea înflăcărată pentru cele sublime, devine aerian, se prinde de soare și se întoarce spre principiul său dintru început." „Penitența e demnă să stea printre virtuți", spuse Saturn, „căci, deși este fiica Greșelii și Ticăloșiei, ea este asemeni trandafirului purpuriu ce se înalță dintre spinii ascuțiți și înțepători; este ca țîșnirea strălucitoare a scînteii din piatra neagră și tare, scînteia care se desprinde, se înalță

și tinde spre fratele ei, soarele." „Bine cugetat și bine hotărît", rosti într-un glas întreg consiliul zeilor, „șadă, deci, Penitența între virtuți! Fie ea una dintre divinitățile cerești!" — În zumzetul aprobării generale și înainte ca cineva să facă vreo propunere despre Cassiopeia, Marte, furios, ridică glasul și spuse: „O, zei, să nu care cumva să îndrăznească vreunul din voi să refuze a-i fi dată războinicei mele Spanii[372] cucoana asta îngîmfată, semeață și poruncitoare, care nu s-a mulțumit să se cocoațe în cer dar și-a cărat cu ea și tronul, cu baldachin cu tot. Aș vrea să hotărîți ca ea (dacă e de acord și marele nostru părinte, tunătorul Jupiter, iar dacă voi ceilalți nu vreți să mă supărați și s-o pățiți cînd o să-mi picați în mînă), avînd obiceiurile acelei țări de parcă s-ar fi născut, ar fi fost alăptată și crescută acolo, să meargă să locuiască pe pămînturile ei." A răspuns Momos: „Nu-i nimeni care să-i mai taie din neobrăzare bravului domn căpitan de oaste și s-o alunge pe muierea asta care e întruchiparea ei leită?" La care Marte a răspuns: „Vă arăt eu acuș, cu spada asta, cum stau lucrurile, și nu doar ție, care ești un nepricopsit și care n-ai altă virtute nici putere decît limba ta spurcată și nesărată, ci oricui altcuiva (în afară de Jupiter care e mai presus de toți); și vă fac eu să vedeți dacă, în spatele a ceea ce voi numiți neobrăzare, nu se află o frumusețe, o glorie, măreție, mărinimie și forță demne de a fi ocrotite de scutul lui Marte, și dacă jignirile care i se aduc nu merită răzbunate de cumplitul tăiș care i-a îmblînzit de atîtea ori nu doar pe oameni ci chiar și pe zei." „Atunci n-ai decît s-o păstrezi, spre răul tău, la tine: fiindcă printre noi ceilalți n-o să găsești pe nimeni atît de deșucheat și smintit care să-și riște capul pentru o asemenea năpîrcă și aprigă dihanie." „Nu te înfuria, Marte, iar tu, Momos, nu te supăra", spuse cu blîndețe întîiul Părinte, „nu-i greu să-ți facem ție, Zeul războiului, un asemenea hatîr, care nici măcar n-are cine știe ce importanță de vreme ce de atîtea alte ori sîntem nevoiți să îndurăm, cu mare

nemulțumire, droaia de violuri, adultere, jafuri, samavolnicii și omoruri comise de tine în simplul temei al spadei tale strălucitoare. Pleacă așadar, căci eu și toți ceilalți Zei o încredințăm pe Cassiopeia pe de-a întregul poftei tale nerușinate, numai să nu mai zăbovească aici printre aștri, alături de atîtea Zeițe virtuoase. Să-și ia jilțul și să plece pe pămînt, cu tot cu Ostentația, care propovăduiește și face paradă de ceea ce n-are, și să lase locul Simplității, care se arată de-a dreapta acesteia, și de-a stînga Disimulării, care ascunde ce are și se preface a nu avea sau care dă impresia de-a avea mai puțin decît are în realitate[373]. Simplitatea, însoțitoare supusă a Adevărului, nu trebuie să rătăcească departe de stăpînul ei chiar dacă, uneori, zeița Necesitate o silește să încline înspre Disimulare, pentru ca nici ea nici Adevărul să nu fie călcate în picioare sau pentru a ocoli alte necazuri. Iar dacă această înclinație nu e urmată fără măsură și ordine, ea poate evita și greșeala și viciul."[374] Atunci Simplitatea păși înainte, sigură și încrezătoare, ca să-și ocupe locul: în vreme ce Ostentația și Disimularea, dimpotrivă, înaintau cu teamă, cum se vădea după pașii lor șovăielnici și după chipul lor speriat. Înfățișarea Simplității a fost pe placul tuturor zeilor, căci ea, prin statornicia ei, reprezintă, într-un anume fel, chipul divinității și chiar seamănă cu el. Fața ei e plăcută tocmai pentru că nu se schimbă nicicînd și din aceeași pricină pentru care place prima dată, place apoi mereu; iar dacă totuși încetează de-a mai fi iubită, vina nu e a ei ci a altora. În vreme ce Ostentația, care place îndeobște pentru că lasă să se creadă că ar avea mai mult decît are de fapt, dîndu-se lesne de gol, trezește adesea nu doar supărare ci chiar scîrbă. Și la fel Disimularea, cînd cineva descoperă că ea e altfel decît i-a plăcut s-o creadă la început, cu destulă ușurință ajunge s-o urască, după ce, la început, o plăcuse. De aceea amîndouă acestea au fost socotite nevrednice de a-și avea sălașul în cer și de a sta alături de cea aflată pînă acum între ele; dar

mai puțin aspru a fost judecată Disimularea, de care uneori se folosesc pînă și zeii: deoarece, cîteodată, pentru a-l feri de invidie, de insultă și ocară, Prudența poate ascunde sub veșmîntul acesteia Adevărul[375].

SAULINO: Foarte adevărat, Sofia. Și mare dreptate avea Poetul din Ferrara, cînd cugeta că disimularea, neocolită nici de zei, e totuși mult mai folositoare oamenilor:

Deși a te preface e cel mai des de-ocară
și semn e socotit de rea gîndire,
de-atîtea alte ori e o comoară
și-aduce nu puține chilipire;
belele, pizmă, moarte adesea ține-afară:
căci nu doar prieteni și-oameni buni la fire
găsim în astă viață nu tocmai senină,
mereu de neguri și de ciudă plină.[376]

Dar aș vrea să aflu, Sofia, ce înțelegi prin aceea că Simplitatea seamănă cu chipul divin.

SOFIA: Înțeleg că nimic nu poate fi adăugat ființei sale prin ostentație și tot nimic nu-i poate fi răpit prin disimulare. Iar aceasta vine de la faptul că ea nu are conștiința nici înțelegerea propriei ei existențe: căci ceea ce e în totalitate simplu, dacă vrea să fie simplu cu adevărat, nu se înțelege pe sine. Cine se percepe pe sine și se privește ca din afară devine într-un anume fel (ca să spun așa) mereu altul; pentru că el devine atît obiect cît și potențialitate, cunoscător și cognoscibil, dat fiind că procesul cunoașterii contopește multe lucruri. De aceea nu se poate spune că inteligența aceasta foarte simplă se înțelege pe sine ca și cum ar fi vorba de o înțelegere și inteligibilitate conștiente: ci, pentru că este vorba de o lumină foarte simplă și absolută, se poate spune că ea se înțelege numai prin negație, întrucît ea nu poate fi ascunsă ei înseși. Pentru aceasta, în măsura în care Simplitatea nu află nimic despre sine și nu se interpretează pe sine, se poate spune că seamănă cu divinitatea[377]. Trufașa Ostentație e, în schimb,

la mare depărtare de ea; în vreme ce Disimularea, căznită cum e, se află, dimpotrivă, mai aproape, iar uneori Jupiter îi îngăduie chiar să se arate pe cer, dar nu ca Zeiță, ci ca însoțitoare a Prudenței și pavăză a Adevărului[378].

SAULINO: Hai acum să vedem ce s-a întîmplat cu Perseu și cu locul ocupat de el[379].

SOFIA: „Ce-ai de gînd, Jupiter, cu bastardul ăsta al tău născut de Danae?" a întrebat Momos, iar Jupiter a răspuns: „Să plece de-aici (dacă se învoiește la asta și întreg Senatul) fiindcă mi se pare mie că pe pămînt s-a mai ivit o oarece Meduză care, nu altfel decît cea de odinioară, e în stare cu chipul ei să prefacă în stană de piatră pe oricine o privește: să se ducă la ea trimis nu de un nou Polydectes[380], ci de însuși Jupiter cu întreg Senatul ceresc, și să vadă dacă, prin aceeași dibăcie, nu-i poate veni de hac acestei dihănii, cu atît mai înfricoșătoare cu cît e mai nouă." Minerva sări și ea și spuse: „Iar eu, la rîndul meu, nu voi pregeta să-i făuresc un scut de cristal la fel de strașnic cu care să le orbească pe Forcidele[381] dușmănoase care le păzesc pe Gorgone; și vreau să-i stau alături eu însămi pînă ce va despărți cu totul capul acestei meduze de trunchi." „Foarte bine faci, fiica mea", spuse Jupiter, „chiar eu îți cer să-ți iei această sarcină și să-ți dai toată silința ca ea să reușească. Dar n-aș vrea ca sărmanilor muritori să li se întîmple ca data trecută cînd din picăturile de sînge scurse din venele ei retezate s-au născut noi șerpi care acum, pe pămînt, spre nefericirea bietelor noroade, sînt droaie. Ci, călare pe Pegas, care se va zămisli din trupul fecund al Meduzei (ferindu-se însă de picăturile de sînge ce vor șiroi din el), să cutreiere nu prin Africa, unde riscă să devină ostaticul vreunei Andromede prizoniere, legată cu lanțuri de fier care pentru el se vor dovedi curînd de oțel; ci să colinde cu armăsarul său înaripat prin iubita mea Europă și acolo să afle unde sălășluiesc trufașii și înfricoșătorii Atlanți, dușmanii progeniturilor lui Jupiter, care se tem să nu le fie furate merele de aur[382]

pe care le țin ascunse prin grija și sub paza Zgîrceniei și Ambiției. Să meargă într-acolo unde se află alte Andromede, mai darnice și mai frumoase, care stau legate și sînt date pradă monștrilor marini, din pricina violenței unei religii mincinoase. Să vadă dacă vreun alt Fineu sîngeros, împins de mulțimea sfetnicilor ticăloși, nu fură roadele trudei și sîrguinței altora. Iar de va descoperi că puterea se află în mîna unor nerecunoscători, încăpățînați și neîncrezători ca Polydectes, să le pună în fața ochilor, cu tot curajul, oglinda sa însuflețită, unde își vor putea vedea aidoma chipul, pentru ca, împietriți de spaimă dinaintea acestei vedenii, să le piară simțirea ticăloasă, mișcarea și viața[383]." „Bine hotărît", au spus zeii, „căci e lucru cu rost ca, alături de Hercule care, cu brațul Dreptății și măciuca Judecății, are menirea de a domoli puterile trupului, să stea Perseu care înarmat cu oglinda luminoasă a dreptei învățături și, pe de altă parte, cu chipul înspăimîntător al schismei și ereziei, să pironească cugetarea dăunătoare a minților încăpățînate și să le răpească puterea limbii, mîinilor și simțurilor."[384]

SAULINO: Lămurește-mă acum, Sofia, cine au hotărît să vină în locul lăsat gol de Perseu?

SOFIA: O virtute întru totul asemenea lui, după port și fapte, pe numele ei Străduința sau Sîrgul, care este tovarășă și soață cu Osteneala, în virtutea căreia Perseu e Perseu, iar Hercule e Hercule, și tot ce e anevoios și puternic e anevoios și puternic; și tot în virtutea ei, strănepotul lui Abas[385] a furat lumina Forcidelor, a tăiat capul Meduzei, a furat calul înaripat de lîngă bustul ciopîrțit, a răpit merele sacre fiului Clymenei și al lui Iapet[386], pe fiica lui Cefeu și a Cassiopeii[387] monstrului marin, și-a apărat soția de rivalul său, și-a revăzut patria, Argos, i-a luat regatul lui Proetus și i l-a dăruit fratelui lui, Chrysios[388], s-a răzbunat pe nerecunoscătorul și necioplitul rege al insulei Seriphos; această virtute înfrînge orice rezistență, retează orice împotrivire, netezește orice potecă și orice cale

de intrare, cucerește orice comoară, încovoaie orice forță, spulberă orice răutate, împlinește orice dorință, apără orice cucerire, ajunge la orice liman, umilește toți dușmanii, slăvește toate prieteniile și răzbună toate jignirile: și, pînă la urmă, atinge orice țel. Atunci Jupiter a poruncit, iar toți zeii au încuviințat, să iasă în față trudnica și sîrguincioasa Străduință. Și aceasta a apărut, încălțată cu sandalele avîntului divin ce calcă în picioare binele dorit de gloată, alungă dulcile mîngîieri ale voluptății care, asemeni Sirenelor ademenitoare, încearcă să-i încetinească lucrarea spre care năzuiește și care o așteaptă. Sprijinindu-se cu mîna stîngă de scutul strălucitor al înflăcărării sale, care umple de uimire tîmpă ochii celor ce tînjesc lînced; și strîngînd cu dreapta cosița șerpească a gîndurilor încîlcite și rele ale înfricoșătorului cap care, cu chipul său, schimonosit de nenumărate patimi, de dispreț, de mînie, de spaimă și groază, de ură și uimire, de melancolie și de sumbra căință, împietrește și năucește pe oricine îl privește în ochi; călare pe armăsarul înaripat al perseverenței sîrguincioase care într-acolo unde se trudește ea să ajungă, acolo o duce negreșit, neîmpiedicîndu-se de suișul abrupt al unui munte, de zăbava pricinuită de o vale adîncă, de șuvoiul repede al unui rîu, de desișul mărăcinișurilor ori de un zid oricît de înalt și zdravăn; apărînd ea, așadar, dinaintea sacrului senat, auzi următoarele cuvinte rostite de marele jude: „Vreau, Străduință, să iei tu locul acesta nobil din cer, pentru că tu ești cea care, prin truda ta, dai hrană sufletelor generoase. Suie aici, înalță-te și treci, de se poate, dintr-o suflare peste muntele cel mai pietros și mai aspru. Umple-ți inima de atîta înflăcărare încît nu doar să reziști și să te învingi pe tine însăți, dar nici măcar să nu simți greutatea drumului, nici măcar să n-ai conștiința de a fi o osteneală: căci atunci osteneala nu va fi pentru tine osteneală, la fel cum nici un corp nu-și simte propria greutate. Dar nu vei fi o osteneală demnă de toată cinstirea, dacă nu vei triumfa asupra ta însăți într-atît încît să nu mai recunoști ceea

ce ești, adică osteneală: dat fiind că, atîta vreme cît ai cunoștință de ceea ce ești, nu poți să te înalți deasupra ta; dar chiar cînd această cunoștință nu e micșorată ori nimicită, tu nu poți fi totuși oropsită decît de tine însăți. Desăvîrșirea supremă stă în aceea de a nu simți osteneală și durere în ceea ce comportă osteneală și durere[389]. Trebuie să te depășești cu un simțămînt de voluptate fără a ști că e voluptate: vorbesc de acea voluptate care, dacă ar fi cu adevărat bună, n-ar fi disprețuită de mulți ca un germen al bolii, al sărăciei și oprobriului. Dar tu, Străduință, în lucrările mărețe fii pentru tine însăți voluptate și nu caznă: vreau să spun, contopește-te cu lucrul acela care, oriunde altundeva decît în acele lucrări și fapte vrednice, ar fi în sine nu o voluptate ci o caznă de nesuportat. Hai, curaj! De ești cu adevărat virtute, nu te ocupa de lucruri de nimic, ușuratice ori josnice. De vrei să stai acolo unde, drept în sus, deasupra ta, strălucește steaua Adevărului, străbate acest Apenin, suie acești Alpi, trece acest Ocean stîncos, depășește culmile aspre ale Rifului, traversează Caucazul sterp și înghețat, pătrunde în strungile de nepătruns și suie în cercul binecuvîntat unde lumina e veșnică, unde întunericul și frigul nu sînt cunoscute, unde domnește mereu o căldură blîndă, iar acolo aurora sau ziua fi-vor pentru tine fără sfîrșit. Hai, treci, divină Străduință ori Osteneală; și mai vreau", spuse Jupiter, „ca Anevoința să se ferească și să fugă din calea ta. Alungă de la tine Ghinionul și înșfacă bine de păr Norocul; învîrte-i roata mai repede, cînd crezi de cuviință, iar cînd îți pare potrivit, țintuiește-o locului, să nu se mai miște. Cu tine vreau să vină Sănătatea, Vlaga, Vînjul. Să ai drept slujnică Hărnicia, iar drept pristav, Exercițiul. În urma ta pășească Agoniseala cu armele sale, anume Binele trupesc, Binele sufletesc și (dacă-ți place) Binele norocului; iar dintre acestea vreau să le iubești mai mult pe cele pe care le-ai dobîndit singură, decît pe celelalte, căpătate de la alții: la fel cum o mamă își iubește cel mai mult fiii proprii, pentru că știe că-s ai ei. Nu vreau să te risipești:

căci dacă te vei împrăștia, îndeletnicindu-te în parte cu lucrări ale trupului și în parte cu lucrări ale minții, nu vei face bine nici una nici alta; și cu cît mai mult te vei consacra uneia, cu atît o vei nesocoti pe cealaltă; dacă te vei apleca cu totul înspre treburile materiale, nu vei mai izbuti nimic în treburile minții și invers. Poruncesc, de asemeni, ca ori de cîte ori va fi nevoie, Prilejul să te cheme, cu voce tare sau cu un semn sau chiar cu simpla tăcere, ori să te îmboldească, să te ademenească, să te încurajeze sau să te oblige. Poruncesc Tihnei și Netihnei să te anunțe cînd pot să-ți ia din povară și cînd, dimpotrivă, te lasă cu dăsagii în drum, ca să știi dacă poți trece rîul înot. Vreau ca Silința să înlăture orice piedică din calea ta; Vigilența să stea de pază și să se uite jur împrejur, ca să nu dea peste tine ceva neașteptat; Lipsa să te ferească de Grija și Sinchiseala pentru lucrurile de nimic: iar de nu-i vei auzi glasul, vină atunci Pocăința, care să te învețe pe pielea ta că e mai păgubos să stai cu mîinile goale, dînd degeaba din brațe, decît să ai mîinile pline și să arunci fie și numai cu pietre. Tu, însă, aleargă cît poți cu picioarele Hărniciei, ca să nu te ajungă din urmă o Putere mai mare care să-ți răpească Libertatea, sau care să întărească și să înarmeze împotrivă-ți Anevoința." Atunci Străduința îi mulțumi lui Jupiter și celorlalți zei și se pregăti de drum, nu înainte de a rosti ceea ce urmează: „Iată, eu, Străduința, pornesc la drum, îmi suflec mînecile și mă apuc de treabă. Departe de mine orice toropeală, orice zăbavă, orice delăsare, orice lene și descurajare, pleacă orice tîndăleală. Tu, dragă Iscusință, pune dinaintea ochilor chibzuinței țelul tău și foloasele aduse de tine. Prefă în merit multele calomnii scornite de unii, numeroasele roade ale răutății și pizmei lor și teama ta îndreptățită, care toate la un loc te-au alungat de pe meleagurile natale, ți-au înstrăinat prietenii, te-au surghiunit din patrie, te-au gonit în ținuturi deloc primitoare. Ajută-mă tu, Iscusința mea dragă, să prefac acest exil și aceste suferințe în slavă și să le pun mai presus de tihna, de liniștea, astîmpărul

și pacea de acasă.[390] Hai, Hărnicie, ce faci? De ce să fim așa de leneși și adormiți cît trăim, cînd după moarte ne așteaptă atîta lene și atîta somn? Căci chiar de așteptăm o viață viitoare sau o altă existență decît aceasta, ele nu vor fi ca a noastră de acum: căci aceasta piere pe veci, fără nădejde de reîntoarcere[391]. Tu, Speranță, ce faci, de ce nu mă îmboldești, de ce nu mă îndemni? Hai, fă-mă să întrezăresc în ce e mai greu izbînda viitoare, dacă nu mă grăbesc cînd nu trebuie și nu mă opresc înainte de vreme: și ai grijă să nu-mi propun nicicînd doar să trăiesc ci să trăiesc bine. Iar tu, Zelule, stai mereu în preajma mea și nu mă lăsa să încerc vreodată lucruri nedemne de un renume bun, nici să întind vreodată mîna spre acel soi de daraveri care iscă apoi daraveri și mai mari[392]. Tu, dorință de glorie, scoate-mi mereu dinainte cît e de urît la vedere și cît de josnic să te temi de risc cînd începi o treabă. Tu, Agerime, nu-mi da voie să mă retrag din lucrurile nesigure și îndoielnice, să dau bir cu fugiții, ci fă-mă să mă depărtez de ele cu încetul și să mă pun la adăpost. Și tot tu (ca eu să nu fiu dibuită de dușmani și ca furia lor să nu se abată asupra mea) umblă în urma mea și ștergemi urmele. Îndrumă-mi pașii pe cărări îndepărtate de sălașurile Fortunei[393]: pentru că ea nu are brațul lung și nu poate ajunge decît la cei ce îi stau pe-aproape și nu-i apucă decît pe cei aflați în urna ei. Fă în așa chip încît să nu încerc să făptuiesc ceea ce nu pot, și în orice întreprind fă-mă mai degrabă prevăzătoare decît puternică, dacă nu mă poți face și într-un fel și-n celălalt. Fă ca lucrarea mea să fie pe cît de ascunsă pe atît de vădită: vădită, pentru ca nimeni să nu vrea s-o caute și să pună stăpînire pe ea; ascunsă, pentru ca nu toți ci doar puțini s-o găsească. Căci știi și tu că lucrurile ascunse îndeamnă la căutare, iar cele ferecate la hoție. Iar pe lîngă asta, ceea ce stă în văzul tuturor e socotit fără de valoare, iar sipetul deschis nu e niciodată căutat cu temeinicie, nimic nu e prețuit dacă nu e pus bine și păzit cu toată grija[394]. Înflăcărare, cînd mă vezi la greu și încolțită, tu, cu glasul

tău avîntat, ocărăște și împotrivește-te; și nu uita să-mi murmuri adesea la ureche aceste vorbe:

Te ne cede malis, sed contra audentior ito[395].

Tu, Chibzuință, dă-mi de înțeles cînd e bine să întrerup sau să contenesc o lucrare pornită greșit și să țintesc în chip demn nu spre aurul și bogățiile spre care cată spiritele vulgare și josnice, ci spre acele comori, mai puțin îngropate și risipite de timp, care sînt cinstite și slăvite pe tărîmul veșniciei, pentru ca să nu se poată spune despre noi, ca despre alții: „*meditantur sua stercora scarabei*"[396]. Tu, Răbdare, întărește-mă, înfrînează-mă și dăruie-mi acea nobilă Zăbavă a cărei soră nu e Lenea, ci Îngăduința. Tu mă vei feri de neliniște și mă vei face să mă apropii de Bunăvoința lipsită de curiozitate. Tu mă vei opri să alerg cînd drumul se arată plin de piedici, de capcane și de pericole de moarte. Mă vei împiedica să ridic ancora și să desprind corabia de la țărm cînd risc să mă avînt pe o mare în furtună și fără de scăpare. Atunci, dimpotrivă, îmi vei da timp să stau la sfat cu Chibzuința care, mai întîi, mă va face să cuget la mine însămi; apoi, la treaba pe care vreau să o fac; în al treilea rînd, la pricina și scopul pentru care o fac; în al patrulea, la împrejurări; în al cincilea, cînd vreau s-o fac; în al șaselea, unde, în al șaptelea, cu cine. Și tot ea să-mi dăruie răgazul să pot face lucruri mai frumoase, mai bune, mai desăvîrșite decît cele la care renunț: căci în casa Răgazului se află și Sfatul bun și tot acolo se discută mai bine decît oriunde despre viața senină; de acolo se văd mai bine prilejurile bune; de acolo, cu mai multă vigoare și mai mult folos se pornește la treabă: căci cine mai întîi nu se odihnește bine nu poate fugi apoi cu spor. Tu, Zăbavă, vino într-atît încît să trec drept mai puțin trîndavă decît oricine altcineva: deoarece cu ajutorul tău eu voi sluji statul și voi apăra patria cu glasul și cu îndemnurile mele mai bine decît fac alții cu spada, cu lancia și cu scutul: mai bine decît

soldatul, tribunul, împăratul. Vino lîngă mine, tu, Teamă generoasă, eroică, pusă mereu pe fapte: și cu imboldul tău, fă-mă să nu pier dintre cei aleși înainte de a pieri dintre cei vii. Ci, mai înainte ca toropeala și moartea să-mi lege mîinile, fă ca slava lucrărilor mele să fie atît de mare încît să nu-mi mai poată fi luată. Tu, Zelule, fă ca acoperișul să fie terminat înainte de venirea ploii; fă ca ferestrele să fie drese înainte de a bate crivățul și viforul iernii înșelătoare și mînioase. Iar tu, Amintire a unei vieți împlinite, tu vei face ca bătrînețea și moartea să mă răpună înainte de a-mi tulbura sufletul. Tu, Frică de a pierde gloria dobîndită în viață, nu-mi vei face bătrînețea și moartea amare, ci dragi și dorite."

SAULINO: Uite, Sofia, care e cea mai bună rețetă pentru a vindeca amărăciunea și durerea ce vin o dată cu înaintarea în vîrstă și pentru a scăpa de spaima morții, spaimă fără de rost și care chinuie toate viețuitoarele, de cum dobîndesc putința de a simți. Căci bine spunea nolanul Tansillo:

Se bucură oricînd cei ce nu-și pierd credința,
ce nu privesc chiorîș, nu fug de fapte-alese;
n-au să regrete vara, cînd peste culmi velința
și-așterne iarna și flori doar gerul țese;
de se zbîrcesc și-și pierd de tot putința
și-și schimbă rostul, pare să nu le pese.
Agricultorul nu plînge nici nu simte ispită,
de rodul îl culege la vremea potrivită[397].

SOFIA: Bine zici, Saulino. Dar e vremea să mă lași, deoarece îl văd apropiindu-se dinspre răsărit pe zeul atît de drag mie, cel plin de atîta farmec și atît de frumos la chip.

SAULINO: Foarte bine, Sofia, dragă; dacă n-ai nimic împotrivă, ne vedem mîine, la aceeași oră. Între timp eu merg să transcriu toate cele lămurite de tine: pentru ca să mi le pot aminti mai bine, cînd voi avea nevoie, și, pe viitor, să le pot împărtăși și altora.

SOFIA: Mare minune! Văd că vine fîlfîind, mult mai grăbit decît îi e felul; iar cum se apropie, nu-l văd jucîndu-se, după obiceiul lui, cu caduceul, nici bătînd gingaș văzduhul cristalin cu aripile. Îmi pare absorbit și îngîndurat. Iată, m-a zărit; dar din felul în care stă cu privirea țintă, se vede limpede că gîndul ce-l neliniștește nu-i legat de mine.

MERCUR: Soarta fie mereu de partea ta și neputincioasă fie cu tine vrăjmășia timpului, draga și aleasa mea fiică și soră și prietenă.

SOFIA: Vai, Zeul meu frumos, din ce pricină te arăți atît de tulburat, deși mie mi te adresezi cu generoasa și fermecătoarea ta drăgălășenie dintotdeauna? De ce îmi pari că vii doar pentru un scurt popas, gata mai degrabă să treci de mine și să mergi mai departe decît să zăbovești puțin lîngă mine?

MERCUR: Pricina e că Jupiter m-a trimis cît de repede să mă îngrijesc să sting incendiul iscat de nebuna și trufașa Discordie în Regatul partenopeu.[398]

SOFIA: Spune-mi, Mercur, în ce fel ciuma acestei Erinii a trecut Alpii și marea, abătîndu-se peste acest nobil ținut?[399]

MERCUR: A chemat-o acolo ambiția prostească și încrederea nebunească a unora; cu promisiuni pe cît de generoase pe atît de nesigure s-a făcut invitată; s-a lăsat mișcată de o speranță înșelătoare; și e așteptată cu o îndoită dorință: din partea poporului, cu aceea de a nu-și pierde libertatea de care s-a bucurat întotdeauna și de a nu cunoaște o robie și mai aspră; din partea monarhului, de a nu pierde tot fiindcă a vrut să cuprindă prea mult.

SOFIA: Ce anume a iscat toate astea, care a fost cauza și începutul?

MERCUR: Marea Lăcomie[400] care își face lucrarea sub pretextul apărării Religiei.

SOFIA: Pretextul îmi pare cu adevărat fals și (dacă nu mă înșel) neîntemeiat: căci de ce-ar fi nevoie de pază și ocrotire acolo unde nu amenință nici o primejdie, nici

o stricăciune? Unde cugetele oamenilor sînt la fel cum erau, iar cultul acelei zeițe[401] nu e mai puțin liber decît oriunde altundeva.

MERCUR: Și chiar de-ar fi așa, nu e de datoria Lăcomiei, ci a Prudenței și Justiției să îndrepte lucrurile; căci iată, acest pretext a ațîțat furia poporului, iar Prilejul socotește a fi momentul să invite sufletele răzvrătite nu atît să apere libertatea cea dreaptă, cît s-o dorească pe aceea de a-și face de cap și a se conduce în chip primejdios și necontrolat, după porniri, așa cum înclină să facă întotdeauna gloata dezlănțuită[402].

SOFIA: Spune-mi, de vrei, în ce fel zici că vrea să dreagă lucrurile Lăcomia?

MERCUR: Înăsprind pedepsele în așa fel încît osînda unui vinovat să se abată în egală măsură și asupra multor oameni nevinovați, iar uneori chiar asupra unora cu adevărat drepți: și astfel monarhul să se îngrașe tot mai tare.

SOFIA: E lucru firesc ca lupul, ajuns cioban la oi, să le pedepsească mîncîndu-le.

MERCUR: Vezi însă că nu e chiar așa de sigur că vina lor poate fi justificată numai de foamea neagră și de lăcomia lupului. Și e împotriva oricărei legi ca, pentru vina berbecului, să fie pedepsiți și mieii și oaia[403].

SOFIA: E adevărat că o asemenea sentință n-am mai întîlnit decît la sălbaticii de barbari și cred că întîi și întîi o găsim la evrei[404], fiind acela un neam ciumat, lepros și în genere dăunător, care ar merita nimicit înainte de-a se naște. Dar, ca să ne întoarcem la ale noastre: aceasta este așadar pricina pentru care ești tulburat, nerăbdător și pentru care trebuie să mă părăsești curînd?

MERCUR: Aceasta! Am vrut să fac totuși drumul ăsta și să trec pe la tine înainte de-a ajunge în zbor unde trebuie, ca să nu te las să aștepți în zadar și să nu-mi încalc promisiunea făcută ieri. Lui Jupiter i-am spus cîte ceva despre păsurile tale și îl văd mai înclinat ca niciodată să-ți facă pe plac. Dar timp de patru-cinci zile, precum și astăzi,

nu voi avea răgaz să vorbesc cu tine și să punem la cale cum trebuie ticluită jalba ta; așa că ai răbdare, căci e mai bine să aștepți ca Jupiter și senatul să se elibereze de toate daraverile care, poți să-ți închipui, le stau acum pe cap.

SOFIA: Îmi convine să aștept, căci făcînd propunerea mai tîrziu, ea va putea fi alcătuită mai cu rost. Și drept să-ți spun, din pricina grabei (nevrînd să nu-mi respect făgăduiala de a ți-o înmîna astăzi, scrisă), nu eram prea mulțumită de mine însămi, căci m-am gîndit mai bine și cred că lucrurile trebuie arătate mai în amănunt decît am făcut aici: îți dau totuși zapisul meu, ca să te lămurești (dacă vei găsi timp în drumul tău) ce anume cer.

MERCUR: O să mă uit la el. Dar tu ai face bine să te folosești de răgazul acesta pentru a înfățișa lucrurile mai precis și mai pe larg, în așa fel încît să nu scapi nimic. Eu, acum, ca să fac de rușine Forța, vreau să mă duc mai întîi să îmboldesc Șiretenia ca, laolaltă cu Înșelăciunea, să dicteze o scrisoare de trădare împotriva uneltirilor ambițioasei Răzmerițe: iar această scrisoare falsă să abată înaintarea pe mare a turcilor, să stăvilească furia francezilor care se apropie cu pași mari pe uscat, dincoace de Alpi. Astfel vom trezi Îndrăzneala care lipsește Forței, vom liniști poporul, vom da siguranță monarhului, iar teama va alunga setea de Ambiție și Lăcomia: fără să bea din ele. Astfel, în cele din urmă, vom readuce din surghiun Concordia, vom readuce pe tron Pacea, prin reîntărirea Deprinderii strămoșești, și alungarea primejdioasei și urîtei Noutăți.

SOFIA: Du-te, Zeul meu, și facă destinul să-ți duci cu bine la îndeplinire toate sarcinile, pentru ca dușmanul meu, războiul, să nu vină să-mi tulbure soarta, nici mie nici altora.

Sfîrșitul celui de al doilea dialog

SOFIA: N-are rost, Saulino, să-ți înșir cu de-amănuntul tot ce-a spus Străduința, sau Hărnicia sau Sîrguința sau cum vrei să-i spui (căci are atîtea nume de ți-ar lua un ceas să le-auzi pe toate); dar nu vreau să trec sub tăcere ceea ce s-a întîmplat de îndată ce ea și însoțitoarele ei au plecat să-și ocupe locul unde se spune că stătuse descurcărețul Perseu.

SAULINO: Vorbește! Te ascult.

SOFIA: Nici nu dispăruse bine Strădania (ori Hărnicia), cînd iată că, împunse de pintenul Ambiției, care adesea știe să îmboldească și să împingă de la spate chiar și mințile cele mai eroice și divine, necum cele două divinități tovarășe, Trîndăvia[405] și Somnul, aste două surate s-au și înființat, dar nu trîndave și somnoroase, ci înfipte și fără de astîmpăr. La care Momos răbufni: „Jupiter, ia-ne de pe cap beleaua asta, căci se vede limpede că acum, după plecarea lui Perseu, iar o să se lase cu dăndănaie, la fel cum s-a întîmplat și după plecarea lui Hercule." Dar Jupiter a răspuns: „Trîndăvia n-ar fi Trîndăvie, iar Somnul n-ar fi Somn, dacă ar vrea să ne sîcîie cu prea multă hărnicie sau sîrguință: căci acestea, cum vezi, au plecat; iar cestelalte sînt aici numai în virtutea absenței contrariului și dușmanului lor." „Toate bune", spuse Momos, „numai să nu ne molipsească și pe noi cu încetineala și blegeala lor încît să nu mai fim în stare să terminăm azi ce-a-

vem mai important de făcut." Atunci Trîndăvia își făcu auzit glasul după cum urmează: „Trîndăveala, slăviți Zei, poate fi, nu zic nu, uneori dăunătoare, dar Sîrguința ori Hărnicia e dăunătoare mai întotdeauna. Căci Trîndăveala este de cele mai multe ori plăcută și bună, așa cum alteori este și Munca. Nu vreau să cred deci (dacă iubiți dreptatea) că veți refuza să mă cinstiți măcar cît și pe ea, de vreme ce în nici un caz nu mă puteți socoti cu ceva mai prejos[406]. Ba mai mult, sînt încredințată că vă voi convinge (în baza unor argumente folosite în favoarea și spre lauda hărniciei și sîrgului) că, măsurîndu-ne voi cu balanța chibzuinței, Trîndăvia, se va dovedi cel puțin la fel de bună, dacă nu chiar cu mult mai bună decît ea: în așa fel încît hărnicia nu numai că nu vi se va mai părea o virtute deopotrivă cu mine, ci, dimpotrivă, vi se va dezvălui a fi un adevărat viciu. — Cine, o, Zei, este aceea care a făcut să dăinuie mult lăudata vîrstă de aur[407], cine a zămislit-o, cine alta a pus-o la păstrare decît legea Trîndăviei, lege a naturii? Și cine a alungat-o? Cine a gonit-o aproape cu desăvîrșire din lume? Cine dacă nu ambițioasa Sîrguință, Zelul mult prea curios? Nu ea e cea care a întors vremea cu susul în jos, care a adus pe lume schisma și a tîrît omenirea spre o vîrstă a fierului și-a lutului și-a humei, care a aninat popoarele de roata schimbării[408] și le-a răsturnat și prăvălit după ce le înălțase pînă la trufașa dorință de noutate și la pofta de glorie și de faimă a unuia singur[409]? Acesta, care în esență nu e diferit de toți ceilalți, iar ca demnitate și merit este uneori mai jos decît toți, cu viclenie s-a ridicat poate deasupra multora și astfel a ajuns să schimbe legile naturii și să facă din poftele lui legi, și asta doar cu ajutorul miilor de plîngeri, miilor de orgolii, de invenții, de cerințe ale fiecăruia dintre ceilalți tovarăși ai săi prin care a ieșit cu trufie în față Munca; fără să-i mai socotim pe cei care stau ascunși sub chiar veșmintele acestora și n-au de gînd să plece, precum Șmecheria, Trufia, Disprețul față de ceilalți, Violen-

ța, Răutatea, Prefăcătoria și tovarășii lor care n-au trecut prin fața voastră: vorbesc de Împilare, Uzurpare, Durere, Chin, Frică și Moarte, care nu sînt nicicînd executanții și răzbunătorii liniștitei Trîndăvii, ci întotdeauna ai harnicei și curioasei Sîrguințe, ai Muncii, Trudei, Strădaniei și ce alte nume o mai avea zisa divinitate, nume care cu cît sînt mai multe cu atît o fac mai greu de recunoscut și care mai degrabă decît să o arate o ascund[410]. — Toată lumea laudă frumoasa vîrstă de aur, în care eu dăruiam sufletelor liniște și tihnă tocmai pentru că zeița asta virtuoasă a voastră le lăsa în pace; trupurilor omenești foamea le era singurul condiment, cel care prefăcea într-un suav și plăcut ospăț ghindele, poamele, castanele, piersicile și rădăcinile pe care natura le oferea cu dărnicie, iar asemenea hrană le sătura mai bine, le răsfăța și le prelungea viața mai mult decît pot face vreodată condimentele cele mai sofisticate scornite de Iscusință și Cercetare, slujitoarele Sîrguinței; acestea, păcălind gustul și ademenindu-l, vînd otravă în chip de dulceață și produc mai mult lucruri ce plac gustului decît folosesc stomacului, lucruri menite să satisfacă lăcomia dar care pun în primejdie sănătatea și viața. Toți ridică în slăvi vîrsta de aur, dar apoi prețuiesc și cîntă virtutea gîdelui care a căsăpit-o, cea care a născocit diferența între ce-i al meu și ce-i al tău[411], cea care a împărțit și a dat ba unuia ba altuia nu numai pămîntul (care e al tuturor viețuitoarelor deopotrivă), dar și marea și poate și văzduhul. Ea e cea care îngrădit prin legi plăcerile oamenilor și a făcut în așa chip încît ceea ce era de ajuns pentru toți să devină pentru unii prisos iar pentru alții lipsă. Drept care, în vreme ce primii, în pofida ei, se ghiftuiesc, ceilalți mor de foame. Ea este cea care a străbătut mările, violînd legile naturii și amestecînd neamurile pe care buna mamă le ținuse despărțite și răspîndind viciile de la o seminție la alta: căci virtuțile nu se răspîndesc la fel de ușor, doar dacă nu vrem să numim virtuți și calități cele care sînt numite și crezute așa nu-

mai din prefăcătorie și obișnuință, deși urmările și roadele lor sînt condamnate și de bunul-simț și de orice rațiune naturală[412]. Asemenea roade sînt samavolniciile, prostiile și răutățile născute din legile întemeiate pe uzurpare și pe proprietate, pe diferența între ce-i al meu și ce-i al tău, pe ideea că cel îndreptățit să aibă mai mult este întotdeauna cel puternic, iar cel mai vrednic este șmecherul acela care s-a repezit primul să înhațe acele daruri și mădulare[413] ale pămîntului pe care natura și, în consecință, Dumnezeu le dăruiesc fără deosebire tuturor[414]. — De ce-aș fi eu mai puțin favorizată decît Străduința ? Eu care cu viersul meu dulce ce iese chiar din gura naturii le-am propovăduit oamenilor să-și trăiască în tihnă, liniște și mulțumire viața aceasta prezentă și sigură și să culeagă cu recunoștință și iubire fructul dulce pe care natura li-l oferă, și să nu se arate nerecunoscători și ingrați refuzînd ceea ce ea ne dăruiește și ne învață, căci acele daruri și precepte vin de la Dumnezeu, creatorul ei, astfel că nerecunoștința lor s-ar răsfrînge și asupra Lui. De ce, atunci, să fie mai favorizată dușmana mea, care se răzvrătește și e surdă la povețe, ea care, îndărătnică și potrivnică darurilor naturii, își pune mintea și mîna[415] în slujba unor făpturi și lucrări artificiale prin care strică lumea și pervertește legile mamei naturi ? Nu vedeți că în vremurile noastre omenirea, pricepînd într-un tîrziu relele făcute de ea, plînge după epoca aceea în care eu dăruiam veselie și mulțumire neamului omenesc, cîrmuit de mine ? Nu auziți cum se văicărește în gura mare și cum ocărăște veacul de față, în care Străduința, laolaltă cu iscusita Muncă, întoarce toate lucrurile cu susul în jos, pretinzînd că, dimpotrivă, le rînduiește cu ajutorul imboldului dat de ambițiosul Renume bun[416] ?

O, mîndru veac de aur,
Numit astfél, nu pentru că-n adîncuri
În albii undea lapte, iar în crînguri
Miere curgea și huma-al său tezaur

De pîrg îl dăruia cu din belșug,
Nesfîrtecată de tăiș de plug;
Nu pentru că năpîrci, aspizi, balauri
Nu picurau venin, ori fiindcă norii
Nu-nvăluiau pămîntu-n sure suluri,
Ori cerul luminos, rotindu-și sorii,
Își hărăzise primăvară pururi
Nemulțumit de veșnica schimbare
A vremii: cînd omăt, cînd jar de soare;
Și nu pentru că nu purtau corăbii,
La alt liman negoț și vîrf de săbii:
Ci pentru că acel boz al minciunii,
Cărui Virtute i-au fost spus nebunii,
Nu era dreptei Firi atotstăpîn,
Nici nu pîndea, cînd umbrele se-ngîn',
Iubiri se-nlănțuind sub luciul lunii,
Pe pajiști cu crini galbeni și petunii.
Nu se știa de asprele lui legi,
De strașnica-i osîndă;
Acele inimi slobode și-ntregi
Nu ascultau decît povața blîndă
A dreptei Firi, și sfatu-i înțelept,
Ce glăsuia că: TOT CE TE ÎNCÎNTĂ
E-NGĂDUIT ȘI DREPT.[417]

Străduința, invidioasă pe tihna și fericirea sau chiar și numai pe umbra de plăcere pe care putem să o cunoaștem în această existență a noastră, a îngrădit cu legi împerecherea, mîncatul și dormitul, drept care nu numai că ele au ajuns să ne bucure mai puțin, dar cel mai adesea ne produc chiar suferință și chin: căci ea preface în furt ceea ce e în fapt un dar al naturii, ea ne îndeamnă să disprețuim ceea ce e frumos, plăcut și bun și să prețuim răul, amarul și neplăcutul. Ea ademenește lumea îndemnînd-o să părăsească binele sigur și prezent și să se zbuciume în toate felurile alergînd după năluca gloriei viitoare. Eu, în schimb, vin din interiorul sălașului[418] și o îndemn să

urmeze ceea ce adevărul reflectă în atîtea oglinzi cîte stele sînt pe cer, iar natura exterioară glăsuiește pe atîtea voci și limbi cîte lucruri frumoase există:

Iubiți deci adevărul, lăsați umbra în pace,
Nu ocărîți prezentul gîndind la viitor.
Voi sînteți cîinele ce-n rîu se-neacă-ndată
De vrea să-nhațe prada în apă reflectată.
Isteț nu e vreodată văzut acel ce lasă
Vreo vrabie din mînă pe cioara de pe casă.
De ce cătați aiurea — și pare-vă firesc —
Cînd voi aveți în suflet și-n voi raiul ceresc.
Iar cel ce pierde-un bine cît e în astă viață
Nu spere după moarte că-l va recăpăta:
Căci pentru-a doua oară norocul nu-l agață
Cînd l-a gonit în prima și făr' a regreta;
Astfel țintiți limanul stînd agățați de-o ață,
Vă osîndiți la chinuri și, fără a vedea,
Ratați plăcerea sigur, vă păcăliți etern
Tînjind la rai adesea dar stînd în plin infern.[419]"

Atunci a vorbit Momos, spunînd că senatul nu-și putea permite trîndăveala de a-i răspunde de-a fir a păr Trîndăviei, care avînd timp berechet să trîndăvească și-a putut urzi și rîndui argumentele; și că deocamdată, folosindu-se de sine însăși, să iasă afară și să aștepte trei-patru zile pînă cînd zeii, găsind poate răgazul de a trîndăvi puțin, ar putea hotărî ceva și în favoarea ei — ceea ce pentru moment era cu neputință. Trîndăvia reluă: „Îngăduie-mi, Momos, să mai adaug două argumente, formulate nu mai mult decît prin două silogisme mai convingătoare prin substanță decît prin formă. Primul este acesta: Primului dintre bărbați care a devenit tată și primeia dintre femei care a devenit mamă, cînd el era un bărbat fără de păcat iar ea o femeie fără de prihană, Jupiter le-a hărăzit să se întovărășească cu mine; dar cînd și unul și celălalt au pă-

cătuit, Jupiter a poruncit să le fie tovarăşă Străduinţa: pentru ca femeia să cunoască sudoarea pîntecului iar bărbatul durerile frunţii..."[420]

SAULINO: Trebuia să spună invers: durerile pîntecului şi sudoarea frunţii.

SOFIA: „...Socotiţi, aşadar, voi, Zeilor, ce concluzie decurge din faptul că eu am fost numită tovarăşă a nevinovăţiei, iar ea, a păcatului. Dar ştiind că cine se-aseamănă se adună, deci cel vrednic se adună cu cel la fel de vrednic, înseamnă că eu sînt o virtute în vreme ce duşmana mea e un viciu, eu merit locul acesta din cer, iar ea nu-l merită. Iată şi al doilea silogism: Zeii sînt Zei pentru că sînt preafericiţi; cei fericiţi sînt fericiţi pentru că sînt scutiţi de trudă şi de osteneală: dar numai cei ce nu se mişcă şi nu se preschimbă nu au parte de trudă şi osteneală iar aceştia sînt îndeosebi cei ce au parte de trîndăveală: prin urmare Zeii sînt Zei pentru că au parte de Trîndăveală."

SAULINO: Şi ce a răspuns Momos?

SOFIA: A răspuns că deoarece el a învăţat logica după Aristotel, nu ştia să răspundă acestor argumente de figura a patra.[421]

SAULINO: Ce a zis Jupiter?

SOFIA: Că din tot ce spusese ea şi din tot ce auzise el, nu-şi mai amintea decît ultimul raţionament, anume acela că trîndăvia le fusese tovarăşă bărbatului şi femeii cînd erau amîndoi buni: şi că la asta avea de spus că măgarii nu devin cai pentru că stau în tovărăşia acestor animale, nici oaia nu devine capră printre capre. Şi a mai adăugat că zeii le dăduseră oamenilor minte şi mîini şi-i făcuseră asemeni lor dăruindu-le însuşiri mai presus decît ale celorlalte animale; iar aceste însuşiri pot să lucreze altfel decît celelalte, adică nu doar supunîndu-se naturii ci şi depăşind legile naturii: pentru ca (plăsmuind şi putînd plăsmui alte naturi, alte cruguri, alte rînduieli, cu ajutorul minţii şi acelei libertăţi fără de care n-ar mai semăna cu noi) să devină şi să rămînă în felul acesta zei ai

pămîntului[422]. Dar asemenea libertate, de va ajunge trîndavă, va fi dezamăgitoare și vană, precum ochiul ce nu vede și mîna ce nu poate apuca. Tocmai de aceea providența a hotărît ca omul să-și folosească mîinile pentru a făptui, iar mintea pentru a cugeta, în așa fel încît să nu cugete fără a făptui, nici să nu făptuiască fără a cugeta[423]. În vremea vîrstei de aur, datorită Trîndăviei, oamenii nu erau mai virtuoși decît sînt acuma animalele și poate că erau mai proști decît multe dintre ele[424]. — Dar, luîndu-se ei la întrecere cu faptele divine și însușindu-și trăirile spiritelor superioare, au apărut greutățile, s-au ivit nevoile, iar de aici, s-au ascuțit mințile, s-au născocit meșteșugurile, s-au descoperit artele. Și mereu, zi după zi, din pricina lipsurilor, din adîncul minții omenești se ivesc noi și minunate invenții. Drept care omul, îndepărtîndu-se tot mai mult de natura animalică, sub imboldul nevoilor lui grabnice, se înalță din ce în ce mai sus, apropiindu-se de natura divină. Iar tu nu te mira că nedreptățile și răutatea cresc o dată cu ocupațiile: căci dacă boii și maimuțele ar avea tot atîta pricepere și minte cît au oamenii, ar avea și ei aceeași înțelegere, aceleași simțăminte, aceleași vicii. Și chiar și printre oameni, cei ce se aseamănă cu porcul, cu măgarul sau cu boul sînt cu siguranță mai puțin ticăloși și nu se molipsesc de atîtea vicii ucigașe. Dar prin asta nu devin mai virtuoși, decît poate doar în felul animalelor, despre care se poate spune că sînt mai virtuoase decît oamenii numai întrucît nu au viciile omenești. Dar noi nu lăudăm abstinența scroafei, care se lasă încălecată de un singur porc și doar o dată pe an: ci o lăudăm pe a femeii, care e mînată atît de nevoia procreerii cît și de propria dorință de a cunoaște plăcerea și de a fi ea însăși țelul propriilor ei făptuiri. Totodată, noi nu lăudăm mult, ba chiar nu lăudăm deloc abstinența unei femei ori a unui bărbat care se aseamănă cu porcul, care din prostie și din alcătuirea lor butucănoasă sînt prea rar și fără multă simțire ademeniți de dorință, sau abstinența unui

nesimțit, a unui nesănătos sau ramolit. Cu totul altfel trebuie socotită abstinența, care e abstinență și cu adevărat o virtute într-o ființă mai sensibilă, mai bine crescută, mai ageră, mai perspicace și mai deschisă la minte. Iar apoi, ea e socotită diferit în diferite ținuturi, bunăoară în Germania de abia dacă trece drept virtute, în Franța e considerată o virtute mai mare, și încă și mai mare e socotită în Italia, și trece drept o virtute foarte mare în Libia[425]. Iar dacă adîncești chestiunea, vezi că atunci cînd Socrate a confirmat spusele fizionomistului său care îi dezvăluise înclinația naturală spre scîrboasa iubire pentru băieți, el nu-și recunoștea viciul pe cît aducea o mare laudă propriei sale înfrînări[426]. „Așadar, Trîndăvie, dacă tragi învățămintele pe care le poți trage din toate astea, vei înțelege că în vîrsta de aur lăudată de tine, oamenii, pentru simplul fapt că nu erau la fel de vicioși ca cei de astăzi, nu înseamnă că erau virtuoși — căci e o mare deosebire între a nu fi vicios și a fi virtuos; și una nu decurge chiar așa firesc din cealaltă, dacă ne gîndim că virtuțile nu pot fi aceleași acolo unde nu sînt aceleași și cunoașterea și mintea și înclinațiile și firea. După tine s-ar deduce, prin comparație, că nebunii sau proștii, ori bunăoară barbarii și sălbaticii, sînt mai buni decît noi, Zeii, pentru faptul că nu pot fi acuzați de viciile pe care le au; și sub pretextul că animalele au vicii mult mai puține și mai puțin însemnate decît noi, ele sînt prin asta mult mai bune decît zeii. Prin urmare vouă, Trîndăvie și Somn, cu vîrsta voastră de aur cu tot, vă e îngăduit, din cînd în cînd și într-un anume fel, să nu fiți vicii: dar nicicînd și în nici un chip să puteți fi virtuți. Cînd tu, Somnule, nu vei mai fi somn, iar tu, Trîndăvie, vei fi Hărnicie, atunci doar veți intra în rîndul virtuților și veți fi slăvite." Atunci Somnul făcu un pas mic înainte, frecîndu-se la ochi, ca să spună și el două vorbe și, pentru a nu părea c-a venit degeaba, să propună și el ceva Senatului. Cînd l-a văzut pășind încet încet și ușor ușor, Momos a rămas fermecat de fru-

musețea și grația zeiței Ațipeală[427] care o luase înaintea lui la fel cum aurora o ia înaintea soarelui, gata parcă de a rosti ea prologul; dar neîndrăznind să-și arate iubirea în fața Zeilor și neputînd, deci, s-o tămîieze pe copilă, îl tămîie pe stăpînul lui (după ce mai întîi suspină cu năduf) după cum urmează :

„Somne, quies rerum, placidissime somne Deorum,
pax animi, quem cura fugit, qui corpora duris
fessa ministeriis mulces reparasque labori..."[428]

Dar nici nu-și începu bine cîntarea zeul zeflemelilor (care, din pricina arătată înainte, uitase care îi e menirea) că Somnul, încîntat de atîtea laude și îmblînzit de dulceața acelei voci, a invitat-o în mijlocul adunării și pe zeița Toropeală, care își are sălașul în inima lui: iar aceasta făcu un semn fumurilor care adăstau în stomacul lui și toate laolaltă i se suiră la cap care astfel deveni greu, în vreme ce simțurile îi deveniră tot mai moleșite. Și, însoțit de Sforăială, care sufla în surlele și trîmbițele ei, înaintă pe bîjbîite pînă la Junona și se aplecă vrînd să-și pună capul în poala ei: dar aplecîndu-se el așa (cum zeul ăsta umblă numai în cămașă și fără nădragi) și avînd cămașa prea scurtă își arătă fundul gol, coliseul și vîrful clopotniței lui Momos și tuturor Zeilor care se aflau în partea aceea. Or, cu prilejul ăsta își făcu apariția Rîsul, punînd dinaintea ochilor Senatului șiragul acela de oscioare care nu sînt altceva decît dinții și, cu ajutorul tarafului gălăgios al hohotelor, îi întrerupse cuvîntarea lui Momos; acesta, neputînd să se înfurie pe Rîs, își vărsă toată supărarea pe Somn, care îl provocase, nemaicatadicsind să-l ia în seamă, ba, pe deasupra, mergînd să-i înmîneze cu toată solemnitatea dăsaga și ciomagul lui Iacob, sugerîndu-i prin asta să-și ia tălpășița și totodată lepădîndu-se de propria sa cuvîntare[429] de dinainte, măgulitoare și drăgăstoasă. Dar își dădea bine seama că Zeii nu rîdeau atît de pățania Somnului cît de ciudata situație în care se vîrîse el

însuși, o comedie în care Somnul era doar un simplu actor în vreme ce el însuși era protagonistul. Atunci Rușinea îi așternu un văl roșu peste față, iar el spuse: „Cine se îndură să scoată cîrtița[430] asta de aici? Cine dorește ca această mutră de batjocură să stea atît de mult dinaintea ochilor noștri?" Atunci zeița Delăsare, supărată de perdaful lui Momos (zeu nu dintre cei mai neciopliți), și-a luat bărbatul de braț și, după ce mai întîi a plecat cu el de-acolo, l-a dus într-o peșteră dinspre munții cimerieni[431]; iar o dată cu ei plecară și cei trei fii ai lui, Morfeu, Icelos și Phantasus. Și cu toții se adunară acolo unde din pămînt se înalță mereu cețuri veșnice, născînd un amurg fără de sfîrșit, acolo unde nu suflă vîntul iar muta Tihnă sălășluiește într-un palat alături de cel regal al Somnului; iar în fața intrării acestuia se află o grădină plină de fagi, chiparoși, tise, laur și merișor, iar în mijlocul ei se găsește o fîntînă răcorită de apa unui rîuleț ce pornește din năvalnicul Lete și care, străbătînd întunecatul infern, iese la suprafață și vede cerul tocmai acolo. Aici l-au pus pe somnorosul zeu în patul lui din lemn de abanos, cu saltele din puf și baldachin din mătase fumurie[432]. În vremea asta, Rîsul și-a luat rămas-bun de la soborul divin și a plecat. Și pe cînd gurile și fălcile zeilor începeau să revină la locul lor, căci nu mult lipsise ca unele din ele să rămînă strîmbe de rîs, Trîndăvia, care rămăsese singură acolo, pricepînd că judecata zeilor nu prea înclina în folosul ei, și își pierduse orice nădejde c-ar mai putea obține ceva, de vreme ce aproape toate argumentele ei și mai ales cele însemnate nu fuseseră bine primite ci, dimpotrivă, fuseseră respinse, aruncate pe jos, iar din pricina căderii la pămînt unele de-abia mai suflau, altele crăpaseră de-a binelea, altele își rupseseră gîtul, altele se făcuseră țăndări. De aceea număra clipele, care i se păreau lungi ca anii în graba ei de-a o șterge de-acolo înainte să i se întîmple cine știe ce necaz rușinos, precum tovarășului său, din pricina căruia se temea că Momos i-ar putea

înrăutăți și mai mult soarta. Dar Momos, văzînd spaima ei pentru faptele altcuiva, spuse: „Nu te teme, fată dragă, căci eu, hărăzit fiind de destin să fiu avocatul celor sărmani, nu voi pregeta să-ți apăr și ție cauza.“ Și, întorcîndu-se către Jupiter, rosti: „Din ceea ce ai spus, o, Părinte, cu referire la Trîndăvie, înțeleg că nu ai deplină cunoștință despre felul ei de a fi, despre sălașul, slujitorii și toată curtea ei; pe care dacă vei ajunge să le cunoști, înclin să cred că dacă nu o vei cocoța pe tron printre stele, în calitate de Trîndăvie, măcar, ca Hărnicie, o vei pune alături de ceastalaltă, socotită și numită de toți dușmana ei, putînd sta în veci alături de ea, nefăcînd nici una rău celeilalte.“ Jupiter a răspuns că de-abia așteaptă un motiv ca să-i facă pe plac Trîndăviei, căci nu există muritor sau zeu care să nu se bucure adesea de mîngîierile ei; și ca atare, cu toată inima o va asculta dacă ea va veni cu un argument ceva mai viguros în folosul ei. „Crezi tu, Jupiter“, răspunse aceasta, „că în casa Trîndăviei nu găsești hărnicie tot atîta cît și trîndăveală, acolo unde atîți gentilomi din suită și atîtea slugi se scoală cu noaptea în cap[433] ca să se spele de trei sau patru ori, cu cinci sau șapte soiuri de apă, pe mîini și pe față? Și care două ore stau și se căznesc să-și onduleze sau încrețească părul cu fierul încălzit și cu alifie de ferigă, imitînd în aceasta înalta și slăvita providență care nu-i fir de păr să nu-l cerceteze ca să-l poată așeza după voia ei? Unde apoi cu atîta hărnicie se netezește giubeaua[434], cu atîta iscusință se așază pliurile gulerului[435], cu atîta înțelepție se încheie nasturii, cu atîta gingășie se prind manșetele, cu atîta finețe se curăță și pilesc unghiile, cu atîta dreptate și echitate se împerechează nădragii cu cămașa, cu atîta prevedere se potrivesc nodurile șiretelor; cu atîta rîvnă, netezind iar și iar cu palmele goale, se întind ciorapii; cu atîta simetrie se potrivesc marginile și tivurile unde cheutoarele nădragilor se întîlnesc cu ciorapii, cam la îndoitura genunchiului; cu atîta răbdare se strîng cît mai tare șiretu-

rile sau jartierele pentru ca ciorapii să nu atîrne în cute și astfel să se confunde grosimea ciorapului cu cea a piciorului? Unde, nu fără cazně, se cugetă și se hotărăște că nu e nici elegant nici nimerit ca pantoful să se potrivească cu piciorul, ci dimpotrivă că piciorul, lat, strîmb, noduros și mitocănesc, spre marea lui nenorocire, trebuie să se obișnuiască cu pantoful îngust, drept, neted și elegant? Unde cu atîta spilcuială se pășește, unde se colindă tot orașul ca să se trezească admirația trecătorilor, unde se merge în vizită și se face conversație cu cucoanele, unde se dănțuie, se țopăie, se dansează curanta, giga, sarabanda[436]; și cînd au obosit de atîtea munci și nu mai au nimic altceva de făcut, ca să evite pericolul de a face vreo greșeală, se așază la masă să joace jocuri de noroc, ocolind alte jocuri care ar cere tărie și statornicie? Iar în felul ăsta se evită și toate păcatele, care nu sînt, de altminteri, decît cele șapte, capitale și mortale? Căci așa cum spunea un cartofor genovez: « Ce mîndrie te aștepți să mai aibă un ins care, după ce a pierdut o sută de scuzi jucînd cu un conte, se așază și joacă pentru cîțiva sfanți cu sluga aceluia? De ce Avariție mai poate fi vorba la un om la care o mie de scuzi nu țin nici măcar o săptămînă? Ce Desfrîu și ce Iubire trupească mai pot exista în acela care își ațintește tot cugetul înspre jocul de noroc? Cum să-l bănuiești de Mînie pe insul care se teme doar să nu fie părăsit de tovarășul de joc și îndură mii de necuviințe și care-i răspunde cu răbdare și politețe unui fudul înfipt dinaintea lui? Cum ar putea fi hulpav cineva care cheltuie și-și face griji numai pentru îndeletnicirea lui? Ce Invidie față de averea altuia l-ar putea roade pe unul care o zvîrle pe fereastră și o nesocotește pe a sa? Ce Lene ar putea să se lipească de un ins care începînd de la prînz, iar uneori chiar de dimineață, și pînă în miez de noapte joacă fără încetare? Și credeți poate că în timpul ăsta un asemenea om își lasă slugile să trîndăvească? Nici vorbă. Ele fie trebuie să-l vegheze fie să-l servească, la

biserică, la piață, în pivniță, la bucătărie, în grajd, în pat, la bordel. » — Și ca să vă arăt, ție, Jupiter, și vouă, Zeilor, că în casa Trîndăviei nu lipsesc nu doar cei care se îndeletnicesc cu tot ce-am arătat, dar nici învățații ori cărturarii ocupați cu studiul, întrebați-vă dacă în casa Trîndăviei e loc de trîndăveală a minții, cînd e plin de gramaticieni care se ceartă dacă mai întîi a fost substantivul sau verbul; de ce stă adjectivul ba înainte ba după substantiv; de ce în propoziție o anumită copulă, de pildă *et*, se pune înainte, în vreme ce altele, precum *que*, se pun la coadă ? Cum anume *e*-ul și *d*-ul, adăugînd o linie și tăindu-l pe *d* în două, înfățișează portretul acelui zeu din Lampsacos care din invidie a făcut moarte de măgar[437] ? Cine anume este autorul căruia trebuie să i se atribuie cu adevărat *Priapeele*, Maro din Mantova sau Naso din Sulmona[438]. Și asta ca să nu mai pomenesc de alte subiecte asemănătoare sau chiar mai nobile ! — Din casa mea nu lipsesc nici dialecticienii, care se întreabă dacă Chrysaorius[439], învățăcelul lui Porfir, avea gura de aur de-adevărat sau așa se dusese doar vestea sau era o simplă poreclă ? Dacă *Perihermeneias* vine înainte sau după *Categoriile*[440], sau lucrarea poate fi citită *ad libitum*, fie înainte fie după ? Dacă individualul nedeterminat poate fi socotit printre predicabile, ca al șaselea, sau e numai un soi de valet al speciei și slujitor al genului[441] ? Dacă, după ce am devenit experți în silogisme, trebuie să ne apucăm mai întîi să tocim *Posteriores* sau putem să ne repezim imediat la *Topica*[442], unde e vorba de desăvîrșirea artei invenției[443] ? Dacă trebuie să folosim capcanele sofiste *ad usum vel ad fugam vel in abusum* ?[444] Dacă modurile care formează propozițiile modale sînt patru, patruzeci sau patru sute ? Și mii de asemenea subiecte pe care nu vi le mai spun. — Unde, dacă nu în casa Trîndăviei, sînt filozofii naturii care se întreabă dacă poate exista o cunoaștere adevărată a lucrurilor din natură ? Dacă subiectul este o ființă mobilă sau un lucru mobil, este o ființă naturală

sau un obiect natural? Dacă materia cunoaște un alt fel de act decît cel entitativ? Care e punctul unde filozoful naturii îl întîlnește pe matematician? Dacă există sau nu creație și facere *ab nihilo*?[445] Dacă materia poate exista în absența formei? Dacă mai multe forme substanțiale pot sta laolaltă? Și alte asemenea chestiuni legate de lucruri cît se poate de vădite cînd nu sînt puse la îndoială printr-o scotocire nefolositoare. În aceeași casă metafizicienii își sparg capul cu principiul individuației, cu existența ca existență, cu dovedirea faptului că numerele matematice și mărimile geometrice nu sînt substanță a lucrurilor; cu ideile, întrebîndu-se dacă e adevărat sau nu că au prin ele însele existență substanțială; cu întrebarea dacă ființa este identică sau diferită privită obiectiv sau subiectiv; cu raportul dintre existență și esență; cu accidentele, dacă sînt în număr egal într-unul sau mai multe lucruri; cu echivocitatea, univocitatea și analogia existenței; cu conjuncția între inteligențe și orbitele aștrilor, anume dacă ea există în forma sufletului sau a mobilului; dacă virtutea infinită poate avea o mărime finită; își mai bat capul și cu unicitatea sau pluralitatea primilor mișcători, cu scara finită sau infinită a trecerii la cauze subordonate; și alte parascovenii de același soi care îi fac pe atîția anahoreți să bată cîmpii și să fiarbă creierii atîtor protofilozofarzi.[446]" Atunci Jupiter spuse: „Văleu, Momos, pare-mi-se mie că Trîndăvia te-a cucerit sau a pus șeaua pe tine, de vreme ce-ți irosești timpul și vorbele în trîndăveală. Încheie, dar, căci nouă ne e cît se poate de limpede ce trebuie să facem cu ea." „Nu mai amintesc atunci", spuse Momos, „pe atîția alții care-și fac de lucru prin casa acestei zeițe: cum ar fi atîția stihuitori care, spre nenorocirea lumii întregi, vor să treacă drept poeți, atîția scriitori de scorneli, atîția povestași noi ai unor întîmplări vechi povestite de o mie de ori de mii de alții și de mii de ori mai bine. Nu mai zic nici de împătimiții de algebră, de cvadratura cercului, de metodică,

de reforme filozofice, de noi invenții ortografice, de cei ce șed și cugetă la viață și la moarte, adevărați poștași ai raiului, noi crainici ai vieții eterne, ediția a doua, corectată și retipărită cu multe adăugiri folositoare, bravi vestitori ai unei pîini mai bune, ai unei cărni mai bune și vin mai bun, mai ceva decît cel de viță grecească de Somma, decît muscatul de Candia și secul de Nola[447]. Trec sub tăcere și minunatele tîlcuiri cu privire la destin și alegere, la ubicuitatea unui corp, la justiția desăvîrșită care domnește în lumea lipitorilor." Atunci spuse Minerva: „Tată, dacă nu-i închizi fleanca palavragiului ăsta, o să ne irosim timpul cu vorbe goale și n-o să reușim să terminăm astăzi ce e mai important de terminat." Drept care, părintele îi zise lui Momos: „N-am vreme să discut zeflemelele tale. Dar, ca să hotărăsc ce fac cu tine, Trîndăvie, pot să-ți spun că acea parte din tine care se dăruiește studiului și e lăudabilă trebuie să stea și chiar stă pe același tron cu Sîrguința, pentru că munca trebuie domolită prin odihnă iar odihna cumpănită prin muncă. Datorită celeilalte, munca va fi mai cumpătată, mai sprintenă și mai grabnică, căci e greu să treci direct de la o muncă la altă muncă. Și la fel cum faptele la care n-ai cugetat dinainte și nu le-ai plănuit ies prost, la fel de prost ies și cele la care te-ai înhămat neodihnit. De asemeni, trecerea de la odihnă la odihnă nu poate fi plăcută și dorită, pentru că odihna e dragă numai dacă urmează ostenelii. Fie atunci ca totdeauna tu, Trîndăvie, să fii iubită numai după ce urmezi unor îndeletniciri demne. În schimb vreau ca Trîndăvia leneșă și becisnică să fie, pentru orice suflet ales, cea mai mare caznă cu putință, dacă ea nu urmează unei munci și osteneli demne de laudă. Vreau să fii chinul Bătrîneții pe care o vei face să-și întoarcă adesea privirile înapoi; iar dacă n-a lăsat urme vrednice de cinstire, tu s-o faci chinuitoare, mohorîtă, veșnic temătoare de apropierea, iminentă vîrstei, de judecata care-o va aduce dinaintea tribunalului neînduràtor al lui

Radamante[448]: așa încît să simtă urîciunea morții cît încă e în viață."

SAULINO: Bine zicea despre asta Tansillo:

Credeți acelui ce face juruință:
a regreta-i pedeapsa cea mai neplăcută,
necaz mai mare nu e cu putință:
căci vremea nu se-ntoarce nici bătută.
Deși orice căială e, deci, o suferință,
cea mai cumplită, cea mai grea și slută,
ce fața ți-o zbîrcește ca unui mucenic,
e că puteai atîtea și n-ai făcut nimic[449].

SOFIA: Jupiter a mai spus: „Vreau ca îndeletnicirile nefolositoare, înșirate în parte de Momos și care sălășluiesc în casa Odihnei, să aibă nu doar puțin succes ci să fie de-a dreptul niște jalnice nereușite; și mai vreau ca mînia zeilor să se abată asupra acelor îndeletniciri trîndave care au pricinuit lumii mai multă supărare și chin decît oricare altele. Vorbesc de acelea care vor să preschimbe tot ce e mai nobil și mai desăvîrșit în viața omului în credințe trîndave și născociri; și care, chiar atunci cînd laudă strădania și hotărîrile drepte, continuă să spună că prin ele omul nu devine mai bun (deși se vede că devine); iar cînd înfierează viciile și dorințele, susțin că prin ele oamenii nu pierd nimic din iubirea de dinainte a zeilor și că, oricum, se putea și mai rău[450]. Tu, Trîndăvie vlăguită, inutilă și dăunătoare, nu aștepta ca sălașul să-ți fie mutat în cer și să ajungă la cheremul zeilor: căci el va sta în infern, la cheremul slujbașilor severului și neîndurătorului Pluto." — Nu pot să-ți spun cum a plecat Trîndăvia și cu cîtă lene se tîra spre ieșire, și de cîte ghionturi a fost nevoie ca s-o clintim din loc: pînă la urmă, împinsă cu două șuturi în dos de zeița Necesitate, s-a urnit văicărindu-se și acuzînd consiliul că n-a vrut să-i lase cîteva zile ca să poată pleca încă și mai agale.

Atunci Saturn i-a cerut lui Jupiter să fie ceva mai rapid cu repartizarea celorlalte locuri pentru că, altminteri, avea să-i apuce noaptea; și să se țină numai de treaba mai însemnată, anume să dea afară și să pună la loc: iar în ceea ce privește ordinea în care trebuiau rînduite virtuțile zeițelor și ale celorlalți, hotărîrea să se ia în preajma următoarei sărbători mai importante, cînd zeii se vor aduna iarăși cu toții laolaltă, anume în ajunul Pantheonului[451]. La propunerea aceasta toți Zeii au dat din cap în semn că încuviințează, toți mai puțin Graba, Cearta, Repezeala și alți cîțiva. „Așa socotesc eu că e bine", rosti tunătorul tată. „Atunci hai", a intervenit Ceres, „unde îl trimitem pe dragul de Triptolem, căruțașul de colo, cel pentru care le-am dăruit muritorilor pîinea de grîu[452]? Nu vreți să-l trimitem în ținuturile celor două Sicilii[453], să-și facă sălașul acolo: de vreme ce acolo sînt oricum trei temple de-ale mele, sfințite datorită hărniciei și făptuirii lui, unul în Puglia, altul în Calabria, iar cel de al treilea chiar în Trinacria[454]?" „Fă ce vrei, fata mea, cu acest credincios slujitor al tău", spuse Jupiter, „iar în locul lui să vină, dacă și voi, Zeilor, sînteți de aceeași părere, Omenia, care în graiul nostru[455] e numită zeița Filantropia[456], căci ea pare să-l fi luat drept model chiar pe căruțașul tău. Ca să nu mai spun că ea a fost aceea care te-a îndemnat pe tine, Ceres, să-l trimiți printre oameni, iar apoi pe el, pe care l-a îndrumat cum să înfăptuiască binefacerile tale în folosul lor." „Chiar așa", zise Momos, „tot ea, Filantropia, e cea prin care Bachus le dăruiește oamenilor un sînge mai sănătos, iar Ceres o carne mai frumoasă decît aveau aceste ființe pe vremea cînd mîncau castane, ghinde și napi[457]. Să fugă dinaintea ei Mizantropia cu Sărăcie cu tot: și, așa cum se obișnuiește și se cuvine, din cele două roți ale carului ei, cea din stînga să fie Sfatul, iar cea din dreapta Ajutorul; iar din cei doi dragoni[458] foarte blînzi

care trag oiștea, cel din stînga să fie Îndurarea, iar cel din dreapta Îngăduința." — Apoi Momos îl întrebă pe Mercur ce are de gînd cu Serpentariul[459]: căci el unul socotea că ar fi tocmai bun și potrivit să meargă la bîlci, de vreme ce mînuia cu atîta grație, și fără teamă sau pericol, ditamai șarpele[460]. Pe urmă l-a întrebat și pe radiosul Apollo dacă nu-i trebuia cumva pentru vrăjile și vrăjitorii lui: bunăoară pentru alde Circe și Medeea[461], ca să-și prepare otrăvurile lor; sau poate vroia să-l dăruiască medicilor, de pildă lui Esculap ca să-și pritocească teriacul[462]. Apoi i l-a oferit și Minervei, dacă nu voia oare să-l folosească pentru a-l trimite s-o răzbune pe vreun alt Laocoon[463] vrăjmaș, răsărit de nu se știe unde. „Să-l ia cine poftește", a rostit marele Patriarh, „și să facă ce-o vrea și cu Șarpele și cu Ofiucus[464], numai să-i ducă de-acolo; iar în locul lor să vină Agerimea, pe care o vedem și adesea o admirăm la Șarpe." „Să vină, așadar, Agerimea", au spus toți, „dat fiind că nu e mai puțin demnă de-a sta pe cer decît soră-sa, Prudența: căci în vreme ce prima știe să hotărască și să pună ordine în ceea ce trebuie făcut acum și în ce trebuie lăsat deoparte cu alt scop, a doua va ști să judece, cu marea ei inteligență, înainte și după ce lucrurile s-au făcut. Și să alunge Neciopleala, Nechibzuința și Neghiobia din toate locurile unde oamenii se întreabă și pun la îndoială. Să toarne din urcioarele înțelepciunii și să îmbibe cunoașterea omenească pentru ca aceasta să poată zămisli și naște acte de Prudență." — „În ceea ce privește Săgeata", spuse Momos, „eu unul n-am fost niciodată curios să aflu a cui era, dacă era săgeata cu care Apollo a ucis marele Piton[465], sau cea cu care doamna Venera l-a pus pe trîntorul acela mic[466] să-l rănească pe cumplitul Marte care apoi, ca să se răzbune pe cruzimea ei, i-a înfipt un pumnal în burtă, pînă la plăsele; sau o fi cealaltă, faimoasă, cu care Alcide a înfrînt-o pe regina Stymphalidelor[467]; sau ailaltă, cea care a răpus și omorît groaznica dihanie din Calydon[468]; sau dacă n-o fi vreo relicvă sau

trofeu al izbînzilor Dianei, neprihănita: oricum o fi, facă bine stăpînul ei s-o ia de-aici și vîre-și-o unde poftește." „Bine", răspunse Jupiter, „alungați-o de acolo, împreună cu Uneltirea, Calomnia și Ponegreala, cu faptele Invidiei și cu Bîrfa; și să vină în locul ei Atenția binevoitoare, Respectarea, Alegerea și Ochirea țintei urmărite și a regulilor ei." Și adăugă: „În ceea ce privește Acvila[469], pasăre divină și eroică, emblemă a Imperiului, vreau și hotărăsc precum urmează: să se ducă să sălășluiască în bețivana de Germanie[470], unde mai mult decît oriunde va fi slăvită ca formă, ca figură, ca imagine și asemănare, în atîtea picturi, în atîtea statui, în atîtea gravuri cîte stele de pe cer se pot înfățișa ochilor Germaniei contemplative. În schimb Ambiția, Îngîmfarea, Cutezanța, Împilarea și Tirania, cu soațele și slujitoarele lor, n-au de ce să se ducă după ea acolo, unde n-ar face decît să trîndăvească, căci ținutul nu e destul de întins ca să le cuprindă pe toate; ci să zboare cît mai departe de această țară dragă și nobilă unde tigăile trec drept scuturi, oalele și blidele drept coifuri, copanele sărate drept spade, unde trompete sînt paharele, halbele și ulcioarele; unde tobe sînt butoaiele și poloboacele, cîmpul de luptă e masa de băut, vreau să zic de mîncat; unde fortărețe, bastioane, castele, donjoane sînt pivnițele, tavernele, cîrciumile, care sînt mai multe chiar decît casele." La asta Momos spuse: „Iartă-mă, părinte al meu, dacă îți tai vorba. Dar mie mi se pare că aceste zeițe împreună cu soațele și slujitoarele lor se află deja acolo, fără să le fi trimis tu: căci Ambiția de a deveni mai porc decît oricine; Îngîmfarea burții de a cuprinde nu mai puțin decît poate da pe gît mestecăul; Cutezanța cu care stomacul încearcă în zadar să mistuie ceea ce pe loc și peste o clipă trebuie să verse afară; Împilarea simțămintelor și a căldurii sufletești; Tirania asupra vieții vegetative, senzitive și intelective, toate acestea stăpînesc meleagurile de care vorbești mai dihai decît în toate celelalte părți ale lumii la un loc.[471]" „E adevărat, Momos",

adăugă Mercur, „dar asemenea Tiranii, Cutezanțe, Ambiții și alte asemenea cacozeițe împreună cu cacodiavolițele[472] lor n-au nimic de-a face cu acvilele, ci doar poate cu lipitorile, cu mîncăii, cu graurii și porcii[473]. Apoi, ca să mă întorc la miezul hotărîrii lui Jupiter, mi se pare că ea dăunează mult situației, vieții și firii acestei păsări regești. Ea, pentru că bea puțin și mănîncă și devorează mult, pentru că are ochii limpezi și pătrunzători, pentru că e iute la zbor, pentru că, datorită aripilor ei ușoare, zboară sus în cer, și pentru că locuiește în ținuturi uscate, pietroase, înalte și abrupte, nu se potrivește nici nu seamănă cu un neam ce trăiește la șes și pe care greutatea nemăsurată a nădragilor pare să-l tragă ca plumbul în măruntaiele întunecate ale pămîntului; care în război e atît de greoi și de încet încît nu poate urmări dușmanul și fugi, ci cel mult poate sta locului și îndura[474]; neam în care mai toți suferă de ochi și care bea cu mult mai mult decît mănîncă." „Ce-am hotărît e bun hotărît", răspunse Jupiter. „Am hotărît ca acvila să se înfățișeze acolo în carne și oase ca să-și vadă portretele: dar asta nu înseamnă că trebuie să stea acolo ca la pușcărie, nici că n-ar putea să plece oriunde se regăsește mai bine ca spirit și adevăr, ori că din pricini mai nobile, n-ar putea să stea laolaltă cu zeii ceilalți: iar tronul acesta slăvit să-l lase tuturor acelor virtuți cărora le-a ținut locul: vorbesc de zeița Mărinimie, Măreție, Generozitate, de toate celelalte surate și slujitoare ale lor." „Ce ne facem cu Delfinul?" întrebă Neptun. „Nu vă convine să-i dau drumul în mare la Marsilia, ca de-acolo să poată umbla în sus și-n jos pe Ron, să viziteze din cînd în cînd Delfinatul[475]?" „Așa să facem, dar repede", spuse Momos, „căci, la drept vorbind, cel care

Delphinum caelis appinxut, fluctibus aprum,

e tot atît de caraghios ca cel ce

Delphinum sylvis appinxit, fluctibus aprum".[476]

„Meargă unde vrea Neptun“, spuse Jupiter, „iar în locul lui să vină Venerația, Politețea, Bunăvoința, cu tovarășii și slujitorii lor[477].“ Apoi Minerva întrebă dacă Pegas, calul înaripat, poate să plece de lîngă cele douăzeci de puncte luminoase[478] și de lîngă Curiozitate, și să meargă la izvorul cabalin[479] de multă vreme tulburat, lăsat în paragină și murdărit de boi, de porci și de măgari. Și să vadă cum ar putea, cu copitele și dinții, să răzbune sălașul acela pentru atîta necuviință îndurată: pentru ca Muzele, văzînd apa izvorului iarăși lipede și liniștită, să se îndure să se întoarcă și să-și țină iarăși adunările și lecțiile acolo. Iar în acest loc de pe cer să vină Avîntul divin, Extazul, Entuziasmul, Profeția, Studiul și Talentul, cu cumnații și slujitorii lor: de acolo de sus ar trebui să picure în veci deasupra muritorilor apa divină, pentru a le spăla sufletele și adăpa simțămintele. „S-o dăm afară și pe Andromeda (dacă nu vă e cu supărare)“, spuse Neptun, „care a fost legată de stînca Încăpățînării de către mîna Neștiinței cu lanțurile gîndirii strîmbe și ale părerilor greșite, ca să fie înghițită de chitul pierzaniei și de furtuna distrugătoare care bîntuie marea nestatornică și învolburată: și să fie încredințată brațelor drăgăstoase și primitoare ale grijuliului, harnicului și prevăzătorului Perseu care, după ce o va elibera și o va lua de acolo, va putea s-o transforme dintr-o nedemnă prizonieră într-o demnă soție. Cît despre cine trebuie să vină în locul ei printre stele, să hotărască Jupiter.“ „Acolo“, răspunse părintele zeilor, „vreau să vină Speranța, cea care, așteptîndu-se ca munca și caznele ei să dea roade pe măsură, înflăcărează orice suflet care are o țintă, în ciuda tuturor piedicilor și greutăților.“ „Să vină“, întări și Pallas, „căci ea este sfîntul scut al sufletului omenesc, divina temelie a oricărei zidiri ridicate de bunătate, cel mai sigur bastion al Adevărului: ea care în nici o împrejurare oricît de ciudată, nu își pierde încrederea, pentru că simte că își ajunge sie înseși și că acest simțămînt nu-i poate fi răpit nici de cea mai hai-

nă mînă. Datorită ei se spune că Stilpon[480] i-a înfrînt pe dușmanii săi, acel Stilpon care, scăpînd din flăcările care îi mistuiau patria, casa, soția, fiii și averea, i-a răspuns lui Demetrius că are la el tot ce-i trebuie, de vreme ce are Forța sufletească, Dreptatea, Prudența, datorită cărora putea să-și păstreze speranța de a se consola, de a o scoate la capăt și a continua să trăiască, și, tot datorită lor, să disprețuiască fără greutate plăcerile vieții." „Să lăsăm înfloriturile astea", spuse Momos, „și să vedem mai bine ce facem cu Triunghiul[481] sau Delta." Răspunse Pallas, purtătoarea de lance: „Mi se pare vrednic să fie dat pe mîna cardinalului din Cusa[482], care să vadă dacă poate, cu ajutorul lui, să le ia de pe cap bieților geometri plicticoasa dandana de cvadratură a cercului, măsurînd cercul și triunghiul cu divinul său principiu al comensurabilității și coincidenței figurii celei mai mici cu figura cea mai mare, adică a figurii care are cele mai puține unghiuri cu aceea care are cele mai multe cu putință. Facă-se, așadar, acest triunghi cu un cerc care îl circumscrie și cu un alt cerc înscris în el; și din relația celor două drepte (dintre care una unește centrul cu punctul de intersecție al cercului înscris cu o latură a triunghiului circumscris lui; iar cealaltă unește centrul cu unul dintre unghiurile triunghiului) să se rezolve odată pomenita cvadratură, atît de stăruitor și de zadarnic căutată."

(*Figura [1], la sfîrșitul cărții [p. 288]*)

— Atunci Minerva s-a ridicat și a zis: „Dar eu, ca să nu mă arăt mai puțin binevoitoare cu Muzele, vreau să le trimit geometrilor un dar mult mai mare și mai prețios decît toate cele primite de ei pînă acum și pentru care Nolanul, care va fi primul căruia i-l voi dezvălui și de mîna căruia va fi apoi răspîndit în lume, ar trebui să-mi aducă nu una ci sute de jertfe. Într-adevăr, considerînd egalitatea care există între maxim și minim, între exterior și interior, între început și sfîrșit, îi deschid un drum mai

fecund, mai bogat, mai deschis și mai sigur: iar acesta va demonstra cum poate fi egal cu cercul nu doar pătratul, ci și orice triunghi, orice pentagon, orice hexagon, pe scurt orice poligon cu oricîte laturi; unde egale sînt nu doar dreapta cu dreapta, ci și suprafața cu suprafața, planul cu planul, iar la figurile în spațiu, corpul cu corpul."

SAULINO: Va fi un lucru minunat și o comoară nepreţuită pentru cosmometri.[483]

SOFIA: Atît de minunat și de valoros încît pare să atîrne cît toate celelalte invenții ale gîndirii geometrice. Și mai mult chiar: de la ea pleacă o invenție și mai deplină, și mai mare, mai bogată, mai ușoară, mai aleasă, mai simplă și nu mai puțin sigură: anume aceea că orice poligon e comensurabil cu perimetrul și suprafața cercului, iar cercul cu perimetrul și suprafața oricărui poligon.

SAULINO: Aș vrea să înțeleg cît mai degrabă cum vine asta.

SOFIA: La fel i-a zis și Mercur Minervei, iar ea a răspuns astfel: „Mai întîi (la fel cum ai făcut și tu), înscriu în acest triunghi cercul cel mai mare cu putință[484]; pe urmă trasez jur împrejurul triunghiului un alt cerc, cel mai mic cu putință, care să atingă toate vîrfurile triunghiului; apoi nu vreau să mă apuc de cercetat sîcîitoarea ta cvadratură, ci mult mai simplul trigonism, căutînd un triunghi al cărui perimetru să fie egal cu perimetrul cercului, și un altul care să aibă suprafața egală cu suprafața cercului. Acest triunghi va fi circumscris triunghiului din mijlocul figurii și va fi media între triunghiul circumscris cercului și cel înscris în cerc. Dar nu spun mai departe, pentru că vreau ca alții să-l înțeleagă prin efortul propriei minți, mie fiindu-mi de ajuns că am demonstrat lucrul cel mai complicat. La fel, pentru cvadratura cercului va trebui să luăm, nu un triunghi, ci un pătrat înscris în cerc și un altul, circumscris aceluiași cerc. Pentru pentagonarea cercului, vom lua tot așa, pentagonul înscris și cel circumscris cercului respectiv. Și la fel vom proceda

cu orice alt poligon care vrem să fie egal în lungime și suprafață cu un cerc. Astfel, demonstrînd egalitatea dintre cercul pătratului și cercul triunghiului, se va demonstra că suprafața acelui pătrat este egală cu suprafața acelui triunghi."

(*Figurile de la sfîrșitul cărții [pp. 288–289]*)

SAULINO: În felul acesta, Sofia, orice figură poate fi făcută egală cu oricare altă figură prin raportarea lor la cerc, cerc care devine astfel măsura tuturor măsurilor. Adică dacă vreau să fac un triunghi egal cu un patrulater, fac media între cele două triunghiuri — circumscris și, respectiv, înscris — ale aceluiași cerc și văd să fie egală cu media celor două patrulatere — de asemeni, circumscris și, respectiv, înscris — ale cercului cu pricina sau ale unuia egal cu el. Dacă vreau să am un pătrat egal în suprafață cu un hexagon, o să-l desenez pe fiecare din ele atît înscris cît și circumscris unui cerc, iar apoi voi avea grijă ca media fiecărei perechi să fie egală.

SOFIA: Ai înțeles bine. Astfel nu numai că se poate face echivalarea tuturor figurilor geometrice cu cercul, ci chiar a fiecărei figuri cu toate celelalte cu ajutorul cercului, iar egalitatea obținută privește atît valoarea perimetrului cît și pe cea a suprafeței. Așadar, cu puțină cugetare sau atenție, se va putea oricînd stabili o egalitate sau o proporție dorită între orice arc și orice coardă, căci o asemenea egalitate, fie că e vorba de o figură întreagă, de un fragment de figură sau de o figură mărită după un anumit raport, se obține prin reducerea la un poligon înscris și circumscris aceluiași cerc.

„Să hotărîm repede", spuse Jupiter, „ce vrem să punem în locul acela." A răspuns Minerva: „Cred că acolo s-ar potrivi Încrederea[485] și Sinceritatea, fără de care orice învoială este îndoielnică și nehotărîtă, orice discuție este fără rost, orice întrunire se destramă. Vedeți cu toții în ce hal a ajuns omenirea fiindcă și-a luat obiceiul, devenit

proverb, că domnia nu trebuie să țină seama de încredere și că « față de necredincioși sau eretici nu e nevoie să-ți respecți cuvîntul », sau că « poți să-ți încalci cuvîntul dat celui care și-a încălcat cuvîntul ». Dar ce s-ar întîmpla dacă toți ar face așa ? Ce-ar ajunge lumea dacă toate statele, toate regatele, toate domniile, toate neamurile și fiecare om în parte ar spune că trebuie să fii sfînt cu sfinții și ticălos cu ticăloșii ? Dacă orice nemernic va avea scuza că e vecin sau tovarăș cu un alt nemernic ? Dacă toți ar gîndi că nu trebuie să ne căznim să fim buni în absolut, ca zeii, ci numai cînd ne convine, în funcție de prilej, precum șerpii, lupii și urșii sau ca otrava și veninul[486] ?"
„Vreau ca Încrederea", adăugă tatăl, „să fie una dintre virtuțile cele mai slăvite; vreau ca ea să nu fie dăruită la schimb, și să nu fie niciodată încălcată, nici chiar atunci cînd ceilalți își încalcă cuvîntul dat: căci ar fi o lege bună doar pentru vreun evreu sau vreun sarazin sălbatec și barbar, nicidecum pentru un grec sau un roman civilizat și eroic[487], aceea de a îngădui ca încrederea să fie acordată numai uneori și numai cu un anumit soi de oameni și doar cînd îți e de folos ție și-l poți înșela pe altul, făcînd-o în acest fel să slujească tiraniei și trădării."

SAULINO: Vai, Sofia, nu e jignire mai cumplită, mai ticăloasă și nevrednică de iertare, decît cea adusă de cineva altcuiva care s-a încrezut în el, care i-a dăruit încredere și l-a socotit un om de bine.

[SOFIA]: „Vreau așadar", a rostit Jupiter tunătorul, „ca această virtute să fie slăvită în cer, pentru ca pe viitor să fie mult mai prețuită pe pămînt: să poată deci fi văzută acolo unde înainte era Triunghiul, care însemna și continuă să însemne Încrederea: deoarece corpul[488] triunghiular (care, avînd cel mai mic număr de unghiuri, e cel mai îndepărtat de cerc) este și cel mai greu de mișcat dintre toate figurile geometrice[489]. — Iată că am făcut curățenie în ținutul de nord, care numără de obicei trei sute șaizeci de stele: trei foarte mari, optsprezece mari, opt-

zeci și una mijlocii, o sută șaptezeci și șapte mici, cincizeci și opt și mai mici, treisprezece foarte mici, cu o nebuloasă și nouă foarte palide."[490]

SAULINO: Încearcă să-mi spui pe scurt ce s-a întîmplat cu restul.

SOFIA: „Hotărăște, Părinte", a spus Momos, „ce trebuie să facem cu strămoșul mieilor[491]: întîiul care face ca plantele amorțite să se ivească din pămînt, cel care începe anul, care pămîntului îi dăruie veșmînt din frunze și flori iar anului frumusețe." „Parcă nu-mi vine să-l trimit la mieii din Calabria sau Puglia ori din fericita Campanie[492], unde adesea din cauza asprimii iernii pot fi uciși; nu cred că e bine să-l trimit nici la cei de pe cîmpiile și munții Africii, unde crapă de prea multă căldură: îmi pare cît se poate de potrivit să meargă în prejma Tamisei, unde văd atîția alții frumoși, buni, grași, albi și sprinteni; și care nu sînt uriași ca în ținutul Nigerului[493], nu sînt negri ca cei de pe malurile Silerului și Ofitului, nu sînt costelivi ca ceilalți, de pe Sebeto și Sarno; nu sînt răi ca cei de la Tibru și Arno, nici urîți la vedere ca cei de pe Tajo: deoarece ținutul acela e cel mai potrivit pentru clima lui blîndă, avînd, mai mult decît orice altă regiune aflată de o parte și de alta a ecuatorului, un cer temperat. Și deoarece de pe meleagurile acelea a fost alungată răceala zăpezii și arșița soarelui, cum ne-o arată pămîntul ei mereu verde și înflorit, țara aceea e blagoslovită cu o veșnică și neîntreruptă primăvară. Și mai adăugați la asta și faptul că, fiind păzită de îmbrățișarea Oceanului, în țara asta el va fi ferit de lupi, lei, urși și de alte animale sălbatice sau de orice năpastă venită de pe uscat. Și pentru că acest animal are vînă de diriguitor, de principe, de căpetenie, cum are și rolul de păstor, de staroste și de călăuză (cum bine se poate vedea pe cer, unde toate stelele acestei cingători a firmamentului[494] se țin după el; și cum se vede pe pămînt unde, cînd el sare sau cade, cînd cotește sau merge înainte, cînd coboară sau suie, toată turma se ia îndată după

el, îl urmează și i se supune), vreau ca în locul lui să vină virtuoasa Emulație, Exemplul bun și Consimțămîntul, laolaltă cu celelalte virtuți surori sau tovarășe, cărora le sînt dușmani Gîlceava și Exemplul Rău, cu slujitorii lor: Abuzul, Potrivnicia, Rătăcirea; cu călăuza lor: Răutatea sau Ignoranța sau amîndouă împreună; cu învățăceaua lor, Credulitatea tîmpă, care, cum vedeți, e oarbă și își caută drumul pipăind cu bastonul curiozității pîcloase și al încrederii prostești; care are drept nelipsită tovarășă Nimicnicia și Josnicia spirituală. Toate astea să-și părăsească locul din cer și să umble hai-hui pe pămînt." — „Bine te-ai gîndit", au spus Zeii în cor. Apoi Junona a întrebat ce are de gînd cu Taurul acela al lui, cu acel bou, paznic al ieslei sfinte[495]. La care Jupiter a răspuns: „Dacă nu vrea să meargă la poalele Alpilor, pe malurile Padului, vreau să spun în ținutul Piemontului, unde se află frumosul oraș Torino[496], ce-i poartă numele, la fel cum Bucefaliei îi vine numele de la Bucefal, cum de la capre vine numele insulelor din fața cetății partenopee spre apus, cum numele de Corveto în Basilicata vine de la corbi, cum Mirmidonia vine de la furnici, de la Delfin vine Delfinatul, de la mistreți, Apruzio, Ofanto vine de la șerpi, iar Oxonia de la nu știu ce altă speță[497]: atunci să meargă împreună cu Berbecul, vecinul său, în acele locuri (cum dovedește carnea lor care, hrănită cu iarbă proaspătă din pășuni mănoase, este cea mai vestită din lume) unde viețuiesc cei mai frumoși fîrtați ai lor din tot restul necuprins al universului."[498] Saturn a întrebat atunci cine-i va lua locul; la care i s-a răspuns: „Deoarece acesta e un animal care ține la greu, răbdător și truditor, pot să spun că pînă acum el a fost imaginea Răbdării, Îndurării, Acceptării, Supușeniei, virtuți cu adevărat necesare lumii: iar o dată cu el (nu-mi pasă dacă împreună cu el sau altundeva) să plece Mînia, Înverșunarea, Furia care se înfrățesc adesea cu acest animal uneori mînios. Veți vedea așadar plecînd Mînia, fiică născută din repulsia față de Nedreptate

și de Jignire: ea va purcede îndîrjită și dornică de răzbunare, pentru că nu socotește drept ca Disprețul s-o privească în ochi și s-o pălmuiască. Ia uitați-o cu ce ochi aprinși privește la Jupiter, la Marte, la Momos, la noi toți; cum se apropie de urechea ei Speranța răzbunării, care cît de cît o alină și o înfrînează, punîndu-i dinainte Putința de a răspunde cu amenințare la Dispreț, la Insultă, la Suferință, ațîțătorii ei! Iată alături Pornirea, soră-sa, care îi dă putere, vînj și înflăcărare; iat-o și pe cealaltă soră, Furia, care i se alătură, împreună cu cele trei fiice ale ei: Aprinderea, Cruzimea și Netrebnicia! Vai, cît e de anevoios și de urît s-o domolim și s-o oprim! Cît de greu le vine tuturor zeilor, în afară doar de tine, Saturn[499], s-o înghită și s-o digere: căci are nările căscate, capul tare, gura veninoasă, limba ascuțită, fruntea gata să împungă, dinții gata să muște, mîinile să sfîșie, pieptul otrăvit, glasul țipător, fața roșie ca sîngele." Atunci Marte i-a luat apărarea Mîniei, zicînd că uneori, ba chiar de cele mai multe ori, ea este o virtute cu totul necesară, pentru că poate sprijini Legea, poate da putere Adevărului și Judecății, poate ascuți Mintea; și în plus deschide calea multor virtuți alese care nu au de a face cu sufletele pașnice. La care Jupiter spuse: „Atunci, în măsura și în felul în care e virtute, să stea între acele virtuți pe care le slujește: dar să nu se apropie de cer decît dacă Zelul merge înaintea ei luminîndu-i calea cu făclia Rațiunii[500]." „Dar cu cele șapte fiice ale lui Atlas[501] ce facem, Tată?", întrebă Momos. Răspunse Jupiter: „Să meargă să lumineze cu cele șapte lămpi ale lor nunta sfîntă, aceea de la miezul nopții[502]; dar să aibă grijă să meargă înainte să se închidă ușa și să înceapă să coboare frigul, înghețul și alba zăpadă: căci atunci în zadar vor striga și vor bate să li se deschidă, căci portarul, care ține cheile, va răspunde: « Nu vă cunosc. » Atrage-le atenția să nu care cumva să facă nebunia de a lăsa să li se termine uleiul din lampă: căci atîta vreme cît fitilul va fi mereu îmbibat și nu uscat, nu vor fi une-

ori lipsite de strălucirea laudei și gloriei meritate[503]. Iar în locul acesta părăsit de ele să-și facă sălaș Dialogul, Reunirea, Alianța, Frăția, Comunitatea, Consfătuirea, Concordia, Buna Înțelegere, Uniunea; iar acolo să se unească cu Prietenia, deoarece unde nu există prietenie, apar îndată Corupția, Neînțelegerea, Răzmerița. Iar dacă nu sînt cinstite, atunci nu sînt ele însele: căci ele nu se întîlnesc niciodată cu adevărat printre ticăloși, deși se vîntură ca nume, deoarece atunci sînt în fapt Cîrdășie, Clică, Gloată, Complot, Uneltire sau alte lucruri cu nume și înțelesuri detestabile. Nu se întîlnesc nici printre cei lipsiți de rațiune sau cei cu țeluri mîrșave; nu există nici acolo unde a înțelege e, din lene, totuna cu a crede: dar există acolo unde toți se unesc într-o aceeași lucrare pe care toți o înțeleg în același fel. Ele durează trainic printre oamenii buni; și, dimpotrivă, sînt vremelnice și nestatornice printre cei corupți, cum sînt aceia de care am vorbit cu privire la Lege și Judecată, între care nu există cu adevărat înțelegere pentru că ei nu-și aleg drept țel fapte mărețe."

SAULINO: Aceia nu se unesc pentru ca să înțeleagă la fel aceleași lucruri, ci pentru ca să ignore, să răstălmăcească și, din felurite motive, să nu înțeleagă cum trebuie. Aceia nu cad la învoială pentru a lucra împreună pentru un țel nobil, ci pentru a nesocoti, toți laolaltă, faptele frumoase și a disprețui toate acțiunile mărețe. Dar să revenim la ale noastre. Ce ați făcut cu cei doi flăcăiandri[504]?

SOFIA: Cupidon i-a cerut pentru marele Sultan. Febus îi vroia paji pe lîngă vreun principe italian. Mercur îi vroia valeți pe lîngă Înalta Cameră. După Saturn, erau foarte potriviți să-l încălzească pe cine știe ce mare și bătrîn prelat, dacă nu chiar pe el, așa boșorog cum e. Dar atunci vorbi Venus: „Ia zi, moșule, cine le garantează că n-ai să-i muști, că n-ai să-i mănînci, dacă dinții tăi nu-i iartă nici pe propriii tăi fii, drept care ți-ai cîștigat reputația de paricid antropofag?"[505] „Mai rău, chiar", adăugă

Mercur, „nu e sigur că, într-un acces de afurisită mînie, n-o să le înfigă vîrful coasei[506] în burtă. Ca să nu mai spun că, de-ar fi să li se îngăduie să rămînă la curtea Zeilor, nu văd de ce ar trebui să-ți fie dați dumitale, Tată mare, mai degrabă decît altora la fel de respectabili și care poate că au pus ochii pe ei." Atunci interveni Jupiter spunînd că nu îngăduie *in posterum*[507] ca la curtea Zeilor să mai fie admiși paji sau servitori, decît dacă dovedesc că au minte, discernămînt și barbă. Iar cei doi în discuție să fie trași la sorți și, astfel, să se afle care dintre zei urma să-i pună la păstrare pentru vreun prieten de pe pămînt. — Și în vreme ce unii insistau să hotărască el, Jupiter a mai spus că, în asemenea chestiuni spinoase, nu vroia să trezească în mintea lor bănuiala că ar fi părtinitor și ar înclina mai mult spre una din tabere.

SAULINO: Bine a făcut că a evitat certurile care s-ar fi putut isca în jurul acestor băieți.

SOFIA: Venus a cerut ca în locul lor să vină Prietenia, Iubirea, Pacea, cu martorii lor, Conviețuirea, Sărutul, Îmbrățișarea, Mîngîierea, Alintul, cu toți frații și toate slugile, cu secretarii, asistenții și alaiul îngemănatului Cupidon. „Cererea e justificată", spuseră toți zeii. „Atunci, așa să fie!", întări Jupiter. După aceea veni rîndul Racului (care, așa fript de văpaia focului și roșu de căldura soarelui[508], pare să stea în cer ca osîndit la chinurile iadului), iar Junona, stăpîna lui, întrebă senatul ce-are de gînd cu el, și aproape toți fură de părere să-i fie încredințat ei. Iar ea zise că, dacă zeul mărilor, Neptun, îi permitea, ar fi dorit să-l cufunde în valurile Adriaticei: căci acolo va avea mai mulți fîrtați decît stele pe cer. Și, în plus, va fi aproape de preacinstita Republică a Veneției care, la fel ca un rac, tot dă cu spatele, retrăgîndu-se din fața Orientului și apropiindu-se de Occident[509]. Zeul purtător al marelui trident consimți. Iar Jupiter zise că în locul Racului i-ar sta bine tropicului Conversiunii, Corectării, Dezicerii, Retractării, virtuți opuse Înrăutățirii, Încăpă-

ţînării şi Îndărătniciei. Iar imediat după aceea trecu la Leu, spunînd: „Însă animalul ăsta feroce să se ferească a-l urma pe Rac[510] şi a-i ţine tovărăşie şi acolo jos, pe pămînt: fiindcă dacă merge la Veneţia, va da acolo peste altul ca el, dar mult mai puternic, căci ştie să se lupte nu doar pe pămînt, ci se războieşte şi pe apă, ba chiar şi cel mai bine în aer: dat fiind că are aripi, că e canonizat şi, pe deasupra, mai e şi ins cu carte[511]; aşa că e mai potrivit pentru el să coboare în deşertul Libiei unde îşi va găsi soaţă şi tovarăşi. Şi socotesc că în locul lui trebuie adusă Mărinimia, Generozitatea eroică, aceea care ştie să-şi ierte supuşii, să aibă milă de infirmi, să strunească Obrăznicia, să strivească Cutezanţa, să alunge Îngîmfarea şi să înfrîngă Trufia." „Foarte bine", întări Junona şi cea mai mare parte a soborului. Nu-ţi mai povestesc cu cîtă măreţie, frumuseţe şi gravitate şi cu ce alai bogat a păşit această virtute spre locul hărăzit ei; şi asta pentru că, rămînîndu-ne prea puţin timp, vreau neapărat să apuci să auzi ce e mai important din ce s-a hotărît în privinţa reformei şi aşezării tronurilor, căci restul ţi-l voi povesti cînd vom merge să-i vezi pe toţi unul cîte unul, fiecare la curtea sa.

SAULINO: Bine, dragă Sofia, promisiunea ta îmi e cu totul pe plac; drept care acum mă mulţumesc să-mi înfăţişezi pe scurt şi cum socoteşti tu în ce fel au fost rînduite celelalte tronuri, ce schimbări s-au mai făcut şi cine a mai fost dat afară.

SOFIA: „Ce facem cu Fecioara?" întrebă neprihănita Lucina, Diana, vînătoriţa; „Daţi-i de înţeles că, dacă vrea, poate să fie stareţă sau maică superioară la maicile ori călugăriţele de prin mînăstirile Europei, vreau să spun acolo unde n-au fost gonite şi împrăştiate de ciumă[512]; sau, dacă nu, să le păstorească pe domnişoarele de la curte ca să nu le apuce pofta de-a mînca fructele înainte sau după ce s-au copt, ori de-a deveni soaţele stăpînelor lor[513]."
„Vai nu", spuse Dictinia, „ea spune că nu poate şi nu vrea cu nici un chip să se întoarcă în locurile de unde a

mai fost alungată și de unde a fugit în nenumărate rînduri[514]." Marele părinte adăugă: „Atunci să rămînă în cer și să aibă mare grijă să nu cadă și nici să nu se molipsească de la ce se află în jur." Spuse Momos: „Eu cred că ea va putea rămîne neprihănită și curată dacă va stărui să stea departe de animalele înzestrate cu rațiune, de eroi și de Zei; dacă va sălășlui printre jivine, ca pînă acum, cînd îl avea la dreapta sa, spre apus, pe cumplitul Leu, iar spre răsărit, pe veninosul Scorpion. Dar nu știu cum se va descurca de-aci înainte, cînd are alături Mărinimia, Afecțiunea, Generozitatea și Bărbăția, care, copleșind-o cu prea marea și prietenoasa apropiere, mi-e să nu-i dea prea multă mărinimie, afecțiune, generozitate și bărbăție, să n-o facă din femeie bărbat și să n-o prefacă dintr-o zeiță pădureață și sălbatică, bună pentru Satiri, Silvani și Fauni, într-o divinitate umană, curtenitoare, primitoare și afabilă." „Întîmplă-se ceea ce e scris să se întîmple", răspunse Jupiter, „iar între timp să meargă cu ea, în același loc, Neprihănirea, Pudoarea, Înfrînarea, Neîntinarea, Modestia, Rușinea, Cinstea, care fac din Feciorie o virtute și care sînt virtuți dușmane tîrfei aceleia de Poftă trupească, Neînfrînării dezlănțuite, Nerușinării, Deșănțării. Căci fecioria nu are valoare prin ea însăși, nu e în sine o virtute sau un viciu, nici nu implică bunătate, demnitate sau merite: iar cînd nu face decît să se împotrivească poruncilor naturii, devine o crimă, o neputință, o nebunie și o vădită neghiobie; dacă însă răspunde unei trebuințe grabnice, atunci se cheamă Înfrînare, și este o virtute: pentru că ia parte la forța sufletească și la disprețuirea plăcerilor trupești, și nu e zadarnică și frustrantă, ci contribuie la buna relație între oameni și la mulțumirea curată dăruită altuia." „Ce facem cu Balanța?" întrebă Mercur; „Să meargă pretutindeni", răspunse marele staroste, „să pătrundă în familii, pentru ca tații să vadă înspre ce înclină mai mult fiii, spre învățătură sau spre arme; spre agricultură sau spre religie; spre celibat sau spre dragoste:

căci nu e bine ca măgarul să fie îndrumat să zboare, iar porcul să are. Să umble prin Academii și Universități, să cerceteze dacă cei ce predau au greutatea cuvenită, dacă nu sînt prea ușurei sau prea de tot grei, dacă cei care vorbesc de la catedră sau prin cărțile scrise nu mai au nevoie ei înșiși să asculte și să învețe: și cîntărindu-le mintea, să vadă care e ușoară ca fulgul și care grea ca plumbul; și dacă înclină să fie oaie sau cioban; dacă e în stare să păstorească porci și măgari, sau ființe înzestrate cu minte. Să meargă prin sălașurile Vestalelor[515] să le spună atît bărbaților cît și femeilor cînd și care e plata pentru că încalcă legea naturii în numele alteia, aflată deasupra sau în afara sau împotriva naturii, cu sau fără rațiune și obligație. Să umble pe la curți, pentru ca slujbele, onorurile, dregătoriile, înlesnirile și scutirile să fie cîntărite după meritele și demnitatea fiecăruia: căci nu merită să facă rînduială în lume, cum din păcate se întîmplă din vina Fortunei, cei care nu știu s-o rînduiască cum trebuie. Să colinde republicile, pentru ca povara administrării să cumpănească posibilitățile și mijloacele supușilor; iar sarcinile să nu fie împărțite prin cîntărirea sîngelui, a nobleții, a titlurilor sau bogăției, ci a acelor virtuți care pot face ca acțiunile folositoare să dea roade; pentru ca drepții să conducă, bogații să-și dea obolul, învățații să dea lecții, prudenții să călăuzească, bravii să lupte, cumpătații să dea sfaturi, cei care au căderea să hotărască. Să meargă prin toate statele, pentru ca acordurile de pace, alianțele, ligile să nu fie încălcate și să nu se abată de la ceea ce e drept, cinstit și folositor pentru comunitate, să respecte măsura și greutatea promisiunilor făcute atît de o parte cît și de cealaltă; iar în acțiunile și treburile de război să vadă în ce echilibru se află forțele proprii față de cele ale dușmanului, să cumpănească ceea ce este prezent și necesar cu ceea ce e posibil în viitor; ușurința de a propune cu greutatea de a făptui; simplitatea de a intra cu dificultatea de a ieși; nestatornicia prietenilor cu statornicia dușmanilor; plă-

cerea de a ataca cu grija de a se apăra; lesnea părăduială a bunurilor dușmanului cu anevoioasa păstrare a celor proprii; sigura risipă și pagubă a bunurilor proprii cu nesigura dobîndire sau cîștigare a bunurilor celuilalt. Și să meargă pe la toți oamenii pentru ca fiecare să pună în balanță ceea ce vrea cu ceea ce știe; ceea ce vrea și știe cu ceea ce poate; ceea ce vrea, știe și poate cu ceea ce trebuie: ceea ce vrea, știe, poate și trebuie cu ceea ce este, face și așteaptă." „Ce vom pune în locul Balanței? Ce să vină acolo unde stă acum ea?" întrebă Pallas. Au răspuns mai mulți: „Dreptatea, Echitatea, Răsplata corectă, Imparțialitatea, Bunăvoința, Recunoștința, Conștiința curată, Cunoașterea de sine, Respectul față de superiori, Egalitatea cu cei de o seamă, Îngăduința față de cei aflați mai jos, Justiția blîndă față de toți: iar ele să gonească de-acolo Nerecunoștința, Semeția, Insolența, Obrăznicia, Aroganța, Lipsa de respect, Nedreptatea, Jignirea, cu toate slujitoarele lor." „Foarte bine!" au spus toți din adunare. După acest discurs, se sculă în picioare Apollo, cel cu plete frumoase, și spuse: „A venit ceasul, o Zei, în care să fie pus pe fugă, cum bine merită, acest vierme infernal[516] care a fost principala cauză a cumplitei întîmplări și a morții crude a iubitului meu Faeton; căci atunci cînd bietul copil, sfios și nesigur, necunoscînd bine bidiviii, a condus nepieritorul meu car de foc, acest monstru periculos și înspăimîntător i-a apărut dinainte atît de amenințător cu vîrful cozii lui ucigașe, încît, băiatul, pierzîndu-se de tot cu firea de groază, a scăpat frîiele din fragedele-i mîini care au căzut pe spatele cailor: iar de aici s-au tras cunoscuta nenorocire din cer, care și acum arată ars prin unele locuri ale căii numite lactee, și faimosul prăpăd de pe pămînt, unde multe ținuturi s-au făcut scrum, și mîrșava ocară adusă divinității mele. E o mare rușine că de atîta vreme o asemenea spurcăciune ocupă două semne[517] pe cer." — „Vezi tu, Diana", spuse Jupiter, „ce vrei să faci cu jivina asta a ta: care, vie, e ticăloasă, iar moartă nu ser-

veşte la nimic." „Îngăduiţi atunci (dacă nu vă e cu supărare)", spuse zeiţa fecioară, „să se întoarcă în Chios, pe muntele Kelippes, acolo unde, la porunca mea, s-a zămislit spre paguba îngîmfatului Orion, şi să se întoarcă în lutul din care a fost plămădit. Iar împreună cu el să plece Hoţia, Înşelăciunea, Pungăşia, periculoasa Amăgire, Frauda, Ipocrizia, Minciuna, Sperjurul, Trădarea; iar în locul lor să vină virtuţile contrare, anume: Sinceritatea, Ţinerea promisiunii, Respectarea cuvîntului dat, laolaltă cu surorile, învăţăcelele şi slujitoarele lor." „Fă ce-ţi place cu el", spuse Momos, „căci nimeni de-aici n-o să-ţi caute pricină pentru el, ca bătrînului Saturn pentru cei doi flăcăiandri. — Dar să vedem fără întîrziere ce trebuie făcut cu fiul Euschemiei[518], care de multe mii de ani stă cu aceeaşi singură săgeată prinsă în arc, de teamă să nu-i dea drumul fără a avea alta în loc, veşnic aţintită spre punctul în care spinarea Scorpionului se prelungeşte cu coada. Eu unul, pentru că îl socotesc foarte priceput la ţintit, adică la ochirea ţintei (cum se spune), care e jumătate din arta tragerii cu arcul, cred că nu poate fi neştiutor nici în privinţa celeilalte jumătăţi, care constă în tragerea adevărată şi atingerea ţintei, drept care aş fi de părere să-l trimitem să dobîndească o oarecare recunoaştere în insula britanică, unde anumiţi gentilomi, care în surtuc, care în caftan cu poale lungi, se întrec la serbarea prinţului Artur şi a ducelui de Shoreditch[519]. Totuşi, lipsindu-i lui verbul principal[520] în ceea ce priveşte atingerea ţintei, mă tem să nu facă meşteşugul de rîs; aşa că hotărîţi voi ce vreţi să faceţi cu el pentru că mie (ca să spun pe şleau ce gîndesc) nu mi se pare bun decît de sperietoare de ciori la păzitul (de exemplu) al pepenilor sau fasolei[521]." „Ducă-se unde-i place", spuse Patriarhul, „să-i dea careva din voi adresa cea mai potrivită: iar în locul lui să vină întruchipările Speculaţiei, Contemplaţiei, Studiului, Atenţiei, Aspiraţiei, Avîntului spre un ţel nobil, cu însoţitoarele şi slujitoarele lor." — Atunci Momos adăugă: „Tată, ce vrei

să facem cu acel sfînt, nepătat și preacinstit Capricorn? Cu divinul și zeiescul tău frate de lapte[522], cu îndîrjitul și mai mult decît eroicul nostru tovarăș de luptă împotriva primejdioasei năvale a trufașilor giganți? Cu acest mare sfetnic de război care a găsit mijlocul de a face față dușmanului ivit din grota muntelui Taurus din Egipt, înfricoșător adversar al zeilor[523]? Cu cel care (neavînd noi curajul să-l înfruntăm pe față) ne-a învățat să ne prefacem în animale: în așa fel încît istețimea și îndemînarea să compenseze lipsa noastră de forță și de înzestrare naturală și să ne prilejuiască o victorie glorioasă asupra forțelor dușmanului? Dar vai, acest merit nu e fără de cusur, pentru că un asemenea bine nu a fost lipsit de un oarece rău: poate pentru că așa vrea și statornicește destinul, ca nimic ce e dulce să nu fie cu totul scutit de o oarecare amăreală neplăcută, poate dintr-o altă cauză." „Ce rău ne-a făcut el", întrebă Jupiter, „ca să poată sta alături de binele atît de mare? Ce necaz, ca să poată fi pus lîngă un asemenea triumf?" Momos a răspuns: „A făcut ca egiptenii să cinstească imaginile vii ale animalelor, să ne venereze sub forma aceea; de unde ni s-a tras o batjocură pe care o voi explica îndată." „Nu lua lucrul ăsta drept un necaz, Momos dragă", spuse Jupiter, „căci tu știi că animalele și plantele sînt roade vii ale naturii, iar natura (cum ar trebui să știi) nu e altceva decît divinitatea răsfirată în lucruri."

SAULINO: Adică *natura est deus in rebus*[524].

SOFIA: „De aceea", continuă Jupiter, „diferite lucruri vii reprezintă diferite divinități și diferite puteri, pentru ca, în afara ființei absolute pe care o au toate, să aibă și ființa răspîndită în lucruri, fiecare după putința și măsura sa[525]. De unde urmează că Dumnezeu este cu toată ființa lui în toate lucrurile, dar pe măsura exactă a excelenței fiecăruia. De aceea Marte se regăsește mai pregnant într-o întruchipare naturală și o alcătuire a substanței precum vipera și scorpionul, dar și ceapa și usturoiul,

decît în orice fel de pictură sau statuie neînsuflețită. Și gîndește-te că la fel se regăsește Soarele mai degrabă în șofran, în narcisă, în floarea-soarelui, în cocoș, în leu[526]: și la fel trebuie să gîndești despre fiecare dintre zei pentru fiecare dintre specii, în diversele întruchipări ale existenței. Căci, așa cum, într-un anume sens, divinitatea se coboară pentru a se răspîndi în natură, la fel prin natură se suie spre divinitate, prin viața care strălucește în lucrurile din natură se accede la viața care domnește deasupra lor." „E adevărat ce zici", răspunse Momos, „căci văd și eu că, prin aceste mijloace, înțelepții aceia aveau puterea de a-i îmbia, a-i îmblînzi și îmbuna pe zei care prin vocea statuilor lor[527] dădeau sfaturi, învățăminte, preziceri și porunci supraomenești; iar prin mijlocirea unor ritualuri magice și divine, ei suiau în înalt pînă la divinitate pe aceeași scară a naturii pe care divinitatea coboară pentru a se transmite pe sine în cele mai mici lucruri existente[528]. Dar ceea ce mi se pare vrednic de plîns este că văd o seamă de idolatri nesocotiți și nărozi care imită cultul egiptean la fel de imperfect cum imită umbra deplinătatea unui corp; și care caută divinitatea, despre care n-au nici cea mai vagă idee, în rămășițele lucrurilor moarte și neînsuflețite[529]. Dar cu toate astea ei își bat joc nu numai de cunoscătorii adevărați și pricepuți ai magiei, ci chiar și de noi de vreme ce ne consideră animale; iar încă și mai rău este că ei triumfă văzînd că ritualurile lor prostești sînt onorate pretutindeni, pe cînd celelalte aproape că s-au împuținat și au pierit." „Nu fi mîhnit de asta, Momos", rosti Isis[530], „căci destinul a hotărît alternarea tenebrelor cu lumina[531]." „Dar răul e", continuă Momos, „că ei sînt convinși de a fi la lumină." Dar Isis completă că tenebrele n-ar fi tenebre dacă ar fi cunoscute de cei ce se află în ele. Egiptenii pentru a căpăta anumite binefaceri și daruri de la zei, cu o profundă cunoaștere a magiei treceau prin anumite lucruri naturale în care divinitatea era într-un anume fel înghiocată și prin care ea putea

și vroia, cu anumite țeluri, să se comunice. Drept care ceremoniile lor nu erau niște născociri fără noimă, ci erau glasurile vii care ajungeau chiar pînă la urechile Zeilor[532]; iar așa cum noi, zeii, vrem ca ei să arate că ne ascultă răspunzîndu-ne nu printr-un grai născocit de oameni[533], ci prin graiul efectelor naturale, la fel și ei, ca să vadă că noi îi ascultăm, vor ca să vorbim tot în graiul naturii: altminteri noi am rămîne surzi la rugăciunile lor, precum un tătar la o predică în grecește, din care nu știe iotă. Acei înțelepți știau că Dumnezeu este în lucruri, iar divinitatea se află înăuntrul naturii, manifestîndu-se și scînteind diferit în diferite obiecte și împărtășindu-se, adică îngăduind să se ajungă la ea, la ființa, la viața și la gîndirea ei[534], prin diferite alcătuiri fizice și în diferite feluri. Și de aceea în tot atîtea feluri diferite se pregăteau și ei să primească acele daruri numeroase și felurite pe care le doriseră[535]. De aceea, pentru a sărbători o victorie, îl onorau pe mărețul Jupiter sub chipul acvilei, în care e cuprins acest atribut al său; pentru prudența în acțiune, îl onorau pe Jupiter iscusitul sub chipul șarpelui; pentru a se feri de trădare, îi aduceau jertfe lui Jupiter amenințătorul întruchipat în crocodil: și la fel, pentru nenumărate alte scopuri aduceau cinstire altor nenumărate specii. Iar toate acestea nu se făceau fără o rațiune magică cît se poate de eficientă.

SAULINO: Cum spui asta, Sofia, de vreme ce Jupiter nu era cunoscut cu acest nume pe vremea cultelor egiptene, ci a apărut doar mult mai tîrziu, la greci?[536]

SOFIA: Nu lua seama la nume, că e grecesc, Saulino. Pentru că eu vorbesc ca să înțeleagă lumea, căci numele (chiar și la greci) sînt născocite[537]: de vreme ce toată lumea știe că Jupiter a fost un rege al Cretei, un om muritor, al cărui trup, ca orice alt trup, a putrezit sau a fost prefăcut în cenușă. De asemeni nu trebuie ascuns că și Venus a fost o muritoare, o preascumpă regină, neînchipuit de frumoasă, nurlie și darnică, din Cipru. Și la fel trebuie

să gîndești despre toți ceilalți Zei despre care se știe că au fost oameni.[538]

SAULINO: Atunci cum de îi adorau și îi chemau în ajutor?

SOFIA: Am să-ți spun. Nu-l adorau pe Jupiter ca și cum el ar fi fost divinitatea, ci adorau divinitatea ca și cum ar fi fost Jupiter: căci văzînd un bărbat de o uimitoare măreție, generozitate, dreptate, socoteau că în el sălășluiește un zeu măreț, drept și bun; și atunci hotărau și instaurau obiceiul ca acel zeu sau divinitate, în măsura în care se arăta a fi așa, să se numească Jupiter; la fel prin numele de Mercur Egipțianul[539], cel preaînțelept, se înțelegea divina înțelepciune, interpretare și întruchipare. Așa încît și de la primul bărbat, și de la al doilea ceea ce s-a păstrat și se cinstește este doar numele și reprezentarea divinității care prin nașterea celor doi s-a arătat în acest fel oamenilor, iar o dată cu moartea lor își va fi terminat treaba pe pămînt și se va fi reîntors în cer. Astfel că zeii nemuritori (fără ca aceasta să contrazică în vreun fel adevărul privitor la substanța divină) au nume vremelnice și mereu altele, în funcție de vremuri și popoare: cum se poate vedea în tot felul de povești cunoscute, precum aceea că Pavel din Tars a fost numit și Mercur, iar Barnaba galileianul a fost numit Jupiter, și nu pentru că ar fi fost crezuți cu adevărat acei zei, ci pentru că s-a considerat că acea virtute divină, care în alte vremuri s-a întîlnit la Mercur și Jupiter, în acel moment se regăsea în ei, în elocința și puterea de convingere a unuia și în binefacerile ce veneau de pe urma celuilalt.[540] Iată, așadar, cum de au fost adorați crocodilii, cocoșii, cepele și napii; sau, mai bine zis, Zeii și divinitatea prin crocodili, cocoși și cîte altele: căci divinitatea în atîtea și atîtea vremi, în atîtea și atîtea locuri, în fiecare rînd pe rînd și în toate laolaltă, s-a aflat, se află și se va afla în toate ființele, deși toate sînt muritoare; căci toate țin de divinitate întrucît e apropiată și lăuntrică fiecăruia, ci nu întrucît e supremă, abso-

lută în sine și neraportată la lucrurile create[541]. Vezi așadar cum o unică divinitate se găsește în toate lucrurile, o aceeași fecundă natură, mamă păstrătoare a universului, care, după cum se împarte și se răspîndește în diferite ființe, strălucește diferit în fiecare și capătă nume diferite. Vezi cum trebuie să ne ridicăm spre acea una, dar în chipuri diferite și folosind diferite daruri: altminteri degeaba încerci să cari apa cu plasa și să prinzi peștii cu lopata. Apoi, acei înțelepți vedeau în cele două corpuri mai însemnate și mai apropiate de acest glob al nostru și zeiță mumă, vorbesc adică de soare și de lună, principalele determinări după care viața plăsmuiește lucrurile. Apoi o interpretau după alte șapte determinări, împărțite în tot atîția aștri numiți rătăcitori: de care legau, ca de un principiu prim și cauză roditoare, deosebirile de orice fel dintre specii: drept care spuneau despre plante, animale, pietre, înrîuriri și cîte alte lucruri, că țin unele de Saturn, altele de Jupiter, celelalte de Marte, care de unul, care de altul. Și la fel despre părțile, mădularele, culorile, însemnele, caracterele, pecețile, imaginile erau împărțite în aceleași șapte spețe. Dar asta nu înseamnă că ei ar fi uitat că divinitatea este una și aceeași în toate lucrurile, care, așa cum se răspîndește și se transmite în nenumărate feluri, tot așa are și nenumărate nume; și pe nenumărate căi, din motive proprii și potrivite fiecăruia, este ea căutată de oricine; și prin ritualuri nenumărate se celebrează și se cinstește, căci nenumărate sînt hatîrurile pentru care încercăm s-o înduplecăm. Dar pentru aceasta e nevoie de acea știință și judecată, de acea artă, îndemînare și folosință a luminii intelectului care sînt dezvăluite lumii de soarele minții, uneori mai mult alteori mai puțin, după cum strălucirea lui e maximă sau minimă. Arta aceasta se numește Magie: ea, în măsura în care ține de principii supranaturale, este divină; în măsura în care ține de observarea naturii și pătrunderea secretelor ei, este naturală; și este numită mijlocitoare și matematică atunci

cînd se referă la pricinile și acțiunile sufletului aflate între trupesc și sufletesc, între sufletesc și intelectual.[542] — Dar ca să revenim de unde am plecat: Isis i-a spus lui Momos că idolatrii proști și smintiți n-aveau motiv să rîdă de cultul magic și divin al egiptenilor: care contemplau divinitatea în toate lucrurile și în toate efectele ei, și fiecare pentru pricinile sale personale; și că ei știau să primească binefacerile cerute ei prin mijlocirea speciilor trăitoare în pîntecul naturii; căci ea, așa cum din mare și din rîuri dăruiește peștele, din pustiuri animalele sălbatice, din mine metalele, din pomi fructele: la fel dăruiește din anumite părți, din anumite ființe, din anumite animale, din anumite plante, anumite virtuți, sorți, noroace și semne. De aceea divinitatea în mare a fost numită Neptun, în soare, Apollo, în pămînt, Ceres, în pustiuri, Diana, și altfel în fiecare dintre celelalte specii, care întruchipînd diferite idei sînt diferite zeități ale naturii dar care se referă toate la o singură divinitate a divinităților, la un același izvor al ideilor de deasupra naturii.

SAULINO: De aici, pare-mi-se, s-a tras Cabala evreilor, a cărei înțelepciune (oricum ar fi ea) derivă din cea a egiptenilor, de la care a învățat Moise. Ea este aceea care atribuie cea dintîi principiului prim un nume inefabil, din care, în al doilea rînd, decurg alte patru nume, care apoi se ramifică în douăsprezece altele: apoi acestea trec direct în șaptezeci și două și apoi, fie direct fie indirect, în o sută patruzeci și patru; și continuă să se multiplice în serii de patru și de doisprezece, într-un număr fără de sfîrșit, cum fără de sfîrșit sînt speciile. Și astfel, fiecare nume denumește (după cum îi convine fiecărei limbi) un zeu, un înger, o inteligență, o calitate ce caracterizează o specie: drept care, pînă la urmă, întreaga mulțime de divinități se reduce la o unică sorginte, la fel cum toată lumina provine de la o unică și primă sursă de lumină, la fel cum imaginile care se oglindesc în diferite și numeroase oglinzi, ca în tot atîtea existențe speci-

fice, provin dintr-un unic principiu formal și ideal, sorginte a tuturora.[543]

SOFIA: Așa e. Prin urmare acea divinitate, ca absolută, nu are de a face cu noi, ci are de a face numai în măsura în care se împărtășește efectelor din natură și le pătrunde mai lăuntric decît natura însăși: în așa fel încît dacă nu este natura însăși, este cu siguranță natura naturii; și dacă nu e chiar sufletul universului, este sigur sufletul sufletului universului. De aceea cei care voiau să fie ajutați de divinitate într-o privință anume trebuiau să se prezinte dinaintea ei pe calea și după ordinea speciilor din natură: în același fel în care cine vrea pîine merge la brutar; cine vrea vin, la pivnicier; cine are poftă de fructe merge la grădinar; cine vrea învățătură merge la dascăl; și la fel pentru toate celelalte lucruri: astfel încît o unică și aceeași bunătate, o unică și aceeași fericire, un același izvor absolut al tuturor bogățiilor și bunurilor de pe lume, adaptîndu-se unor cerințe diferite, își împarte darurile în chipurile felurite cerute de fiecare nevoie în parte. De aici poți deduce de ce înțelepciunea egiptenilor, care s-a pierdut, adora crocodilii, șopîrlele, ceapa, și nu doar pămîntul, luna, soarele și alți aștri de pe cer: acest ritual magic și divin (prin care atît de lesne divinitatea se împărtășea oamenilor) era regretat de Trismegist[544] care, vorbind cu Asclepios, spunea: „Vezi tu, Asclepios[545], aceste statui însuflețite, pline de simțire și de spirit, care fac atîtea fapte frumoase și însemnate? Vreau să spun aceste statui care prevestesc viitorul, care aduc boala și vindecarea, veselia și tristețea în sufletele și trupurile oamenilor, după meritele fiecăruia[546]? Nu știi tu, Asclepios, că Egiptul este imaginea cerului, sau mai bine zis, sălașul tuturor lucrurilor care se hotărăsc și se făptuiesc în cer? La drept vorbind, pămîntul nostru este templul lumii. Dar (vai), veni-va timpul cînd se va vădi că zadarnic a cinstit Egiptul divinitatea: căci divinitatea reîntorcîndu-se în cer, va lăsa Egiptul pustiu; iar acest

sălaș al divinității va rămîne văduv de orice religie, căci va fi părăsit de prezența zeilor, căci aici veni-vor neamuri străine, barbare, fără de credință, de milă, fără lege și fără culte. Vai, Egipt, Egipt, din credințele tale nu vor rămîne decît poveștile, de necrezut pentru generațiile viitoare; iar ca să istorisească obiceiurile tale pioase nu vor rămîne decît literele săpate în piatră, care nu le vor povesti zeilor și oamenilor (căci aceștia vor fi murit cu toții, iar divinitatea se va fi mutat în cer), ci sciților, indienilor sau altor sălbatici de felul acestora. Tenebrele vor înghiți lumina, moartea va fi socotită mai folositoare decît viața, nimeni nu va mai ridica ochii la cer, credinciosul va fi socotit nebun, nelegiuitul va fi considerat prudent, mîniosul, puternic, iar ticălosul, bun. Și, crede-mă, va fi condamnat la pedeapsa capitală cel care se va consacra religiei minții: pentru că se vor găsi noi forme de justiție, noi legi, dar nimic din ce e sfînt, nimic din ceea ce e religios cu adevărat; nu se va auzi nici un lucru demn de cer și de zeii cerești. Vor rămîne numai îngerii răi care, amestecîndu-se cu oamenii, îi vor îndemna pe acești nenorociți să comită orice ticăloșie socotind-o dreaptă, dînd prilej războaielor, jafurilor, hoțiilor, și tuturor celorlalte lucruri potrivnice sufletului și dreptății naturale: iar aceasta fi-va bătrînețea și neorînduiala și lipsa de religie a lumii. Dar n-ai teamă, Asclepios, căci după ce se vor întîmpla aceste lucruri, atunci, domnul și părintele nostru, Dumnezeu cîrmuitorul lumii, atotputernicul și atoatevăzătorul, prin revărsare de ape ori prin foc ori prin molime și ciume sau prin alte mijloace ale dreptății lui milostive, va pune, fără îndoială, capăt acestei rușini, redînd lumii chipul ei de odinioară."

SAULINO: Revino însă la ceea ce i-a spus Isis lui Momos.

SOFIA: Cu privire la cei ce batjocoresc cultul egiptean, i-a recitat versul acela al poetului:

Loripedem rectus derideat, Aethiopem albus.[547]

„Animalele nesimțitoare și adevăratele dobitoace rîd de noi, zeii, pentru că eram adorați sub chipul animalelor, plantelor și pietrelor, și de egiptenii mei care tocmai sub chipul acesta ne recunoșteau; și nu cred că divinitatea se arată prin toate lucrurile; cu toate acestea, așa cum, cînd țelul este universal și superior, noi găsim și percepem divinitatea în lucrurile înalte și în principiile generale, la fel, cînd țelurile sînt apropiate, la îndemînă și necesare vieții obișnuite a oamenilor, noi o găsim și o percepem în lucruri cu totul neînsemnate, căci, așa cum s-a mai spus, fiecare lucru are divinitatea ascunsă înăuntrul său: deoarece ea se comunică și se răspîndește pînă în cele mai mărunte și prin cele mai mărunte dintre lucruri, după rostul fiecăruia în parte[548]. Fără prezența ei, nimic n-ar avea existență, pentru că ea este esența existenței oricărui lucru, de la primul și pînă la ultimul. La cele spuse, vin cu următoarea întrebare: din ce pricină sînt arătați cu degetul egiptenii cînd același lucru fac astăzi alții? Și ca să mă întorc la cei care fie că au fugit de noi, fie că au fost alungați de noi în pustiu, ca niște leproși[549]: cînd au avut nevoie, nu s-au folosit și ei oare de cultul egiptean, cînd m-au adorat sub chipul unui vițel de aur? Iar mai apoi, cu alt prilej, nu s-au închinat ei oare, nu s-au prosternat și n-au ridicat mîinile la cer spre Toth întruchipat în șarpe de bronz? — cu toate că, după ce au primit binefacerea și de la un zeu și de la celălalt, fiind din naștere niște nerecunoscători, au sfărîmat amîndoi idolii[550]. Apoi, cînd au vrut să fie venerați și numiți sfinți, divini și binecuvîntați, în ce chip au putut-o face altfel decît luîndu-și nume de animale — cum se vede în pasajul acela unde părintele celor douăsprezece triburi, dîndu-le fiilor, în chip de moștenire, binecuvîntarea sa, a înnobilat acele triburi dîndu-le numele a douăsprezece animale[551]? De cîte ori nu-și cheamă ei vechiul lor zeu cu numele de « Leu în veghe », « Acvilă în zbor », « Foc care arde », « Furtună tunătoare », « Vijelie cutezătoare »; și pe cel mai de curînd recunos-

cut[552] de urmașii lor, « Pelican însîngerat », « Pasăre singuratică », « Miel sacrificat »[553] ? Și așa îl numesc, așa îl înfățișează, așa îl înțeleg: drept care eu îl văd în chip de statuie sau pictură avînd (dacă pot spune așa) o carte în mînă, pe care nimeni altul decît el nu o poate deschide ori citi[554]. Iar toți cei care au fost zeificați pentru că au crezut în el nu sînt numiți oare de el și nu se mîndresc chiar ei cu numele de « oile lui », « turma lui », « mieii lui » ? Ca să nu mai spun că aceiași, după cîte văd, sînt chemați și măgari: prin măgărița mamă înțelegîndu-se poporul evreu, iar celelalte seminții, care trebuiau să i se alăture și să creadă în el, fiind numite măgăruși[555] ? Vedeți, prin urmare, cum acești zei, acest neam ales este întruchipat de niște biete și jalnice animale: și cu toate astea își bat joc de noi, care sîntem înfățișați sub chipul unor animale mai puternice, mai demne și mai mîndre ? — Las la o parte că toate familiile însemnate și strălucite vor să se arate și să fie recunoscute după însemne și peceți ce reprezintă ba acvile, ba șoimi, ba ereți, cuci, bufnițe, cucuvele, fluturi, urși, lupi, șerpi, cai, boi, țapi; iar alteori nu se socotesc demni de un animal întreg, drept care vin doar cu o bucată din el: cu un picior, un cap, o pereche de coarne, o coadă sau orice alt mădular. Și să nu credeți că de-ar putea să se prefacă întru totul în acele animale, n-ar face-o bucuroși: căci în ce alt scop, cînd își fac portretul sau propria statuie, s-ar înfățișa cu ele alături, zugrăvite pe blazon ? Credeți că ele vor să zică altceva decît: « Află tu, privitorule, că acest om, pictat în acest portret, este totuna cu animalul zugrăvit alături de el »; sau: « De vreți să știți cine e animalul ăsta, aflați că este insul pictat aici: ăsta îi e portretul și ăsta numele, scris alături ». Cîți nu sînt aceia care, pentru a semăna cît mai bine cu animalele, își pun pe ei blănuri de lup, de vulpe, de viezure, de țap sau de berbec: drept care ca să fie leiți cu acele animale nu le mai lipsește decît coada ? Cîți alții, pentru a dovedi că sînt neam cu păsările, cu zburătoarele,

și a arăta cît de ușor pot să ne înalțe pînă la nori, nu-și pun pene la pălărie ori la cușmă[556]?"

SAULINO: Dar ce spui de damele nobile, și cele mari și cele care vor să pară mari, nu fac ele oare mai mult caz de animalele decît de copiii lor? Parcă le aud spunînd: „Vai, fiul meu, făcut după chipul și înfățișarea mea: dacă nu ai arăta a om, ci a iepure, cățeluș, jder, pisică ori zibelină, desigur că în loc să te fi pus în brațele slujnicei, servitoarei, a mojicei de doice, a jegoasei și împuțitei ăsteia, a bețivancei care suflîndu-ți în față putoarea ei te-ar putea chiar omorî, pentru că va trebui să dormi laolaltă cu ea, atunci eu însămi te-aș purta în brațe, te-aș legăna, te-aș alăpta, te-aș pieptăna, ți-aș cînta, te-aș alinta și săruta, cum fac cu acest animal drăgălaș care nu vreau să se învețe cu nimeni altcineva decît cu mine, n-aș îngădui să te atingă altul decît mine; și nu te-aș lăsa să stai într-altă odaie, nici să dormi într-alt pat decît cu mine. Iar dacă cruda Atropos[557] va voi să mi-l răpească, nu voi îngădui să fie îngropat ca tine: ci îl voi îmbălsăma, îi voi parfuma pielea și, asemeni sfintelor moaște, în locul capului și al firavelor membre, voi pune să i se modeleze figura în aur smălțuit și încrustat cu diamante, perle și rubine. În felul acesta, acolo unde va trebui să mă înfățișez în toată strălucirea mea, îl voi lua cu mine și-l voi ține fie înfășurat în jurul gîtului, fie lipit de obraz, fie pe gură fie la nas; ba mi-l voi petrece în jurul brațului, ba, cînd voi lăsa brațul în jos, îl voi face să alunece spre poale, în așa fel încît să fie necontenit și în întregime la vedere." De unde se vede cît se poate de limpede că aceste femei mărinimoase se îngrijesc cu mult mai mult zel de un animal decît de propriul copil, pentru a dovedi astfel că animalele sînt cu mult mai nobile și mai demne de atenție decît copiii.

SOFIA: Și ca să revenim la argumente mai serioase: cei care sînt sau se socotesc a fi mari monarhi, pentru a-și face cît mai bine văzută prin anume însemne puterea și superioritatea față de ceilalți, își pun pe cap coroană:

care nu e altceva decît un șirag de coarne așezate roată, un cerc de coarne care le încoronează, *id est* le încornorează capul; cu cît coarnele sînt mai înalte și mai impunătoare, cu atît spectacolul e mai măreț, iar însemnul măreției mai vădit: drept care un duce nu suferă ca un conte sau un marchiz să se înfățișeze cu o coroană la fel de mare ca a lui; și încă și mai mare trebuie să fie coroana regelui, cea mai mare a împăratului, iar a papei trebuie să fie întreită, fiind el patriarhul suprem și trebuindu-i să-i ajungă și lui și tuturor fîrtaților. De altfel pontifii au folosit întotdeauna mitra terminată cu două coarne; dogele Veneției se arată în lume cu un corn la jumătatea capului; la marele Sultan cornul iese ditai din turban, drept în sus, ca un con: și toate astea pentru a face dovada propriei măreții, fiecare potrivindu-și cu cît mai mult meșteșug pe cap acest dărab care animalelor le-a fost hărăzit de la natură: nu de altceva ci pentru a dovedi că țin de neamul animalelor. Dar nimeni înainte nici după n-a arătat lucrul ăsta mai pe șleau decît conducătorul și legiuitorul poporului iudeu: vorbesc de acel Moise, care a plecat de la curtea lui Faraon[558] uns cu toate învățăturile egiptenilor. El care, prin mulțimea semnelor arătate, i-a întrecut pe toți experții în magie: în ce chip și-a dovedit el nemaipomenita pricepere, ca sol divin pe lîngă acel popor și ca împuternicit al dumnezeului evreilor? Credeți că scoborîndu-se el de pe muntele Sinai cu marile table după el, a ținut oare să se înfățișeze în chip de simplu om, de s-a arătat în slavă cu ditai perechea de coarne care îi crescuseră pe frunte? Iar dinaintea acestei apariții maiestuoase, poporul acela rătăcitor care-l privea s-a pierdut cu firea, drept care a fost nevoie ca profetul să-și acopere fața cu un văl: asta și pentru a-și întări măreția și a nu lăsa ca acel chip divin și supraomenesc să devină familiar norodului.

SAULINO: La fel am auzit că face marele Sultan, care, cînd nu primește pe cineva foarte apropiat, se arată numai

ascuns în spatele unui văl. Și tot așa am văzut că fac la Genova monahii din Castello cînd, pentru o clipită, arată lumii și-i îngăduie să sărute, sub văl, sfînta coadă[559], rostind: „Nu atingeți cu mîna, ci sărutați: acestea sînt sfintele moaște ale măgăriței binecuvîntate care a fost blagoslovită să-l poarte pe Domnul nostru de la Muntele Măslinilor la Ierusalim. Adorați-o, sărutați-o, faceți pomană: *Centuplum accipietis, et vitam aeternam possidebitis*[560]".

SOFIA: Să lăsăm astea și să ne întoarcem la subiectul nostru. Prin lege și decret al acelui neam ales, nimeni nu poate fi făcut rege dacă nu i se toarnă pe cap ulei dintr-un corn: căci s-a poruncit ca acea licoare regească să iasă numai din sfîntul corn pentru ca să se dovedească cît de slăvite sînt coarnele care păstrează, dăruie și zămislesc măreția regească. Or, dacă o fărîmă, o rămășiță dintr-un animal mort este atît de slăvită, ce poți să-ți închipui de un animal viu și întreg, care n-are coarne de împrumut, ci unele adevărate dăruite pe veci de mama natură? Îmi continui vorbirea urmărind învățătura lui Moise, care atît în lege cît și în scripturi nu folosește altă amenințare decît aceasta, sau unele foarte asemănătoare: „Iată, popor al meu, ce ne spune Iehova: « O să vă rup eu coarnele, vouă, celor ce încălcați învățăturile mele. Voi care nu respectați legile mele, o să vă înmoi eu coarnele, să le retez. Ticăloși și nemernici, o să vă smulg eu coarnele."[561] Și la fel, nu face de obicei alte făgăduinți decît aceasta sau altele asemănătoare cu aceasta: „Te voi încornora fără greș: pe credința mea, pe mine însumi jur să-ți dărui coarne, popor al meu ales. Popor credincios, nu te teme, coarnele tale nu vor avea de suferit, nu va lipsi nici un crîmpei din ele. Neam sfînt, copiii mei binecuvîntați, voi înălța, voi ridica spre înalt și voi slăvi coarnele voastre, deoarece coarnele celor drepți trebuie proslăvite."[562] De unde se vede limpede că strălucirea, măreția, puterea stau în coarne: căci coarnele le sînt hărăzite eroilor, dobitoacelor și zeilor.

SAULINO: De unde vine atunci obiceiul de a spune, cu referire la cineva care are nume prost sau care și-a pierdut renumele bun de odinioară, că „are coarne“[563]?

SOFIA: De unde vine că anumiți dobitoci neștiutori îți spun filozof (care nume, dacă e folosit pe drept, este cel mai înalt titlu pe care-l poate avea un om) cînd vor să te jignească ori batjocorească?

SAULINO: Dintr-o anume invidie.

SOFIA: De unde vine că și tu uneori îi spui filozof cîte unui țicnit sau tîmpit?

SAULINO: Dintr-o anume ironie.

SOFIA: La fel poți să înțelegi că, dintr-o anume invidie sau, dimpotrivă, dintr-o anume ironie, celor care sînt sau, dimpotrivă, nu sînt respectabili și minunați, să li se spună încornorați. — Isis a conchis, în privința Capricornului, că avînd el coarne și fiind un animal, și făcîndu-i pe zei să poarte coarne și să fie la rîndul lor animale (fapt ce dovedește mare înțelepciune și cunoaștere a lucrurilor naturale și magice privitoare la diversele feluri în care forma și substanța divină pătrunde, se desfășoară ori se împărtășește în toate, prin toate și cu toate lucrurile), el e nu doar un zeu ceresc, ci ar fi vrednic de un loc încă și mai înalt și mai ales decît cel de acum. Iar în ceea ce privește ocările aduse egiptenilor de către idolatrii aceia jalnici, dacă nu chiar cei mai jalnici, din Grecia și din alte părți ale lumii, răspunde că, așa cum s-a mai spus, chiar dacă egiptenii făceau unele excese în cultul lor, fapt uneori necesar, chiar dacă păcătuiesc cei care, de nevoie sau pentru a trage foloase, proslăvesc sub chipul unor animale vii, al unor plante vii, al unor aștri vii, al unor statui însuflețite, din piatră sau din metal (în care nu putem spune că n-ar exista, dincolo de formă, ceea ce e esențial tuturor lucrurilor[564]), o divinitate unică, simplă și absolută în sine, multiformă și omniformă în toate lucrurile; cu atît mai rău e acel cult și cu atît mai tare păcătuiesc

aceia care, fără nici un folos și nici o nevoie, ba chiar în afara oricărei rațiuni și demnități, sub veșminte, nume și însemne divine, proslăvesc niște animale sau ceva mai prejos decît animalele! Egiptenii (cum bine știu învățații) de la aceste forme naturale exterioare de animale și plante vii suiau și (cum dovedesc izbînzile lor) pătrundeau pînă la divinitate. Ceilalți, în schimb, de la înfățișarea măreață a idolilor lor (căci unora le pun pe cap razele de aur ale lui Apollo, altora le conferă dărnicia lui Ceres, altora neprihănirea Dianei, altora acvila, altora sceptrul și fulgerul lui Jupiter[565]) coboară atît de jos încît ajung să proslăvească drept zei niște ființe care abia dacă au atîta spirit cît animalele noastre, fiindcă pînă la urmă ei ajung să se închine unor oameni muritori, unor oameni de nimic, josnici, proști, vrednici de ocară, fanatici, nedemni, nevolnici, conduși de demoni răi, unor inși fără minte, fără darul vorbirii și fără nici o virtute: care, nevalorînd nimic în viață, n-au cum să valoreze ceva după moarte, fie pentru ei fie pentru ceilalți[566]. Și deși, din pricina lor, demnitatea neamului omenesc a ajuns atît de terfelită și spurcată încît, în loc de cunoaștere, el e pătruns de o neștiință mai rea decît cea a dobitoacelor și e cîrmuit fără habar de drepturile cetățenești[567], ceea ce s-a întîmplat nu se datorează voinței acestor zei, ci voinței destinului care hotărăște, în perindarea generală a existenței, și un timp al tenebrelor. Și, întorcîndu-se spre Jupiter, adăugă: „Și îmi pare rău, Tată, că tu socotești nevrednice de a sta în cer atîtea animale, doar pentru faptul că sînt animale: căci (așa cum am arătat) nu mică este demnitatea lor." La aceasta, Tunătorul a răspuns: „Te înșeli, fiica mea, de socoți că motivul e acela că sînt animale. Dacă ceilalți zei ar disprețui animalele, nu s-ar fi petrecut atîtea și asemenea metamorfoze. Iar animalele, neputînd și netrebuind să rămînă pe cer în substanța lor materială, vreau totuși să rămînă acolo ca pecete, ca semn, ca indiciu și figură a

virtuților care se instalează în locul lor: și deși unele dintre ele desemnează fățiș vicii, fiind animale răzbunătoare și crude cu neamul omenesc, nici acestea nu sînt lipsite de virtute divină, cu alte cuvinte, slujesc și ele aceluiași neam și altora, căci nimic nu e rău la modul absolut, ci e rău numai relativ la ceva: așa e Ursa, Scorpionul și altele ca ele. De aceea eu nu resping ceea ce spui, ci cuprind și asta, așa cum ai văzut și vei mai vedea, în proiectul meu: căci n-am nimic împotrivă ca Adevărul să stea în cer sub chipul și numele Ursei, ca Mărinimia să stea sub cel al Acvilei, ca Filantropia să stea sub cel al Delfinului și așa mai departe. Și ca să ajung și la Capricornul tău: tu știi ce am spus eu la început, atunci cînd i-am înșirat pe toți cei care aveau să părăsească cerul: și ar trebui să-ți amintești că el era unul dintre cei pe care-i păstram. Prin urmare, bucură-se mai departe de scaunul lui atît pentru pricinile arătate de tine, cît și pentru altele multe și la fel de însemnate care s-ar mai putea adăuga. Și vină alături de el, din motive întemeiate, Libertatea în cugetare, la care uneori slujește Călugăria (nu mă refer la cea a găgăuților[568]), Schimnicia, Singurătatea: care dau naștere adesea acelui sigiliu divin care e buna Reținere.[569]" Tetis a întrebat apoi ce avea de gînd să facă cu Vărsătorul. „Să plece acolo unde sînt oamenii", răspunse Jupiter, „și să-i lămurească în sfîrșit cum a fost cu potopul, să le explice cum de-a putut fi universal, cum s-au deschis toate cepurile cerului; și să le scoată din cap că ar fi fost limitat doar la un singur ținut, ca și cum n-ar fi cu putință ca apa mărilor și fluviilor să acopere cele două emisfere, ba nici chiar una singură, fie dincoace fie dincolo de Tropice sau de Ecuator[570]. Apoi să-i facă să priceapă cum de această refacere a neamului omenesc înghițit de valuri a pornit de la Olimpul nostru din Grecia și nu din munții Armeniei sau de pe Mongibelul[571] Siciliei sau cine știe de unde altundeva. Să le explice de asemeni că neamurile de oa-

meni care viețuiesc pe diferitele continente nu se află în acel loc întocmai precum celelalte specii de animale ivite din pîntecul mumei naturi[572], ci prin strămutare și mulțumită navigației, fiind duși, de pildă, acolo de acele corăbii care au existat înaintea primeia[573]: căci (lăsînd la o parte alte blestemății precum cele care vorbesc de greci, de druizi și de tablele lui Mercur, care numără mai mult de douăzeci de mii de ani, și nu lunari, cum spun unii tălmaci de două parale, ci din cei rotunzi ca inelul, care se socotesc de la o iarnă la alta, de la o primăvară la primăvara următoare, de la o toamnă la cea următoare, de la orice anotimp la același următor) s-a descoperit de curînd un nou crîmpei de Pămînt care se numește Lumea Nouă unde s-au găsit mărturii vechi de mai bine de zece mii de ani, cum vă zic, întregi și rotunzi, pentru că cele patru luni ale lor sînt cele patru anotimpuri, și pentru că dacă anii erau împărțiți în mai puține luni, lunile, în schimb, erau mult mai lungi. Dar el (ca să ocolească neplăcerile care, cum vă puteți închipui, apar în asemenea situații) să meargă să le întărească credința veche, pritocind cumva anii ăștia: iar ce nu va putea explica sau motiva, să nege cu îndrăzneală, afirmînd că trebuie avută mai multă încredere în zei (care îl vor înarma cu împuterniciri și peceți) decît în oameni, care sînt fără deosebire mincinoși."[574] Atunci a intervenit Momos zicînd: „Mie mi se pare mai potrivit să justifice vechea credință altfel, zicînd, de exemplu, că ființele din lumea aceea nouă n-ar fi oameni, deși după trup, chip și minte sînt cît se poate de asemănători cu ei iar în multe privințe se dovedesc chiar mai înțelepți, iar în felul în care își cinstesc zeii, mai puțin neștiutori.[575]" Dar Mercur a răspuns că asta era prea de tot: „După mine, în privința cronicilor, justificarea se poate găsi lesne lungind sau scurtînd anii: dar în privința cealaltă, cred că ar fi mai bine să se născocească un motiv mai dihai, vreun vînt care să fi luat oame-

nii pe sus, vreun cîrd de balene care să fi înghițit populația vreunui ținut și pe care apoi s-o fi scuipat vie afară, în vreun alt loc, pe un alt continent. Altminteri noi, zeii greci, o să cădem de rușine, fiindcă o să se spună că tu, Jupiter, prin pățania lui Deucalion, n-ai reînnoit tot neamul omenesc, ci numai o fărîmă din el.[576]" „Despre asta și despre cum o s-o dregem, vom vorbi mai pe îndelete, altă dată", spuse Jupiter. Și mai adăugă la sarcinile date pe aceea de a face lumină în gîlceava cu privire la acel reîntemeietor al neamului omenesc și de a hotărî dacă el a stat pînă acum în cer ca tată al grecilor sau al evreilor sau al egiptenilor sau a cine știe mai cui: și dacă se numește Deucalion ori Noe ori Otrius ori Osiris. În sfîrșit, să hotărască dacă el e Noe, patriarhul care, după ce s-a făcut criță cu vin, le-a arătat fiilor săi principiul organic al zămislirii lor, ca să-i facă să priceapă mai bine în ce avea să constea principiul regenerării acelei omeniri supte și înecate în valurile marelui cataclism: atunci cînd cei doi feciori ai lui s-au tras înapoi de rușine și au aruncat o țoală peste goliciunea tatălui lor[577]; sau dacă e Deucalion din Tesalia, laolaltă cu soața lui, Pyrrha, cărora li s-a arătat că renașterea neamului omenesc avea să vină de la pietrele aruncate peste umăr în pîntecul pămîntului mumă[578] de doi oameni, un bărbat și o femeie, mergînd cu spatele? Și să lămurească totodată care din aceste două povești (pentru că nu pot fi adevărate amîndouă) e născocită și care adevărată[579]; iar dacă amîndouă sînt născocite, să arate care e mama și care e fiica: și să vadă dacă poate să le prefacă în metafora vreunui adevăr care merită să fie tăinuit. Dar să nu vină să spună că virtutea magiei caldeene izvorăște și vine din cabala iudaică: deoarece evreii sînt denumiți scîrna Egiptului[580] și nimeni vreodată n-a reușit să închipuie că egiptenii ar fi putut lua vreo învățătură, fie bună fie rea de la ei. Drept care noi, grecii, recunoaștem drept mumă a legendelor, metaforelor și învăță-

turii noastre Egiptul, marele imperiu al literelor și al nobleții, și nu acea stirpe care n-a avut nicicînd o palmă de pămînt care să fie după natură sau printr-o hotărîre dreaptă a sa; iar de aici decurge firesc că evreii, după natură, nu fac parte din lume, iar norocul, mereu potrivnic, i-a împiedicat și el să facă parte din ea.

SAULINO: Asta, Sofia, Jupiter trebuie s-o fi spus din invidie: căci ei pe bună dreptate sînt numiți și se numesc ei înșiși sfinți, fiind mai degrabă un neam ceresc și divin decît unul pămîntesc și uman; și neavînd în lumea aceasta nici o palmă de pămînt demnă de ei, sînt numiți de îngeri moștenitori ai lumii celeilalte: care e cu atît mai demnă cu cît nu e om mare sau mic, înțelept sau nărod, care din proprie voință sau din voința destinului să n-o poată dobîndi și stăpîni în deplină siguranță[581].

SOFIA: Să nu ne depărtăm de la subiect, Saulino.

SAULINO: Spune-mi atunci ce a hotărît Jupiter să pună în locul acela.

SOFIA: Cumpătarea, Civilitatea, Buna-Cuviință: și în schimb a alungat Necumpătarea, Excesul, Mojicia, Brutalitatea, Barbaria.

SAULINO: Sofia, cum de Cumpătarea a primit același jilț cu Buna-Cuviință?

SOFIA: Cum mama poate conviețui cu fiica; deoarece din pricina Necumpătării între-ale simțurilor ori ale minții se risipesc, se împrăștie, cad pradă dezordinii, sînt înghițite ca de potop familiile, statele, relațiile sociale, lumea însăși: Cumpătarea este cea care rînduiește totul, cum te voi lămuri cînd te voi duce să vizitezi odăile ei.

SAULINO: Foarte bine.

SOFIA: S-a ajuns apoi la Pești. Atunci s-a ridicat în picioare frumoasa mamă a lui Cupidon și a spus: „Din toată inima vă rog (pentru iubirea ce mi-o purtați și binele pe care mi-l doriți) să aveți grijă de nașii mei, care au adus acel mare ou la țărmul fluviului Eufrat care apoi, clocit de porumbiță, a adăpostit milostenia mea.[582]“ „În-

toarcă-se atunci de unde au venit", spuse Jupiter; „să le fie de ajuns că au stat atît de mult timp aici și să li se confirme privilegiul ca Sirienii să n-aibă voie să-i mănînce sub pedeapsa excomunicării; și să se ferească să mai fie găsiți de vreun Mercur războinic care, scoțîndu-le icrele din burtă, să le prefacă în vreo metaforă a unei noi fapte milostive și să vindece ochii vreunui orb[583]: căci nu vreau ca Cupidon să deschidă ochii, fiindcă, dacă orb fiind trage atît de bine și săgetează pe cîți poftește, ce socotiți că ar face de-ar mai avea și ochi ageri? Să plece așadar unde am hotărît și să cugete la ce-am zis aici. Și veți vedea cum Liniștea, Tăcerea, așa cum se înfățișează ea în Egipt și Grecia sub chipul statuii lui Pixis[584], cu arătătorul dus la buze, vine de la sine să le ia locul. Lăsați-o să treacă, nu o întrebați nimic. Vedeți cum, de-acolo de sus, se desprinde și pleacă Palavra, Flecăreala, Vorbăria, cu slugile, însoțitorii și tovarășele lor." Momos adăugă: „Să luăm naibii de-acolo și coama aceea zisă Cosița Berenicei[585], să i-o ducem tesalianului acela ca s-o vîndă pe pămînt vreunei principese chele.[586]" „Bine", răspunse Jupiter, „cum vedeți, a fost curățit întreg spațiul zodiacului, care cuprinde trei sute patruzeci și șase de stele de seamă: cinci foarte mari, nouă mari, șaizeci și patru mijlocii, o sută treizeci și trei mici, o sută cinci mai mici, douăzeci și șapte foarte mici și trei nebuloase."

A treia parte a celui de al treilea dialog

„Acum trebuie să rînduim cea de a treia parte a cerului", vorbi Tunătorul: „partea numită australă sau de miazăzi: unde mai întîi, o, Neptun, ne iese dinainte dihania aceea mare a ta." „Balena", spuse Momos; „iar de n-o fi vorba de aceea care i-a slujit drept corabie, trăsură ori adăpost profetului din Ninive[587], care la rîndul său i-a slujit drept mîncare, leac și purgativ ei; de n-o fi

trofeul izbînzii lui Perseu[588], de n-o fi strămoașa lui Ianni de l'Orco ori jivina lui Cola Catanzano[589] cînd a coborît în iad, ei bine, atunci eu, care sînt totuși unul dintre marii secretari ai republicii cerești, habar n-am cine altcineva poate fi. Ducă-se (cu voia lui Jupiter) la Salonic și încerce să dăruiască vreo poveste frumoasă neamului și poporului acela rătăcit al zeiței Pierzanie[590]. Iar fiindcă acest animal, cînd se arată deasupra apelor clocotitoare și furtunoase, vestește liniștirea în curînd a mării, dacă nu chiar în aceeași zi, atunci într-una din zilele următoare, mi se pare că, în felul său, el a fost o bună întruchipare a liniștii spirituale." „Potrivit e atunci", spuse Jupiter, „ca această virtute supremă numită Liniștea sufletească să-și facă apariția pe cer, dacă ea e aceea care îi întărește pe oameni împotriva nestatorniciei lumești, îi face neschimbători dinaintea nedreptăților soartei, îi ține departe de grija socotelilor, îi face prea puțin doritori de noutăți, mai degrabă stăpîniți cu dușmanii, nepisălogi cu prietenii și deloc supuși vanității; neuimiți de întîmplările schimbătoare ale vieții și nesovăielnici dinaintea morții." Apoi Neptun a întrebat: „Ce veți face, voi, zeilor, cu favoritul meu, cu drăgălașul de Orion, despre care etimologiștii spun că, atunci cînd se sperie de ceva, cerul se scapă pe el[591]?" „Ascultați aici", spuse Momos, „lăsați-mă pe mine să propun ceva. Cum zice proverbul napolitan, a picat macaroana-n brînză[592]. Pentru că se pricepe să facă minuni și (cum bine știe Neptun) poate să umble pe apa mării fără să se scufunde și fără să-și ude picioarele[593], și prin urmare va putea face tot soiul de alte minunății, zic să-l trimitem printre oameni și să-l punem să le spună orice parascovenie ne trece nouă prin cap, să-i facă să creadă că albul e negru, că mintea omenească, tocmai unde pare să vadă mai limpede, e orbire curată[594]; că ceea ce, conform rațiunii, pare bun, frumos și desăvîrșit, este urît, josnic și cît se poate de rău; că natura e o curvă ticăloasă,

iar legea naturală e o mîrșăvie; că natura și divinitatea nu pot conlucra în vederea aceluiași țel, că dreptatea uneia nu e subordonată dreptății celeilalte, ci ele sînt două lucruri opuse, asemeni luminii și întunericului[595]; că divinitatea n-ar fi decît mama grecilor, celorlalte neamuri fiindu-le doar mamă vitregă: drept care nimeni n-ar putea aduce mulțumire zeilor decît grecizîndu-se, *id est* transformîndu-se în grec; că cel mai mare ticălos și cea dintîi lichea a grecilor, cum aparține seminției cerești, ar fi incomparabil mai bun decît cel mai drept și mai mărinimos ins din Roma pe cînd era republică[596], și decît orice alt neam, oricît de ales în obiceiuri, cunoștințe, vigoare, judecată, frumusețe și autoritate: deoarece acestea ar fi daruri naturale, disprețuite de zei și lăsate acelora care nu sînt în stare de privilegii mai mari: adică de cele supranaturale pe care le dăruiește divinitatea, precum acesta de a țopăi pe ape, de a pune racii să joace, de a-i face pe șchiopi să dănțuiască, pe cîrtițe să vadă fără ochelari și alte nenumărate alte asemenea fapte mari. Prin asta îi va convinge că filozofia, orice meditație și orice magie care îi poate face asemeni nouă este curată nebunie; că orice faptă eroică nu este decît o lașitate; că neștiința este cea mai bună învățătură de pe lume, fiindcă se dobîndește fără trudă și nu îmbolnăvește sufletul de lingoare[597]. Prin asta poate că va reîntemeia și reclădi cultul și onoarea pe care le-am pierdut, ba chiar le-ar putea spori, în așa fel încît derbedeii noștri să fie socotiți zei pentru simplul motiv că sînt greci sau grecizați. Dar să știți, voi, zei, că vă dau acest sfat nu fără teamă, deoarece îmi bîzîie la ureche o muscă și-mi spune că Orion, cînd va vedea că are vrabia în mînă, n-o va ține doar pentru el ci-i va face pe oameni să creadă că adevăratul Jupiter nu ar fi Jupiter ci chiar el, Orion: și că toți ceilalți zei n-ar fi decît închipuiri și năluci. De aceea mi se pare că n-ar fi bine să-i îngăduim, *per fas et nefas*[598] (cum se spune), să-și

pună la bătaie toată îndemînarea și agerimea și să-i facă pe oameni să creadă că ne este superior." Atunci răspunse înțeleapta Minerva: „Nu știu, Momos, ce înțelegi prin cuvintele astea, de ce dai asemenea sfaturi și de ce e nevoie de atîta băgare de seamă: eu cred că glumești, pentru că nu te cred atît de nebun să crezi că zeii și-ar cerși un renume bun din partea oamenilor prin asemenea josnicii; în ceea ce privește impostorii de felul acesta, falsul lor renume, clădit pe neștiința și prostia celor care cred în ei și îi venerează, îi onorează mai degrabă decît le dovedește ticăloșia și uriașa infamie. În ochii divinității și ai adevărului suveran ceea ce contează este faptul de a fi bun și demn, chiar atunci cînd nici un muritor n-ar recunoaște-o: și chiar dacă cineva ar ajunge să fie socotit, în mod greșit, zeu de către toți muritorii, asta nu i-ar spori demnitatea, căci el n-ar fi decît unealta prin care destinul ar arăta marea ticăloșie și nebunie a tuturor care îl cred astfel, și cu atît mai abitir cu cît el e mai josnic, mai ticălos și netrebnic. De-ar fi vorba nu doar de Orion, care e grec și un om de oarecare valoare, ci chiar și de un ins din neamul cel mai josnic și putregăit din lume, cu firea și mintea cea mai bicisnică și scîrnavă, care să fie slăvit în locul lui Jupiter: el nu va fi niciodată venerat prin Jupiter, nici Jupiter nu va fi înjosit prin el[599], căci el va dobîndi acel loc și tron doar prin minciună și prefăcătorie, ci mai degrabă ceilalți vor fi înjosiți și înfierați prin el. Niciodată nici o canalie nu va putea să fie vrednică de cinstire pentru că, ajutat de demoni răi, e batjocura și maimuțoiul unor muritori orbi[600]." „Aflați atunci", spuse Jupiter, „ce hotărăsc în privința acestuia, ca să evităm orice viitor scandal: vreau ca el să plece pe pămînt; și poruncesc să-și piardă toată priceperea de a face scamatorii, șmecherii, agerimi, panglicării și alte minuni care nu slujesc la nimic: căci prin astea nu vreau să nimicească tot ce e mai desăvîrșit și demn în rînduielile necesare cîrmuirii

bune a lumii, care văd că poate fi înșelată foarte ușor și că de aceea înclină lesne către nebunie, corupție și ticăloșie. De aceea nu vreau ca renumele nostru să fie lăsat la voia discernămîntului lui Orion sau a altora ca el: căci dacă poate fi socotit nebun un rege care îi încredințează atîta putere unui căpitan sau îi dă o asemenea împuternicire și autoritate unui bun slujitor de-al său încît acela să se poată înălța mai presus de el, regele (ceea ce poate avea loc fără a pune în pericol regatul, căci se poate ca acela să guverneze mai bine decît regele însuși), cu cît mai nebun și mai vrednic de pus sub pază s-ar dovedi dacă i-ar da o asemenea autoritate unui ins josnic, nemernic și neînvățat, din pricina căruia tot regatul ar fi înjosit, chinuit, răvășit și întors cu susul în jos, de vreme ce acela ar ridica neștiința la rang de știință, ar disprețui noblețea și ar cinsti josnicia[601]." „Să plece cît mai repede", spuse Minerva, „iar în locul lui să vină Îndemînarea, Exercițiul militar și Arta războiului, prin care să se mențină pacea și autoritatea în patrie, să fie atacați, înfrînți și aduși la o viață și la o relație socială plină de civilitate barbarii; să dispară cultele, religiile, jertfele și legile inumane, porcești, sălbatice și bestiale: căci pentru a izbuti toate astea, cum deseori mulțimea celor neînvățați, mojici și ticăloși îi copleșește pe înțelepți, pe cei cu adevărat buni și cu suflet nobil, care sînt prea puțini, nu e de ajuns înțelepciunea mea ci e nevoie și de vîrful lanciei mele, atît de înrădăcinată, de înmugurită și prăsită e pe lume ticăloșia." La aceasta Jupiter răspunse: „E de ajuns înțelepciunea, fiica mea; căci aceste lucruri urîte de care zici îmbătrînesc și dispar de la sine, și, neavînd temelii zdravene, sînt înghițite și mistuite de timp." „Da, dar în vremea asta", răspunse Pallas, „trebuie să rezistăm și să luptăm, dacă vrem să nu ne distrugă ele pe noi, prin violență, înainte de a le reforma noi pe ele." — „Hai să vorbim", spuse Jupiter, „de rîul Eridan, căci nu știu cum să fac cu el

care se află și în cer și pe pămînt, în vreme ce celelalte lucruri de care facem vorbire aici, cînd au suit la cer au părăsit pămîntul: în vreme ce el e și aici și acolo, și înăuntru și afară, e și sus e și jos, e și ceresc și pămîntesc; pe pămînt e în Italia, iar în cer e în emisfera australă: drept care nu mi se pare nimerit să i se dea ci mai degrabă să i se ia un loc." „Ba deloc", spuse Momos, „mie, Tată, mi se pare vrednic (de vreme ce rîul Eridan[602] are această însușire de a putea fi în persoană și substanță în mai multe locuri în același timp[603]) să se afle orișiunde va fi închipuit, numit, chemat și venerat: ceea ce se poate face fără prea mare cheltuială, fără să plătim vreo dobîndă și, dimpotrivă, chiar cu un oarece chilipir. Dar să fie astfel încît oricine va mînca din peștii lui închipuiți, numiți, chemați și venerați, să fie (ca să zic așa) ca și cum n-ar fi mîncat nimic; și la fel cine va bea din apele lui, să fie ca și cînd n-ar fi băut; cine-l va avea în creier, să fie ca și cînd ar avea capul deșert și gol; cine, în același chip, va fi însoțit de Nereidele și Nimfele lui, să fie tot atît de singur precum cel ce-și iese din fire." „Bine", spuse Jupiter, „nu văd nici o pagubă în asta, de vreme ce nimeni nu va rămîne din vina lui fără mîncare, fără băutură, fără ceva în cap și fără tovarăși: căci pentru oricine faptul de a mînca, a bea, a-l avea în cap, a se afla în tovărășie, există în cazul acesta doar în imaginație, doar ca nume, ca promisiune, ca aspirație; de aceea facă-se cum spune Momos și cum, văd, încuviințează și ceilalți. Rămînă, deci, Eridanul în cer, dar nu altfel decît ca făgăduință și închipuire: ceea ce, prin urmare, nu va împiedica să vină în locul lui altcineva, așa cum vom hotărî în zilele următoare: căci trebuie să chibzuim bine la locul acesta așa cum am chibzuit la cel al Ursei mari. — Să vedem acum ce facem cu Iepurele[604], care am vrut să fie întruchiparea Fricii în fața morții și totodată, pe cît se poate, al Speranței și Încrederii, care sînt contrarele Fricii. Acestea două

sînt, într-un anume fel, virtuți sau prilejuri de virtute, atunci cînd sînt fiice ale Chibzuinței și slujesc Prudenței. Dar Frica fără rost, Lașitatea, Disperarea să plece toate împreună cu Iepurele pe pămînt să supună sufletele năroade și neînvățate la adevărate chinuri ale iadului și pedepse ale lui Orcus.[605] Iar acolo să nu afle loc atît de ascuns încît să nu fie găsit de Bănuiala greșită, de Spaima oarbă a morții, nici poartă atît de dosnică încît să nu se deschidă dinaintea gîndurilor mincinoase pe care Credința prostească și Încrederea oarbă le naște, le hrănește și le crește. Dar să nu se apropie (decît doar fără izbîndă) de zidul de nedoborît al adevăratei cugetări filozofice care împrejmuiește fortăreața unde își are sălaș ferit și înalt pacea sufletească, unde adevărul se arată, unde apare limpede veșnicia necesară a oricărei substanțe[606]; acolo nimeni nu are a se teme decît să nu piardă desăvîrșirea și dreptatea omenească, anume potrivirea cu natura superioară și infailibilă[607]". La aceasta Momos a zis: „După cîte am auzit, Jupiter, cine mănîncă iepure devine mai chipeș: hai să facem atunci ca oricine, fie bărbat fie femeie, care va mînca din acest animal ceresc, din urît să se facă frumos, din nesuferit, plăcut, din scîrbos și respingător, atrăgător și drag; și fie binecuvîntate burta și stomacul care îl primește, îl mistuie și se convertește la el." „Da, dar eu nu vreau", spuse Diana, „ca seminția iepurelui meu să piară." „Ei bine", zise Momos, „eu am să-ți arăt calea prin care toată lumea va putea să mănînce și să bea din el fără ca el să fie mîncat și băut, fără ca să fie mușcat de vreun dinte, atins de vreo mînă, văzut de vreun ochi și poate nici cuprins în vreun loc anume."[608] „Despre aceasta veți vorbi mai încolo", spuse Jupiter. „Acum să vedem ce facem cu copoiul care aleargă după el și care de sute de ani îl tot prinde cu gîndul, dar care, de teamă că nu va mai avea ce vîna, nu se hotărăște să-l prindă și în fapt și care latră de-atîta vreme în urma lui

închipuindu-și răspunsurile[609]." „În privința asta", zise Momos, „eu unul m-am văitat întotdeauna că n-ai făcut bine cînd ai hotărît ca dulăul care o fugărea pe vulpea tebană să se cocoațe la cer în chip de ogar ce aleargă după coada iepurelui, și lăsînd vulpea pe pămînt prefăcută în stană de piatră[610]." „*Quod scripsi, scripsi*[611]", spuse Jupiter. „Păi tocmai aici e răul", spuse Momos, „că Jupiter socotește că voința lui e totuna cu dreptatea, și faptele lui sînt ca și pravilele destinului: asta ca să pricepem cu toții că el are autoritate absolută și să nu credem că el ar recunoaște că ar putea face sau a făcut vreodată vreo greșeală, așa cum fac ceilalți zei care, avînd oareșice bun-simț, uneori se mai căiesc, cer iertare și se îndreaptă[612]." „Atunci", zise Jupiter, „ce mă rog facem noi aici după tine[613], care transformi un caz particular într-o regulă generală?" La aceasta Momos s-a scuzat că el de felul lui își întemeia afirmațiile pe fapte particulare, adică pe asemănările dintre lucruri, și nu pe fapte generale care privesc toate lucrurile laolaltă[614].

SAULINO: A oblicit-o bine: căci nu există asemănare cînd e vorba de spețe diferite.

SOFIA: Dar a adăugat: „Dar, sfinte părinte, de vreme ce ai atîta putere încît poți face din pămînt cer, din piatră pîine și din pîine cine știe ce altceva[615], tu poți face, zic, și nefăcutul și ce-i de nefăcut: fă, atunci, rogu-te, ca arta vînătorilor, *id est*[616] Cinegetica[617], dintr-o nebunie desăvîrșită, o țicneală regească și un nărav imperial, precum este, să devină o virtute, o religie și un lucru sfînt: și să ajungă o mare cinste să devii casap, omorînd, jupuind, sfîrtecînd și scoțînd mațele unui animal sălbatic. Deși asta s-ar cuveni să ți-o ceară Diana, ți-o cer eu, pentru că uneori este mai cuviincios să ceri o binefacere sau o răsplată pentru altcineva, decît să se înfățișeze chiar acel altcineva în persoană, să se laude și să se propună singur; căci de-ar fi acceptat, mai mică i-ar fi onoarea, iar de-ar fi refuzat, mai mare i-ar fi rușinea." A răspuns Ju-

piter: „La fel cum meseria de măcelar trebuie socotită un meșteșug și o îndeletnicire mai josnică decît cea de gîde (și chiar așa se și întîmplă în unele părți ale Germaniei), pentru că cea de a doua schingiuie mădulare omenești, slujind uneori justiției, în vreme ce prima schingiuie un biet animal, slujind numai necumpătării gîtlejului care nu se mulțumește cu mîncarea hărăzită de natură, mai potrivită cu alcătuirea și viața omului (lăsînd la o parte alte motive mai însemnate); la fel și meșteșugul vînătorului este o îndeletnicire și o artă la fel de josnică și scîrboasă ca a măcelarului: căci fiara sălbatică e și ea tot o viețuitoare, ca și animalul domestic și vita. Totuși socotesc și voi să poruncesc, pentru a nu o acuza pe Diana și a nu atrage asupra ei ocările altora, ca meseria de călău al oamenilor să fie socotită mîrșavă, cea de măcelar, *id est* de gîde al animalelor, să fie privită ca josnică, dar cea de ucigaș al animalelor sălbatice să fie considerată o onoare, o cinste și o faimă[618]." „Iată o poruncă potrivită cu un Jupiter care nu stă pe loc sau merge înainte, ci dă vădit înapoi. Mă miram mereu cînd îi vedeam pe preoții Dianei care, după ce uciseseră o ciută, o căprioară, un cerb[619], un mistreț sau altă asemenea sălbăticiune, îngenuncheau la pămînt, se descopereau și înălțau palmele către cer, iar apoi îi tăiau capul cu iataganul și îi scoteau inima înainte de a-i atinge restul trupului; iar apoi, cu un adevărat ritual divin, folosind un cuțit scurt, făptuiau rînd pe rînd restul ceremoniei: așa încît să se vadă cu cîtă pioșenie și religiozitate știe să facă pe animalul jertfit acel unul care nu îngăduie să fie întovărășit de nimeni în acest sacrificiu, ci îngăduie doar ca ceilalți să stea jur împrejur și să-l admire de la distanță, cu respect și cu prefăcută uimire. Și, în vreme ce dintre toți e singurul călău, el se socotește a fi acel mare sacerdot, singurul în măsură să poarte Semameforasul și să pună piciorul în Sfînta Sfintelor[620]. Dar necazul e că se întîmplă ades ca în vreme ce acești Acteoni[621] fugăresc cerbii din pus-

tiuri, Diana lor îi preface în cerbi domestici, suflîndu-le în față, după ritualul magic, și stropindu-i cu apă din izvor în timp ce rostește de trei ori:

Și *videbas feram,*
tu currebas cum ea:
me, quae iam tecum eram,
spectes in Galilea;[622]

dacă nu cumva îi face o vrajă neaoșă cam de felul ăsta:

Tu lăcașul ți-ai lăsat
după fiară ai fugit:
și atît ai alergat,
atîta te-ai străduit,
de urmîndu-l ca pe-un țel
te-ai făcut una cu el. Amen."

„Așadar", încheie Jupiter, „eu vreau ca arta vînătorii să fie o virtute: ținînd seama de ceea ce a spus Isis despre animale și, totodată, de faptul că vînătorii, cu atîta zel și hărnicie, cu atîta dăruire religioasă, se încerbesc, se înmistrețesc[623], se sălbăticesc și îndobitocesc. Ba chiar să fie o virtute atît de eroică încît un principe care hăituiește o ciută, un iepure, un cerb sau vreo altă sălbăticiune, să-și închipuie că înaintea lui aleargă armatele dușmanilor; iar cînd va prinde vreuna, să se simtă ca și cum i-ar fi picat în mînă tocmai acel monarh ori tiran de care se temea mai mult: drept care nu fără rost va rîndui o mare și frumoasă sărbătoare unde va mulțumi cerului și-i va dărui acele minunate și preasfinte fleacuri." „Bună e hotărîrea privitoare la copoiul acesta", spuse Momos, „pe care bine am face să-l trimitem în Corsica sau în Anglia. Iar în locul lui să vină Predicarea adevărului, Tiranicidul, Dragostea de patrie și de propriul cămin, Veghea, Paza și Grija pentru binele statului[624]. Dar ce facem", adăugă, „cu cealaltă, Cățeaua cea mică[625]?" Atunci s-a ridicat

duioasa Venus și le-a cerut zeilor îngăduința s-o ia ea, pentru ca, din cînd în cînd, în timpul liber, ea și domnișoarele ei de companie s-o poată lua în brațe și s-o răsfețe, atît era de drăgălașă cu mersul ei alintat, cu pupicurile și codița cu care părea să aplaude. „Bine", spuse Jupiter, „dar fii atentă, copila mea, că laolaltă cu ea vreau să plece Lingușeala și Adulația, atît de îndrăgite pe cît de urîte sînt Zelul și Disprețul: căci în locul acela vreau să vină Apropierea sufletească, Tovărășia bună, Împăcarea, Recunoștința, Respectul exprimat cu simplitate și Slujirea din dragoste." „Cu restul faceți cum credeți de cuviință", a spus frumoasa zeiță, „căci, la curte, fără aceste cățelușe nu-i chip să trăiești fericit, la fel cum nu-i chip să rămîi virtuos fără virtuțile de care pomeneai." — Dar n-a închis bine gura zeița din Pafos, că a deschis-o Minerva spunînd: „Ce soartă îi hărăziți, acum, minunii făurite de mine: acelui palat plimbăreț, acelei încăperi mișcătoare, acelei prăvălii și piețe rătăcitoare, acelei balene, care înghite trupuri vii și sănătoase pentru a le vărsa apoi afară pe țărmurile cele mai îndepărtate, la capătul celălalt, opus și diferit al mării[626]?" „Ducă-se de-aici", au răspuns mulți dintre zei, „laolaltă cu respingătoarea Lăcomie, cu Negoțul josnic și nestrunit, cu Pirateria înverșunată, cu Tîlhăria, Înșelăciunea și Camăta cu ticăloasele lor slugi, soațe și susținătoare. Iar în locul lor să vină Dărnicia, Mărinimia, Noblețea sufletească, Întrajutorarea, Îndatorirea și demnele lor însoțitoare și slugi." „Trebuie, totuși", spuse Minerva, „să fie dăruită, dată în proprietate cuiva." „Fă cu ea ce dorești", a răspuns Jupiter. „Atunci", spuse zeița, „să fie pusă în slujba vreunui portughez întreprinzător sau a unui britanic curios și lacom: ce să meargă cu ea să descopere noi pămînturi, noi ținuturi, spre Indiile occidentale, acolo unde n-a ajuns încă genovezul cu minte ascuțită, nici n-a călcat căposul și zgîrcitul spaniol; iar pe viitor să continue să slujească celor mai curioși, mai zeloși și harnici căutători de continente și pămînturi noi."

Încheindu-și vorbirea Minerva, iată că se auzi posacul, îndărătnicul și melancolicul Saturn glăsuind după cum urmează: „Pare-mi-se, o Zei, că printre cei sortiți să rămînă în cer, laolaltă cu Măgărușii, Capricornul și Fecioara, trebuie să se numere și Hidra[627], acest mare și străvechi șarpe, căci el și-a cîștigat patria cerească cu toată cinstea, răzbunîndu-ne pe noi, Zeii, de rușinea pricinuită de îndrăznețul și scotocitorul Prometeu, nu tocmai grijuliu cu faima noastră, dar mult prea iubitor al oamenilor, pe care voia să-i facă asemeni și egali cu noi, dăruindu-le privilegiul și binefacerea nemuririi. Hidra s-a arătat a fi un animal mai ager și atent, mai precaut, șiret și viclean, mai șmecher și mai abil decît toate celelalte viețuitoare zămislite pe pămînt: căci, atunci cînd Prometeu l-a silit pe fiul meu și fratele sau tatăl vostru, Jupiter, să-i dea acele ciubere sau poloboace pline cu viața veșnică, s-a întîmplat că, încărcîndu-le el pe toate pe spinarea unui măgar ca să le ducă în ținutul oamenilor, și văzînd că măgarul (care pe anumite porțiuni ale drumului mergea înaintea flăcăului care-l mîna) era încins de soare, înfierbîntat de arșiță, rupt de oboseală, cu bojocii uscați de sete, l-a poftit să bea dintr-un izvor; iar cum apa se afla mai jos, într-o adîncitură (la vreo două-trei palme mai jos de potecă), măgarul a trebuit să se aplece și să se încovoaie ca să atingă suprafața apei cu botul, încît ciuberele i-au căzut din spinare, poloboacele s-au spart, viața veșnică s-a vărsat și s-a împrăștiat pe pămînt și în noroiul și iarba din jurul izvorului. Șarpele acesta a adunat însă cu dibăcie cîteva picături pentru el, în vreme ce Prometeu a rămas de rușine, oamenii au rămas cu trista lor soartă de muritori, iar măgarul a devenit batjocura fără de sfîrșit și dușmanul acestora, așa încît, cu voia lui Jupiter, seminția omenească i-a hărăzit trude și cazne veșnice, hrana cea mai proastă ce se poate găsi, iar drept plată ciomăgeli zdravene și cu nemiluita[628]. Iată cum, o, Zei, mulțumită acestei jivine, oamenii mai țin întru cîtva socoteală de noi:

căci dacă acum, cînd se știu muritori, cînd își recunosc neputința și se așteaptă să ne pice în mînă, își bat joc de isprăvile noastre, ne privesc ca pe niște maimuțe și ne folosesc drept baubau, închipuiți-vă ce-ar fi făcut de-ar fi fost, asemeni nouă, nemuritori!" „Foarte bine ne-a lămurit Saturn", spuse Jupiter. „Să rămînă deci pe loc", au răspuns toți zeii. „Dar să plece de lîngă șarpe", adăugă Jupiter, „Invidia, Bîrfa, Viclenia, Minciuna, Insulta, Cearta și Neînțelegerea; și să rămînă virtuțile contrare, anume Agerimea șerpească și Băgarea-de-seamă. Dar nu mai rabd să rămînă acolo Corbul[629]: drept care Apollo să și-l ia de-acolo pe bunul și divinul său slujitor, pe zelosul său sol, pe harnicul crainic și poștaș: și asta pentru cît de bine a îndeplinit porunca zeilor cînd așteptau să-și potolească setea mulțumită rîvnei lui." „De vrea să domnească", spuse Apollo, „să meargă în Anglia, unde o să găsească cîrduri întregi de semeni. De vrea să rămînă singuratic, să pornească în zbor spre Montecorvino[630], lîngă Salerno. Dacă vrea să se ducă unde sînt smochine din belșug, să meargă în Figonia[631], unde marea scaldă țărmul Liguriei, între Nisa și Genova. Dacă îi fac poftă stîrvurile, să stea în Campania sau pe drumul dintre Roma și Neapole, unde sînt spînzurați droaie de tîlhari și unde la fiecare pas poate afla ospețe mai dese și mai bogate în carne proaspătă decît în oricare altă parte a lumii[632]." Jupiter adăugă: „Să plece o dată cu el și Mîrșăvia, Batjocura, Disprețul, Vorbăria, Impostura: iar în locul lor să suie Magia, Profeția și orice Divinație și Prezicere socotită, după efectele sale, bună și folositoare."

SAULINO: Sofia, aș vrea să aflu părerea ta cu privire la metafora corbului: care mai întîi a fost găsită și întruchipată în Egipt, apoi este preluată ca istorie de către evrei, apoi prin aceștia, învățătura ei a trecut din Babilonia în Grecia unde, ca legendă, i-a inspirat pe cei care se dedicau poeziei[633]. Evreii vorbesc despre un corb trimis din arcă de un om, pe nume Noe, pe vremea cînd oame-

nii au băut atîta apă de-au crăpat, să vadă dacă apele se retrăseseră; iar pasărea, îmbătată de pofta atîtor leșuri, a rămas acolo și nu s-a mai întors niciodată cu solia înapoi, nefăcîndu-și datoria: ceea ce pare cu totul altfel decît povestesc egiptenii și grecii, după care corbul ar fi fost trimis din cer, de un zeu numit Apollo, ca să vadă de nu găsește apă de băut, într-o vreme cînd zeii aproape că mureau de sete; iar acest animal, subjugat de lăcomia după smochine, a rămas în acel ținut o mulțime de zile și s-a întors doar cu mare întîrziere, fără să fi adus apă și (parcă) după ce pierduse vasul.

SOFIA: Nu vreau să mă lungesc explicîndu-ți acum metafora aceasta savantă. Dar vreau să spun doar atît: că ceea ce povestesc egiptenii și evreii corespunde unei unice metafore: pentru că a spune că păsării i s-a dat drumul din arca aflată la zece coți deasupra celui mai înalt munte de pe pămînt e totuna sau aproape totuna cu a spune că a plecat din cer. Și la fel, a spune că oamenii care au ajuns în acel loc și acel ținut sînt numiți zei nu mi se pare o afirmație chiar alăturea cu drumul: căci aflîndu-se aproape în cer prea lesne pot fi crezuți zei. Iar faptul că actorul principal e numit de unii Noe nu contrazice defel faptul că alții îl numesc Apollo: pentru că numele diferite slujesc în acest caz la definirea aceleiași acțiuni de regenerare: dat fiind că *sol et homo generant hominem*[634]. Iar a spune că întîmplarea s-a petrecut cînd oamenii aveau prea mult de băut sau cînd zeii mureau de sete, înseamnă de fapt unul și același lucru: căci spunînd că s-au deschis stăvilarele[635] cerului și s-au revărsat vanele firmamentului ajungem tocmai la aceea că pămîntenii aveau prea mult de băut, iar divinitățile cerești mureau de sete. Și, de asemeni, totuna e a spune că pasărea a adăstat ademenită și atrasă fiind de smochine, sau de lăcomia și pofta de stîrvuri — dacă te iei după interpretarea acelui Iosif care știa să tălmăcească visele[636]. Acesta îi prezisese brutarului lui Putifar (care spunea că avusese o vede-

nie în care purta pe cap un coş cu smochine din care veneau şi ciuguleau păsările) că avea să fie spînzurat iar din carnea lui aveau să mănînce corbii şi vulturii. Iar a spune că pasărea s-a întors, însă foarte tîrziu şi fără nici un folos, e totuna cu a spune că nu s-a întors deloc, ba chiar că n-a fost trimisă şi n-a plecat niciunde: căci cel care pleacă, se duce şi se întoarce degeaba este ca şi cînd n-ar fi plecat, nu s-ar fi dus şi nu s-ar fi întors defel. Există chiar obiceiul de a spune cuiva care vine prea tîrziu sau degeaba, chiar dacă nu vine cu mîna de tot goală, că:

Te-ai dus, frate-meu, dar nu te-ai şi întors.
Pare-mi-se că te-am văzut la Lucca[637].

Iată cum, Saulino, fără a se contrazice, metaforele egiptene pot fi pentru unii istorie, pentru alţii legende, pentru ceilalţi întruchiparea unor simţăminte.

SAULINO: Această potriveală de texte, pe care ai făcut-o tu, deşi nu mă mulţumeşte deplin, mă mulţumeşte totuşi destul. Dar acum continuă-ţi povestea principală.

SOFIA: „Ce facem cu Cupa?" întrebă Mercur, „adică ce facem cu stacana asta?" „Uite ce facem", zise Momos, „i-o dăm *iure succesionis vita durante*[638] celui mai straşnic beţivan ieşit la iveală din Germania de sus şi din cea de jos, unde Băutura este lăudată, slăvită, sărbătorită şi glorificată ca cea mai înaltă virtute eroică; iar Beţia este numărată printre atributele divine: unde cu *treink* şi *retreink*, *bibe et rebibe*, *ructa reructa*, *cespita recespita*, *vomi revomi usque ad egurgitationem utriusque iuris*, *id est*[639] zeama, ciorba, icrele, creierele, sufletul şi cîrnatul, *videbitur porcus porcorum in gloria Ciacchi*[640]. Şi cu el să plece şi Beţia: n-o vedeţi cum stă acolo, îmbrăcată nemţeşte, cu o pereche de nădragi aşa de mari de zici că sînt desagele călugărului cerşetor al Sfîntului Anton, şi cu ditai prohabul care se iţeşte la mijloc de zici că vrea să dărîme poarta raiului cu berbecele[641]? Uitaţi cum umblă împleticindu-se, izbindu-se ba pe-o rînă ba pe alta, ba

cu prova ba cu pupa, cînd de-un lucru cînd de altul, de nu rămîne bolovan, piatră, tufă ori șanț la care să nu-și aducă obolul. Uitați-i lîngă ea pe slujitorii, urmașii, vecinii și însoțitorii ei prea credincioși: Ghiftuiala, Indigestia, Mahmureala, Moțăiala, Tremuriciul *alias* Împleticeala, Bîlbîiala, Bîiguiala, Gălbejeala, Aiurarea, Rîgîiala, Greața, Vărsătura, Scîrnăveala și altele. Și pentru că nu se ține pe picioare, iat-o că s-a cocoțat pe carul ei triumfal, la care sînt înhămate multe personaje de seamă, înțelepte și sfinte, dintre care cele mai faimoase și renumite sînt Noe, Lot, Ciaccone[642], Vitanzano, Zucavigna și Silen. Zampaglione, stegarul, poartă panglica stacojie pe care sînt zugrăviți, în culorile penajului lor, doi grauri; iar înjugați doi cîte doi, trag oiștea patru măriți și străluciți porci: unul alb, unul roșu, unul pătat și unul negru; pe primul îl cheamă Grungarganfestrofiel, pe-al doilea, Sorbillgramfton, pe al treilea, Glutius, pe al patrulea, Strafocazio[643]." Dar despre asta îți voi povesti pe larg altă dată. — Să vedem acum ce a urmat după ce Jupiter a hotărît ca în locul lor să vină Abținerea și Cumpătarea, cu alaiul și slujitorii pe care-i vei afla: căci acum a venit vremea să vorbim de centaurul Chiron. Cînd a venit și rîndul lui, bătrînul Saturn i-a spus lui Jupiter: „Fiule și stăpîne, vezi că soarele stă să apună, așa că, dacă nu ți-e cu supărare, hai să terminăm mai repede cu ultimii patru." Iar Momos a întrebat: „Ce ziceți să facem cu omul ăsta prăsădit cu un animal sau cu animalul ăsta altoit cu un om? În care una și aceeași ființă are într-însa două naturi, și două substanțe se contopesc într-o unitate hipostatică[644]? Aici două lucruri se unesc pentru a forma un al treilea: despre aceasta nu încape îndoială. Dar tocmai aici începe și necazul: că nu știm dacă acest al treilea este un lucru mai bun decît fiecare din cele două, sau măcar decît unul singur dintre ele: sau dacă nu e cumva mai prost! Vreau să spun că nu știm dacă adăugîndu-se ființei omenești ființa calului, iese la iveală o divinitate demnă de tronul ceresc sau

doar un animal al cărui loc potrivit ar fi o turmă sau un grajd. În sfîrșit (zică ce-o zice Isis, Jupiter sau alți zei despre cît de minunat e să fii animal și cum omul, pentru a fi divin, e bine să aibă în el o latură bestială și să țină seamă că, de are poftă să se arate cît mai zeiesc, trebuie și mai abitir să se înfățișeze în chip de bestie), eu unul nu voi crede niciodată că acolo unde nu există un om întreg și perfect, nici un animal întreg și perfect, ci doar un crîmpei de animal și un crîmpei de om, întregul ar putea să arate mai bine decît jumătate de nădrag cu jumătate de surtuc; căci acestea două n-au cum să alcătuiască în vecii vecilor un veșmînt mai bun, ci cu siguranță unul mai prost, decît un surtuc întreg sau decît o pereche de nădragi." „Momos, Momos", răspunse Jupiter, „taina acestui lucru este mare și ascunsă, iar tu n-o poți pricepe: și de aceea un lucru atît de mare și de nobil ești obligat doar să-l crezi". „Știu prea bine că acesta e un lucru ce nu poate fi priceput de mine nici de oricine altcineva care are o fărîmă de minte: dar vreau ca mai întîi tu să găsești o cale de-a mă face să cred că eu, care sînt zeu, sau oricine altcineva care are fie și numai un grăunte de bunsimț, trebuie să creadă una ca asta." „Momos", spuse Jupiter, „nu trebuie să vrei să știi mai mult decît trebuie știut și crede-mă că lucrul ăsta nu trebuie știut." „Iată ce trebuie priceput", spuse Momos, „și eu, spre răul meu, vreau să aflu și, ca să-ți fac pe plac ție, Jupiter, vreau să cred: că o mînecă și un crac fac mai multe, ba chiar mult mai multe parale decît două mîneci sau o pereche de pantaloni; că un om nu e om și că un animal nu e animal; că o jumătate de om nu e pe jumătate om, că o jumătate de animal nu e pe jumătate animal; că o jumătate de om și o jumătate de animal nu fac un om neîntreg și un animal neîntreg, ci fac o divinitate care trebuie slăvită *pura mente*.[645]" Atunci zeii i-au cerut lui Jupiter să se grăbească și să facă ce-o vrea cu Centaurul. Iar Jupiter, după ce i-a poruncit lui Momos să tacă, a hotărît astfel: „Orice-oi

fi zis eu pînă acum împotriva lui Chiron, în clipa asta retractez și hotărăsc astfel: fiindcă centaurul Chiron a fost un om foarte drept, care odinioară își avea sălașul pe muntele Pelion, unde l-a învățat pe Esculap medicina, pe Hercule astrologia și pe Ahile citera, care a lecuit ologii, a arătat cum se poate sui la stele și cum se prind coardele sonore de lemn și cum se ating ca să cînte, socotesc că n-ar fi nedemn de cer. Și îl mai socotesc demn pentru că, în acest templu ceresc, lîngă acest altar[646] la care slujește, nu se află alt sacerdot decît el: de altfel vedeți voi că ține într-o mînă un animal de jertfă și are atîrnată la cingătoare o cupă pentru libații. Iar cum altarul, sanctuarul, paraclisul este absolut necesar și cum el n-ar avea nici un rost fără cineva care să slujească la el, hotărăsc, dacă destinul nu vrea altminteri, ca Centaurul să rămînă pe loc, să continue să trăiască aici și aici să stea pe veci." Iar Momos a adăugat: „Dreaptă și prudentă e hotărîrea ta, Jupiter, ca el să rămînă preot în altarul și templul ceresc; căci, după ce va termina cu animalul pe care-l ține în mînă, lui nu-i va lipsi nicicînd alt animal bun de jertfă: de vreme ce el singur poate fi și sacrificat și sacrificator, *id est* și preot și jertfă[647]." „Atunci e bine", spuse Jupiter, „iar din locul ăsta să plece Animalitatea, Ignoranța și Snoava inutilă și dăunătoare; iar unde e centaurul să rămînă dreapta Simplitate și Povestea moralizatoare. De unde se află altarul să plece Superstiția, Necredința, Impietatea și să-și afle loc Religia cu rost, Credința deșteaptă și Pietatea sinceră și adevărată." — Apoi Apollo a întrebat: „Ce se petrece cu Tiara ? Ce soartă îi hărăzim Coroanei[648] ? Ce facem cu ea ?" „Coroana asta", răspunse Jupiter, „este chiar coroana care, nu altfel decît printr-o înaltă hotărîre a destinului, la imboldul unei inspirații divine și datorită meritelor sale neprețuite, îl așteaptă pe neînvinsul Henric al III-lea[649], rege al măreței, puternicei și războinicei Franțe; el singur și-a făgăduit a o cuceri pe aceasta, după cea a Franței și a Poloniei, cînd, la începu-

tul domniei sale, a poruncit ca pe blazonul său atît de slăvit, desupra celor două coroane de jos să fie așezată o a treia, mai strălucită și mai frumoasă, însoțită de deviza: *Tertia coelo manet*[650]. Acest rege preacreștin, sfînt, credincios și curat, poate cu siguranță să spună: *Tertia coelo manet*, pentru că știe prea bine ce spune scriptura: « Fericiți cei pașnici, fericiți cei liniștiți, fericiți cei curați la suflet: căci a lor va fi împărăția cerurilor »[651]. El iubește pacea, el face pe cît se poate ca poporul său drag să trăiască în liniște și cucernicie; nu-i plac zgomotul, larmătul, zăngănitul armelor, care slujesc oarba cucerire a unor domnii tiranice și nestatornice și a unor împărății pămîntești: ci iubește toate făptuirile drepte și sfinte care îi arată care e drumul neocolit spre împărăția cerească. Iar acei supuși ai săi cu fire semeață, nestăpînită și belicoasă nu spere că, atîta timp cît va trăi el (pe care pacea sufletească nu-l îndeamnă la furie războinică), vor primi ajutor ca să tulbure fără rost pacea altor țări, sub pretextul de a-i agonisi alte sceptre și alte coroane: căci *Tertia coelo manet*. Zadarnic încerca-vor, împotriva voinței lui, oștile franceze răzvrătite să atace granițele și țărmurile altora; căci nu va fi propunere a vreunor sfetnici nestatornici, nici speranță în norocul schimbător, nici folos de pe urma vreunei cîrmuiri ori sprijin din afară care, oricît l-ar ademeni cu alte mantii regești și alte coroane, să aibă puterea de a-l răpi (altfel decît cu sila și de nevoie) din fericita grijă pentru pacea sufletului său, mai înclinat să dăruiască ce are, decît să poftească la bunul altuia. Așadar, încerce-și alții soarta cu privire la tronul lusitan acuma gol; alții să se înghesuie să cîrmuiască ținuturile belge. De ce vă bateți capul și vă stîlciți creierele, voi, din alte regate? De ce voi, alți principi și regi, bănuiți și vă temeți că el va veni să vă îngenuncheze și să vă fure coroanele? *Tertia coelo manet*. Deci Coroana", încheie Jupiter, „rămînă în cer așteptîndu-l pe acela demn de a fi strălucitul ei purtător. Și tot acolo să-și aibă tronul Victoria, Răspla-

ta, Premiul, Desăvîrșirea, Onoarea și Gloria: care, dacă nu sînt virtuți, sînt ținte ale virtuților."

SAULINO: Și ce au spus zeii?

SOFIA: N-a fost zeu mare sau mic, de seamă sau neînsemnat, bărbat sau femeie, de-un fel ori de altul, care aflîndu-se în consiliu să nu aprobe întru totul, cu glasul sau cu gestul, hotărîrea atît de dreaptă și de înțeleaptă a lui Jupiter. Drept care, înalt tunătorul, înveselit și bucuros peste măsură, se ridică în picioare și arătînd cu mîna dreaptă înspre Peștele austral, ultimul pentru care trebuia luată o hotărîre, spuse: „Hai, luați de-aici peștele ăsta, și puneți în loc numai chipul lui zugrăvit; ființa lui adevărată să fie dată, în schimb, pe mîna bucătarului nostru: care, să-l gătească acuș acuș, cît e proaspăt, pentru cină: parte la grătar, parte fiert, parte saramură, parte cum o vrea și cum i-o plăcea, cu sos roman alături[652]. Și să-i dea bătaie, că eu după atîta cazną mor de foame și cred că și voi la fel: ca să nu mai spun că după o asemenea purgație socot că avem și noi dreptul la o oarece recompensă." „Bine, foarte bine, strașnic de bine!" au răspuns zeii în cor, „iar aici să vină Sănătatea, Siguranța, Folosul, Bucuria, Odihna și suprema Voluptate, născute ca răsplată a virtuților, ca recompensă a strădaniilor și muncii." — Iar cu asta au ieșit cu mare voioșie din conclav, după ce curățaseră tot cerul, dincolo de zodiac, în toate cele trei sute șaisprezece stele cunoscute ale sale.

SAULINO: Acum mă duc și eu la cina mea.

SOFIA: Iar eu mă retrag spre a mă consacra contemplațiilor mele nocturne.

Sfîrșit

NOTE

1. Titlul dialogului amintește atît de imaginile din *Apocalipsă* cît şi de cele recurente în literatura protestantă a vremii unde expresia „bestie“ defineşte în genere „tirania“ papală. Evidentă de la început, polemica bruniană, cum bine se va vedea pe parcursul dialogului, nu vizează totuși o confesiune creștină anume ci însăși religia creștină în esența ei. Merită amintit aici că inchizitorii vor descoperi textul acestui dialog în ultima fază a procesului lui Bruno, ceea ce va adăuga la acuzațiile existente și pe cea de ateism și va grăbi condamnarea la moarte a Nolanului.

2. Tema reformei dorite de Jupiter în Olimp datează din Antichitate, mai precis de la Lucian din Samosata.

3. Zeul Mercur, mesagerul zeilor, are și harul de a stabili comunicarea între planurile diferite ale realității. Pe parcursul dialogului, cum se va vedea, el va fi un intermediar între Jupiter și „sofia“ (înțelepciunea) pămîntească.

4. Personajul Sofia este întruchiparea cunoaşterii omenești luminată de cunoașterea divină. Cum se va vedea, Bruno face o distincție clară între adevărul absolut şi adevărul comunicat. Iubirea pentru „Sofia celestă“ este ținta filozofului.

5. Personajul nu a fost identificat de către exegeţii lui Bruno. Cert este că el amintește de numele de familie al mamei lui Bruno, Fraulissa Savolino.

6. În toate operele sale Bruno vorbeşte despre sine la persoana a III-a, denumindu-se „Nolanul“ pentru că era născut la Nola, în apropiere de Neapole.

7. Philip Sidney (1554–1586), personaj marcant al mişcării puritane la curtea reginei Elisabeta I a Angliei, a fost unul dintre cei mai străluciţi intelectuali ai Renaşterii engleze. Mare cunoscător

al literaturii și artei italiene, el este și unul dintre reprezentanții cei mai de seamă ai culturii italienizante de la curtea engleză. Poet și critic literar, faima sa este legată îndeosebi de volumul de sonete de ascendență petrarchescă și neoplatonică *Astrophel and Stella* și de romanul pastoral *Arcadia*. În 1580 scrie *Apology for Poetrie* (sic), unde îmbină estetica aristotelică cu doctrina platonică a entuziasmului, afirmînd moralitatea intrinsecă a poeziei, care îndeamnă omul la virtute și activitate și are un rol fundamental în procesul de civilizare al omenirii. De asemeni, după Sidney poezia este expresia cea mai înaltă a minții omenești, întrucît ea își are rădăcinile în inspirația divină. Asemenea poziție se opunea evident interesului „gramatical“ și „ciceronismului“ exaltat în mediile academice de la Oxford, ceea ce explică în mare măsură respectul pe care i-l poartă Bruno, el însuși adversar feroce al profesorilor oxonieni (v. și *Cina din Miercurea Cenușii*). Bruno îi va dedica de asemeni dialogul *Despre eroicele avînturi*.

8. În realitate, asemeni tuturor dialogurilor italiene bruniene, și acesta a fost tipărit la Londra, la imprimeria lui John Charlewood. Istoricii susțin că falsificarea era justificată de vînzarea mai bună a cărților publicate în străinătate, în special la Veneția și la Paris.

9. Referirea la orbirea, la prostia și nerecunoștința celor care nu recunosc strălucirea soarelui nu este o simplă metaforă ceremonioasă; ea se referă la o idee de bază a filozofiei bruniene, anume la legătura care există, după Nolan, între intelectul omenesc și adevăr, prin care „strălucirea soarelui cunoașterii“ se află mereu la orizontul omului.

10. Cuvîntul „erou“ cu familia sa lexicală are un sens special la Bruno, legat direct de cutezanța și înălțimea gîndirii.

11. Bruno se referă la profesorii de la Oxford. Așa cum rezultă mai ales din dialogul *Cina din Miercurea Cenușii*, Bruno avusese un conflict deschis cu aceștia cînd, în urma prelegerilor ținute de el în 1583, fusese învinuit că-l plagiase pe Marsilio Ficino.

12. Fulke Greville, ulterior lord Brooke (1554–1628), poet și om de stat sub domnia Elisabetei I și a lui William I. Prieten cu Sidney, ca și acesta este unul dintre reprezentanții de seamă ai culturii italienizante a Renașterii engleze. A scris numeroase opere printre care două tragedii inspirate din Seneca și multe sonete, unele transpuse în muzică de John Dowland. În casa lui Greville se petrece, și în realitate și în scris, dialogul din *Cina din Miercurea Cenușii*, dialog care, deosebit de acid față de invitații oxo-

nieni ai lui Greville, a determinat și ruperea relației dintre Greville și Bruno.

13. Eriniile, în mitologia greacă întrupări ale răzbunării, erau reprezentate sub forma unor femei cu părul făcut din șerpi veninoși.

14. Același raport între calitatea textului și cea a cititorului îl întîlnim și în *Cina din Miercurea Cenușii*.

15. Ideea adversității cu care este primită opera unui „filozof adevărat" este o constantă a gîndirii lui Bruno, exprimată în toate operele sale.

16. Motivul Silenului este esențial și recurent în textele lui Bruno, atît sub aspect tematic cît și expresiv. Este un motiv platonic, reluat în Renaștere de Pico della Mirandola, Erasmus și Rabelais. Dintre cercetătorii lui Bruno, N.O. s-a ocupat în mod special de acest topos în volumul *Cabala Măgarului* precum și în prefața la ediția românească a comediei lui Bruno *Lumînărarul* (Ed. Fundației Culturale Romîne, București, 2000).

17. Din nou avem de a face cu aluzii la ținuta academică, specifică mai ales profesorilor de la Oxford.

18. Legat de precedentul este și toposul acesta, al Silenului răsturnat, de proveniență erasmiană. De altminteri întreg pasajul este legat de temele din *Adagiile* lui Erasmus.

19. În bogata înșiruire care urmează există ideea, conținută și în toposul Silenului, a opoziției între esență și aparență. Este important că această opoziție se manifestă și între lumea reală și cea a cuvintelor, drept care voința de a numi lucrurile pe numele lor adevărat este fundamentală pentru refacerea acelei unități pierdute între vorbe și lucruri. S-a vorbit chiar de „silenicitatea" stilului lui Bruno. Din tot acest pasaj reiese cu pregnanță că proiectul filozofic al lui Bruno cuprinde o completă primenire a societății, pronind de la morală și de la limbaj.

20. V. nota 10. Cu acest pasaj Bruno se inserează în polemica din acei ani dintre teologii luterani și cei anglicani. În 1563 conciliul ecleziastic britanic sub conducerea primatului Matthew Parker redactase cele „Treizeci și nouă de articole" ale bisericii engleze care, printre altele, afirmau imposibilitatea mîntuirii numai prin faptele bune făcute în viață și prin meritele personale.

21. Este încă o temă a polemicii antireformate, în care Bruno radicalizează poziția lui Erasmus în legătură cu Sfîntul Pavel din Tars care e văzut de Nolan ca un Silen răsturnat deoarece despărțind justiția omenească de justiția divină a desființat „legea natu-

rală" a „vieții conform naturii" și a negat valoarea cercetării și cunoașterii intelectuale.

22. Este tot o critică la nivelul religiei, mai precis a acelor culte care, în loc de a se manifesta ca legătură civică între oameni, se bazează pe credulitatea prostească a oamenilor amăgindu-i cu așa-zisele miracole.

23. În *Oratio consolatoria* dedicată defunctului duce de Braunschweig va fi și mai explicită ideea despre buna guvernare care nu se sprijină pe forță ci pe consens.

24. Opoziția între miracole și fapte omenești este mai degrabă înșelătoare, deoarece Bruno este ferm convins de originea naturală a tuturor acelor fapte care în ochii vulgului par minuni. De altminteri în denunțul făcut de patricianul venețian Giovanni Mocenigo figura și acest punct, al necredinței lui Bruno în miracole. (L.F.) Magia pentru Bruno nu este altceva decît cunoașterea secretelor naturii și capacitatea de a o imita, stîrnind uimirea vulgului.

25. Termenul și conceptul revin frecvent în toată opera bruniană. În cazul de față referirea face aluzie mai degrabă la pedanții protestanți care confundă cuvintele cu lucrurile și care, după Bruno, sînt responsabili de decadența societății umane.

26. Și în *Despre cauză* Bruno afirmă că filozoful este cetățean al întregii lumi.

27. Aparent glumeț, Bruno afirmă aici rolul hotărîtor pe care îl joacă el în dezvăluirea adevărului și schimbarea lumii.

28. Cum se știe din operele precedente, pentru Bruno întregul univers este materie vie, moartea nefiind altceva decît trecerea într-o altă formă specifică a acestei materii vii.

29. Pe ipocriți.

30. Sînt preceptele evanghelice, adică ale „bunei religii filozofice" care, după Bruno, în lumea contemporană lui, erau răsturnate și falsificate.

31. La proces lui Bruno i se aduce și învinuirea de a fi afirmat că Biserica folosește mijloace de convingere violente, ceea ce nu făceau apostolii lui Cristos.

32. Această alăturare confirmă apropierea care există la Bruno între cunoaștere și morală. În *Cina din Miercurea cenușii* cele două domenii erau mai degrabă distincte, dar în *Despre infinit, univers și lumi* deja se afirmă legătura organică între „filozofia adevărată" și „legile drepte".

33. Această subliniere a caracterului argumentativ al scrierii lui, adică nu expunerea de afirmații absolute ci de probleme, apropie

acest dialog al lui Bruno de una dintre temele majore ale disputei dintre Erasmus și Luther, privind liberul arbitru. Este probabil că Bruno face chiar o aluzie directă la această dispută. Stilul argumentativ al lui Erasmus exprimă legătura organică între adevăr și rațiune. Luther, dimpotrivă, prin stilul său apodictic, își exprimă credința profundă că el vorbește în chip de „profet“ inspirat care afirmă adevăruri esențial străine de rațiunea omenească. Pe marginea unei copii napolitane a textului acestui dialog, un cititor anonim scrie, în latină: „Nu afirmă. Atunci de ce se supără așa de tare pe cei care îl contrazic?“ Observație pertinentă care pune în lumină faptul că refuzul stilului profetic și inspirat nu înseamnă pentru Bruno acceptarea unei perspective sceptice. Dimpotrivă el este convins de posibilitatea de a comunica un adevăr pe căi naturale.

34. Refuzînd planul „afirmației categorice“ și al adevărului revelat dar susținînd cu energie adevărul propriei filozofii, Bruno se distanțează conștient de ideea inconciliabilității dintre înțelepciunea divină și rațiunea umană.

35. Este important că Bruno atrage atenția asupra caracterului dramatic și polifonic al stilului său. Este stilul specific dialogului filozofic care în Renaștere se opune stilului tratatului.

36. Termenul ca atare, „a trata“, trimite le ideea redactării viitoare a unui tratat.

37. Reapare aici motivul de sorginte platonică al umbrei abordat de mai mulți exegeți brunieni (v. și N.O., *La soglia dell'ombra*).

38. Este vorba de cele patruzeci și opt de constelații ale cercului zodiacal care, după tradiția astrologică, reprezentau fiecare cîte o figură mitologică.

39. Bruno atrage atenția aici asupra unor pasaje viitoare, avertizîndu-l pe cititor că argumentația unui personaj, oricît de convingătoare poate părea, nu trebuie despărțită de personajul ca atare și nu trebuie atribuită greșit autorului însuși (un bun exemplu va fi, vom vedea, perorația Fortunei).

40. Nici replicile zeilor, vrea să spună Bruno, nu trebuie luate drept afirmații absolute. Este tot o aluzie la interpretarea literală a textelor sacre preconizată de Luther și respinsă de Bruno și, mai puternic încă, peste cîțiva ani, de Galilei.

41. Bruno folosește aici două metafore specific baroce care vor traversa toată literatura secolului următor.

42. În mitologia greacă, zeitate minoră care avea funcția de a-i cenzura pe zei, motiv pentru care se bucura de o deosebită liberta-

te în vorbire. În literatură apare și ca divinitate a batjocurei și a satirei.

43. Bruno îi propune aici cititorului o lectură inversă decît cea literală teoretizată de exegeza luterană. El atrage atenția că în *Alungarea bestiei triumfătoare* semnificația literală a cuvintelor e restrînsă la doar cîteva elemente, ea constituie excepția și nu regula. Numai numele și ordinea virtuților și viciilor trebuie interpretate literal, tot restul este o mare construcție simbolică ce se cere descifrată pas cu pas.

44. Ca și în *Cina din Miercurea cenușii*, Bruno preconizează un tip de lectură care va fi ades reluată în secolul al XVII-lea, de altminteri profund marcată de disputele teologice ale vremii (v. și nota 41): aceea care descarcă responsabilitatea morală a textului pe umerii cititorului. Este o estetică a receptării *avant la lettre* care se va regăsi aproape identică la Giambattista Marino, cel mai de seamă poet italian din epoca barocă.

45. Bruno vrea să-i sugereze cititorului că țelul operei ar fi o descriere de mare forță vizuală a viciilor și virtuților omenești. Opera aceasta prin urmare ar trebui percepută de la început nu ca un tratat greoi ci ca o prezentare vioaie a unui sistem de simboluri, ca o schemă clară și ușor de memorat.

46. Termenul italian „intavolatura“ este împrumutat din notația muzicii polifonice specifice timpului care nu folosea de fapt portativul, în sensul contemporan al cuvîntului.

47. „Arborele“, „teatrul“ și „cîmpul“ sînt termeni tehnici ai artei memoriei proveniți de la Raimundus Lullus și preluați și de Bruno. Trebuie însă adăugat că aceste trei metafore revin obsesiv în toate scrierile timpului.

48. Bruno insistă aici pe legătura organică existentă între dialogurile sale și anunță rolul de întemeietor al dialogului de față în discuția privitoare la morală. În realitate ciclul dialogurilor morale care debutează cu *Alungarea bestiei triumfătoare* nu este chiar atît de linear cum apare din această declarație, deoarece cele două dialoguri care urmează tratează de fapt două teme diferite și în registre diferite.

49. Bruno reia aici o temă centrală din *Despre infinit*: pe fondul existenței materiei-viață veșnice capătă ființă existențele individuale infinite și infinit preschimbabile. Din punctul de vedere al Unului, compușii nu sînt decît accidente efemere; însă în infinita preschimbare a existențelor individuale orice întrupare, deși efemeră, este unică și originală. Irepetabilitatea oricărei existențe

individuale este premisa afirmării demnității acesteia. În aceeași concepție se afirmă și demnitatea omului care constă tocmai în posibilitatea de a se transforma, de a se corecta și a-și plăsmui altă evoluție și alt destin. Din acest motiv la Bruno Jupiter își pierde trăsăturile regale și divine pentru a deveni emblema omului în general. Jupiter, asemeni oricărei existențe individuale, e supus unei necontenite metamorfoze și renașteri sub un nou chip. Este limita oricărei existențe particulare, dar tocmai această limită îi conferă (lui Jupiter și omului în general) libertatea de a deveni făuritorul propriului destin și „zeul pămîntului". (N.T.)

50. Aceste două expresii traduc italienescul „incorporea", adică substanța care nu a căpătat nici un fel de trăsătură individuală, nici o configurație.

51. Conform tradiției neoplatonice și stoice reluată în Renaștere, „spiritus" era o substanță subtilă și aeriană care făcea legătura între sufletul imaterial și trupul material. Intermediar între material și imaterial, temporal și etern, spiritul îi permitea sufletului să dea viață materiei și să-și exercite dominația asupra materiei compuse care este trupul. Acest rol de intermediere îl face deosebit de important în toate practicile magice și în tehnicile de sugestionare. (I.P.C.) Spre deosebire de această tradiție, Bruno folosește expresia de „substanță spirituală" ca sinonim pentru suflet; „substanța spirituală" nu este o formă de materie ci o forță vitală, o energie, în jurul căreia se agregă materia precum pilitura de fier în jurul magnetului. Această forță vitală este prezentă în tot universul, exercitîndu-și acțiunea din interiorul materiei. Și așa cum materia are două ipostaze, una simplă, eternă și aceeași, și alta compusă, în infinite alcătuiri schimbătoare, și substanța spirituală are două ipostaze: „viața întregului", adică spiritul universal elementar care rămîne aceeași și nu este supus schimbării, și „viața părților" care animă părțile determinate și finite, și care e determinată și finită.

52. Acest pasaj are în subtext tezele lui Galenus (129–201 d.C.) care codificase trei specii de „spiritus" de care depindeau, respectiv, procesele vitale, ciclurile creșterii și mișcările corpurilor.

53. Tot după Galenus, funcționarea organismului uman este asigurată de două sisteme de circulație complementare: cel venos, care transportă hrana în tot corpul, și cel arterial care transportă „spiritul vital" adică asigură comunicarea sufletului cu toate părțile trupului.

54. Bruno polemizează aici cu interpretarea dată textului aristotelic *Despre suflet* de către averroiști, care ajungeau la concluzia că sufletul este muritor. Cu toate acestea Bruno nu susține nemurirea sufletului, căci după el, sufletele individuale sînt „fragmente" muritoare care se desprind din „substanța spirituală" unică și eternă și care, după moartea individului, revin și se contopesc cu ea. Este un punct de vedere în complet dezacord cu dogma creştină a nemuririi sufletelor individuale, ceea ce explică de ce la proces judecătorii Inchiziției vor insista mult asupra acestui pasaj. (L.F.)

55. Pe fondul sufletului unic şi etern, ca și al materiei unice și veşnice, se decupează infinita varietate a existențelor individuale. Cei trei termeni, „specii", „nume" şi „rosturi" (care traduce italianul „fortune", adică soarte, destine), se află într-un raport genetic.

56. Bruno reia aici teoriile pitagoreice privitoare la metempsihoză expuse de Platon în *Phaidon*, după care ciclul reîncarnărilor ar tinde să corecteze nepotrivirile dintre suflet și trup, adecvînd tot mai bine „forma" trupului la „natura" sufletului. (N.T.)

57. Numeroasele cercetări din Renaștere privind fizionomia sînt legate de interesul mai vast arătat imaginii și analogiei. La vremea aceea această „ştiință" pleca de la ideea că geniul individual (*ingenium*) îi imprimă corpului o formă bine determinată. Pentru Bruno însă trăsăturile înnăscute imprimate corpului pot fi, cum va spune mai departe, modificate. (G.A.)

58. În *Cantus Circaeus*, scris la Paris în 1582, Bruno formulase aceeaşi teorie sub veșmîntul mitului Circe–Ulise, unde vrăjitoarea Circe restabileşte ordinea lucrurilor transformîndu-i în porci pe acei oameni care dovediseră că sub înfățișarea umană ascundeau o natură animalică. Ideea reîncarnării în formă animală revine și în *Cabala calului pegasian*.

59. Bruno subliniază importanța premiselor metafizice înfățișate pînă aici pentru filozofia morală pe care o va trata dialogul. Față de tradiția umanistă care lega filozofia morală, mai degrabă decît de filozofia naturală, de disciplinele istoriei și retoricii, poziția susținută aici de Bruno preconizează o adevărată reorganizare a domeniilor cunoașterii. Filozofia bruniană pretinde, într-adevăr, că există o legătură strînsă între natură și comportamentul omului. (G.A.)

60. Metamorfozele lui Jupiter, cunoscute din mitologie, ar reprezenta prin urmare după Bruno condiția ființei individuale angrenate în ciclul peren al transformărilor.

61. Lupta dintre giganți și zei.

62. Apare aici *topos*-ul de origine stoică a luptei dinăuntrul omului între rațiune și pasiuni.

63. Termenul, folosit de Sfîntul Ieronim și de alți părinți ai bisericii, denumește conștiința morală, scînteie divină în sufletul omului, care îi indică omului direcția în care se află binele.

64. Momos, cum am mai arătat, era la greci zeul deriziunii. Tradiția hermetică îi atribuia o latură nocturnă și demonică. Zeul, care beneficia de privilegiul de a se exprima liber în legătură cu orice, inclusiv cu comportamentul divin, este unul dintre personajele principale ale dialogurilor ironice ale lui Lucian din Samosata. Figura lui revine în diverse scrieri din Renașterea italiană precum și în cele ale lui Erasmus. Tocmai pentru că are libertatea de a critica este asociat de către Bruno conștiinței morale.

65. Este vădită simbolistica momentului ales de Jupiter pentru reforma sa cerească. Tema iubirii divine care îl conduce pe om spre „adevărul prieten" este centrală în *Despre eroicele avînturi*.

66. Tema, familiară lui Bruno și din traducerea comentariilor lui Proclus la dialogurile platonice, făcută de Marsilio Ficino, fusese deja expusă de nolan în *Cantus Circaeus*. În esență ea se referă la necesitatea unei reforme morale lăuntrice, la existența unei divinități mereu prezente ce se oferă acelui om care știe să o recunoască în interiorul naturii, într-o relație nemijlocită.

67. Este vorba de Ursa mică. În descrierea constelațiilor Bruno urmează în principal două texte, ambele caracterizate de împletirea temelor mitologice cu cele astronomice: *Scholia in Germanicum* și *Astronomica* de Caius Iulius Hyginus.

68. În *Cabala calului pegasian* locul Ursei mari va fi ocupat de Asinitatea abstractă.

69. Ambivalența constelațiilor, alegorii ale virtuților dar și ale viciilor opuse, provine, în parte, de la substratul aristotelic al teoriei privitoare la virtuți și la vicii, pe de altă parte, din ambivalența intrinsecă oricărei imagini în gîndirea lui Bruno. (G.A.)

70. Există două personaje cu acest nume în mitologia greacă. Bruno leagă numele constelației de cel al personajului care în legendă era tatăl Andromedei și soțul Cassiopeii.

71. Este numele atribuit personajului mitologic Arcas, fiul ursoaicei Calisto și al lui Jupiter, după transformarea acesteia în astru. Numele grecesc însemnînd literal „paznicul ursoaicei".

72. Ursa mare.

73. Este evocată aici o temă esențială a dialogului, aceea a legii văzută ca un coridor de comunicare între divinitate și om.

74. Constelația care amintește legenda mitologică conform căreia Ariadna ar fi primit cununa în dar de la Venus și de la zeițele Ore. Această constelație se află în apropierea constelației Spadei.

75. Hercule.

76. Este vorba de Mnemosina. Bruno afirmă prin reluarea acestei legende rolul memoriei în sistemul cunoașterii. Așa cum se va vedea din dialog, memoria reprezintă o metodă de cunoaștere universală care guvernează toate domeniile cunoașterii, și nu o anume formă de cunoaștere specifică, parte a retoricii.

77. Denumirea recunoscută de astronomia de astăzi este Cassiopeia.

78. Legitimitatea disimulării este legată așadar de necesitatea de a proteja adevărul.

79. Conform mitologiei, Perseu, fiu al lui Zeus și al Danaei, a ucis Medusa Gorgona cu ajutorul Atenei. Constelația care îi poartă numele este, ca și cea a lui Hercule, una dintre puținele care glorifică victoria unor luptători.

80. Curiozitatea pentru lucruri superficiale și lipsite de interes. Curiozitatea de a afla adevărul și de a cunoaște va fi, dimpotrivă, elogiată în *Cabala calului pegasian*.

81. Regele cetății Eleusis care primise cadou de la zeița Demeter grîul. Bruno, depărtîndu-se de tradiție, asociază de aceea locul ocupat de această constelație cu virtuțile civile ale „filantropiei" și „clemenței". (N.T.)

82. Constelație care în vechile tratate de astrologie se găsea deasupra Scorpionului, fiind simbolizată de un om ce ține în mînă un șarpe ce-i încolăcește trupul.

83. Vulturul este asociat frecvent de Bruno cu exercițiul puterii.

84. Constelație care poartă numele calului înaripat al lui Belerofon.

85. Termenul italian „contrazzione" este folosit de Bruno într-o accepție proprie, derivată din latină, denumind concentrarea intensă a tuturor facultăților lăuntrice provocată pe cale naturală, de sentimente foarte puternice precum credința, frica, iubirea, sau pe cale artificială, de anumite substanțe. Efectele acestei „contrazzione" pot fi aproape miraculoase.

86. Conform medicinei galenice, melancolia sau „bila neagră" este una dintre cele patru umori necesare ale trupului omenesc.

Deoarece ea înlesnește concentrarea, acțiunea ei este deosebit de utilă oricărei activități intelectuale raționale și echilibrate. Dacă însă ea se află în cantitate prea mare, provoacă salturi psihice care pot duce pînă la nebunie.

87. În mitologia creștină, demonii — spirite aflate la un nivel intermediar, între divin și uman, și care pot fi benefice sau malefice — sînt atrași de bila neagră, lăcaș optim pentru spiritele rele.

88. Constelație prezentă tot în textele lui Hyginus.

89. Bruno face aici o referire directă la teoria lui Machiavelli, după care principele trebuie să se facă temut mai degrabă decît iubit.

90. În mitologie, vînătorul iubit de Eos (la romani Aurora) și ucis de zeița Diana. Fiu al lui Neptun, Orion primise de la tatăl său darul de a merge pe ape, dar atributele de „divin“ și „făcător de minuni“ sugerează încă de pe acum identificarea personajului mitologic cu figura lui Cristos.

91. Eridanul, rîu pomenit de Hesiod în *Teogonia*, a fost identificat de unii istorici greci din Antichitate cu diferite rîuri din Europa occidentală și de nord, cel mai adesea cu rîul Pad. Însă Herodot și Strabon l-au socotit o invenție a oamenilor și nu o realitate geografică.

92. După unii comentatori, acest lucru nobil ar fi taina Împărtășaniei, de care se va vorbi în dialogul al treilea al acestei lucrări (N.T.), după alții ar fi „asinitatea“ concretă, despre care se va vorbi în *Cabala calului pegasian* (G.A.).

93. Este vorba de Sirius.

94. Constelația Cîinele Mic își ia numele, după legendă, de la cățelușa care i-a indicat cu scîncetele sale Erigonei unde zăcea trupul mort al tatălui fetei, Icar.

95. Este nava Argos care, pentru că fusese prima corabie din lume, fusese, după legendă, transformată în constelație.

96. Denumirea recunoscută de astronomia de astăzi este Hidra australă.

97. Bruno are în minte obiceiurile religioase din Roma antică unde, după știința lui, exista o legătură strînsă între sacerdoți, legislație și capii militari.

98. Este vasul în care, după legendă, corbul trebuia să strîngă apa pentru masa zeilor. (N.T.)

99. Adică în sacrul său lăcaș. Am preferat să lăsăm termenul din originalul italian deoarece, prin specificul său ecleziastic, el anunță polemica anticreștină din dialogul al treilea al acestui volum.

100. Este vorba despre centaurul Chiron, conform mitului, înălțat la cer ca răsplată pentru virtuțile sale alese.

101. Este unul dintre sensurile atribuite prin tradiție sfintei Scripturi. În *Cina din Miercurea cenușii* Bruno se referise explicit la interpretările felurite ale Scripturii, susținînd viziunea tomistă împotriva celei propuse de Luther după care exegeza biblică se baza exclusiv pe sensul literal.

102. Una dintre cele patru interpretări canonice ale textelor sacre în care faptele povestite sau descrise sînt socotite simboluri ale realității transcendente către care trebuie să se înalțe sufletul.

103. Discurs alegoric, limbaj figurat.

104. Aici: simbolică, dar în fapt lipsită de substanță.

105. Așa cum se va vedea și din dialoguri, Bruno înfierează toată tradiția creștină, de la ordinele călugărești pînă la mișcările protestante din vremea lui.

106. Constelație ignorată de mitologie ca și de astronomie, despre care, tocmai de aceea, Bruno spune că așteaptă să fie revendicată de un suveran demn.

107. Este o sugestie neoplatonizantă care va fi însă radical modificată în cursul acestei opere, unde comunicarea între zei și oameni se va vedea că nu urmează rețeaua influențelor astrale, ci capătă formă în interiorul societății omenești, pe calea legilor și justiției. (N.T).

108. Rămas-bun (lat.).

109. În raport cu dialogurile precedente, *Alungarea bestiei triumfătoare* marchează și o cotitură compozițională: în acest dialog nu mai apare personajul Filoteo sau Teofilo care în cele precedente avea sarcina de a expune teoriile lui Bruno. Singura trimitere autobiografică ar fi, cum am arătat, numele personajului Saulino care nu își asumă însă rolul lui Filoteo.

110. Dialogul începe abrupt, avînd ca fundal teoria ontologică expusă în ultimul dintre dialogurile din *Despre cauză, principiu și unu.* Aici Bruno transleasă această teorie de la Unu la Univers, demonstrînd că, în vreme ce în Unitate contrariile se anulează, în viață ele sînt izvorul născător de ordine și de frumusețe al naturii. Existența contrariilor și perindarea lor este esențială și *sine qua non* pentru existența și primenirea continuă a vieții. Mai mult, Bruno părăsește aici definitiv orientarea neoplatonică după care mișcarea caracterizează lumea aparențelor în vreme ce lumea esențelor se află într-o eternă stază, iar fericirea este cufundarea în repaosul lumii esențelor (teorie prezentă în *De umbris idearum*).

Cotitura din teoria ontologică, înfăptuită în dialogurile italiene precedente, şi credinţa în infinitatea substanţei şi mişcării, îl duce pe Nolan la o totală reconsiderare a definiţiei fericirii care de acum înainte este plasată de Bruno nu în afara mişcării ci tocmai în interiorul eternei prefaceri care este viaţa naturii.

111. Sub aspect strict logic contrariile sînt lucruri diametral opuse. În ciclul vieţii însă, după Bruno, contrariile se atrag şi se generează reciproc, în necontenita metamorfoză a naturii. Nolanul se opune aici altui postulat platonic, al atracţiei dintre lucrurile asemănătoare. N.T. observă că, sub acest aspect, dialogul de faţă propune o perspectivă total diferită de teoriile mnemotehnice şi magice ale autorului, care-şi aveau centrul de greutate tocmai în noţiunea de similitudine şi de analogie.

112. Repercutînd raţionamentul ontologic asupra moralei, Bruno va sugera în acest dialog că instaurarea dreptăţii este posibilă numai într-un univers dinamic, unde contrariile se alternează şi se transformă unul în celălalt. Spre deosebire de operele precedente (îndeosebi de *Cantus Circaeus*), *Alungarea bestiei triumfătoare*, insistînd asupra rădăcinii comune şi unice din care se nasc contrariile şi asupra alternanţei lor, depăşeşte acea filozofie a istoriei care afirma inevitabila şi progresiva decadenţă a omenirii dintr-o iniţială perfecţiune. Aici decadenţa şi degradarea sînt, dimpotrivă, condiţii necesare pentru ca, prin opera omului, să aibă loc „renaşterea" şi regenerarea.

113. Termenul de „matematic" evocă aici perspectiva teoretică neoplatonică conform căreia numărul este elementul intermediar între materialitate şi imaterialitate, între fizic şi moral. Această perspectivă va juca un rol însemnat în naşterea gîndirii ştiinţifice (a metodei epistemologice teoretizată de Galileo Galilei).

114. Este vorba de Cusanus, pe teoriile căruia se bazase în parte argumentaţia din *Despre cauză, principiu şi unu.*

115. Bruno atribuie „praxis"-ului un rol fundamental în succesiunea crizelor şi regenerărilor sociale. Magicianul adevărat, la fel ca şi politicianul, găseşte modalităţile potrivite pentru a pătrunde pînă la rădăcina unităţii profunde care stă, în natură şi în existenţele individuale, la baza contrariilor, controlînd astfel succesiunea ordonată şi prielnică a acestora (v. *De vinculis* şi I.P.C.).

116. Este o concepţie ciclică a istoriei (care premerge în parte teoria din secolul al XVIII-lea a lui Giambattista Vico) pe care Bruno o avansase deja în *Cina din Miercurea Cenuşii.*

117. Ludovico Ariosto, *Orlando furioso*, XLV, 2, v.1-6.

118. Este rîul care în mitologia greacă înconjură și delimitează tărîmul morților.

119. Enumerarea metamorfozelor lui Jupiter reia ordinea pe care Ovidiu, în *Metamorfoze* (VI, 108 și urm.), o urmează în descrierea pînzei țesute de Arahne (M.P.E.). Copilandrul frigian era Ganimede. Dolida este o greșeală a autorului care, în fapt, se referă la Deoide, adică Persefona, fiica zeiței Ceres.

120. Aluzie obscenă la impotența marelui zeu, de altminteri funcțională într-un raționament care consideră iubirea cîrma care conduce ciclul prefacerilor din natură.

121. Citatul este imperfect și face o aluzie ironică la *Eclezias-tul,* unde cugetarea îi este atribuită regelui Solomon, faimos, printre altele, și pentru numărul mare de soții și concubine. Aceeași referire va figura în denunțul lui Mocenigo care declarase Inchiziției venețiene că Bruno s-ar fi plîns că nu ajunsese să aibă atîtea femei cît regele Solomon (L.F.). Dar această referire ironică se înscrie aici perfect în demonstrația referitoare la mișcarea și trecerea care guvernează și experiența omenească.

122. „Anul lumii" sau „anul ceresc" era, încă din vremea lui Platon și Aristotel, intervalul de timp în care cea de a opta sferă cerească își realiza mișcarea de revoluție în jurul centrului universului. Aici Bruno face referire la durata anului ceresc în general acceptată, în vreme ce în *Cina din Miercurea cenușii* sprijinise ipoteza după care anul ceresc ar fi durat patruzeci și nouă de mii de ani. După toți autorii, din Antichitate și pînă în Renaștere, schimbarea anului ceresc atrăgea după sine o totală *renovatio*, primenire a lumii.

123. Denumirea de *Coelius,* adică Celest, era des folosită mai ales de neoplatonicienii florentini pentru a-l numi pe zeul Uranus, care, după legendă, fusese castrat și detronat de fiul său, Cronos (Saturn), care la rîndul său fusese castrat și detronat de Zeus (Jupiter). Prin urmare, după Bruno, puterea cunoaște și ea aceeași ciclicitate și prefacere ca întreaga existență.

124. Bruno se referă aici la literatura apocaliptică ce s-a răspîndit în acei ani o dată cu apariția unei *nova* în constelația Cassiopeia, în 1572, și a unei comete, în 1576. Conform acestei literaturi, acestea erau semnele prevestitoare ale judecății de apoi și ale apocalipsei, calculată a veni o dată cu conjuncția planetară din anul 1584 (I.P.C.). Prezența unor noi corpuri sau configurații cerești pe harta (conform tradiției) eternă a universului prevesteau oricum pe atunci mari schimbări pentru societatea omenească. Cum s-a

văzut deja din dialogurile bruniene precedente (dialogurile cosmologice), o asemenea interpretare era respinsă de Nolan, care considera universul infinit în timp și spațiu. Însă dialogul de față, primul dintre dialogurile morale, mută discuția pe tărîmul eticii, iar iminența apocalipsei — susținută de tradiționaliști — îi servește aici lui Bruno pentru a justifica necesitatea urgentă a unor schimbări sociale și umane.

125. În pofida prezicerilor astrologilor și a concepției tradiționale după care preschimbarea lumii ar fi o repetare ciclică, Bruno consideră (și de aici teama lui Jupiter) că schimbarea nu înseamnă niciodată revenire și repetare. Potența infinită și infinit de diversă a naturii face ca nici o schimbare să nu repete o formă de dinainte; prefacerea este eternă, dar alcătuirile, formele pe care ea le capătă și le generează sînt mereu originale și nerepetabile.

126. Este vorba de legendarul Preot Ioan, suveranul unei prospere și fericite țări imaginare din Extremul Orient sau, după alții, din Etiopia. Bruno combină această legendă, foarte răspîndită în Evul Mediu, cu tradiția regilor etiopieni de a-și trimite fiii mai mici pe muntele Amba Geshen, pentru a evita rivalitățile între aceștia și primul născut.

127. În original *„di diamante"* care înseamnă atît „de diamant" cît și „strălucitor ca oțelul". Este o alăturare comică specifică gustului baroc pe care, mai ales stilistic, Bruno îl anticipează în toate dialogurile italiene.

128. Sub aparentul haz, Saulino afirmă o idee importantă a autorului: rolul fundamental pe care îl poate avea acțiunea umană în schimbarea traseului eternei prefaceri.

129. Venus, care s-a născut din spuma (sperma) ieșită din sexul amputat al lui Saturn și aruncat în mare de Jupiter.

130. Saturn a fost alungat din cer în Lațiu, unde apoi a fost venerat de romani și socotit un zeu protector.

131. Termenii folosiți de Bruno pentru a numi „alungarea" și „triumful" sînt în original *„depressione"*, respectiv *„essaltazione"*, adică doi termeni specifici astrologiei, indicînd momentul de minimă și maximă putere a unui astru. (N.T.)

132. „Nu va mai fi trimis din nou la Troia măreţul Ahile" — este răsturnarea citatului din Vergiliu, *Ecloge*, IV, 36: „Și va fi din nou trimis la Troia măreţul Ahile."

133. Seneca, *Oedip rege*, 980–986, 991–994. Bruno citează în italiană, iar versiunea noastră traduce din italiană nu din originalul latin.

134. În *Despre infinit* Bruno a arătat cum, în perspectiva infinităţii lumii, implacabilitatea divină se poate concilia cu libertatea umană. Acum raţionamentul de acolo este translat în universul moralei.

135. După Bruno, din punctul de vedere al omului, îndeplinirea sau neîndeplinirea rugăciunilor depinde de bunul plac al zeilor; din punctul de vedere al destinului universal rezultatul (îndeplinirea sau neîndeplinirea) rugăciunii e un fapt pur întîmplător.

136. În mitologia greacă, unul dintre rîurile din infern, din care sufletele trebuiau să bea pentru a uita de existenţa lor anterioară.

137. Motivul pitagoreic al însufleţirii periodice a corpurilor inerte este reelaborat în chip original de Bruno: plasînd uitarea în interiorul ciclului prefacerii, el accentuează ideea vitalităţii materiei care cunoaşte mereu noi forme şi noi destine.

138. Ignorînd eterna schimbare care destină orice existenţă individuală aceluiaşi ciclu de naştere, creştere şi moarte, Jupiter încearcă să-şi păstreze şi el specificitatea propriei existenţe. De aceea căinţa tîrzie a zeului şi dorinţa sa de reformă morală se nasc dintr-o formă specială de ignoranţă şi sînt posibile tocmai datorită ei şi tendinţei neabătute a individului de a-şi proteja individualitatea. Raţionamentul cosmologic din *Cina din Miercurea cenuşii*, unde Bruno teoretizează impulsul vital şi de autoconservare al fiecărei existenţe individuale, capătă aici o interpretare etică pe care se sprijină întregul dialog de faţă.

139. Refuzul zeilor de a jura pe Stix este pomenit de Vergiliu (*Eneida*, XII, 817) şi de Lactantius (*Inst. div.*, I, II, 12) (M.P.E.).

140. Spre deosebire de ceilalţi zei care beneficiau tradiţional de „week-end", Vulcan îi fabrica lui Jupiter tunetele în toate zilele, ceea ce era semnul continuităţii justiţiei divine. Interdicţia stabilită de Jupiter în acest dialog ironizează nu doar statutul divinităţii păgîne supunînd-o pe aceasta restricţiilor specific creştine, dar ea accentuează şi caracterul decăzut şi decrepit al lumii celeste de orice fel cît şi arbitrarul care domneşte în hotărîrile divine.

141. Este unul dintre numele date Bacantelor.

142. Este una dintre stelele din constelaţia Ursei mari. Alungarea lui Momos din lumea zeilor şi exilarea lui în Caucaz apare şi la Leon Battista Alberti, *Momus*, III şi la Erasmus, *Elogiul nebuniei*, 15.

143. Reforma lui Jupiter priveşte şi obiceiurile sexuale, interzicînd homosexualitatea.

144. A zecea casă a zodiei balanței se află într-adevăr, pe cer, între Eridan și Orion.

145. Decis să pună capăt și iubirilor sale promiscue, Jupiter îl va înlătura și pe Ganimede: numai că Sofia sugerează ironic că această decizie s-ar datora mai puțin dorinței de reformă morală a lui Jupiter cît faptului că Ganimede însuși și-a pierdut cu vîrsta nurii care îl atrăgeau pe stăpînul zeilor.

146. Este vorba tot de îmbătrînire. Toată povestirea aceasta a Sofiei subliniază ideea de fond, anume aceea a acțiunii distrugătoare a timpului asupra tuturor lucrurilor și ființelor, inclusiv a zeilor.

147. Cuvîntul „uccellato" poate avea în italiană două sensuri: „zeflemisit" sau „transformat în pasăre". Mai mulți comentatori consideră că Bruno se joacă aici cu ambele sensuri: cel de al doilea, prin care Jupiter ar căpăta aripi de înger, complementar îndumnezeirii „fiului omului", ar permite omologarea ironică a lui Ganimede cu Cristos. Nu sîntem siguri că această căutare de sensuri profunde în orice imagine folosită de Bruno îl îmbogățește cu adevărat; uneori, mai degrabă, pare să sărăcească stilul brunian de componenta sa ludică, după noi reală și fertilă.

148. După legendă, tînăr foarte frumos de care s-a îndrăgostit Apollo.

149. Ironie cu două sensuri: Bruno mai face referire și în alte opere (v. *Lumînărarul*) la homosexualitatea și pedofilia care infestau colegiile, îndeosebi cele reformate.

150. Credem că toate sugestiile lui Saulino sînt obscene.

151. Este vorba despre Priap. Toate aceste zeități sugerează aici ideea de dezmăț și obscenitate.

152. „Apollo a izbucnit în rîs" (Horațiu, *Ode*, I, 10, 12).

153. Este vorba de Venus, zeița iubirii.

154. Acheloos, fiul al lui Okeanos și Tetis, era considerat o divinitate benefică, purtătoare a cornului abundenței. Versurile parafrazează incipitul poemului lucrețian *De rerum natura*.

155. „Nu mă atinge", frază atribuită lui Isus după înviere (*Ioan*, XX, 17).

156. Revine ideea, exprimată deja în *Cina din Miercurea cenușii*, a diferenței dintre existența individuală și cea a universului. Aici apare mult mai pregnant afirmația că tot ceea ce există este supus ciclului schimbării, disoluției și prefacerii și că orice alcătuire specifică este destinată să îmbătrînească și să piară.

157. Bruno preia versiunea mitului luptei dintre zei și giganți acreditată de Ovidiu în *Metamorfoze*, I, 151–155, unde înaintea luptei Zeus ține de asemeni un consiliu divin unde își expune proiectul de reformă a pămîntului (și nu a cerului, ca la Bruno). Teama zeilor dinaintea forței giganților, care ridicaseră muntele Pelion peste muntele Ossa și zgîlțîiau Olimpul pentru a-l cocoța peste ceilalți doi, este povestită și de Rabelais (*Tiers Livre*). Motivul Gigantomahiei circulă de altfel la sfîrșitul sec. al XVI-lea și în sec. al XVII-lea, mai ales în mediile culturale franceze și la curtea regilor Franței, cu o semnificație antiprotestantă. (M.P.E.)

158. Conform legendei antice, Tifeu a fost îngropat de Zeus sub vulcanul Etna din Sicilia (Trinacria).

159. Ovidiu, *Metamorfoze*, V, 346–354, în românește de Ion Florescu, revizuirea traducerii, prefață, note, anexe de Petru Creția, Editura Academiei RPR, 1959, p. 106.

160. Insula Procida, în Golful Neapolelui.

161. Bruno se inspiră tot din *Metamorfozele* lui Ovidiu. Episodul potopului, de care sînt ocrotiți numai Deucalion și Pyrrha, este interpretat aici de Bruno în cheie morală, ca dorință a zeilor de a pedepsi o umanitate coruptă, condusă de tirani sîngeroși precum Lycaon, regele Arcadiei care contestase autoritatea zeilor.

162. Încă din comedia *Lumînărarul*, scrisă în Franța înaintea dialogurilor filozofice italiene, Bruno sugerase decadența acelei societăți care se conduce numai după capriciile Norocului. În dialogul de față sînt evidențiate rădăcinile religioase ale crizei civilizației occidentale unde justiția divină a pierit și a fost înlocuită de norocul orb.

163. În fabula leului bătrîn al lui Esop, cei trei care își bat joc de regele animalelor sînt măgarul, taurul și porcul mistreț.

164. Crocodilul era unul dintre animalele sacre în Egiptul antic. Bruno preia teoria după care sacerdoții egipteni, în urma unei observații atente a ritmurilor și forțelor care acționează în natură, construiseră statui care aveau capacitatea de a atrage anumite spirite care, la rîndul lor, puteau atrage și domina anumiți daimoni. Așadar, după Bruno, efectele magice ale simulacrelor egiptene ar fi avut o origine naturală. Prin cuvintele lui Jupiter, Bruno sugerează deja concepția sa despre magie ca tehnică rafinată în stare să capteze unitatea care stă la baza tuturor lucrurilor existente pentru a stabili o comunicare între diferitele planuri ale realității. (F.A.Y. și I.P.C.)

165. Apariția de noi religii și culte este legată de Bruno direct de declinul biologic al lui Jupiter. Opoziția între religia naturală a egiptenilor și religia inferioară, nu întru totul umană, a creștinismului va fi dezvoltată în al treilea dialog al opusului.

166. Aici „norocul vrăjmaș" trebuie înțeles ca prefacerea continuă adusă de mișcarea universală care, la fel cum afectează corpurile, afectează și instituțiile și cunoașterea, și prin aceasta a dus și la declinul străvechii înțelepciuni egiptene și al religiei naturale.

167. În italiană se preia termenul latinesc *„patellares"*, atribut aplicat zeilor mărunți care nu beneficiau de un cult propriu.

168. „Cît dă o mînă zgîrcită" (lat. în orig.).

169. Joc de cuvinte existent în originalul italian.

170. Vezuviul și Taburnul sînt ambii munți aflați în regiunea italiană Campania. Ecoul este, conform mitologiei greco-romane, urma sonoră a nimfei Eco.

171. V. nota 142.

172. Substanțe despre care se credea că au mari virtuți cosmetice.

173. Bruno, așa cum am mai arătat, exclude posibilitatea ca în infinitele combinații aflate la dispoziția necontenitei prefaceri universale, o existență individuală să se repete identică cu ea însăși.

174. Este vorba de adevăr și virtutea absolută.

175. Cum am mai văzut, fiecare întrupare a spiritului depinde, după Bruno, într-o oarecare măsură, și de opțiunile și acțiunile făcute în întruparea precedentă. Spirala prefacerii continue nu este așadar la Bruno o forță oarbă care anulează libertatea de alegere și valoarea faptelor și implicării omenești, ci dimpotrivă — poziție care îl detașează fără echivoc pe Nolan de doctrina protestantă.

176. Aparent Bruno afirmă că Zeus vrea să elimine zeitățile zoomorfe dar, așa cum știm din *Cina din Miercurea cenușii*, prin aceste trăsături grotești nolanul îi caracteriza și pe intelectualii pedanți.

177. Conform medicinei vremii, vaporii care se ridică din mîncarea digerată de stomac suie la cap, putînd interfera cu facultatea fantastică — controlată de partea mediană a creierului — și putînd produce alterări mai mult sau mai puțin grave ale minții.

178. Un exces de bilă neagră putea provoca, conform teoriilor medicale ale timpului, o melancolie accentuată sau chiar nebunia.

179. Inspirată de Lucian (*Consiliul Zeilor*) și de Ovidiu (*Metamorfoze*, I, 177–181), cuvîntarea lui Jupiter și, în general, con-

siliul zeilor vor apărea frecvent în literatura italiană și franceză a secolului al XVI-lea (Niccolo Franco, Ronsard) și al XVII-lea (Alessandro Tassoni, Traiano Boccalini etc.). La Bruno, tematica și intonația discursului trebuie puse în directă legătură cu polemica antiprotestantă, deoarece urmăresc îndeaproape tezele lui Luther din *De servo arbitrio*. (M.P.E.)

180. Jupiter urmează tripartiția recomandată de retorica clasică: *proemium*, *narratio*, *epilogum*.

181. „Timpurile nu permit asemenea spectacole vane“ (Virgiliu, *Eneida*, VI, 37) (lat. în orig.).

182. Epitet dat Dianei, asociată cu luna.

183. Bruno își construiește ficțiunea pe legătura existentă între mitologie și astronomie în tratatele mitografilor și în cataloagele constelațiilor, în principal în *Catasterismele* lui Eratostene, în *Astronomia* și *Fabulele* lui Hyginos și în *Scholia in Germanicum*. (De menționat că operele lui Hyginos fuseseră tipărite, în versiune latină, la Paris, în 1578, la tipografia lui Guillaume Julian, aceeași care peste patru ani avea să tipărească și *Lumînărarul* lui Bruno.) În aceste cataloage constelația Triunghiului are diferite simboluri, reprezentînd fie imaginea Egiptului prin analogie cu delta Nilului, fie cea a literei delta — inițiala numelui grec al lui Jupiter. (M.P.E.)

184. După Hyginos, Amfitrita ar fi refuzat la început cererea în căsătorie a lui Neptun, drept care acesta trimisese la ea ca s-o înduplece diferiți emisari, printre care și pe Delfin.

185. E vorba de Pleiade, pe care Bruno le socotește o constelație separată, în vreme ce ele aparțin constelației Taurului.

186. După legendă, Junona, care îi purta sîmbetele lui Hercule (Alcide), ar fi trimis, pe cînd acesta se lupta cu Hidra din Lerna, un rac să-l muște de picior.

187. Este vorba de constelația Serpens.

188. Bruno citează greșit numele care în realitate este Eufemia.

189. Episodul fiicei Venerei în pericol de a se îneca în mlaștină aparține mitului zeiței Syria, asimilată cu Venus în tradiția alexandrină. Conform acestui mit, Darxes (în italiană „Darcete“, nume transcris greșit de Bruno ca „Facete“), fiica Syriei, a fost salvată de Peștele austral și nu de Vărsător, care îl întruchipează pe Ganimede, favoritul lui Zeus și paharnicul zeilor.

190. După Hyginos, peștii ar fi găsit în Eufrat un ou uriaș pe care l-au tras la mal și din care apoi s-a născut Syria, cum am spus asimilată cu Venus.

191. Cum am mai spus, Orion, fiul lui Neptun, căpătase de la tatăl său harul de a merge pe ape. Prin acest personaj mitologic Bruno va face în mai multe locuri aluzie la Cristos, care avea același har.

192. V. nota 94.

193. Legenda, relatată tot de Hyginos, se referă la stelele care stau deasupra Hidrei, închipuind o cupă și un corb.

194. În italiană este un joc de cuvinte intraductibil. Bruno scrie literalmente: „smochini sau smochine (ambele genuri fiind aprobate de gramaticieni, spuneți-le cum doriți)"; în realitate însă fructele smochinului sînt cunoscute îndeobște la genul masculin, același substantiv, dar de genul feminin, fiind numele popular al sexului femeiesc. Bruno și epoca lui, cum am mai văzut, gustă nu puțin obscenitățile.

195. Tradiția antică pare să ignore această constelație; oricum de ea nu se leagă nici un mit clasic. Bruno profită de această absență pentru a-i conferi sensul care îi convine aici (în dialogul al doilea al opusului de față), făcînd aluzie la regele Franței, Henric al III-lea, care avea drept emblemă o coroană.

196. Constelația este cunoscută de astronomi sub denumirea de Altar.

197. Bruno împletește aici povestirea lui Hyginos cu *Metamorfozele* (V, 325–331) lui Ovidiu. După Hyginos, este vorba de legenda lui Typhon, un gigant violent și rău, care ar fi apărut pe cînd se ținea consiliul zeilor, iar aceștia, de frică, s-ar fi transformat în tot felul de animale. După Ovidiu, îndemnul de a se transforma astfel și de a fugi în Egipt le-ar fi fost dat zeilor de către zeul Pan, identificat cu Capricornul. Mai departe acest mit devine la Bruno alegoria divinității care se desfășoară în toate creaturile existente, arătîndu-le oamenilor în acest fel cum pot intra în relație cu ea.

198. Este vorba de apendicele la dialogul filozofic *Cabala calului pegasian* care urmează *Alungării bestiei triumfătoare*, apendice denumit *Măgarul cilenic al Nolanului.*

199. După legendă, Faeton, fiul lui Apollo, a vrut să conducă carul de foc al Soarelui, dar neștiind să-l stăpînească, l-a apropiat prea mult de Pămînt, iar atunci Zeus, pentru a evita incendierea Pămîntului, l-a doborît cu un trăsnet. Trupul lui a căzut în apele Eridanului (identificat în unele legende cu rîul Pad, din Italia).

200. Belerofon încercase să se înalțe pe calul său înaripat, Pegas, pînă în Olimp, dar Zeus îl doborîse la pămînt unde murise zdrobit.

201. După legendă, Mercur făurise lira din coarnele boilor lui Apollo, după modelul unei carapace de broască țestoasă de care rămăseseră prinse tendoanele și nervii.

202. Etica bruniană, în opoziție cu „etica oțioasă" reformată, așază făptuirile mai presus de cuvintele rostite iar omul e chemat să dea seama în primul rînd de faptele sale.

203. Miturile legate de constelații devin la Bruno emblema crizei morale pe care o traversează lumea divină și cea umană.

204. Păcatele zeilor sînt măsurate de Bruno în raport cu dauna socială provocată: anume, răsplătind fapte nesemnificative sau criminale, zeii au dat exemplu rău oamenilor și au descurajat aspirația spre faptele mari și glorioase pe care se întemeiază marile civilizații.

205. Perseu este celebrat pentru a fi omorît pe una dintre Gorgone, Meduza, așadar pentru o crimă a cărei utilitate socială nu e tocmai clară.

206. Bruno greșește: Cefeu era tatăl Andromedei, prin urmare era socrul și nu ginerele lui Perseu.

207. Cassiopeia, regina Etiopiei și nevasta lui Cefeu, s-ar fi lăudat că este mai frumoasă decît Nereidele, nimfe marine, fapt pentru care Neptun ar fi trimis împotriva țării ei un monstru marin căruia regina și regele au trebuit să i-o trimită ca ofrandă pe propria lor fiică, Andromeda. Andromeda, înlănțuită de o stîncă pentru a fi prada monstrului marin, va fi apoi eliberată de Perseu, înarmat cu condurii înaripați ai lui Mercur și cu scutul „reflectorizant" dat de Minerva.

208. Este vorba de constelația Berbecului.

209. Bruno face referire la legenda Argonauților, plecați în Colhida să fure lîna de aur pe care izbutesc să o ia numai cu ajutorul Medeei, fiica regelui acelei țări, care se îndrăgostise de Iason, conducătorul Argonauților. „Pofta josnică" traduce expresia „iniqua providenza", mai exact josnica noastră aprovizionare (cu aur), unde — și nu pentru singura dată — Jupiter se identifică cu neamul omenesc.

210. Este vorba de constelația Gemenilor care, după unii astrologi, îi reprezentau pe Castor și Pollux îmbrățișați, gemenii mitologici renumiți pentru faptul de a nu putea trăi despărțiți.

211. După legendă, Scorpionul ar fi răsărit din pămînt la cererea Dianei, zeița vînătorii, pentru a-l ucide pe vînătorul Orion care se lăudase că poate omorî toate animalele din lume.

212. Chiron era centaur, adică pe jumătate om pe jumătate cal. Mai departe în acest volum Bruno va corecta afirmația spunînd că locul ocupat pe cer de Chiron se datorează pietății de care a dat dovadă.

213. Chiron a fost preceptorul lui Ahile, fiul lui Peleu și al zeiței Tetis.

214. Coroana era darul de nuntă oferit de Bachus Ariadnei, găsită de el pe insula unde fusese abandonată de Tezeu.

215. Este vorba de constelația boreală situată între Fecioară și Liră.

216. Liber este echivalentul italic al lui Dionysos, zeul vinului, care o ia în căsătorie pe Ariadna, fiica lui Minos, regele Cretei, după ce aceasta fusese părăsită de eroul Tezeu.

217. Alcide este alt nume sub care este cunoscut Hercule. După legendă, leul din Nemea răsărise, ca și Racul, din Pămînt, la voința Junonei, spre a fi ațîțat contra lui Hercule.

218. După tradiție, mama lui Hercule era Alcmena. Bruno greșește din nou căci Megara este, după Homer, soția eroului.

219. Argos, cea mai mare constelație în astronomia ptolemaică, este împărțită în astronomia de astăzi, în patru alte constelații: Carina, Pupis, Vela și Pyxis Nautica.

220. Constelația Taurului.

221. Europa.

222. Este legenda nimfei Calisto, fiica lui Lycaon, regele Arcadiei, și preoteasă a Dianei. Calisto e denumită nonacrinită deoarece obișnuia să vîneze pe muntele Nonacris, din același ținut. După seducerea ei de către Jupiter, Diana s-a răzbunat prefăcînd-o în ursoaică, dar Jupiter, la rîndul său, a răpit-o la cer, laolaltă cu fiul ei Arctophylax — devenit Ursa mică.

223. În mitologia greacă, soția lui Okeanos — care astăzi s-ar numi „oceanul planetar".

224. Diana.

225. Bruno parodiază aici rugăciunea *Confiteor.* (M.P.E.)

226. Discursul lui Jupiter face aluzie la previziunea astrologică și apocaliptică a „anului ceresc" și a venirii dreptății pe pămînt: căci căderea zeilor nu apare aici ca încheiere a unui ciclu ci ca o hotărîre pedepsitoare a destinului.

227. Jupiter începe aici o pledoarie construită toată pe oximoron și paradox.

228. Astru fundamental și simbolic în filozofia bruniană, soarele, după afirmațiile Nolanului din dialogurile cosmologice, ur-

mează să alunge tenebrele ignoranței și să readucă în lume adevărul. Ultimul dintre aceste dialoguri, *Despre infinit, univers și lumi*, se încheia tocmai cu o glorificare a adevărului care se arată strălucind la orizont. În *Alungarea bestiei triumfătoare*, accentul fiind pus asupra moralei, soarele, în mod firesc, devine întruchiparea luminii dreptății împotriva întunecimii greșelii.

229. Reforma morală pornește din interiorul fiecărui individ pentru a se contopi apoi cu marea reformă cosmică.

230. Regăsim și aici ecoul neoplatonic al corespondențelor între „lumea superioară" a ideilor și „lumea inferioară" a materiei, dar vădit orientat în sens moral.

231. Jupiter preconizează limpede o reformă morală individuală care trebuie să fie însă neapărat integrată într-o reformă a întregii societăți și chiar specii omenești.

232. Consimțămîntul voinței poate fi într-adevăr instantaneu, necerînd neapărat timp și efort.

233. Jupiter pare să facă aici referire la distincția paulină între cunoașterea umbratilă a omului și cunoașterea specifică minții divine (aici a lui Jupiter însuși) care cuprinde totul simultan și în mod perfect. (N.T.)

234. Diadema și mantia au fost recunoscute de contemporanii lui Bruno, mai degrabă decît antice, drept însemne ale papalității. (L.F.)

235. Icasticitatea descrierilor lui Bruno are o valoare funcțională: ca și în *Cina din Miercurea Cenușii* ea anunță valoarea și demnitatea fiecărui amănunt din ordinea cosmică și atenția egală cu care providența divină privește toate existențele.

236. Este remarcabilă ambivalența stilului lui Bruno, care, chiar atunci cînd confirmă necesitatea reformei morale, ironizează modalitatea în care suveranul o propune și o face acceptată.

237. Bruno face o aluzie total neortodoxă la exodul biblic, pe care îl vede ca pe o fugă a unui popor inferior și incapabil de a se integra în rafinata și superioara civilizație egipteană. Aluzia la originile barbare și primitive ale creștinismului va reapărea și în operele ulterioare.

238. Este vorba de Ursa mică.

239. Pămîntul.

240. „Polul acela e pentru noi mereu în înalt, dar tenebrosul Stix și manii subterani îl văd pe celălalt sub picioarele noastre" (Vergiliu, *Georgicele*, I, 242–243) (lat. în orig.).

241. După legendă, giganții au încercat să ajungă la cer punînd munții unii peste alții.

242. Bel sau Baal, zeitate semitică, era socotit în mitologia clasică fondatorul Babilonului.

243. Oglinda calibeană era o oglindă de oțel făurită de Chalybei, populație scitică amintită de Herodot și de Eschil pentru măiestria cu care prelucrau metalele. Phloron era, după unele tratate de magie, unul dintre spiritele care, respinse de grația divină, locuiau în regiunile arctice.

244. După Talmud, Samael (care înseamnă „otrava Domnului") este prințul demonilor, îngerul răului, al morții, seducătorul, vicleanul și distrugătorul, opus lui Michael, îngerul binelui. El guvernează solstițiul de iarnă.

245. Bruno se referă ironic aici la trei familii nobiliare care aveau pe propria stemă imaginea unui urs: familia romană Orsini, conți de Nola (orașul natal al autorului), familia Cesarini, care avea și ea diferiți membri în Nola, cunoștințe ale familiei lui Bruno; prin „Urșii englezești" Bruno se referă la familia lui Robert Dudley, conte de Leicester, și la ruptura lui cu acesta și cu puritanii englezi în urma publicării *Cinei din Miercurea cenușii.*

246. Și orașul Berna are în stemă un urs.

247. Bruno face referire la legenda dădacei lui Jupiter. Locul Ursei mari rămîne deocamdată neocupat, urmînd a fi repartizat, în *Cabala calului pegasian*, „asinității" abstracte.

248. Monștrii alungați din cer și ajunși pe pămînt își pierd calitatea de mit și devin animale normale. De aceea, ursoaica va servi după tradiție fie prin bîlciuri, fie ca animal însoțitor al tămăduitorilor.

249. Numele latin al Irlandei. Dragonul care poate răsturna stelele este inspirat din *Apocalipsă* (12, 4).

250. Bruno se inspiră aici din poemul renascentist al lui Luigi Tansillo, *Culegătorul* (*Il vendemmiatore*), unde balaurul (Dragonul), care păzea merele din grădina Hesperidelor, ucis de Hercule, devine emblema îndărătniciei femeii care respinge iubirea unui bărbat îndrăgostit.

251. Bruno parafrazează ironic un sonet de Petrarca (*Canțonierul*, CCLXV) în care însă introduce printre lucrurile care înmoaie inima neîndurătoare a unei femei și darurile.

252. Pădurile unde avusese loc episodul lui Calisto și al fiului ei.

253. Legea pămîntească nu este neutră față de adevăr, ci ea este reflectarea adevărului și înțelepciunii divine, este chiar legătura prin care umanul comunică cu divinul.

254. Spre deosebire de *Cina din Miercurea cenușii*, unde după Bruno opera legiuitorului trebuia să țină seama îndeosebi de cultura, obiceiurile și înclinațiile popoarelor, aici legea, și ca o consecință acțiunea politică, trebuie să garanteze în permanență comunicarea cu adevărul divin, adică legătura între două planuri distincte ale realității. Din această perspectivă trebuie înțeleasă și criza lumii contemporane lui („criza zeilor din Olimp") și „îmbătrînirea lumii". Această criză și această îmbătrînire se vădesc atunci cînd Luther a retezat raportul dintre lege și adevăr, anulînd în acest fel circuitul comunicării pe care se bazează toate marile civilizații. (N.T.)

255. Adevărul, Înțelepciunea și Legea, plasate laolaltă în locul cel mai nobil al cerului, sînt instituite drept coordonate ale vieții societății umane.

256. Termenul de „eroic" e specific brunian și nu se referă atît la vitejia în luptă cît la o gîndire îndrăzneață și avîntată. Coroana boreală îi va reveni acelui monarh ce va pune capăt războaielor religioase.

257. După Bruno ereziile protestante sînt otrava care îmbolnăvesc trupul Europei.

258. Aici Bruno se referă direct la doctrina protestantă, după care damnarea sau salvarea nu depinde de faptele oamenilor ci numai de credința lor, creînd prin aceasta ruptura amintită dintre lege și adevăr, dintre legea umană și cea divină, care generează și criza în discuție. Categoria pedanților fusese ironizată de Bruno și în dialogurile precedente și în comedia *Lumînărarul*. Însă aici ea capătă o importanță de-a dreptul dramatică: interpretarea literală („gramaticală", propusă de pedanți, iar cel mai mare pedant este Luther însuși) a textelor sacre (de către protestanți) este cea care produce criza socială pe care o traversează Europa. Cu alte cuvinte sfîșierile Europei provin după Bruno dintr-o hermeneutică greșită. Se întrevede aici și importanța pe care o au la Bruno scriitura și interpretarea oricărui text, inclusiv ale celui propriu.

259. Deja prezentă în scrierile latine, legătura indisolubilă între religie și politică devine în acest dialog explicită. Felul în care este interpretat textul sacru are influențe majore, după Bruno, asupra mersului comunității omenești.

260. Bruno face aluzie la concepția protestantă *„soli Deo gloria"* și la mîntuirea omului numai prin credință. Conceptul de

„vana gloria", gloria deşartă a oamenilor, folosit de Sfîntul Augustin în polemica sa contra păgînilor şi reluat de Luther, este respins total de Bruno: numai că aici gloria deşartă (care are un efect mobilizator şi pozitiv asupra individului şi societăţii) nu este a oamenilor ci a zeilor înşişi, dacă ei le-ar cere oamenilor numai credinţă nu şi fapte, îndemnîndu-i prin asta la pasivitate şi transformîndu-i, în esenţă, în animale. (M.P.E.)

261. Bruno face aici o aluzie directă la un pasaj din *De servo arbitrio* a lui Luther unde acesta înfierează concepţiile lumii clasice (romane şi greceşti) şi afirmă că cele mai glorioase acţiuni ale oamenilor (în lumea clasică semn al măreţiei omeneşti) sînt în ochii lui Dumnezeu vicii şi sacrilegii (chiar lucrări ale Satanei) pentru că exprimă dorinţa deşartă de glorie pămîntească.

262. Nu este, credem, doar o aluzie generică, ci Bruno pare să se refere punctual la confiscarea bunurilor mînăstireşti şi ecleziastice catolice în teritoriile care se convertiseră la protestantism.

263. Pare o referire la ordinele mînăstireşti, dar credem mai degrabă că Bruno are aici în vedere în general morala catolică, o morală care, dînd importanţă faptelor omeneşti, încurajează viaţa activă şi contribuie direct la acţiunea de civilizare a omenirii.

264. Urmînd tradiţia filozofiei naturii din Renaştere, Bruno, ca şi Pomponazzi, Machiavelli, Erasmus, consideră că religia este un ansamblu de precepte care au drept scop educaţia morală a omului şi buna funcţionare a societăţii.

265. Bruno ironizează inconsecvenţa logică a protestanţilor care pe de o parte neagă omului liberul arbitru, pe de alta vor să-i convertească pe catolici, ca şi cînd această conversiune ar fi semnificativă pentru destinul lor în viaţa de apoi.

266. Doctrina liberului arbitru şi, în consecinţă, cea a răsplăţii sau pedepsei în viaţa de apoi în funcţie de faptele de pe pămînt este pentru Bruno un instrument eficace pentru educarea şi civilizarea omenirii dar şi imaginea legăturii existente între legea divină şi practica omenească.

267. „Aceştia care neagă importanţa faptelor făcute în viaţa pămîntească" (lat. în orig.).

268. Bruno confundă aici Coroana australă cu cea boreală.

269. Bruno vrea să sugereze că deosebita răspîndire a ereziilor protestante anunţă de fapt o prăbuşire iminentă.

270. Reforma lui Jupiter îşi propune o valorizare etică a universalei mişcări şi transformări a întrupărilor materiei: metempsihoza devine o formă de justiţie divină.

271. Toposul măgarului, de sorginte lucianescă, este central la Bruno și apare nu doar în dialogurile italiene. (N.O.)

272. Într-o viziune neoplatonică precum aceasta, principiul ideal este în stare să se comunice (să se întrupeze) în numeroase entități fizice.

273. Referirea la Judecata de apoi nu face decît să accentueze importanța pe care o au, după Bruno, faptele făcute de om în timpul vieții.

274. După legendă, Hercule a fost zeificat de către oameni datorită faptelor sale bune și ajutorului dat oamenilor.

275. Soarta rezervată lui Hercule vădește limpede etica din acest dialog: Hercule, eliberat de condiția trîndavă de semizeu ceresc, este trimis pe pămînt ca prin faptele sale să devină un adevărat „zeu pămîntean". Această din urmă formulă redefinește concepția umanistă a „demnității omenești" propusă de Ficino și de Pico: excelența ființei umane nu mai provine la Bruno dintr-un privilegiu acordat de Dumnezeu, ci este rodul excepțional al faptelor bune făcute de om.

276. „Aprobăm" (lat. în orig.).

277. „Acceptăm" (lat. în orig.).

278. „Nu ne opunem" (lat. în orig.).

279. Pe vremea cînd Hercule a îndeplinit cele douăsprezece munci.

280. În pofida altor comentatori care interpretează termenul ca fiind fie Alcmena, mama lui Hercule, fie în mod generic Grecia, noi credem că Bruno se referă la Pămîntul-mumă (Geea).

281. În *Oratio valedictoria*, înfruntarea dintre Hercule și Cerber devine emblema luptei dusă de Luther împotriva „bestiei" papale.

282. Bruno înșiruie aici unele dintre muncile la care Junona l-a osîndit pe Hercule: leul neînvins care făcea măcel în Arcadia; hidra cu multe capete care trăia în mlaștina din Lerna; Diomede, regele sîngeros care își hrănea caii cu carne de om; uriașul Anteu care își recăpăta forțele de îndată ce atingea pămîntul-mamă; Gerion, monstru înaripat cu trei trupuri, care păzea boii; harpiile, monștrii care infestau lacul Stimfalos; mistrețul gigantic care, din porunca Dianei, devasta Erimantul; cîinele Cerber, cu trei capete, păzitor al infernului; Busiris, rege crud care își sacrifica oaspeții pe altarele zeilor; ciuta sacră a Dianei, cu picioare de bronz; Hypolita, regina amazoanelor; poporul din Thermodon de la care Hercule trebuia să ia cingătoarea oferită de Marte; Cacus, fiul lui

Vulcan, care omora scuipînd foc. Povestea lui Acheloos, zeu fluvial şi monstru proteiform, nu face parte din cele douăsprezece munci; pe el Hercule a trebuit să-l înfrunte pentru a o putea lua de soţie pe Dejanira. Este semnificativă minuţia cu care Bruno transformă materialul mitologic în semnificaţie civilă, făcînd aluzie la conflictele care sfîşiau Europa.

283. Norul strălucitor în care se arată Mercur se deschide în cerc, iar prin acea deschidere razele soarelui („planeta nobilă" a Sofiei) pătrund formînd un nimb de raze — imagine atît de specifică iconografiei baroce.

284. Păunul, pasărea sacră a Junonei.

285. Sînt judecătorii lumii infernale.

286. Apropierea dintre Jupiter şi Minerva se face într-un context dominat de motivul umbratilităţii: înţelepciunea, „umbră" ce provine din „lumina" divină, se întinde înspre tenebre; ea este în fapt *medium*-ul care asigură comunicarea între planurile diferite ale realităţii. (N.T.)

287. Sau Cicada, munte în apropiere de Nola. Gioan Bruno este tatăl autorului. De altfel tot pasajul este plin de referiri la locuri şi personaje din copilăria Nolanului şi este o excelentă ilustrare, pe de o parte, a ontologiei bruniene, unde orice entitate din ciclul vieţii universale are aceeaşi nobleţe şi importanţă, deoarece procesul infinit de producere a vieţii-materie anulează orice diferenţă ierarhică între lucrurile mari şi cele mici (v. *Despre cauză, principiu şi unu*); pe de altă parte, a stilului brunian, irigat de aceeaşi concepţie ontologică, unde familiarul şi grotescul au acelaşi drept la existenţă ca aulicul şi mitologicul.

288. În italieneşte „rinversato" se zicea la vremea respectivă oţetului cu care se omorau şi goneau gîndacii.

289. Localitate de la poalele muntelui Cicada.

290. Sat din apropiere de Nola.

291. În italieneşte „trepidazione" este un termen specific limbajului astronomic, folosit, de altminteri, de mai multe ori de Bruno în dialogurile italiene (v. *Cina din Miercurea cenuşii*), indicînd oscilaţia axei planetare. Mai departe Bruno se amuză calculînd durata de viaţă a măselei cu pricina după calendarul planetar, luînd ca unitate de măsură timpul de revoluţie al Lunii în jurul Pămîntului.

292. Sofia pune problema „proporţiei" care ar trebui să existe între cauza eficientă şi efectul produs de ea. Continuînd raţionamentul dezvoltat în *Despre infinit, univers şi lumi*, Bruno afir-

mă disproporția enormă existentă între infinitatea divină și infinitatea universului, căci infinitudinii cauzei prime, a unului, îi corespund efecte (combinații) infinite de părți structural finite.

293. Cauza eficientă primă este altfel infinită decît universul infinit existent, deoarece ea este și infinită potențialitate (fără determinări anume) nu doar infinită în act, precum universul (infinit determinat în spațiu, timp, modalitate și subiect).

294. Ordinea existentă în univers este obscură și nesesizabilă de către om, căci ea nu se manifestă prin rînduieli exterioare, ci se generează din interiorul materiei-viață, în însuși ciclul prefacerilor necontenite.

295. Pasajul reia unele din temele neoplatonice expuse de Ficino în comentariile lui la *Enneadele* lui Plotin. (N.T.)

296. Bruno își începe raționamentul afirmînd primatul adevărului absolut în care este absorbită orice existență temporală; apoi, deplasînd analiza în planul universului desfășurat, afirmă că eternul și temporalul nu sînt inconciliabile și rupte unul de altul; dimpotrivă: unitatea originară se reverberează necontenit în „umbrele" care sînt existențele naturale și conceptele elaborate de om; între adevărul primordial și cunoașterea omenească există o legătură strînsă și necesară, care exclude atît scepticismul cît și misticismul. Bruno reia de fapt aici convingerea exprimată încă din *Cina din Miercurea cenușii*, după care condiția umană este fundamental „umbratilă", comunicarea care leagă adevărul prim de mintea omenească făcîndu-se tocmai în zona de umbră și de aparent hotar dintre ele.

297. Adresîndu-se Senatului Academiei din Wittenberg (v. *Oratio valedictoria*), Bruno va afirma cu claritate că înțelepciunea dată de Dumnezeu omului este cea care se adaptează mai bine „ochiului minții noastre, adică sapienței care se ascunde în umbra luminii".

298. Apare din nou perspectiva binară din care poate fi privită existența universală: pe de o parte, din perspectiva vieții desfășurate și a existențelor individuale, „adevărul", „providența", „libertatea" „necesitatea" sînt valori diferite și distincte; pe de alta, din perspectiva unității originare, ele sînt unul și același lucru. E bine de observat că în descrierea „providenței" Bruno reia identic enumerările din *Despre cauză, principiu și unu* și din *Despre infinit, univers și lumi*.

299. În realitate explicația a fost dată în *Despre infinit, univers și lumi*.

300. Providenței care e unică și neschimbătoare îi corespund (în existența desfășurată) infinitele efecte ale prudenței (prevederii) omenești.

301. Prudența (prevederea), reflexie temporală și temporară a adevărului și providenței, nu poate fi dobîndită o dată pentru totdeauna: ea este o permanentă tensiune și căutare, amenințată mereu fie de tentația de a-ți înșela adversarul, fie de aceea de a te retrage într-o pasivitate comodă și obtuză.

302. Cele două „sofii" (distincția apare recurent la Bruno) aparțin unei tradiții neoplatonice (Plotin și Proclus) reluată cu insistență în Renaștere. Pico della Mirandola folosea, pentru diferențierea lor, exact aceeași imagine a soarelui și lunii. (M.P.E.)

303. Înțelepciunea este așadar strîns legată de efortul și practica omenească de a capta și exprima adevărul.

304. Bruno respinge atît poziția „sofiștilor" (care, după Nolan, pretind că știu, dar în realitate nu știu: pentru Bruno cel mai mare și dăunător sofist era Aristotel), cît și pe cea a scepticilor (care socoteau că adevărul este prin definiție necunoscut omului).

305. Doctrine.

306. Este constantă la Bruno afirmarea diversității căilor care conduc la adevăr sau, mai corect spus, care îi permit omului să caute adevărul.

307. Spre deosebire de dialogurile „cosmologice", în acest dialog Bruno stabilește o legătură organică între adevărul absolut, înțelepciune (înfățișarea pe care o capătă adevărul absolut atunci cînd se comunică lumii naturale și umane) și lege (reflectarea în practică a înțelepciunii). Adevărul, înțelepciunea și legea constituie o unitate ontologică și operațională și o unică forță. Dar triada Prudență (*id est* Providență), Sofia, Lege apărea limpede și la neoplatonici. (N.B.)

308. Nespus de interesantă această serie și gradația pe care o presupune: prin „dezonoare" credem că trebuie înțeleasă legarea și expunerea la stîlpul infamiei, iar prin „sărăcie", exproprierea de toate bunurile (ambele fiind pedepse curent practicate în epocă).

309. Imaginea vrea să sugereze că pentru cei puternici rigorile legii sînt ușor de încălcat, la fel de ușor cum ar rupe o pînză de păianjen; dar cei care le încalcă trebuie pedepsiți indiferent de poziția lor ierarhică.

310. „Veșmînt" are aici sensul de întrupare: Bruno face o referire precisă (și aproximativ cu aceleași cuvinte folosite în introducerea la comedia *Lumînărarul*), la transmigrația sufletelor și la

valoarea etică pe care o îmbracă această teorie ontologică — de vreme ce viața viitoare depinde de faptele făcute în cea precedentă.

311. „Conviețuirea omenească" este traducerea aproximativă a expresiei *„conversazione civile"* care se impune o dată cu lucrarea omonimă (*La civile conversatione*) a lui Guazzo, publicată în 1574 (M.P.E.), și care este folosită pînă în zilele noastre, în genere în contexte aulice, cu un sens apropiat de cel sugerat de noi în română (mai exact, acum expresia este folosită pentru a denumi o dezbatere urbană și miezoasă a unor subiecte de interes general uman și social).

312. Programul politic înfățișat aici va fi reluat de Bruno în *Oratio consolatoria*, dedicată ducelui Saxoniei, Iulius al II-lea de Braunschweig, care i se părea a fi modelul istoric concret și contemporan al acestui program. În conformitate cu strategia prezentată înainte, după care există o corespondență necesară între universul desfășurat și principiul din care acesta decurge, corespondența corectă între legea umană și adevărul divin se verifică în planul concret al efectelor sociale ale legii.

313. În concepția că omul este pe deplin capabil să împlinească ceea ce o lege adevărată (adică dreaptă) cere, Bruno confirmă poziția adoptată de Erasmus împotriva lui Luther. (M.P.E.)

314. Bruno se referă direct la doctrina lutherană.

315. În același fel tratează reverberația și utilitatea politică a doctrinei religioase Machiavelli în *Discorsi sopra la prima deca di Tito Livio (Discursuri asupra primelor zece capitole din Titus Livius).* Bruno avea toate șansele să cunoască această lucrare care, de altminteri, apărea și la Londra, la imprimeria lui John Wolf, în 1584, adică în același an în care era publicat și dialogul de față. La ambii religia este văzută ca o forță structurantă esențială a societății omenești. Spre deosebire de Luther, după Bruno, Machiavelli și Erasmus nu doar legea omenească, ci chiar și cea divină care o inspiră pe aceasta nu privește interioritatea sufletului omenesc, ci efectele pe care le are în practica politică și religioasă a societății.

316. Bruno se referă la moartea lui Cristos.

317. Aici, ca și mai sus, termenul folosit de Bruno este cel de *„republica"*, dar sensul este cel etimologic, așadar mai apropiat de noțiunea de stat decît de republică (preferată în versiunea franceză).

318. După Bruno se pare că a fi credincios zeilor este totuna cu a face fapte bune în societate. Nu întîmplător cititorul ano-

nim care adnotează exemplarul napolitan al primei ediții a dialogului observă impietatea și face următorul comentariu: „Prin urmare fie cum o fi cultul lui Dumnezeu, important e să se salveze armonia socială.“ (M.P.E.)

319. Este exact contrariul celor predicate de Luther pentru care în ochii lui Dumnezeu contează mai mult credința decît faptele bune care pot decurge din ea.

320. Deoarece moralitatea unei acțiuni nu depinde, după Bruno, de respectarea unei norme ci de utilitatea socială a faptei, Nolanul polemizează pe față atît cu morala asceților ale căror sacrificii nu servesc defel comunității cît și, implicit, cu conceptul sfinţeniei creștine.

321. În exemplul de morală activă pe care îl oferă Roma antică regăsim, în general, spiritul cel mai autentic al Renașterii italiene, iar în particular, reluarea punctuală a unor pasaje din Vergiliu (*Eneida*, VI) și Machiavelli (*op.cit.*).

322. Prin termenul de „gramaticieni“ Bruno se referă, așa cum am mai arătat, la protestanți. Legătura între filologia umanistă și Reformă era de altfel recunoscută de protestanții înșiși. Calificativul face aluzie, din nou, la interpretarea literală a *Scripturii* recomandată de Luther. Pe de altă parte verbul „tîlhăresc“ (it. *„grassano“*) face aluzie — și nu pentru prima dată — la exproprierile din teritoriile protestante, la care Bruno se referă și în pagina imediat următoare.

323. Bruno, mergînd pe urmele lui Erasmus (din *De libero arbitrio* și *Hyperaspistes*), critică aici concepția paulină și luterană după care legea ar fi o cunoaștere a păcatului (*cognitio peccati*), iar omul prin natura sa ar fi complet incapabil de a acționa în chip drept.

324. Bruno reia și aici o temă fundamentală a polemicii dintre Luther și Erasmus, polemică în care cel dintîi subliniase incompatibilitatea cuvîntului divin cu societatea oamenilor și necesitatea ca verbul Domnului să se impună printr-o palingeneză care poate presupune mari tulburări sociale, discordii, războaie și vărsare de sînge. Erasm, care îi reproșase lui Luther caracterul sedițios al Reformei, susține, ca și Bruno, o religie care, prin doctrina sa ca și prin formele sale de comunicare, să inducă toleranța și pacea între oameni.

325. Este vorba, evident, de Cristos. A se observa însă exprimarea disprețuitoare „unuia“ (în italiană *„d'un“*).

326. Bruno se desprinde aici de schemele teoretice pentru a se referi punctual la corupția și haosul care domneau în Europa și la daunele reale și practice ale dezbinării civile.

327. Bruno se referă la numărul enorm de catehisme publicate în acei ultimi ani în Anglia.

328. Acest atac virulent contra lui Luther va fi reluat și în al treilea dialog din volumul de față.

329. Aluzie ironică la împărtășanie și la Regatul cerurilor; Bruno contestă dimensiunea interioară și spirituală a creștinismului și a practicilor religioase reformate. (M.P.E.) Această poziție va fi aprofundată în pasajele referitoare la constelațiile Centaurului, Iepurelui și Eridanului.

330. Fraza lui Bruno se referă la sacrificiul lui Cristos și la judecata și absolvirea pe care acest sacrificiu le extinde asupra tuturor credincioșilor, așa cum se afirmă în *Epistola către romani* a Sf. Pavel. Începe să fie tot mai vădit că anumite critici iscate de doctrina reformată tind să fie extinse de Bruno la toată religia creștină.

331. În original este: „din bun devine ipocrit, din sincer devine rău". Nu este singura neglijență și grabă de redactare pe care o observăm la Bruno.

332. Bruno face aluzie la o anecdotă transmisă de Sextus Empiricus cu referire la Crantor, filozof grec (330–270 î.C.), discipol al lui Xenocrate la Academie și maestru al lui Arcesilaos.

333. Ca și norocul, bogăția se capătă în mod întîmplător, fără legătura cu meritele personale ale individului.

334. Sînt considerații amare referitoare la propria experiență, așa cum va reieși și din documentele procesului. (L.F.)

335. „Deoarece contrariile privesc același subiect" (lat. în orig.).

336. Este vorba de cele două opusuri de *Analitice* ale lui Aristotel.

337. Pippa, Nanna și Antonia sînt protagonistele cărții lui Pietro Aretino, *I Ragionamenti* (*Conversațiile*), una dintre cele mai licențioase opere ale Renașterii; Burchiello este un poet florentin din secolul al XV-lea, autor al unor poezii burlești; *Ancroia* este un roman cavaleresc din ciclul francez. Cartea cu autor incert este probabil culegerea de poezii latine *Priapea*. Toată seria sugerează ironic lipsa de seriozitate și decență a lecturilor zeilor.

338. În tot acest pasaj referitor la condițiile prielnice oferite contemplației filozofice de sărăcie și neprielnice oferite de bogăție, Bruno urmează îndeaproape fragmente din Seneca, *Scrisori către Lucilius* (respectiv, 17, 3; 17, 5; 20, 10; 119, 5–11; 25, 4; 2, 6).

Interpretarea dată de Seneca preceptelor lui Epicur este mereu prezentă în mintea lui Bruno și va căpăta o și mai mare importanță în *Despre eroicele avînturi*.

339. Intervenția lui Saturn este inspirată de Lucian, *Timon*. (M.P.E.) Bruno socotește că într-o societate în criză, ca aceea pe care încearcă să o reformeze Jupiter, bogăția depinde de noroc și întîmplare, nicidecum de merite. În *Oratio consolatoria*, unde Nolanul identifică un exemplu concret de bună guvernare, principele dă dovadă de înțelepciune și prin recunoașterea și valorificarea funcției „civice" a banului.

340. Bruno reia aici în cheie etică teoria privitoare la raportul lumină/umbră abordat, în context gnoseologic, în *De umbris idearum*, primul tratat scris de el la Paris. (v. și N.O.)

341. Bogăția, ca și sărăcia, e la fel de eficientă și hotărîtoare în viața individului, indiferent dacă e o realitate materială obiectivă sau o percepție subiectivă a propriei condiții.

342. Cuvîntul (compus grec însemnînd „toate formele") închipuie pentru Bruno un animal monstruos alcătuit din fragmente de animale cît mai diferite. Imaginea apare și în *Despre cauză, principiu și unu*, cu referire la pedanți și gramaticieni (termeni ei înșiși complecși la Bruno care, așa cum am arătat, au o interpretare filologică, dar și una religioasă și politică). Prin urmare aviditatea se referă cu precizie și la atitudinea pedanților, atitudine care a însîngerat Europa vremii lui. E important de reținut această iluminare reciprocă, sau mai bine zis în rețea, ce caracterizează dialogurile bruniene.

343. Sensul cuvîntului este acela de „noroc". Anonimul care face adnotări pe marginea exemplarului napolitan al dialogului notează aici : „Poziția și pledoaria Fortunei dinaintea zeilor: partea cea mai bună și demnă de citit din toată cartea." (M.P.E.)

344. „Te creăm, Fortuna, și te așezăm în cer" (lat. în orig.), Iuvenal, *Satire*, X, 336. Textul latin începe „*Nos facimus*" (M.P.E.). Bruno citează, ca peste tot, din minte.

345. Întemeindu-se pe lipsa de corespondență între merit și recunoaștere socială, lucrarea Fortunei (adică a norocului) se plasează în afara raționalității.

346. Reapare din nou ideea raportului strîns dintre norocul irațional și criza morală prin care trece omenirea: într-o societate aflată într-o asemenea criză și decăzută, norocul capătă un rol și dimensiuni nefirești de mari, întinzîndu-se și asupra ființelor „raționale, inteligente și divine", care nu au altă șansă decît să aș-

tepte pasive darurile întîmplătoare ale Fortunei. Într-o asemenea criză, se surpă de la sine convingerea aristotelică după care se poate vorbi de „întîmplare“ numai cu privire la ființele neraționale sau la lucrurile neanimate. Răsturnînd cugetarea lui Bruno și aplicînd-o la vremurile noastre, ne-am putea gîndi că proliferarea fără măsură a jocurilor de noroc, în diversele sale variante, este ea singură un indiciu incontestabil al unei grave crize morale și ideologice a societății.

347. Legătura dintre văz și cunoaștere, precum și poziția eminentă ocupată de văz în ierarhia simțurilor omenești sînt afirmate încă din Antichitate (Aristotel și Platon) și necontestate și în Renaștere.

348. După legendă, Tiresias fusese orbit pentru că o văzuse pe Atena goală, iar Democrit își scosese ochii singur. Orbul din Adria este Luigi Groto, poet și orator contemporan cu Bruno (1541–1585).

349. Este vorba, evident, de Aristotel, de origine din Stagira.

350. Aristotel discuta diversele funcții pe care le poate avea văzul, comparîndu-le între ele.

351. Fortuna își justifică orbirea și, prin ea, perfecta echitate în alegere prin argumente ontologice: în natură, după Bruno, nu există ierarhii, totul are aceeași valoare și demnitate în marea și perpetua prefacere universală. Dar nu același lucru se petrece în societatea omenească, căci stă în firea omului să încerce, prin fapte și gîndire, să scape de nediferențierea naturală, să dea valoare lucrurilor și indivizilor, să stabilească ierarhii. De aceea, în raport cu omul, Fortuna devine nedreaptă și neechitabilă. Dar stă în puterea omului, printr-o reformă globală, ca cea pe care o întreprinde aici Jupiter, să recunoască și să răsplătească meritul individual, să stabilească o ierarhie corectă, adică să facă în așa fel încît norocul (tragerea la sorți a Fortunei) să coincidă cu dreptatea umană și divină. Responsabilitatea aici îi revine în totalitate omului. Și invers, orice încercare de a-l deresponsabiliza pe om (ca cea preconizată de reforma luterană, proclamînd toți oamenii egali întru păcat) e sortită să aibă efecte, nu doar individuale ci și sociale, devastatoare.

352. Expresia, mai puțin transparentă în românește, este luată direct din terminologia luterană (des folosită și în polemica dintre Luther și Erasmus), unde ea desemnează condiția omenirii după păcatul originar, cînd omul devine, fără deosebire, un „recipient al rușinii“. Bruno, ca și Erasmus, respinge deschis această

perspectivă și susține cu energie importanța meritului individual. (M.P.E.)

353. Demonstrația Fortunei, care se bazează în întregime pe ideea de echitate izvorîtă din nediferențiere, dezvăluie tot mai mult, prin raționament și exprimare, ascendența sa luterană. Așadar cititorul trebuie să se ferească de capcana acestui raționament și să nu creadă că argumentația Fortunei ar exprima poziția lui Bruno.

354. Este interesant că aici Fortuna, cu aparentă înclinație democratică (în realitate, cum am văzut, cu o cugetare luterană), preconizează în fapt o reformă pe dos, în care norocul să nu coincidă cu meritul, ci toată omenirea să se uniformizeze în așa fel încît norocul, rămînînd întîmplător, să nu aibă cum greși. Atenție, deci, din nou: cum se va vedea, poziția lui Bruno nu este identică cu a Fortunei, chit că, pe loc, zeița pare să le închidă gura confraților și să i se dea dreptate.

355. Rolul Fortunei în reforma vrută de Jupiter este, printre altele, și acela de a pune în legătură planuri diferite ale realității și societății, dărîmînd continuu barierele dintre specii și dintre clase.

356. După uniformitatea naturii și egalitatea indiferentă a Fortunei, urmează o virtute eminamente umană și selectivă, forța sufletească.

357. Această tovărășie între forța sufletească și rațiune este esențială pentru înțelegerea reformei lui Jupiter și a raționalismului brunian, de multe ori uitat de exegeți din pricina preocupărilor de magie ale filozofului sau a romantismului biografiei lui.

358. Lunga înșiruire de caracteristici ale forței sufletești se construiește toată pe perechi antinomice, ceea ce corespunde teoriei coincidenței contrariilor (preluată de la Cusanus și dezvoltată de Bruno în dialogurile precedente), dar și definiției virtuții dată de Aristotel, anume aceea de cale de mijloc între două vicii opuse.

359. „după dreptul meritului“ (lat. în orig.).

360. În secolul lui Bruno, cuvîntul italienesc „ciarlatano“, care apoi s-a răspîndit și în alte limbi romanice, însemna încă actor ambulant, dar începuse deja să capete sensul pe care îl are acum și la noi. În fapt trupele de actori săraci, care mergeau de colo colo, în căruțe cu coviltir, nu ofereau cu adevărat spectacole de teatru, ci mai degrabă jonglerii, „commedie dell'arte“, dar făceau și comerț cu mărunțișuri, ca să mai scoată un ban. Sînt foarte pitorești aceste trimiteri ale lui Bruno la viața cotidiană din vre-

mea lui. Mai mustoase decît aici sînt cele din *Cina din Miercurea Cenușii* și din comedia *Luminărarul*.

361. Este vorba de zeița memoriei. Importanța memoriei și a artei memoriei a fost studiată exemplar de F.A.Y. care a deschis o adevărată linie interpretativă în exegeza bruniană.

362. După tradiția astronomică antică, cele nouă corzi ale Lirei simbolizau tot cele nouă Muze. În ceea ce urmează Bruno aduce schimbări importante în sistemul canonic al artelor liberale, mai exact el extinde cel de-al doilea ciclu al artelor liberale, *quadrivium* (aritmetica, geometria, muzica și astronomia), corespunzînd științelor matematice în clasificarea pitagorică, prin adăugarea logicii; în aceasta însă el cuprinde artele aparținînd tradițional primului ciclu, *trivium* (gramatica, retorica, dialectica), la care însă adaugă poezia (care nu mai e la el parte a retoricii și gramaticii, ca în sistemul tradițional; statutul și rolul poeziei va reieși mult mai clar din dialogul *Despre eroicele avînturi*), fizica, metafizica și etica.

363. În italiană termenii sînt „*concerto*" și „*simfonia*", însă în vremea lui Bruno ei aveau mai degrabă sensul etimologic decît cel actual care e cel al unor forme muzicale anume cu o structură bine codificată.

364. E vorba de picioarele metrice, adică de variante prozodice.

365. Conform medicinei timpului, moștenită din Antichitate, melancolia era provocată de predominanța bilei negre.

366. Este vorba de două ape pomenite de Vergiliu în *Georgicele*, I, 383–384.

367. În Anglia lebedele aparțin Coroanei, iar în vremea lui Bruno, adică în timpul domniei Elisabetei I, furtul sau omorîrea unei lebede era pedepsită cu moartea.

368. Legătura între lebădă și penitență îi putea fi inspirată lui Bruno de mitul evocat de Ovidiu, în *Metamorfoze*, II, 367–380, ca și de *Ovide moralisé*, lucrarea francezului Pierre Bersuire. (M.P.E.)

369. Orcul, Cocitul, Periflegetonul sînt, în mitologia greco-romană, trei dintre rîurile infernale. Interpretarea lor alegorică, inserată într-o viziune eshatologică, provine de la Platon (v. *Timaios*) și traversează Antichitatea și Evul Mediu. Bruno urmează interpretarea neoplatoniciană a lui Ficino, pentru care rîurile infernale sînt alegoria chinurilor pasiunilor care, pe parcursul vieții pămîntești, reprezintă justiția divină imanentă. (M.P.E.)

370. A se observa că Penitența nu are, la Bruno, nici o legătură cu religia și cu păcatul creștin. Ci, mai degrabă ca la Macrobius,

ea înseamnă reîntoarcerea sufletului la natura sa divină, adică profund spirituală, după ce s-a lăsat dominat de voluptatea simţurilor. Acest pasaj ar fi fost suficient pentru a-l dezvinovăţi pe Bruno de acuzele, din procesul de la Veneţia, că ar fi făcut elogiul plăcerilor trupeşti.

371. Expresia exactă este „se îmbracă în pene", imagine folosită de Platon în *Phaidros* şi *Phaidon*.

372. Trufia şi aroganţa spaniolă, precum şi caracterul agresiv şi belicos al politicii Spaniei (care, să nu uităm, ocupase şi controla cea mai mare parte din teritoriul Italiei la vremea cînd Bruno scrie dialogurile italiene) sînt motive recurente în literatura italiană de atunci şi vor lăsa urme în toată cultura italiană pînă spre sfîrşitul secolului următor.

373. Spre deosebire de simulare, capacitate intim legată de înşelătorie, deoarece prin ea omul se preface a avea sentimente sau calităţi pe care nu le are, disimularea ascunde ceea ce de fapt omul are şi, prin aceasta, virtual, ea poate fi pusă în serviciul virtuţii. În această a doua ipostază disimularea va fi elogiată peste cîţiva ani în cunoscutul tratat *Despre disimularea onestă*, de Torquato Accetto (1641). Distincţia între cele două îi este sugerată lui Bruno de Aristotel (*Etica Nicomahică*, V), Nolanul numind „Simplitate" virtutea care ocupă o poziţie intermediară între ostentaţie şi disimulare şi care la Aristotel nu are o denumire anume.

374. Ideea că disimularea poate avea valenţe pozitive provine tot de la Aristotel (*Etica Nicomahică*, IV) care dă ca exemplu de disimulare pe Socrate. Mai importantă însă decît sorgintea ideii este încadrarea de către Bruno a disimulării „bune" în strategia de protejare a adevărului: în epocile de criză, capacitatea de disimulare şi ascundere a adevărului se dovedeşte, după Bruno, a fi o virtute.

375. Ca şi Accetto (v. nota 373), Bruno identifică în disimularea prudentă forţa care-i poate conferi înţeleptului o anumită şi indispensabilă libertate de mişcare şi îi permite acestuia să acţioneze cu o anume eficacitate în complicatul şi instabilul mecanism politic, social, religios. Merită amintit că, în timpul procesului, Bruno a încercat tactica disimulării, însă prea tîrziu, cînd Inchiziţia strînsese deja prea multe probe împotriva lui iar interogatoriul era deja condus de temutul cardinal Bellarmino.

376. Ariosto, *Orlando furioso*, IV, I.

377. Simplitatea ca imagine a chipului divin îi putea fi sugerată lui Bruno atît de Plotin (*Enneadele*, V) cît şi de Cabală, unde din

primul dintre cele zece Sefiroth, Ketar-ul, unitate absolută, diferită de multiplicitate și de orice unitate relativă, derivă Sefiroth-urile Hokma, „Înțelepciunea", și Binah, „Inteligența", care amintesc de cele două ipostaze ale Sofiei așa cum apare ea la Bruno. (M.P.E.)

378. De remarcat că Bruno justifică disimularea doar ca pavăză a adevărului și îi refuză statutul de divinitate.

379. Versiunea mitului lui Perseu este cea oferită de Ovidiu în *Metamorfoze*, IV, și anume că Perseu, fiul lui Jupiter şi al Danaei, o ucide pe Gorgona Meduza pentru a-şi îndeplini promisiunea făcută lui Polydectes, regele din Serif, care îl găzduise pe el și pe mama sa, Danae.

380. Polydectes, după unele legende, le-ar fi oferit protecție Danaei și fiului ei, Perseu, dar îndrăgostit de Danae și vrînd să se descotorosească de flăcău, l-ar fi trimis să-i aducă capul Meduzei.

381. După legenda relatată în *Astronomice* (II) și *Scholia in Germanicum*, cele trei fiice ale zeului marin Forcis și ale surorii lui, Ceto, erau paznicele Gorgonelor. Forcidele aveau toate împreună un singur ochi pe care și-l transmiteau de la una la alta.

382. Conform versiunii lui Ovidiu, Atlas, căruia oracolul îi prezisese că merele de aur din grădina Hesperidelor vor fi furate de un fiu al lui Jupiter, a refuzat să-l primească pe Perseu. (Fiul cu pricina se va dovedi a fi însă Hercule, și nu Perseu.) Pentru a se răzbuna, Perseu i-ar fi arătat lui Atlas chipul Meduzei.

383. După unele legende, Fineu, soțul Andromedei, încercase să-l împiedice pe Perseu să-i răpească nevasta, dar a fost împietrit de chipul Meduzei, gravat pe scutul lui Perseu; și la fel a pățit și Polydectes, care n-a vrut să creadă istorisirea lui Perseu. (Ovidiu, *Metamorfoze*, V.) În alte legende, însă, Fineu apare a fi nu soțul ci unchiul Andromedei.

384. Bruno, ca și pînă acum, folosește mitologia ca figură a propriilor poziții morale și religioase. Perseu și Hercule reprezintă aici forța umană și civilizatoare a justiției și cunoașterii care se opune lăcomiei și trîndăviei.

385. Abas, rege al Argosului, era strămoșul lui Perseu.

386. În unele legende, Clymena și Iapet trec drept părinții lui Atlas, Prometeu, Epimeteu și Menoetios. Aici referirea îl privește pe Atlas, păzitorul grădinii Hesperidelor.

387. Este vorba de Andromeda.

388. După versiunea lui Ovidiu (*Metamorfoze*, V), Proetos uzurpase tronul regatului Argos, care aparținea de drept fratelui

său Chrysios; Perseu l-a prefăcut în stană de piatră și i-a redat tronul lui Chrysios. În alte versiuni ale legendei, fratele lui Proetos s-ar fi numit Acrisios.

389. Bruno reia aici mai mult sau mai puțin fățiș pasaje din scrisorile lui Seneca și face o teorie dragă stoicilor, care se va regăsi aproximativ cu aceleași cuvinte și în *Despre eroicele avînturi.*

390. Acest apel apare și mai patetic și mai autobiografic dacă se ține seama de peregrinările Nolanului și de declarația, încă și mai răscolitoare și mai nobilă, din *Oratio valedictoria*: „strădania mi-a adus roade, durerea mi-a adus experiență, iar exilul cunoaștere [...] într-o caznă trecătoare am aflat o mulțumire veșnică, într-o durere ușoară, o bucurie fără margini, în exilul într-un ținut mic o patrie necuprinsă". (cit. N.T.)

391. Excelența individuală, cucerită prin străduință și muncă, este privită pe fondul uniformității (și în opoziție cu ea) a ciclului prefacerilor naturale, în interiorul căruia orice experiență omenească este pe cît de efemeră pe atît de irepetabilă și unică.

392. Întreg acest pasaj este exemplar pentru importanța practică și operativă pe care o dă Bruno întregii sale construcții filozofice și etice. Bruno nu trasează doar un proiect ideal ci și o listă de recomandări concrete pentru viața efectivă și cotidiană a omului. Se simte aici influența filozofiilor practice ale Antichității dar și o tendință specifică gîndirii Renașterii.

393. Valoarea și dibăcia îl feresc pe om să cadă în urna norocului, îl ajută adică să-și construiască singur și coerent experiențele și faptele.

394. Cuvîntarea Străduinței este în cea mai mare parte inspirată de Seneca. (M.P.E.)

395. „Nu ceda în fața răului, ci înfruntă-l cu mai mult curaj" (lat. în orig.) (Vergiliu, *Eneida*, VI).

396. „Gîndacii se agită cu zel în propriile excremente" (lat. în orig.).

397 Bruno adaptează octava a V-a din poemul *Culegătorul* al lui Luigi Tansillo (1510–1568). Tansillo nu era din Nola, ci din Venosa (din regiunea Basilicata) de unde era de origine și Horațiu.

398. Partenope era numele dintîi al orașului Neapole, Regatul partenopeu însemnînd așadar Regatul Neapolelui. Bruno se referă la revolta populară izbucnită la Neapole în 1547 cînd viceregele spaniol, don Pedro Alvarez de Toledo, a încercat să reactiveze Inchiziția, urmînd exemplul Spaniei și Siciliei. (N.O.)

399. Revolta amintită se petrece sub domnia lui Carol Cvintul, cînd sudul Italiei alcătuia un singur stat laolaltă cu Spania (aflată, cum spune Sofia, peste mare) și cu Sfîntul Imperiu Roman de națiune germană (așadar de peste Alpi).

400. Bruno semnalează interesele economice care stau la baza politicii spaniole în Italia, inclusiv a celei religioase. Istoriografii contemporani cu Bruno și cei de mai tîrziu confirmă, într-adevăr, că pedeapsa care interesa cel mai mult Inchiziția spaniolă era confiscarea bunurilor ereticilor. De altminteri, același lucru făceau în vremea aceea în cealaltă parte a Europei și protestanții.

401. Este vorba de religie.

402. Într-adevăr, răzmerița de la Neapole a durat atunci mai bine de două luni și a dus la nu puține acte de huliganism. Judecata politică a lui Bruno este și punctuală dar și mult mai generală și deosebit de perspicace; și, spre deosebire de restul gîndirii sale, anunță — mai mult decît ne-am aștepta — Iluminismul.

403. În revolta cu pricina s-a propus într-adevăr ca pedeapsa să fie extinsă și la familiile răsculaților.

404. Afirmația Sofiei se bazează pe textul biblic (*Exodul*, 20, 5 și *Deuteronomul*, 5–9). Acest lucru nu poate însă justifica antisemitismul lui Bruno, prezent și în alte contexte.

405. În italienește „*ozio*“, oțiul este și trîndăvie dar și tihnă și odihnă.

406. În argumentarea Trîndăviei se regăsește aceeași opoziție din apologia Fortunei, anume aceea dintre uniformitatea și egalitatea lucrurilor din natură și inegalitatea care domnește în societatea omenească și trebuie să domnească, deoarece munca și strădința stabilesc sau ar trebui să stabilească adevărate (și drepte) ierarhii.

407. Mitul vîrstei de aur se regăsește în egală măsură în mitologia greco-romană (începînd cu Hesiod și reluat de Vergiliu și Ovidiu) și în cea iudeo-creștină. În prima ipostază, această vîrstă, plasată la începutul timpurilor, era caracterizată de o natură mai generoasă și mai binevoitoare decît cea cunoscută de om; însă Jupiter, dorind să stimuleze inventivitatea oamenilor, a făcut-o apoi mai neprielnică și anevoioasă. În mitologia iudeo-creștină, vîrsta de aur era starea paradiziacă de dinainte de păcatul originar care a condus omenirea la ispășirea necontenită prin moarte, muncă și istorie. Bruno respinge amîndouă aceste ipostaze și chiar și mitul ca atare, apropiindu-se de viziunea contrară, propusă de Lucrețiu, în *De rerum natura*, în care drumul omenirii e văzut

ca un lent și anevoios progres spre o lume mai bună. Prin urmare nu e fără importanță că apologia vîrstei de aur este pusă de Nolan în gura unui viciu precum Trîndăvia. Respingerea vîrstei de aur ca o epocă a lenei și prostiei, respingere argumentată și de Erasmus în *Elogiul nebuniei*, este o viziune tulburătoare și răzvrătită în epocă și care, în felul ei, anunță amurgul Renașterii (și ea admiratoare a trecutului, chiar dacă trecutul nu este văzut sub specia naturii) și zorii modernității.

408. Este vorba de transformarea ciclică, dar niciodată perfect repetitivă, la care sînt supuse toate lucrurile existente. De remarcat că viciul care vorbește aici continuă să judece societatea omenească după legile naturii.

409. Este demnă de remarcat dubla valență a alocuțiunii Trîndăviei și complexa interpretare pe care ea o reclamă: ceea ce vorbitoarea afirmă susține teoria bruniană a primenirii naturale, dar o neagă pe cealaltă, privitoare la destinul și semnificația mișcării umane, diferită de cea naturală. Totodată însă Bruno profită de greșita argumentație a Trîndăviei pentru a sublinia decăderea lumii contemporane lui și criza morală pe care aceasta o cunoaște, criză datorată tocmai unei gîndiri pervertite, și pe care Jupiter e hotărît să o dreagă. Din cuvintele Trîndăviei reiese și caracterul bivalent al muncii (Hărniciei) omenești: ea îl scoate pe om din uniformitatea naturală și creează civilizația, dar tot ea produce condițiile prielnice pentru înflorirea viciilor, care împing civilizația spre decadență. „Faima unuia singur" este și ea o expresie care lasă loc la o interpretare cel puțin bivalentă: ea a fost interpretată de exegeți fie ca evidențierea individualității umane și, implicit, crearea — în lumea oamenilor — a unor ierarhii (interpretare la care aderăm), fie ca referire la figura lui Cristos, făcînd așadar trimitere la mitul iudeo-creștin și la singularitatea salvatorului în raport cu masa informă și decăzută a păcătoșilor. (A.I.)

410. Este remarcabil cum știe Bruno să se țină departe de orice schematism maniheic.

411. Trebuie observat că Bruno scrie acest pasaj, care justifică și acceptă existența proprietății private (de vreme ce pledoaria Trîndăviei trebuie decodată pe dos), cam la vremea cînd se elaborau cele mai îndrăznețe utopii (cea a lui Thomas More și a lui Tommaso Campanella) pornind tocmai de la negarea proprietății private. Pe de altă parte, viziunea negativă a lui Bruno asupra vîrstei de aur și a vieții conforme naturii, pe cît de fruste pe atît de edenice, îl plasează pe Nolan într-o directă opoziție nu doar

față de miturile tradiționale ci și față de mitul mai recent al „bunului sălbatic" care începea să-și facă loc mai ales prin mediile intelectuale franceze. Credem, de altminteri, că frumusețea gîndirii lui Bruno vine tocmai din splendida sa neînregimentare ideologică și din episodicele lui înflăcărări luminoase.

412. Bruno se referă aici, ca și în *Cina din Miercurea cenușii*, la cucerirea violentă a Americilor de către europeni, și este unul dintre foarte puținii intelectuali din vremea lui care o face. Poziția aceasta va deveni oarecum mai frecventă numai în secolul Luminilor.

413. Traducerea poate părea agresivă dar Bruno folosește cuvîntul corespondent românescului „membre" nu ca metaforă: să nu uităm că pentru Bruno tot ceea ce există, inclusiv Pămîntul și regnul mineral, sînt vii, sînt un soi de (mari) animale (v. *Despre cauză, principiu și unu*).

414. Faptul că discursul contra proprietății private ținut de Trîndăvie trebuie interpretat invers decît dorește vorbitorul este dovedit și de scrierea *Lampas triginta staturaum* (N III) unde Bruno face, practic cu aceleași cuvinte de aici, elogiul sîrguinței „primilor ocupanți" care au știut să profite de darurile naturii. (N.T.)

415. Demnitatea și valoarea, deopotrivă de mari și necesare, ale muncii fizice și ale muncii intelectuale sînt afirmate și mai departe și constituie o convingere fermă a lui Bruno.

416. Este traducerea, credem, cea mai potrivită aici a italienescului „onore". Bruno răstălmăcește cugetarea lui Tasso (pe care îl va cita mai jos): marele poet considera că dorința unui renume bun stăvilește și moderează plăcerile trupești ale iubirii, în vreme ce la Bruno conceptul de renume bun capătă o conotație precis civică, confirmată și de atributul „ambițios".

417. Tasso, *Aminta* (corul de la sfîrșitul actului I, v. 571–598. Traducere de Romulus Vulpescu, ESPLA, 1956, pp. 63–64).

418. Expresie mai degrabă criptică, pe care exegeții au evitat să o explice; credem că este vorba despre natură.

419. Bruno face aici o combinație de versuri luate din mai multe strofe nealăturate din poemul lui Tansillo, *Culegătorul*. Primele patru versuri erau citate, într-o altă ordine, și în *Cina din Miercurea cenușii*.

420. Este o referire directă la mitul biblic al alungării primilor oameni din rai.

421. Trîndăveala anunțase puțin mai sus să silogismele ei nu erau formal perfecte. Momos evită răspunsul, apelînd la clasifica-

rea lui Aristotel, după care silogismul are doar trei figuri posibile.

422. Sub aparenta neatenție, Jupiter a sesizat imediat sîmburele teologic al argumentației. În fapt și aici Bruno polemizează tot cu doctrina luterană. Este posibil, într-adevăr — arată Jupiter —, ca Trîndăvia, inactivitatea să fi caracterizat viața primilor oameni, înainte de păcat, dar această stare primordială era animalică și obtuză. Excelența naturii umane nu vine prin grația divină, ci e o potențialitate, pe care animalele nu o au, aceea de a transforma, a plăsmui, prin inteligență și muncă, natura. În ideea de excelență umană legată de putința speciei omenești de a se ridica deasupra celorlalte specii și de a deveni „zeiță a pămîntului" regăsim desigur neoplatonismul lui Ficino și gîndirea lui Pico della Mirandola. Dar la Bruno ea nu e atît o superioritate înnăscută, un dat ontologic, ci e o superioritate cucerită cu trudă și muncă, unde munca manuală e la fel de însemnată ca cea intelectuală. Demnitatea muncii manuale avea și ea o lungă tradiție clasică și deopotrivă patristică. Expresia de „zeu al pămîntului" e frecventă în tradiția hermetică (v. F.A.Y. și N.O.).

423. Bruno afirmă și în numeroase alte locuri că civilizația omenească se construiește pe strînsa îmbinare între cunoaștere și faptă, între contemplație și munca activă. Numai transformînd experiența solitară a contemplației în activitate ea poate deveni un instrument de influențare și prefacere a societății.

424. Jupiter subliniază că vîrsta de aur, aceea în care nu existau nici vicii nici virtuți, trebuie văzută ca o vîrstă a animalității, nicidecum ca o vreme cînd omul era semi-divin.

425. Ideea aceasta, a creșterii valorii morale a continenței cu cît mergi mai la sud, apare și în *De rerum principiis.* (N.T.)

426. Anecdota despre Socrate și fizionomistul Zophyros provine de la Cicero, *De fato*, V, 10. (M.P.E.)

427. Cuvîntul italian este *„oscitazione"*, calc după latinescul *oscitatio* care înseamnă „căscat" (subst.). Dar schimbarea prin traducere a genului cuvîntului (deci și a sexului zeului cu pricina) ar fi provocat o deviere de sens mai importantă decît aceasta.

428. „Somn, tihnă a ființelor, Somn, tu cel mai plăcut dintre zei, o, tu, pace a sufletului, tu care alungi grija, tu care relaxezi trupurile obosite de grele trude și le întărești pentru muncile viitoare" (Ovidiu, *Metamorfoze*, XI, 623–625).

429. În original expresia e dată în latinește: *„dicendi genus"*, adică stil de a vorbi sau stil oratoric.

430. În original, animalul în cauză este un pîrș, care se pare că doarme mult și hibernează.

431. Locul acesta ca și aproape tot fragmentul referitor la plecarea Somnului sînt inspirate din Ovidiu, *Metamorfoze*, XI. Ținutul cimerienilor, populație mitică pomenită în legendele antice, s-ar fi aflat în nordul Europei, unde se credea că nu era niciodată zi.

432. Întreaga descriere este preluată din Ovidiu, *Metamorfoze*, XI. Dar ar merita observat că atît patul cît și grădina sînt în aceeași măsură specifice curților Renașterii italiene: îndeosebi fîntîna și grădina, toată cu plante caracteristice ornamentării grădinilor de Renaștere, acele grădini care se vor răspîndi și în restul Europei iar la noi sînt cunoscute sub denumirea franceză : *jardin à l'italienne*. De altfel, imaginea regatului Somnului pare să-i fi plăcut, în secret, și Nolanului.

433. Începe aici o lungă digresiune referitoare la activitățile frivole și nefolositoare ale vieții de curte. Tot discursul, evident parodic, se inspiră din Seneca, *De brevitate vitae*, dar și din experiența directă a autorului.

434. În românește termenul, evident arhaic, se referă la un veșmînt bogat și lung pînă în pămînt, care se purta deasupra; în italienește „*giuppone*" era tot un veșmînt pînă în pămînt, care se purta însă pe sub îmbrăcămintea exterioară. Am ales această traducere pentru că păstrează din italiană ideea de lungime și de bogăție.

435. Lăsînd ironia la o parte, să ne amintim că e vorba de vremea elisabetană cînd începuse moda gulerelor încrețite de dantelă care reclamau o adevărată artă a brodezei și călcătoresei.

436. Numele exact al dansurilor în versiunea originală sînt: „corrente" (curanta), „branlo" (mai frecvent întîlnită sub numele de „brando") și „tresca" (numită în mod curent „trescone"). Toate sînt dansuri de origine populară devenite în Renaștere dansuri de salon și forme muzicale culte. În versiunea românească am înlocuit două din aceste denumiri cu altele contemporane lor, la fel de săltărețe, dar, spre deosebire de cele din textul lui Bruno, posibil de recunoscut pentru un român care are o oarecare idee de muzica preclasică.

437. Zeul cu pricina e Priap, simbol al fertilității, reprezentat în genere cu un falus gigantic. După legendă, zeul, jignit de un măgar care se lăudase că ar avea organul sexual mai mare decît al lui, l-ar fi omorît. Nu este singurul loc (v. și *Lumînărarul* și *Cina din Miercurea Cenușii*) unde Bruno, ironizînd sterilitatea preocu-

părilor gramaticienilor și pedanților din vremea lui, face diverse trimiteri obscene, aici la un desen alcătuit prin modificarea a două litere.

438. Textul antic trezise încă de la începutul secolului al XVI-lea o dispută filologică între susținătorii lui Vergiliu (Maro) și cei ai lui Ovidiu (Naso).

439. Senator roman al cărui nume (grecesc) înseamnă „gură de aur" a fost cu adevărat discipolul filozofului neoplatonician Porfir care i-a dedicat *Isagogicele.*

440. Este vorba de două opere ale lui Aristotel, *Categoriile* și *Despre interpretare.* Discuțiile referitoare la datarea și poziționarea uneia în raport cu cealaltă erau destul de frecvente în vremea lui Bruno.

441. Printre dezbaterile considerate de Bruno sterile se număra și aceea privitoare la conceptul de „individ"; se discuta dacă el trebuie socotit o categorie de sine stătătoare sau doar un element inclus în categoriile de specie și gen. Specia și genul sînt două dintre cele cinci categorii stabilite de Porfir în introducerea lui la *Categoriile* lui Aristotel. Bruno se referă la dispute reale și aprinse din vremea lui.

442. Este vorba de *Cartea a doua a Analiticelor* și de *Topicele* lui Aristotel.

443. Arta (sau mai corect tehnica) de a identifica și strînge argumentele potrivite pentru o anume orațiune.

444. „După necesitate, pentru a evita o dificultate sau cu orice prilej" (lat. în orig.).

445. Pornind de la nimic, de la non-existență.

446. Cuvîntul, inventat de Bruno, este *„protosofossi"*.

447. Somma este un deal în apropiere de Nola; Candia este numele italienesc al insulei Creta.

448. Radamante, în mitologia greacă, este unul dintre cei trei judecători ai sufletelor care vin în infern. Dante preia figura acestui monstru infernal în *Divina Comedie.*

449. Textul este o prelucrare originală a lui Bruno a strofei VII din poemul *Culegătorul* de Luigi Tansillo.

450. Bruno face din nou aluzie la luterani. Este interesant cît de rapidă și decisă e trecerea de la înșiruirea de preocupări oțioase și socialmente nefolositoare la germenul religios care poate hrăni o asemenea inactivitate ori inutilitate.

451. În grecește „pantheon" înseamnă adunarea tuturor zeilor. Cultul Pantheonului în Antichitate implica o anume concep-

ție despre divinitate: anume că ea este suma atribuțiilor tuturor zeilor din Olimp, adică a diverselor aspecte ale naturii. Bruno, dimpotrivă, va consacra această parte a dialogului al treilea pledării în favoarea unei divinități unice răspîndită în toate aspectele naturii.

452. Triptolemos îi adusese zeiței Ceres vești de la fiica ei Persefona, răpită de Pluton. Ca răsplată, zeița îi dăruise eroului grîul (Ovidiu, *Metamorfoze*, V). Este posibil ca aici Bruno să fi înlocuit constelația Erichthonios, mai apropiată de constelația Vizitiului din emisfera boreală, cu cea a lui Triptolemos (între Triptolemos și Vizitiu aflîndu-se și constelația Șarpelui), ambele luînd numele de la eroi întemeietori de civilizații, dar Triptolemos ilustrînd mai bine conceptul de filantropie.

453. Denumirea de Regatul celor două Sicilii indica de secole statul unitar ce cuprindea sudul peninsulei italiene și Sicilia.

454. Denumirea, de sorginte grecească, a Siciliei.

455. Adică în grecește.

456. Bruno va apela la aceeași divinitate cînd va vrea să-și expună propria „religio" filozofică, în *Articuli adversus mathematicos.* (N.T.)

457. Legătura dintre sfîrșitul vîrstei de aur (cînd oamenii trăiau din ce culegeau din natură) și filantropie, ca motor al civilizației, apare deja la Lucrețiu (*De rerum natura*, V). (M.P.E.) În textul lui Bruno ultima plantă amintită este *„fave"*, adică bob, dar ni s-a părut că numele acestei legume poate crea confuzie pentru cititorul român.

458. După legendă, carul lui Ceres era tras de doi dragoni.

459. Constelația Șarpelui.

460. Aici textul italian este mai cult și mai puțin transparent: Momos sugerează ca Serpentariul să devină un „Mars șarlatan", adică face o îmbinare grotescă între o referire antică (marsii erau, în Antichitate, un neam din sudul Italiei, după tradiție priceput la magie) și una contemporană (șarlatanii și actorii ambulanți care făceau diverse demonstrații prin bîlciuri, printre care și unele cu șerpi).

461. Conform legendei, Circe și Medea nu erau numai vrăjitoare ci și fiice ale Soarelui.

462. Constelația Serpentariului (Șarpelui) era asociată, după tradiție, cu Esculap și cu medicina. Teriacul era o substanță preparată din carnea viperei, folosită ca antidot la veninul șerpilor, conform teoriei medicale a lui Galenus.

463. Este vorba despre preotul troian care își sfătuise poporul să nu bage calul troian în cetate, pe care Minerva (partizana grecilor) l-a pedepsit trimițînd doi șerpi giganți care l-au omorît și pe el și pe fiii săi.

464. Constelația Șarpelui (Bruno are ca principală sursă *Scholia in Germanicum*) era înfățișată printr-un om care ține în mînă un șarpe.

465. Există mai multe versiuni ale mitului lui Python. Bruno pare să se refere la aceea în care monstrul a urmărit-o pe mama lui Apollo și a Dianei, pînă cînd zeul l-a omorît cu o săgeată.

466. Este vorba de Cupidon.

467. Alcide este Hercule. Fraza amintește legenda, de origine obscură, după care Hercule le-ar fi omorît pe fiicele lui Stymphalos.

468. Este vorba de un mistreț cumplit trimis de Diana să pustiască ținuturile Calydonului, ca pedeapsă pentru locuitorii care nu îi aduseseră jertfe. Mistrețul a fost omorît de Meleagru, cu o săgeată.

469. Este vorba de constelația Vulturul.

470. Vulturul (acvila), emblemă a autorității și imperiului încă din Antichitate, a continuat să fie emblema mai multor imperii europene. Bruno se referă la cea a Sfîntului Imperiu Roman de națiune germanică.

471. Cum se vede, imaginea lui Bruno despre nemți este dezastruoasă, însă ea pare a fi influențată mai degrabă de opiniile lui Tacit decît de experiența sa directă, de vreme ce, mai tîrziu, cînd va vizita Germania, îi va lăuda pe aceiași nemți fără reținere. (L.F.)

472. Cuvinte formate cu prefixul grecesc „caco“ însemnînd „rău“, așadar este vorba de zeitățile rele.

473. Seria este cel puțin deconcertantă: fie că respectivii termeni aveau în vremea lui Bruno semnificații total netransparente pentru noi astăzi, fie că Bruno a scris în grabă și fără să se autocenzureze (și n-ar fi prima și singura dată!).

474. Foarte hazlie imaginea pe care o are Bruno despre virtuțile războinice ale nemților. Să nu uităm însă că în noțiunea de nemți și de Imperiu la vremea respectivă intrau probabil de-a valma multe alte etnii precum cehii, austriecii etc.

475. Este vorba de Dauphiné, provincie a Franței, care în perioada regalității aparținea de drept moștenitorului la tron (Dauphin).

476. „A pictat un delfin pe cer, un mistreț în valuri“ (lat. în orig.); și „A pictat un delfin în pădure, un mistreț în valuri“ (lat. în orig.), Horațiu, *Epistola către Pisoni*, 30.

477. În textele hermetice contemporane lui Bruno, delfinul era o emblemă a acestor virtuți. (M.P.E.)

478. E vorba de stelele din galaxia omonimă.

479. Izvorul Muzelor, care ar fi țîșnit cînd Pegas a lovit stînca cu copita (Ovidiu, *Metamorfoze*, V). În aceeași formulare, izvorul e amintit în poemul ce deschide *Cina din Miercurea cenușii*.

480. Viața lui Stilpon este povestită de Diogenes Laertios, dar întreg acest pasaj este luat din Seneca, *Scrisori către Lucilius*, 9.

481. Constelația este numită Triunghiul.

482. Nicolaus Cusanus, adică din Kues (Cusa, în latinește) (1401–1464), filozof, matematician și astronom, a cărui gîndire a avut o mare importanță în formarea filozofică a lui Bruno. A fost într-adevăr cardinal și episcop.

483. Termen mai degrabă insolit care îi denumește pe cei ce se ocupă de geometria astronomică.

484. Adică un cerc tangent la toate laturile triunghiului, deci ceea ce în geometrie se numește simplu: înscris.

485. Sensul acestei virtuți este mai degrabă aici cel de respectare a cuvîntului dat, de respectare a unui jurămînt. Tot acest pasaj face referire la teoriile lui Machiavelli: confirmînd importanța pe care o acorda florentinul respectării, în republica romană, a cuvîntului dat (afirmată în *Discurs asupra primelor zece capitole din Titus Livius*), și polemizînd cu poziția contrară, aceea că principele nu trebuie să-și țină cuvîntul dat decît dacă aceasta îi aduce un folos politic (afirmată în *Principele*). E firesc că Bruno are două poziții opuse față de Machiavelli, deoarece înseși cele două tratate ale florentinului prezintă două teorii opuse.

486. Aici Minerva nu doar polemizează cu un pasaj bine cunoscut din *Principele* lui Machiavelli, dar pune în discuție și chestiunea, fundamentală pentru orice reformă morală, a imperativului etic.

487. Principiul Lealității e divin și deci garantat de zei, dar în același timp el trebuie asigurat și de legile omenești, iar modelul bun pentru acestea rămîne în toată Renașterea cel al grecilor și romanilor.

488. Sensul este aici de „figura".

489. Bruno are dreptate: triunghiul este singurul poligon în care orice modificare a unghiurilor atrage cu necesitate după sine modificarea laturilor, deci a figurii inseși; de aceea este, cu adevărat, figura cea mai stabilă.

490. Numărul stelelor din emisfera australă fusese stabilit de Ptolemeu și confirmat de Copernic.

491. Aluzie la constelația Berbecului, care apare o dată cu primăvara.

492. Toate trei sînt regiuni din sudul Italiei.

493. Urmează mai multe rîuri din sudul Italiei: Nigero se numește astăzi Tanagro; Silere, astăzi numit Sele; Ofito, cunoscut acum ca Ofanto; Sebeto și Sarno, care și-au păstrat numele.

494. Tot Zodiacul, dat fiind că Berbecul e socotită prima zodie din an.

495. În tradiția iconografică creștină, boul se află alături de măgar în ieslea sfîntă.

496. Toponimicul Torino vine, într-adevăr, din denumirea latină a orașului Augusta Taurinorum (însemnînd: a taurinelor). În continuare Bruno înșiră o seamă de toponimice provenite din nume de animale: insula Capri din fața Neapolelui (Partenope); Corveto în Basilicata; Mirmidonia în antica Tesalie; Dauphiné, provincie a Franței; Abruzzo, munți și regiune din Italia centrală; Ofanto, rîu din sudul Italiei.

497. Aluzie sarcastică: Bruno nu pierde nici un prilej pentru a-și bate joc de profesorii de la Oxford (Oxonia, care vine de la „ox", în englezește „bou") care îl criticaseră și cu care avusese un conflict deschis.

498. Adică tot în Britania.

499. Saturn își mînca propriii copii.

500. Ca și forța, mînia este și ea supusă controlului rațiunii.

501. Pleiadele, grup de stele din galaxia Taurului.

502. Aluzie ironică la parabola biblică a celor zece fecioare (*Matei*, XXV, 1-13).

503. Ca și în alte locuri Bruno folosește parabola biblică în perspectivă civică, accentuînd valoarea „gloriei meritate".

504. Este vorba de Gemeni legați prin tradiție de legenda lui Castor și Pollux.

505. Saturn sau Cronos, fiul lui Uranus și al Geei, și-a devorat fiii, de teamă de a nu fi detronat. Jupiter, singurul scăpat, și-a scos frații din burta tatălui și l-a detronat, într-adevăr, pe tatăl său.

506. Saturn era reprezentat cu o coasă în mînă.

507. „De acum încolo" (lat. în orig.).

508. Zodia Racului acoperă perioada cea mai călduroasă a anului.

509. Ironia se referă la treptata retragere a veneţienilor din faţa înaintării otomane şi pierderea unor posesiuni din Mediterana.

510. Zodia Leului vine după cea a Racului.

511. Este vorba de simbolul Republicii Veneţia, leul înaripat al evanghelistului Marcu (patronul republicii) care este reprezentat întotdeauna cu o labă sprijinită de o carte (evanghelia).

512. Bruno se referă la epidemiile de ciumă din 1575–1577 din Italia şi 1580–1582 din Franţa.

513. Aluzie la posibilele relaţii amoroase imorale de la curte.

514. Bruno sugerează sarcastic că virginitatea a fost alungată din mînăstiri şi a fugit în repetate rînduri de la curţile nobiliare.

515. Mînăstiri, dar poate şi mai generic, în lăcaşurile de cult.

516. Este vorba de scorpion. Pentru legenda lui Faeton v. nota 199.

517. Diana făcuse să apară din pămînt scorpionul, ca să-l ucidă pe Orion, vînătorul care o sfidase (după unele legende) în materie de vînătoare sau (după alte legende) încercase să o seducă pe ea sau pe una dintre însoţitoarele ei. Referirea la cele două constelaţii poate să facă aluzie la faptul că stelele Scorpionului par să alerge pe urmele constelaţiei Orion.

518. Constelaţia Săgetătorului.

519. Este vorba de concursurile de tir cu arcul, foarte gustate în Anglia. Arcaşii erau grupaţi în mai multe asociaţii (astăzi am spune cluburi), printre care cea a Prinţului Artur (*The Auncient Order Society and Unitie Laudable of Prince Arthure and his Knightly Armory of the Round Table*), care se antrenau pe terenurile de la Finsbury Fields. Henric al VIII-lea urmărea cu pasiune aceste competiţii şi, pe vremea lui Bruno, circula povestea că i-ar fi promis unuia dintre arcaşii săi, în caz de victorie, titlul de duce de Shoreditch. (M.P.E.)

520. Acela de „a trage“ — Săgetătorul este reprezentat cu săgeata aţintită dar niciodată trăgînd, adică în mişcare.

521. În original este vorba de leguma denumită la noi „bob“, cuvînt care în text ar fi creat confuzie.

522. Este vorba de zeul Pan, reprezentat în cer de constelaţia Capricornului, şi care supsese, împreună cu Jupiter, lapte de la capra Amaltea.

523. Gigantul Typhon îşi avea sălaşul pe muntele Taurus. Cînd i-a atacat pe zei, aceştia s-au transformat, la sfatul lui Pan, în animale, şi astfel au scăpat de monstru.

524. „Natura este Dumnezeu în lucruri.“ Bruno interpretează mitul capricornului conform tradiţiei neoplatoniciene din Renaş-

tere, unde Pan — în conexiune directă cu semnificația numelui său, care în grecește înseamnă „totul" — este considerat o emblemă a naturii multiforme și mereu mișcătoare, făcînd pereche cu Jupiter, emblemă a imutabilității lui Dumnezeu și a Providenței.

525. Bruno reia și continuă în acest pasaj ideile din *Despre cauză, principiu și unu*. Teoria lui pornește de la motivul neoplatonic al divinității care se „comunică" multiformei existențe materiale printr-o complexă rețea de afinități și similitudini. Convingerea aceasta o întîlnește pe cealaltă, specific bruniană, în caracterul benefic și pozitiv al acțiunii (*praxis*) omenești, care identifică metodele cele mai eficace pentru a realiza contactul între diferitele planuri ale naturii, ale realității. Calea privilegiată pentru a conecta aceste niveluri diferite, pentru a pătrunde prin viața, infinit de variată, a lucrurilor naturale la viața universală, unitară, unică și care se află înăuntrul și totodată deasupra lucrurilor, este magia. Magia este un ansamblu de tehnici care lucrează asupra unității profunde a existenței, este o artă în care au excelat vechii egipteni. Nu putem sublinia îndeajuns acest caracter practic al întregii doctrine bruniene, care țintește necontenit la modelarea și prefacerea realității. Ne aflăm negreșit în acel moment de cumpănă al istoriei în care strălucește pentru ultima dată chipul demiurgic al gîndirii omenești, care, la scurtă vreme, se va pierde și va fi înlocuit cu celălalt, specific „perioadei moderne", a cunoașterii științifice, constatative, tatonante, subordonate naturii (și nu subordonînd-o).

526. Pasaj preluat de Bruno din Proclus, în versiunea latină a lui Marsilio Ficino. (M.P.E.) Ideea e că influența divină se regăsește mai intens în acele forme de existență naturală care prezintă afinități morfologice sau comportamentale cu divinitatea respectivă.

527. Statuile vorbitoare la care se referă Bruno — temă de mare interes în Renaștere — erau concepute în așa fel încît, sub efectul razelor solare, scoteau anumite sunete.

528. După Bruno calitatea majoră a religiei egiptene consta tocmai în capacitatea comunicării cu divinitatea prin „efectele", întruchipările, ei naturale, refuzînd medierea lui Cristos. La acest refuz — care va fi adus în discuție la procesul său și va influența major sentința tribunalului Inchiziției romane — pe Bruno îl conduce atît descoperirea religiei egiptene și a tradiției hermetice (F.A.Y) cît și interpretarea în cheie pragmatică a religiei (ca instanță superioară în reglementarea relațiilor dintre oameni) oferită de Machiavelli (în *Discursuri asupra primelor zece capitole din Titus Livius*).

529. Magia este o operaţie demiurgică; ea intră în intimitatea existenţei atenuînd la maximum disimetria între existenţa absolută şi existenţa „comunicată", desfăşurată. Dar, ca orice făurire omenească, ea nu este dată o dată pentru totdeauna, ci este în continuă prefacere şi, deci, susceptibilă şi de decădere. Aici Momos se referă tocmai la această decădere care a transformat magia dintr-o *praxis* eroică într-o simplă superstiţie — în cazul de faţă părînd ca metafora umbrei să facă aluzie la cultul relicvelor („lucrurile moarte şi neînsufleţite"). Oricum Bruno consideră că doctrina şi practica religioasă iudeo-creştină au corupt „limbajul magic egiptean" care asigura comunicarea celor două registre ale existenţei, de care am mai pomenit, şi au inculcat ideea separaţiei dintre ele.

530. Este singura apariţie a acestei zeiţe egiptene în acest opus brunian. Ca şi Pan pentru gînditorii Renaşterii, Isis simboliza pentru alexandrini natura multiformă şi sursa inepuizabilă a oricărei vieţii.

531. Alternarea între întuneric şi lumină — ca emblemă, pentru Bruno, a acelei mişcări a speciei umane care este istoria — apare şi în prologul comediei *Lumînărarul* şi în *Cina din Miercurea cenuşii*.

532. În *De Magia*, Bruno face o întreagă teorie conform căreia ritualurile egiptene antice, ca acelea ale adevăratei magii, sînt fondate pe proprietăţile naturale ale lucrurilor, iar aceste ritualuri, ceremonii ar alcătui un limbaj natural, de origine divină, dotat cu puterea de a acţiona direct asupra lumii. Semnele acestui limbaj (cum ar fi, să spunem, limbajul gesturilor) cu impact direct asupra realităţii, care, adică, s-ar fi dispensat de intermedierea numelor, ar fi fost hieroglifele egiptene. Reamintim cititorului că descifrarea hieroglifelor egiptene şi, prin urmare, sfîşierea vălului de magie care le înconjura s-au petrecut de abia în secolul al XIX-lea. Dar mai importantă decît această semiotică magică ni se pare din nou concepţia activistă a lui Bruno în ceea ce priveşte religia: magii egipteni vorbeau cu divinitatea, o interogau, adică aveau un contact activ şi reciproc cu ea, diametral opus pasivităţii iudeo-creştine care ar implica (după Bruno) numai simpla ascultare a mesajului divin.

533. Bruno pare să facă aluzie la *Sfintele Scripturi* care, conform tradiţiei, ar fi fost cărţi divine scrise în limbaj omenesc.

534. Triada *fiinţă, viaţă, intelect* (gîndire, în text) este fundamentală la Plotin şi, în genere, în filozofia neoplatonică, inclusiv în cea a Renaşterii.

535. Există așadar o legătură organică între cunoașterea naturii și cunoașterea divinității: indirect Bruno polemizează și aici cu pozițiile luterane care vedeau în lumea pămîntească, așadar în natură, imaginea păcatului și a răului.

536. Saulino ridică o problemă nebănuit de îndrăzneață pentru acea dată care vizează cronologia religiilor, adică implicit caracterul ei istoric.

537. Sofia preia, prin intermediul apologeticii creștine și în principal prin Sfîntul Augustin (*De civitate Dei*, IV), teoria lui Varro după care anticii ar fi adorat de fapt o singură divinitate care însă lua diferite nume în funcție de efectele prin care se manifesta. Argumentația privitoare la credința în metempsihoză a vechilor egipteni se regăsea și la Plutarh (*De Iside et Osiride*) pe care, cam în aceeași perioadă ca Bruno, o prelua și dezvolta în Franța Montaigne.

538. Originea acestei interpretări este cea evhemeristă (Evhemeros, scriitor grec, sec. IV–III î. C.) antică, conform căreia zeii ar fi fost la origine monarhi sau eroi divinizați. Scriitorii creștini ai Evului Mediu folosesc această interpretare tocmai pentru a dovedi neautenticitatea religiei păgîne; Renașterea, interesată în valoarea simbolică a miturilor, o repune și ea în circulație. Bruno o preia și totodată o răstoarnă: după el, divinizînd niște muritori, oamenii nu făceau altceva decît să recunoască prezența divină în formele de existență naturale.

539. Legătura între Mercur și părintele hermetismului (Hermes Trismegistul) este dată chiar de numele grecesc al zeului, Hermes, nume care are aceeași rădăcină cu verbul grecesc „a interpreta" (*hermeneuein*).

540. Cf. *Faptele Apostolilor*, 14.

541. Fragmentul acesta se leagă direct de teoria amplu prezentată de Bruno în *Despre cauză, principiu și unu*, unde se face distincția între „unitatea implicită" și „unitatea desfășurată" a naturii. Deosebirea va fi tratată mai dezvoltat în *Despre eroicele avînturi*.

542. Bruno reia aici, ca și în *De magia*, clasificarea lui Cornelius Agrippa (*De occulta philosophia*, I) a celor trei tipuri de magie, corespunzînd fiecare unui anumit registru al universului (după Agrippa universul fiind împărțit în trei registre: lumea inteligibilă, lumea cerească și lumea fizică, a elementelor, care, deși ierarhizate, s-ar fi guvernat fiecare după legi proprii). Este interesant (sau mai degrabă dramatic) de observat că în timpul procesului, Bruno își modifică viziunea și o nuanțează, renunțînd la clara tri-

partiție din textul nostru. Va declara la proces: „Magia, atît cea a lui Moise cît și cea absolută, nu este altceva decît o cunoaștere a secretelor naturii completată de facultatea de a o imita, făcînd lucruri minunate în ochii mulțimii neștiutoare: cît privește magia matematică și superstițioasă, o socotesc străină de Moise și de toate mințile venerabile“ (L.F., p. 275).

543. În opoziție cu numele absolut și inefabil al lui Dumnezeu, cabaliștii introduseseră noțiunea de nume în expansiune sau, am spune, cu un barbarism inadmisibil, nume „expandat“, constînd în totalitatea atributelor divine deduse din *Scripturi*.

544. Hermes Trismegistul este numele autorului legendar căruia cultura antică, medievală și renascentistă i-au atribuit paternitatea unei serii de scrieri filozofice și religioase în limba greacă cunoscută sub denumirea de „*Corpus hermeticum*“. Figura miticului Trismegist („de trei ori mare“) s-a născut, pare-se, prin asimilarea operată de cultura greco-latină a zeului Hermes sau Mercur, mesager al zeilor și călăuză a sufletelor morților, cu zeul egiptean Toth, scribul zeilor și depozitarul înțelepciunii divine care, în vremurile cele mai vechi, i s-ar fi revelat lui tocmai prin scrierile amintite. Lucrarea cea mai importantă a acestui personaj (acreditat de autorități de talia lui Cicero și a Sfîntului Augustin) ar fi fost aceea de a-i fi învățat pe egipteni scrierea, de a-i fi convins de însemnătatea legilor și a le fi revelat învățătura divină (adică tocmai filozofia hermetică). Se pare că, în realitate, corpusul cu pricina e alcătuit din texte scrise în primele două secole ale erei creștine și că ele sînt caracteristice spiritualității elenistice și pline de trimiteri la tradiția platonică, la gnosticism și la *Scripturi*. Tocmai acest amestec a permis interpretarea lor, mai ales în Renaștere, ca sursă primară a unei învățături străvechi din care s-ar fi inspirat atît Moise cît și Platon.

545. Amplul citat care începe aici a fost socotit o vreme a fi transcrierea fidelă a textului hermetic; în realitate el este transcrierea — dar, cum se va vedea, nu fidelă — a traducerii făcute de Marsilio Ficino a unei părți din corpusul hermetic, publicat sub numele de *Asclepius*. Ficino folosește însă termenii „dreptate“ și „pată“ tocmai pentru a se distanța de religia naturală a egiptenilor, pe care o consideră o idolatrie, și a confirma creștinismul ca singura cale care conduce la nemurire. Bruno, dimpotrivă, utilizează aceiași doi termeni în polemica sa anticreștină. Mai important ni se pare însă că mitica profeție a Trismegistului se încastrează perfect în cugetarea etică, politică și religioasă din textul de față. Anti-

ca profeție este citită de Bruno ca un document privind criza care a răvășit Europa în momentul în care Luther și discipolii săi au retezat legătura organică dintre dreptatea divină și dreptatea omenească. Nu e așadar întîmplător că Bruno dizolvă contextul istoric și geografic al vechii profeții — care se referea explicit la Egipt și la zeii săi — pentru a insista pe criza contemporană lui, cînd „barbarii" nu vor atît să interzică cultul zeilor cît să înlocuiască religia adevărată cu o serie de superstiții pernicioase. De asemeni Bruno atenuează mult tonul apocaliptic care în textul hermetic descria sfîrșitul ciclului tenebrelor: elimină oprirea în loc a aștrilor și celelalte fenomene miraculoase, și lasă numai catastrofele naturale precum inundațiile, epidemiile etc. Evident că aceste modificări răspund ontologiei bruniene care nu admitea că un zeu mîniat ar putea opri veșnica și necesara perindare a existențelor naturale. În interpretarea lui Bruno profeția Trismegistului devine un soi de sinteză a întregului proiect de reformă prezentat în *Alungarea bestiei triumfătoare*: anume proiectul de a restaura dreptatea umană, divină și naturală și legăturile necesare dintre ele, rupte de Luther.

546 Statuile vorbitoare de care se amintește în textele hermetice erau interpretate de Sfîntul Augustin ca fiind unica modaliate, după mintea păgînilor, de a face vizibilă divinitatea. Pentru Bruno aceste statui, iar de aici însăși arta egipteană, stabileau o legătură fundamentală între făurirea omenească și divinitatea răspîndită în natură, dar intrau și în intimitatea principiului superior care o guvernează. Statuile vorbitoare devin un intermediar între om și divinitate, putînd fi considerate echivalentul păgîn al reîncarnării cristice. (M.P.E.) Desigur că această considerație are o mare relevanță religioasă, dar are una la fel de mare filozofică și estetică, deoarece plasează în genere actul creator al omului, în speță arta, în poziția de intermediar obligat între om și divinitate. Este o poziție care îl leagă organic pe Bruno de marele fenomen cultural al Renașterii (căci în alte privințe el poate părea că pășește dincolo de ea).

547. „Cine are picioare bune să rîdă de șchiop, iar cine e alb, de etiopian" (lat. în orig.) (Juvenal, *Satire*, II).

548. Ideea divinității prezente în cele mai mici și neînsemnate lucruri este preluată de Bruno de la Plotin (*Enneadele*, II).

549. Evident este vorba despre exodul evreilor din Egipt.

550. *Ieșirea*, 32, 1–9 și *Numeri*, 21, 8.

551. *Facerea*, 49, 1–27.

552. Este vorba de Cristos.

553. Toate aceste expresii se regăsesc într-adevăr în *Scripturi*, în următoarea ordine: *Osea*, 5, 14; *Deuteronomul*, 3, 11; *Isaia*, 15, 9, *Isaia*, 53, 7; *Psalmii* 50, 3 și 101, 7; *Apocalipsa* 5, 6.

554. *Apocalipsa*, 5, 2–3, și 5, 9.

555. Pasajul acesta pare a fi inspirat din lucrarea lui Doni, *L'Asinesca Gloria*, publicată la Veneția în 1553, și care va fi una dintre principalele surse ale lui Bruno pentru următorul său dialog, *Cabala calului pegasian*.

556. Este minunată viteza cu care Bruno poate schimba registrele ideologice și stilistice, trecînd în cîteva fraze de la o chestiune de substanță privind religia egipteană la satira obiceiurilor aristocraților din vremea lui.

557. Atropos era, în mitologia clasică, numele uneia dintre cele trei Parce, cea care avea sarcina de a tăia firul vieții.

558. *Ieșirea*, 34, 29–35.

559. Despre coada măgăriței venerate la Genova Bruno pomenește și în comedia *Lumînărarul*.

560. „Veți primi însutit și veți avea parte de viața veșnică" (*Matei*, 19, 29).

561. *Ieremia*, 48, 25; *Psalmii*, 74, 10; *Amos*, 3, 14.

562. *Luca*, 1, 69; *Psalmii* 74, 10; 111, 9; 148, 14.

563. Întrebarea lui Saulino se referă la expresia tipic italienească „*cornuto*", care înseamnă — pînă în zilele noastre — atît „încornorat" cît și „dobitoc" sau „fraier".

564. Bruno sugerează, pe urmele lui Proclus (*De sacrificio et magia*), că statuile teurgice sînt imagini ale divinității într-un sens diferit și complementar obiectelor naturale, în care divinitatea se află desfășurată. (M.P.E.)

565. Aluzie probabilă la reprezentările sfinților în arta religioasă creștină.

566. Bruno se referă destul de puțin voalat la religia creștină și la cultul sfinților și al simulacrelor la care se închină creștinii.

567. Este semnificativ, în tot acest opus brunian, legătura strînsă între religie și viața socială și cetățenească, între „defectele" religiei creștine, cu extensiile ei rituale, și criza profundă a moralei, politicii, comportamentului cetățenesc, care, după Bruno, caracterizează societatea contemporană lui. Reforma morală preconizată de Jupiter trebuie așadar să se ridice pînă la reforma radicală a gîndirii religioase — reformă care e străină sau, mai bine spus, diametral opusă atît Reformei protestante cît și Contrareformei

catolice. Era de ajuns, credem, această pagină ca să-l trimită, în acel moment, pe autor la rug.

568. Bruno folosește aici, prin antonomasie, numele lui don Cocchiarone, cleric ridiculizat în *Cabala calului pegasian* pentru că este un ins care crede tot ceea ce nu înțelege.

569. În *Sigillus sigillorum* Bruno prezintă cincisprezece *contractio* (rețineri, acumulări strînse, condensări), prima dintre ele fiind cea de aici, născută de solitudine și viața retrasă, simbolizate de Capricorn.

570. Bruno aduce în discuție aici o chestiune foarte dezbătută în Renaștere după descoperirea indienilor de pe continentul american și, ce e drept, foarte spinoasă: descinderea întregii omeniri din familia lui Noe, singura salvată — după *Scripturi* — din potopul universal. Principalele răspunsuri date pînă la Bruno la stînjenitoarea întrebare cum au ajuns oamenii pe noul continent au fost două: unul, că indienii americani n-ar fi fost tocmai oameni ci o specie aparte de animale transportate acolo după potop prin voința divină (versiune care avea avantajul de a nu contrazice monogeneza biblică și totodată de a oferi un strașnic argument ideologic statelor care doreau să colonizeze Lumea Nouă); celălalt: că potopul nu ar fi fost universal ci local (ceea ce avea dezavantajul repunerii în discuție a textelor sacre). Bruno, coerent cu ontologia lui, prezentată pe larg în dialogurile anterioare, sprijină ideea poligenezei: viața atotprezentă și atottriumfătoare se autogenerează pretutindeni și în infinite forme; specia umană urmează și ea aceeași lege și ca atare poate apărea spontan în diferite locuri, timpuri și rase (cum afirmă și în *Despre infinit, univers și lumi*).

571. E denumirea locală, siciliană, de origine arabă, a vulcanului Etna: în mitul păgîn al potopului, Deucalion și Pyrrha se salvează pe muntele Etna.

572. Ideea generației spontanee fusese susținută de Lucrețiu în *De rerum natura*, iar mai tîrziu de Avicenna. În Renaștere și în zorii gîndirii științifice moderne ea fusese revizitată de mai mulți gînditori precum Pomponazzi, Cardanus, Paracelsus.

573. Prima corabie poate fi aici atît arca lui Noe cît și corabia argonauților (ținînd seama că cel care vorbește este Jupiter). Dar Bruno aduce în discuție aici o altă problemă care frămînta epoca lui, aceea a măsurării timpului și a punctului de pornire în această măsurare: după tradiția creștină (augustiniană) vîrsta lumii era socotită de șapte mii de ani, ceea ce nu se potrivea cu calculul lui Platon privind potopul care înghițise Atlantida, nici cu ipotezele

mai recente iscate de descoperirea Americii. Urmînd estimările istoricului spaniol contemporan lui, Agostin de Zarate, Bruno preia ideea că Platon ar fi socotit poate anii după tipicul egiptean, adică acela al anilor lunari. În tot acest episod se poate presupune că Bruno polemizează cu francezul Ph. du Plessis-Mornay care în lucrarea sa *De la Vérité de la religion chrestienne*, publicată la Anvers în 1581 și tradusă de Philip Sidney în engleză pe cînd Bruno se afla în Anglia, justifica monogeneza biblică și explica neconcordanțele cronologice ivite în textele clasice prin diferitele moduri de măsurare a timpului. (M.P.E.)

574. Bruno face aici o aluzie ironică la cronologia creștină și la poziția Sfîntului Augustin care, negînd vechimea civilizației egiptene ce contrazicea cronologia biblică, își sprijinea această negație pe acuza că păgînii ar fi cu toții mincinoși.

575. Intervenția lui Momos este sarcastică și se referă tot la o sugestie venită de la Sfîntul Augustin și exploatată politic de conchistadori.

576. Îndată după descoperirea Americii, argumentul patristic după care nu puteau exista oameni la antipozi (deoarece existența lor ar fi presupus o a doua moarte și înviere a lui Cristos) a fost folosit explicit pentru a demonstra că indienii din America nu pot fi oameni și a justifica metodele de colonizare spaniole. (M.P.E.)

577. *Facerea*, 9, 21–23.

578. Aceasta variantă a legendei lui Deucalion este cea acreditată de Ovidiu în *Metamorfoze*, I.

579. Dincolo de ironia vădită, cele două povești, cea biblică și cea păgînă, indică cu destulă transparență cele două doctrine în discuție, cea a monogenezei (nuditatea lui Noe care își arată mădularul ca sursă unică de germinare a noii omeniri) și cea a poligenezei (pietrele aruncate de Deucalion, fiecare dînd naștere la noi oameni) prin care viața renaște oriunde de la sine, prin puterea germinativă intrinsecă naturii.

580. Ideea după care cultura evreiască ar fi o formă stricată și tîrzie a culturii egiptene provine din textul lui Origene *Contra Celsum*, unde ideea îi este atribuită lui Celsus și combătută de Origene.

581. Și această referire este tot ironică și face aluzie la doctrina luterană privind liberul arbitru.

582. După un mit sirian, din oul împins de pești pe malul Eufratului s-ar fi născut o zeiță asimilată apoi cu Venus. Iar neopla-

tonicienii Renașterii vedeau în Venus o alegorie a acelei „humanitas" care dă numele unei întregi epoci.

583. Bruno face aluzie la episodul biblic al lui Tobit care, îndrumat de arhanghelul Rafael, a pescuit un pește din Tigru și cu fierea extrasă din ficatul lui l-a vindecat de orbire pe tatăl său (*Tobit*, 6 și 11).

584. Alegoria tăcerii.

585. Constelația se numește și astăzi „Părul Berenicei".

586. Berenice, soția lui Ptolemeu Evergetes, regele Egiptului, își dăruise părul de o excepțională frumusețe zeiței Venus. Cînd părul a dispărut din templul zeiței, astronomul Cocones, din Tesalia, a considerat că Venus a luat-o în cer și a făcut din ea o constelație.

587. Este vorba de profetul Iona înghițit iar apoi vomitat, viu și întreg, de balenă sau chit.

588. În mitologia clasică, un monstru marin presupus a fi tot o balenă sau chit amenința viața Andromedei, care va fi eliberată de eroul Perseu.

589. Cu un joc de registre specific baroc, Bruno pune alături de celebrele mituri, respectiv cel biblic și cel clasic păgîn, două basme italienești cu respectivii lor eroi din folclor, Giovanni dell'Orco (în traducere ar fi cam așa: Ionel și Căpcăunul) și Cola Pesce (în traducere ar suna: Niculăiță Peștele), acesta din urmă fiind un excelent înotător care, după legendă, s-ar fi transformat, din cauza unui blestem, pe jumătate în pește și în această ipostază s-ar fi întîlnit cu o balenă (considerată în tradiția folclorică un monstru marin) pe cînd se scufundase — la porunca regelui — în strîmtoarea Mesinei (asimilată în folclor cu o coborîre în iad) pentru a-i măsura adîncimea.

590. Este greu de știut dacă Bruno face aluzie la grecii aflați sub stăpînire otomană sau la evreii care în vremea respectivă erau o populație numeroasă în Salonic.

591. Joc de cuvinte: numele Orion are aparent aceeași rădăcină lexicală cu verbul italian *orinare*, a urina. Ironia e încă și mai explicabilă dacă ținem seama că Iginus, una dintre sursele astronomice ale lui Bruno, amintea mitul după care Orion s-ar fi născut din urina zeilor, și lega această legendă de faptul că apariția constelației omonime coincide cu sezonul ploilor.

592. Sensul zicalei este: a picat la țanc.

593. Această calitate a legendarului Orion îi permite, cum am mai spus, lui Bruno să facă o sarcastică analogie cu episodul evanghelic cînd Isus merge pe ape.

594. Este din nou o aluzie polemică la doctrina luterană, dar, din pricina analogiei cu Cristos, critica tinde să se extindă la creștinism în general. De fapt în tot pasajul, pentru a percepe mai bine atacul lui Bruno, este bine ca cititorul să înlocuiască în minte cuvîntul „grec" cu cuvîntul „creștin".

595. Cum știm deja din dialogurile precedente, numite de Giovanni Gentile „cosmologice", Bruno respinge total separarea dintre Dumnezeu și natură.

596. Amintim cititorului că orînduirea republicană romană a fost înlocuită de cea imperială înainte de nașterea lui Cristos.

597. Tot pasajul polemic la adresa lui Orion-Cristos atacă punctual idei afirmate explicit de Luther în *De servo arbitrio*.

598. „Pe orice cale, permisă sau nepermisă" (lat. în orig.).

599. Cultul „zeilor falși" nu știrbește cu nimic maiestatea divină: Bruno dă iarăși de înțeles că decadența și criza societății omenești nu aduc atingere adevărului absolut nici adevăratei divinități.

600. Bruno vorbise despre Cristos ca despre un magician ajutat de genii rele și în *Sigillus sigillorum*. Pe de altă parte imaginea maimuțoiului este luată din Calvin (care se referea astfel, în *Institution de la religion chrestienne*, IV, la slujba religioasă catolică) și răstălmăcită, Bruno aplicînd-o lui însuși Cristos.

601. Răsturnarea valorilor este ceea ce caracterizează deplin, după Bruno, decadența.

602. Cum am mai spus, numele acesta se referea atît la un rîu mitic cît și la Pad, cel mai mare rîu al Italiei.

603. Bruno reia aici, ironic, una dintre temele principale ale dogmei creștine, rediscutate și redefinite la Conciliul din Trento: taina transsubstanțierii, adică a existenței concrete simultane, în momentul eucaristiei, a ființei lui Isus atît în cer cît și în sfînta cuminecătură. Consecvent cu propria-i teorie ontologică, Bruno nu poate decît să respingă transsubstanțierea și implicita ubicuitate a lui Cristos.

604. Constelația Iepurelui fuge dinaintea cîinilor vînătorului Orion.

605. Ideea că mințile ignorante și neobișnuite să gîndească sînt bîntuite de spaime apare și în *Cina din Miercurea cenușii*. În mitologia italică Orcus era divinitatea care stăpînea lumea morților (corespunzînd lui Pluto); în folclorul italian el devine corespondentul Zmeului sau balaurului din basmele românești.

606. Se vădește din nou legătura organică pe care Bruno o instituie între reforma morală prezentată în dialogul de față și ontolo-

gia explicată (existența eternă a materiei, în orice parte și ipostază a ei, însuflețită) în cele trei dialoguri cosmologice care îl precedă.

607. Bruno instituie o legătură directă între „desăvîrșire și dreptate“, pe de o parte, și efortul omului de a se conforma „naturii superioare“, pe de altă parte, polemizînd din nou frontal atît cu doctrina luterană cît și cu cea paulină. (N.T.)

608. Este o nouă aluzie ironică la taina împărtășaniei și transsubstanțierii (catolice) cît și la consubstanțierea luterană (după care trupul lui Isus se află în pîine și vin întrucît se află pretutindeni) sau la calvinista *spiritualis manducatio* (după care trupul lui Cristos coboară în pîine și vin nu materialicește, ci se comunică în virtutea Duhului Sfînt). (M.P.E.)

609. Este din nou o aluzie la disputele teologice în jurul Euca-ristiei.

610. Miturile privitoare la constelația Cîinelui sînt mai multe. Cel mai adesea ea este legată de fidelul cîine al vînătorului Orion. Aici însă se amintește alt mit, cel al cîinelui care avea puterea de a prinde orice pradă pe care o urmărea și care fusese pus de stăpînul său, regele Tebei, să prindă vulpea care făcea ravagii prin regat. Numai că vulpea cu pricina era și ea fermecată, adică nu putea fi niciodată prinsă, și de aceea această urmărire risca să devină fără sfîrșit. Pentru a-i pune capăt, Jupiter transformase vulpea în stană de piatră iar cîinele fusese suit la cer și prefăcut în constelație.

611. „Ce am scris e bun scris“ (lat. în orig.).

612. E semnificativă această bruscă revoltă a lui Momos care reclamă lipsa de egalitate în fața legii ce caracterizează orice regim absolutist.

613. Jupiter are dreptate deoarece consiliul zeilor convocat la cererea lui este în curs de a înfăptui o reformă care tocmai că încearcă să îndrepte greșelile trecute.

614. Și Momos are dreptate: fiind zeul deriziunii el, într-adevăr, nu se poate ridica la considerații de ordin general pentru că acelea nu ar mai fi ironie ci ar deveni doctrină.

615. Altă aluzie ironică la transsubstanțiere.

616. Adică.

617. În această dispută Momos condamnă, ca de altfel numeroși dintre umaniștii Renașterii, arta vînătorii, ca fiind o activitate plină de o cruzime inutilă și imorală.

618. Insistența lui Bruno privitoare la caracterul nociv și inuman al vînătorii pregătește în realitate polemica religioasă de mai jos.

619. După o tradiție interpretativă care își are originea în exegeza *Cîntării cîntărilor*, imaginea biblică a căprioarei și cerbului constituie o aluzie la Cristos. Pasajul are fără îndoială două paliere de interpretare, unul literal, îndreptat împotriva vînătorii, și altul metaforic — prin aluzia la cei care află onoare, renume bun și faimă din sacrificarea unui animal — de o satiră feroce referitoare la preoții care oficiază ritualul eucaristic. M.A.G. observă că Bruno în acest pasaj evocă un fragment din Erasmus, *Elogiul nebuniei* XXXIX, ambii filozofi plecînd de la critica făcută de Calvin (în *Institution de la religion chrestienne*) slujbei religioase catolice pe care o asimila sacrificiului animalelor din ritualul mozaic și care îi numea pe preoții catolici „călăii lui Cristos".

620. Cuvîntul italian *Semammeforasso*, poate creație a lui Bruno, vrea să însemne aici îmbrăcămintea scumpă purtată de preot în timpul slujbei. El este o transformare fonetică populară a expresiei ebraice *Shem-ha-Meforash* care desemnează numele inefabil al divinității care nu poate fi pronunțat decît în partea cea mai sacră a templului, *Sancta Sanctorum*, dar niciodată în afară.

621. Mitul lui Acteon va reveni cu noi semnificații în dialogurile bruniene următoare.

622. „Cînd vedeai o fiară / tu alergai după ea; / Pe mine, care eram deja cu tine,/ Mă vei vedea în Galilea" (lat. în orig.). Citatul amestecă parodic două pasaje biblice: primele două versuri reiau deformat *Psalmii*, 49, 18; următoarele două, *Matei*, 28, 7. Ritualul Dianei, care stropește cu apă și repetă de trei ori o formulă magică, sugerează însă nu atît poziția polemică față de ritualul eucaristic (vizibilă în tot pasajul), ci chiar și taina botezului.

623. În italienește *„incerviare"* și *„incinghialare"* sînt verbe create de Bruno și care sună și trebuie să fi sunat la fel de barbar și unui italian de atunci și de acum.

624. Apelul la virtuțile strict civice confirmă încă o dată ideea de „religie civică" pe care Bruno, ca și Machiavelli, o preconizau. Asocierea între vînătoare și tiranie, amîndouă întemeiate pe disprețul pentru rînduielile naturii, se regăsește și în Cornelius Agrippa în *De vanitate*, LXXVII (M.P.E.).

625. Este vorba de constelația Cîinele mic.

626. Minerva se referă la constelația și totodată la corabia Argos, făcînd însă aluzie și la legenda profetului Iona, înghițit și apoi regurgitat de balenă.

627. Este vorba de constelația Hidra, numită și Șarpele austral.

628. Întreagă această legendă este pomenită de Elianus în *De natura animalium*, VI, 51. (N.T.)
629. Este constelația Corbul. Astrologia clasică asocia tradițional Hidra și Corbul, acesta din urmă fiind însărcinat de zei să caute apă.
630. Monte Corvino (în traducere Muntele Corbului), aflat într-adevăr în apropiere de Salerno, în sudul Italiei.
631. Numele localității s-ar traduce „ținutul smochinilor".
632. Se pare că, într-adevăr, la sfîrșitul secolului al XVI-lea, adică tot cam pe cînd Bruno scria opusul de față, drumurile Campaniei (regiunea din sudul Italiei care are drept capitală orașul Neapole) erau pline de bandiți care jefuiau drumeții și erau spînzurați la marginea drumului.
633. Remarcabilă la Bruno această conștiință istorică a migrației elementelor de cultură în spațiu și timp!
634. „Soarele și omul zămislesc oameni", Aristotel, *Fizica*, II, 2.
635. În interpretarea rabinică a cărții *Genezei* „apele superioare" sînt despărțite de „apele inferioare" prin porți, adică stăvilare, care în timpul potopului s-ar fi deschis, inundînd astfel pămîntul.
636. *Facerea*, 40, 16–19.
637. E vorba de două zicale nu total identificate. Cea de a doua pare să fi fost: „La Lucca te-am văzut, la Pistoia te-am cunoscut" și se referă la insul care după ce a profitat de dărnicia unui prieten, cînd nu mai are nevoie de el, îi întoarce spatele. Este vădit însă că Bruno le citează pe amîndouă cu alt sens.
638. „Cu drept de succesiune viageră" (lat. în orig.).
639. „Bei și iarăși bei" (germ. în orig.); „bei și iarăși bei, rîgîi și iarăși rîgîi, te împleticești și iar te-mpleticești, vomezi și iar vomezi, pînă dai afară amîndouă zemurile, adică" (lat. în orig.). Bruno face aici și un joc de cuvinte, în latinește *ius* însemnînd atît „justiție, drept" cît și „zeamă".
640. „Va apărea ca porcul porcilor spre slava lui Ciacco" (lat. în orig.). Ciacco, personaj din *Infernul* lui Dante, reprezintă prin excelență plăcerile burții și ale gîtlejului.
641. Pentru a înțelege imaginea trebuie să ne amintim picturile de gen nemțești sau flamande din vremea aceea, unde oamenii simpli (bărbații) sînt îmbrăcați într-adevăr în niște izmene largi, avînd între picioare un soi de șliț înfoiat, care îi permite lui Bruno această imagine obscenă.
642. V. nota 640. În continuare însă apar încă două nume care în italiană au o legătură lexicală cu vinul și vița de vie, care, ca și

Ciaccone, trebuie să fi denumit în folclorul napolitan, prin antonomasie sau inventare, niște mari bețivani.

643. Inventate de Bruno, numele celor patru porci sugerează trăsăturile constitutive ale oamenilor care se comportă ca porcii: primul înseamnă aproximativ „cel ce mănîncă grohăind și cu orgoliu", al doilea „sorbitorul", al treilea „hulpavul", iar al patrulea „cel care mănîncă atît de nestăpînit încît se sufocă". Primele două nume au o rezonanță germanică, al treilea este latin, al patrulea sună italienește.

644. Figura centaurului, jumătate om jumătate animal, îi oferă lui Bruno ocazia unei polemici îndîrjite, deși aluzive, împotriva dogmei creștine privitoare la dubla natură a lui Cristos. Ontologia bruniană, postulînd un univers infinit în timp și spațiu, animat și viu în oricare parte a sa, și nutrită din convingerea diferenței esențiale între absolut și tranzitoriu, refuză și consideră monstruoasă o „unire hipostatică" în care ar trebui să coexiste în chip desăvîrșit divinul și umanul, finitul și infinitul. Pe de altă parte mitologia clasică îi atribuia centaurului alte două însușiri care-i permiteau lui Bruno să folosească figura lui Chiron ca satiră la adresa lui Cristos: pietatea și renunțarea la nemurire, conform unei legende acreditate de Lucian din Samosata (*Dialogul morților*, 8). Centaurul este reprezentat de Bruno în fața constelației Altarului, ținînd într-o mînă o victimă iar în cealaltă un vas liturgic (amintind din nou de taina Eucaristiei și de săvîrșirea ei în timpul slujbei religioase). Pasajul acesta a fost adus cu insistență în discuție în timpul procesului.

645. „Cu mintea curată" (lat. în orig.). Bruno reia aici, ironic, o expresie din rugăciunea eucaristică a Sfîntului Toma din Aquino („Să adorăm cu mintea curată ceea ce am mîncat"). Cristos, ființă hibridă ca și Chiron, nu este nici om nici zeu, tocmai pentru că vrea să fie și om și zeu. În *De immenso* (VIII) Bruno revine la toposul centaurului, divinitate falsă care vădește ignoranța și credulitatea neamului omenesc ce s-a îndepărtat de adevărata înțelepciune, aceea care-i permite omului să-și asume propriul destin și să trăiască o viață divină în conformitate cu natura.

646. Constelația Centaurul se află, într-adevăr, lîngă constelația Altarul.

647. Expresia, parafrazată după Sfîntul Augustin (*De civitate Dei*, X), se referă la Cristos.

648. Este vorba de constelația Coroana australă.

649. E vorba de Henric al III-lea de Valois (1551–1589), fiul Caterinei de Medici și al lui Henric al II-lea, rege al Poloniei și al Franței, a fost un mare sprijinitor al intelectualilor, inclusiv al lui Bruno însuși. Persecutor și apoi aliat al Hughenoților, a fost asasinat de un călugăr dominican.

650. „A treia rămîne în cer“ (lat. în orig.). Deviza (care era în realitate *Manet Coelo ultima*) făcea desigur aluzie la premiul care îl aștepta pe rege după moarte. Lui Bruno, Henric al III-lea îi apărea ca întruchiparea perfectă a „principelui creştin“ definit de Erasmus.

651. *Matei*, 5, 5–8.

652. În pofida tonului glumeț, Peștele sugerează o nouă Cină, cea a omului eliberat de prejudecăţi și false doctrine și credințe și care a cucerit înțelepciunea. Din Cina (cea de taină) cea veche nu rămîne decît o reprezentare zugrăvită.

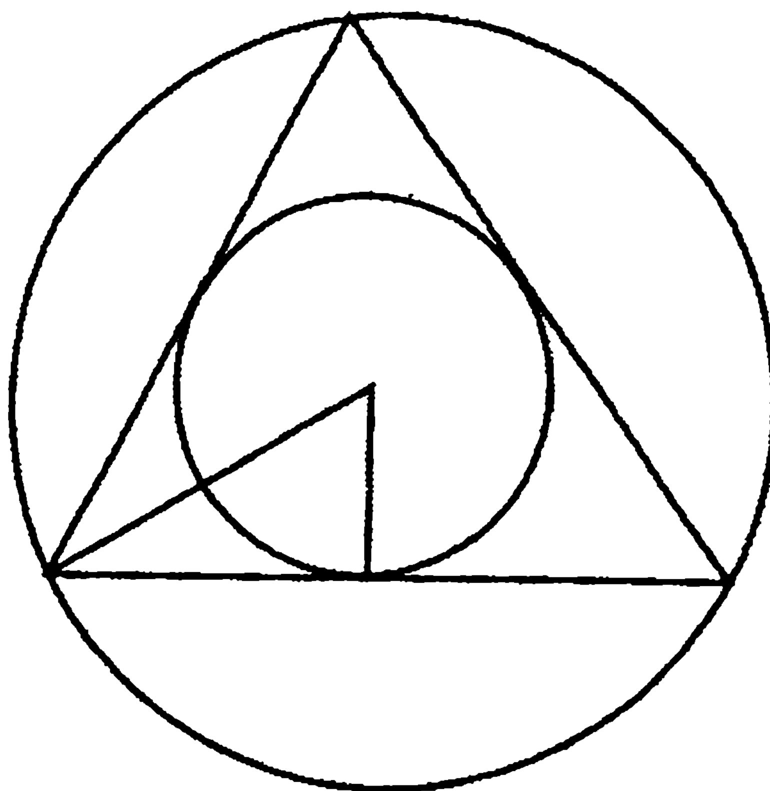

Figura 1

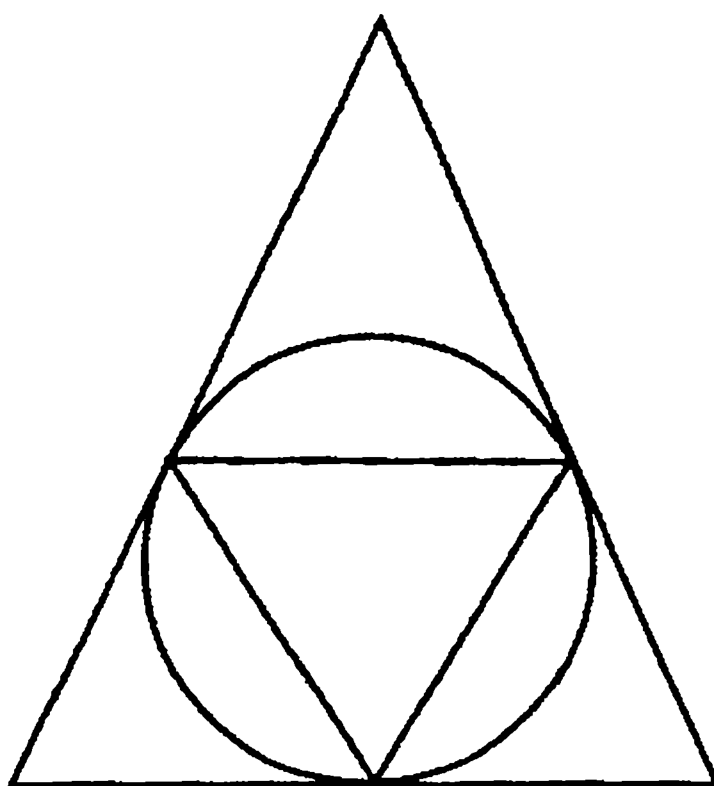

Figura 3

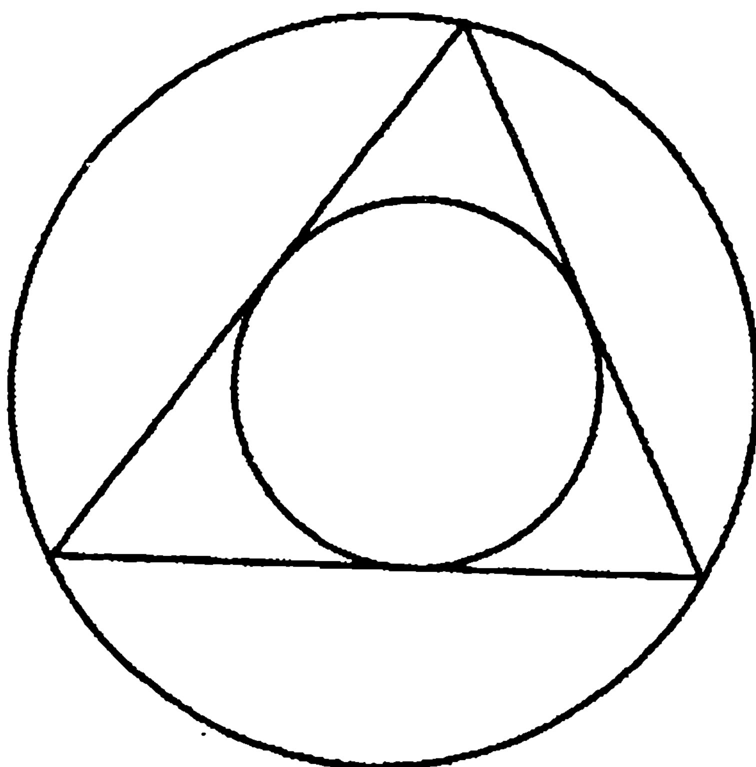

Figura 2

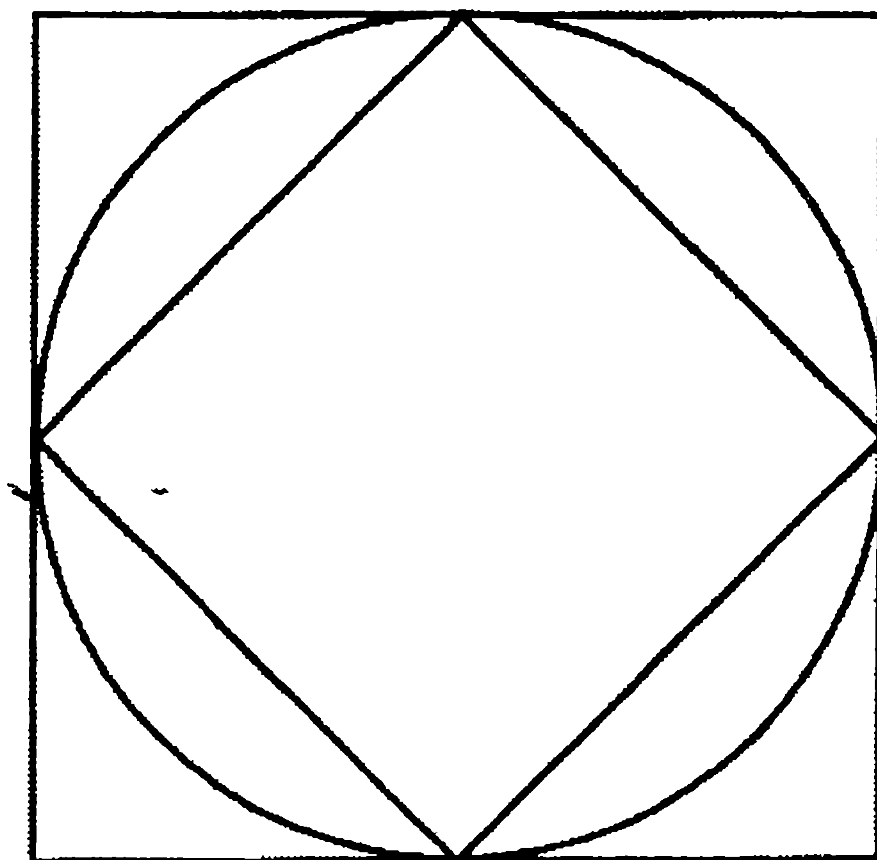

Figura 4

CUPRINS

O dată cu arderea pe rug, în anul 1600, a lui Giordano Bruno, în istorie se stinge acea epocă a gîndirii în care cunoașterea era inseparabilă de eros și magie, în locul ei instaurîndu-se epoca științelor exacte și a tehnologiei moderne. Forța și originalitatea ultimului mare filozof al Renașterii italiene se regăsește din plin în stilul operei sale italiene, și în special în mustoasele și provocatoarele sale dialoguri filozofice, considerate o culme a ingeniozității verbale și o piatră de încercare pentru traducători. Ediția de față oferă pentru prima dată cititorului român seria completă a operei italiene a lui Bruno, alcătuită din șase dialoguri, împărțite de tradiția exegetică în dialoguri cosmologice: *Cina din miercurea cenușii*, *Despre cauză, principiu și unu*, *Despre infinit, univers și lumi*, și dialoguri morale: *Alungarea bestiei triumfătoare*, *Cabala calului pegasian*, *Despre eroicele avînturi*, cărora li se adaugă piesa de teatru *Lumînărarul*.

ISBN 973-50-0286-8
ISBN 973-50-0757-6

